

מרדכי גלובמן

(שפיקוב, 1872 – ירושלים, 1943)

כתבים

ששים שנות חיים

זכרונות

*

תורת חיים

הבנת התורה מצידה המעשי
כגורם ליצירת יופיו וצורתו של עם ישראל
במובן הפיזיולוגי, הביולוגי והפסיכולוגי

*

נספחים

*

תשרי תשנ"ח
הדפסה שניה ומלאה, כסלו תשס"ה

צילום מתוך: דוד תדהר: 'אנציקלופדיה לחלוצי הישוב ובוניו, כך י"ד. תשכ"ה.

ר' מרדכי אשר גלובמן

נולד בעיירה שפיקוב, כחז ברצלב פודוליה
(אוקראינה) בשנת תרל"ב (1872).

לאבו ר' יצחק חיות—גלובמן (נצר למשפחת
עקיבא חיות, רב בדובובה, גאון בתורה ומדעי היהדות.
היבר ספרים רבים. הסופר מיכא יוסף ברדיצ'בסקי
מקדיש לו פרק בספרו „דמויות כלפני זמנן“) ולאמו
היה.

נתגלה כעילוי משהר ילדהו.

בגיל 12 הוזמן ע"י הרבי משפיקוב ר' מוטקה
בן ר' איצקל מסקווירה, שושלת האדמו"רים טברסקי)
להצטרף לתלמידי הישיבה שבוסדה על-ידו.

בגיל 14 נתמנה על-ידי הרבי, כספרן לספרייה
הגדולה שהכילה אלפי ספרים ובהם ספרי הרמב"ם,
כל ספרות הרבנים הגאונים החכמי ישראל לדור
תיהם, חכמי ספרד ומשורריה.

היה שוקד ימים ולילות בלימוד עיון וקריאה.
בגיל צעיר נטה כבר לספרות ההשכלה והרחיב
ידיעותיו בכל סוגי הספרות, השירה והשכלה כללית.
התנועה הציונית קטמה לו וייסד את אגודת
„חובבי ציון“ בעיירה.

לאחר מכן נתמנה כמורשה המחז מטעם האגודה.
היה מרבה בנסיעות בערים ובעיירות שבסביבה
ומרצה בעניני ישוב הארץ, הספרות העברית ונוש
אים תלמודיים ותנ"כיים. מבקר תכופות אצל מנהיגי
התנועה באודיסה, משורריה וכופריה, ושלה מפרי
עטו לעתונות העברית של אותו זמן.

נשא לאשה את עדה (אודל) בת אברהם קליכמן.
כאיש האשכולות יעדן ובקי בכל מכמני האוצרות
של התרבות העברית לכל תקופותיה, ועיקר שפתי

כאשר הועד הלאומי וראשי הקהילה החליטו להקים גמנסיה עברית, נבחר כמנהל. עם עלות הבולשביקים לשלטון החלה רדיפת הציונים ודיכוי התנועה הציונית, נאלץ היה לעקור מברצלוב וחזר עם בני ביתו לעיירה שפיקוב. כאן נתמנה כראש הקהילה וייצג את העדה בפני השלטונות שהתחלפו לעתים תכופות. התחיל מיד בהקמת ארגון ההגנה. בניו למרות גילם הצעיר התגייסו בין הראשונים וכן רבים מתלמידיו, ובהם יוצאי צבא. אחד מתלמידיו מאיר אולנובסקי נתמנה כמפקד ההגנה.

פלוגת ההגנה שהוא ונכבדי העדה דאגו לציידם בנשק, מנתה כמאה איש ובהם כ־20 איש במשכורת קבועה.

הודות להגנה ניצלה העיירה מפרעות ע"י כנופיות מקומיות ופורעים מהסביבה. והיתה חשה לעזרה גם לעיירות הסמוכות.

הוא גם ניצל לשם כך את קשריו המרובים ויחסיו ההדוקים עם ראשי הכפרים ונכבדיהם, ועם הצעירים שבהם שהיו ממגייגי התנועה הלאומית ואוקראינית בסביבה, ואשר כבודתו והעריצותו — היו בבאי ביתו.

בראשית שנת 1920 אירגן את הקואופרטיב החק"ר לאי בן 60 משפחה, והשלטונות העמידו לרשותו אדמות חקלאיות שגלקחו מבעלי האחוזות, וכן מכר גז, סוסים וכלי עבודה. המטרה העקרית היתה הכסף רה חקלאית והתבחלות בארץ ישראל.

בהתחלת 1921 עבר את הגבול לבסרביה בשליחות הקואופרטיב לא"י לרכוש קרקעות להתנחלות המש"פחות. אולם בינתיים גברה המצוקה וגל הבריחות גבר והלך, וכל רכושם של היהודים ירד לסמיון. חדשים רבים ישב על יד הגבול וארגן את העברתם של פליטי העיירה והעיירות שבסביבה. שהגיעו לשם ובהם נוער רב, חברי החלוץ עם הוריהם, נשים וטף. התישב באורגייב — בסרביה ונמסר להנהלתו בית הספר העברי. נבחר לועד "קרן היסוד" ו"קרן הקיימת" המחוזי.

היה מבקר בבתי "החלוץ" ובהוות ההכשרה ומרצה בפניהם בבעיות השעה, התנועה והארץ. בניו היו מראשוני העליה השלישית.

בערב ראש השנה תרפ"ד עלה לארץ והצטרף אל משפחתו והשתקע בירושלים.

מכתבו הראשון מהארץ לועד "קרן הקמת" ו"קרן היסוד" בבסרביה הודפס בקובץ "העליה השלישית" (ראה עמודים 241—244).

בירושלים נתמנה כמנהל בית הספר של "המזרחי" במקור חיים ולאחר מכן עבר למזכירות ועד הקהילה, בה כיהן כל ימיו.

בירושלים הסתעפה פעילותו ומגעיו המרובים עם כל חוגי הישוב: הישן, המתקדם והחדש. היה מבאי ביתו של הרב אברהם יצחק הכהן קוק זצ"ל ומשומעי לקחו בחוג מקורביו הביא לבית הדפוס את שיחותיו של הרב ושיעוריו בחוג זה.

היא בעברית, היה מקדיש מיטב זמנו לחינוך בני הנוער שבעיירה. היה מחנכם של בני הרבי יצחק נחום ושלום מני, ונכד הרבי שהא הסופר יחזן סברסקי. (על בית ר' מרדכי גלובמן בשפיקוב ראה בספרו של י. סברסקי — "החצר הפנימית", עמודים 214—215).

בו בזמן אירגן חוג מיוחד להרצאות על הספרות והשירה העברית, על נביאי ישראל, ופרקים בתלמוד ותולדות ישראל.

את זמנו היה מחלק בין ניהול בית המסחר שלו לבדים ואריגים ובין עסקנותו הצבורית ופעולתו החינוכית.

בהגיע תור הבנים ללימודים בבתי ספר הכלליים, וכן בגלל המשבר הכלכלי של אותו זמן לרגל שנות הבצורת, חיטל את עסקיו בשפיקוב ועבר עם בני ביתו לעיר המחוז ברצלוב, עירו של ר' נחום מברצלוב, כאן ייסד את בית הספר העברי שלמדו בו מאות הלמידים: לפני הצהריים הוערים שלא למדו בבתי הספר הכלליים. כאן קבלו השכלתם העברית והכל"לית, ע"י חבר מורים בעוד שההרצאות השיעורים בתלמוד, תנ"ך, ספרות והיסטוריה עברית ניתנו ע"י ר' מרדכי אחרי הצהריים ובערבים — למדו בו תלמידי הגימנסיות ובתי הספר השונים הכלליים. היה מרצה גם בפני הורי התלמידים: פרקים בספרות, היסטוריה, ולשון. ביוזמתו נוסד החוג הדרמטי, מקהלה וספריה עברית.

עם פרוץ המהפכה בשנת 1917 ומתן הצהרת בלפור הגיעה שעת הגיאיות לתנועה הציונית ברוסיה שיצאה ממסתרים למרחב, ובית הספר על תלמידיו וביתו של ר' מרדכי הפכו למרכז התנועה הציונית בעיר.

כשנוסד "הועד הלאומי" (נאציאונלני קומיסטט) בברצלוב נבחר ליו"ר הועד.

ביזמתו ועזרתו הוקם הסניף של "צעירי ציון" וסניף "החלוץ" כשבניו תלמידיו ושומעי שיעוריו היו מהפעילים בהם. רבים מתלמידיו עלו אח"כ לארץ עם ראשוני העליה השלישית.

היה ממקדביו ובאי ביתו של יצחק בן-צבי ז"ל. עמד במגע עם מנהיגי הישוב בירושלים — חכמיה וסופריה, ומקורב ביותר לחוגי „הפועל הצעיר” ולאנשי תנועת העבודה.

בו בזמן הקדיש ממיטב זמנו לפעולות חינוך ללדי ישראל שנעשתה לו מטרה ושליחות בחייו. ייסד את תלמוד התורה בעיר העתיקה לילדי העניים על ידי ישיבת „שערי שמים” ודאג למחסורם. גייס כספים לתרומות העמיד חבר מורים וערך את תכנית הלר מודים ונתן שיעורים בתלמוד, בתולדות ישראל ותנ"ך.

ביתו בירושלים היה פתוח לשוהרים רבים מהם שבאו לשמוע לקחו בנושאים שונים, ומהם שבאו לבקש עזרתו בסידור בעבודה, במיוחד מהנוער והצעירים שהגיעו מבסרביה ואוקראינה, ובהם מתלמידי דיו לשעבר ורבים נשארו בביתו ועל שולחנו עד שהגיעו לכלל סידור.

בכל אלה נטלה רעיתו אדיל חלק פעיל ביותר היתה דואגת לצעירים אלה כמו לבני ביתה ומסייעת בידם (כפי שנהגה גם בחו"ל).

היתה מפורסמת בין נשי ירושלים בהליכותיה האצילות, בתבונתה חכמתה, צדקתה ואתבת הבריות. יחד עם הרבנית הרצוג ועוד נשים כבודות יסדו את אגודת „הונן דל” שתמכו בתלמידי חכמים עניים ודאגו לכל מחסורם, להם ולבני ביתם בלבוש, במזון, בשכר לימוד, שכר דירה, בריפוי וסעד (עם פטירתה נקראה האגודה „הונן דל” על שמה וקיימת ופועלת עד היום הזה).

היתה מקיימת חוג נשים בביתה. והיתה מקריאה בפניהן מאגדות התלמוד ופרקים בתנ"ך, בשפה האידיש, ומשוחחת אתן מענייני דיומא בעיות הארץ והגולה, חינוך ילדים, והי משפחה תקינים. נפטרה בתל-אביב ב"ג סיון תש"ח.

כאדם שנתמזגו בו מזיגה שלמה יראת שמים, אהבת ישראל ותורתו, ארץ ישראל ושפתה וחכמת ישראל לדורותיה, החל להרגיש מבעוד מועד את ניתוקו והתרחקותו של הדור הצעיר מערכי היהדות המסורתיים וערכי יסוד של האומה וקיומה, הזנחה ועויבה החלל הריק ההולך ונוצר בחייהם.

ביקוריו אצל בניו חברי עין חרוד ויגור שהיו מהמיסדים והפעילים בחיי הקבוצה, גרמו לו אושר רב למראה היצירה הגדולה של חברה חדשה וחקר לאות מסועפת. אולם דאג הרבה על חיי החולק שבהם על חוסר שרשיות בגלל הזנחת ערכי היהדות המוסריים הלאומיים והדתיים, וקבל על סתימת מערינות העושר התרבותיים שנוצרו במשך דורות רבים. הגיע להחלטה להעלות בפרקים מובחרים ובשפה פופולרית את ספר „תורת חיים” (עדיין בכתובים). ב־20 פרקים של הספר המיועד לדור הצעיר הוא מעלה ומפרש את כל ערכי המוסר הלאומיים והאנושיים הכלולים במצוות שבתורה ובמסורת וחשר בותם הנעלה בחיי יום של האדם היהודי, המשך פחה היהודית והאומה כולה, בהדגשת אלו מהמצוות

הקשורות עם חיי ומנהגי הארץ. מצוות ומסורת המלווים את האדם היהודי יום יום ובשבת, חג ומצוה, מלידתו ועד יומו האחרון עלי ארמות תוך השואת מנהגים ומסורת והליכות חיים של עמים אחרים במלאות לו 60 שנה החל בכתיבת ספרו תולדות חייו. „ששים שנות חיים” (עדיין בכתובים).

בספר זה הוא מגולל יריעה עשירה על תקופה רבת אירועים במדינת רוסיה, ובשוב היהודי ברוסיה ואוקראינה. על תנועת החסידות, הצרות הרבניות, ההשכלה, התנועה הציונית ותיאור המצב הכלכלי, תיאור נפלא על ערים ועיירות שבסביבה, אישים דמויות, תיאור של העיירה שפיקוב מראשית ימיה והדמויות השונות שבעיירה, תיאור נרחב על תולדות המשפחה המסועפת.

מותו של הבן הצעיר שלמה ז"ל שנפל בתאונת עבודה ביגור, בשנת תרצ"ב, דכאה מאד את רוחו ולא אבו ההורים להתנחם (ראה בכרך זה) והקדיש את הספר לזכרו.

עם עלות היטלר לשלטון ועם גבור הגזירות הדי אימים שירדו על קהילות ישראל בגולה, גברה הדאגה והמצוקה בלבו והיה מלא צער על שאין הוא נמצא אתם בצרה ובשביה, לנחם לעודד ולחזק ידי רפיה. כל מכתביו לבניו ולידידיו מתקופה זו מלאים צער ויגון על שואת בית ישראל ועל תינוקות של בית רבן שכה אהבם, העולים במוקד ואין עזרה ואין תושיה.

בשנת תש"ד נפל למשכב ובי"ז תמוז תש"ד נפטר בירושלים.

לפי צוואתו נקבר ליד קבר בנו שלמה ז"ל ביגור. באצאיו: חוה ז"ל אשת יצחק דארמאן, עקיבא גוברין (שר התיירות במדינת ישראל, ראה ערכו בכרך זה), פנחס גוברין (ראה ערכו בכרך ד' עבוד 1664), שלמה ז"ל (ראה בכרך זה).

ישבים מימין לשמאל: אברהם (ארגוב) בן חוה נכד מרדכי, מרדכי גלובמן, אביו יצחק-חיות, יצחק הורוביץ,
שמאל בנו; עומדים מימין לשמאל: אודל אשת מרדכי, בנו שלמה, חנקה (גרבר) אשת שלמה, פנחס ועקיבא
גוברין בני מרדכי, בובקה אשת יצחק הורוביץ אחות לאחל. צולם בשנת 1929 בערך.

תוכן הענינים

4 פתח-דבר
7 שישים שנות חיים - חק ראשון
10 שנות הילדות של אבא
11 הדוד אהרן; סדר היום של הדוד אהרן
12 הפשטות בכלל כפרי החנוך של החסידות; הסבא בנימין
13 שלשלת היחס של הסבתא מנוחה; הדוד עקיבא שלום
14 לצורתו הרוחנית [של עקיבא שלום]
15 איך נעשה לחסיד (עקיבא שלום) הרבי ר' דודל מטולנא
16 פטירתו. סדר פטירתו (של עקיבא שלום חיות)
17 לצורתו החצונית של הדוד עקיבא. שלשלת היחס
18 תכונתו ואפיו של הדוד ר' עקיבא חיות ז"ל
20 עוד ממדותיו ונמוסיו; התקופה; זמנו
21 מקומו (של עקיבא) טולטשין
25 מהות החסידות הטולנאית והסקויראית
25 החסידות הסקויראית
27 צורתו וקלסתר פניו של "הרבי" (מסקוירא)
29 לצורתו הרוחנית (של הנ"ל)
30 מתכונת הרבי ואפיו;
30 עיר מולדתו שפיקוב (גם על נמירוב, טולטשין, ברצ'לב)
31 המצב הגאוגרפי
36 על גדלותה של העיר (שפיקוב)
37 התחלה מסה"ב קו קיום - אודסה
39 החיים הכלכליים (בשפיקוב)
40 שתי תקופות (שפיקוב)
46 החיים התרבותיים (שפיקוב)
47 מספורי אבא (איך בא לשפיקוב)
51 הסבתא חיה
51 חכירת הישי' והחוכרים
53 חיים אברהם החוכר
54 הפרנסה של אבא - הפונדק בכפר זמליני
55 חובת עבודת הצבא או "גזרת בני האחד ועשרים
56 על יחס האכרים אל היהודים, ביחוד אל "היהודי שלנו"
57 התחלת החנוך שלי
58 החדר
59 מלחמת פליוונה; עמדת החיילים והשפע הרב
60 בנין הבית החדש - האדריכלים והבנאים
61 נתקבלה התכנית של ראובן
61 התחלת חומש (של מרדכי)
62 רציחתו של אלכסנדר השני
64 שבועת אמונים לאלכסנדר השלישי
65 התחלת גמרא (מרדכי בן שש)
66 המשך למוד הגמרא אצל המלמד מרדכי
67 הגביר והחסיד הותיק פאליק
68 ר' יהושע בנו בכורו של הרבי, בא לשפיקוב
69 פטירת הסבתא

70 הדודות זיסיל ושרה, התונת זיסיל ויוסף)
72 עומר השכחה אז השמטה (יוסף בצבא)
73 הדודה זיסיל עם בעלה יוסל; הדודה שרה
75 אחרי פטירת הסבתא
76 הכתרת אלכסנדר השלישי (הפרעות, בטול זכיון המוזגים 1882)
81 רושם הפוגרום הבולטי בשפיקוב
86 וימת הדור ההוא ויקם דור חדש (של הגויים)
87 הדור הצעיר (של הגויים) המתלמד
חלק שני	
89 הכתרת אלכסנדר השלישי
90 חוק שלש מאות רובל (קנס למשתמט מהצבא)
91 קיץ תרמ"ג (מרדכי בן תשע וחצי)
94 פטירת אמא (ילטא)
95 היתומים; היתמות הכללית
97 תכונת אמא ואופיה וקלסתר פניה
102 חריצותה וזהירותה בנקיון
103 הדלקת הנרות וקבלת שבת החתונה השניה של אבא והשדוכין המוקדמים שדוך כפול (מרדכי בן עשר וחצי משתדך לאדיל בתה של גליקיל אשתו השניה של אביו יצחק)
107 פטירת הרבי מסקוירא ר' איציקיל ז"ל (תרמ"ד)
111 החדוש וההפתעה
114 הגבאים; חיים גבאי, חתן ר' לייביש
115 דוד, המכונה דודי גבאי (בן לייביש)
116 חג השבועות הראשון
117 ר"ה (ראש השנה)
118 החורף
120 לדמותו הרוחנית של ר' נחומצי ז"ל
122 הרבי ר' מאטאלה משפיקוב
126 הבן היחיד המפונק (עולה על כס רבנות שפיקוב)
127 סבת ההסוסים ההדדיים של הרבי הצעיר והחסידים
128 תכנית לבית הרבי - החצר השפיקובאית
134 המחלוקת בין הבע"ב על מקום הבית
135 ההכנות לבנין
135 חגיגת הנחת היסודות
137 על סף בית המדרש (מרדכי בן שתיים עשרה)
139 ר' משה יונה הסופר מברצלב
150 ר' משה יונה הסופר אמן הכתיבה (כאן לאחר שני משפטים נפסקת המחברת, מרדכי בן שתיים עשרה)
152 מחברת שניה מתחילה באמצע משפט (מרדכי בן תשע עשרה, בתו חוה בת שנה)
154 ספורי החבריא על משכבי בלילות (בבית הכלא)
167 ההשגחה על האלמנה והיתומים (לאחר שחבר כנופיה יהודית נהרג); אברהם מטולטשין (משוכני בית הכלא)
170 הקטגור
174 במורד (השחרור בית הכלא)
177 שואה על שואה
179 אסרו חג היה לחגא, אסון לחוה בת שנה וחצי
180

181	מחלת הטיפוס לכל המשפחה
183	המחלה הקשה (מרדכי חולה)
184	הסכנה והמופת של הרבי בצרוף חלום
186	החלום
186	...	המפנה - חיי נדודים (מרדכי מחפש פרנסה מחוץ לשפיקוב) איך התגלגלה הדודה חי והדוד מתיתיהו לבסרהביה להוריו
189	(חיה - בת של סבתא מנוחה)
190	הדודה חיה והדוד יצחק
196	הקריאה המדומה (לצבא)
197	ההסתגפות (כדי להמנע מגיוס לצבא)
201	הלמוד וההשתלמות (ברזינה שעל הדניסטר)
201	הניך החגר
		(בזאת נפסקת המחברת - מרדכי בן עשרים ואחת)
203	נספחים - תכן

278 **תורת חיים**

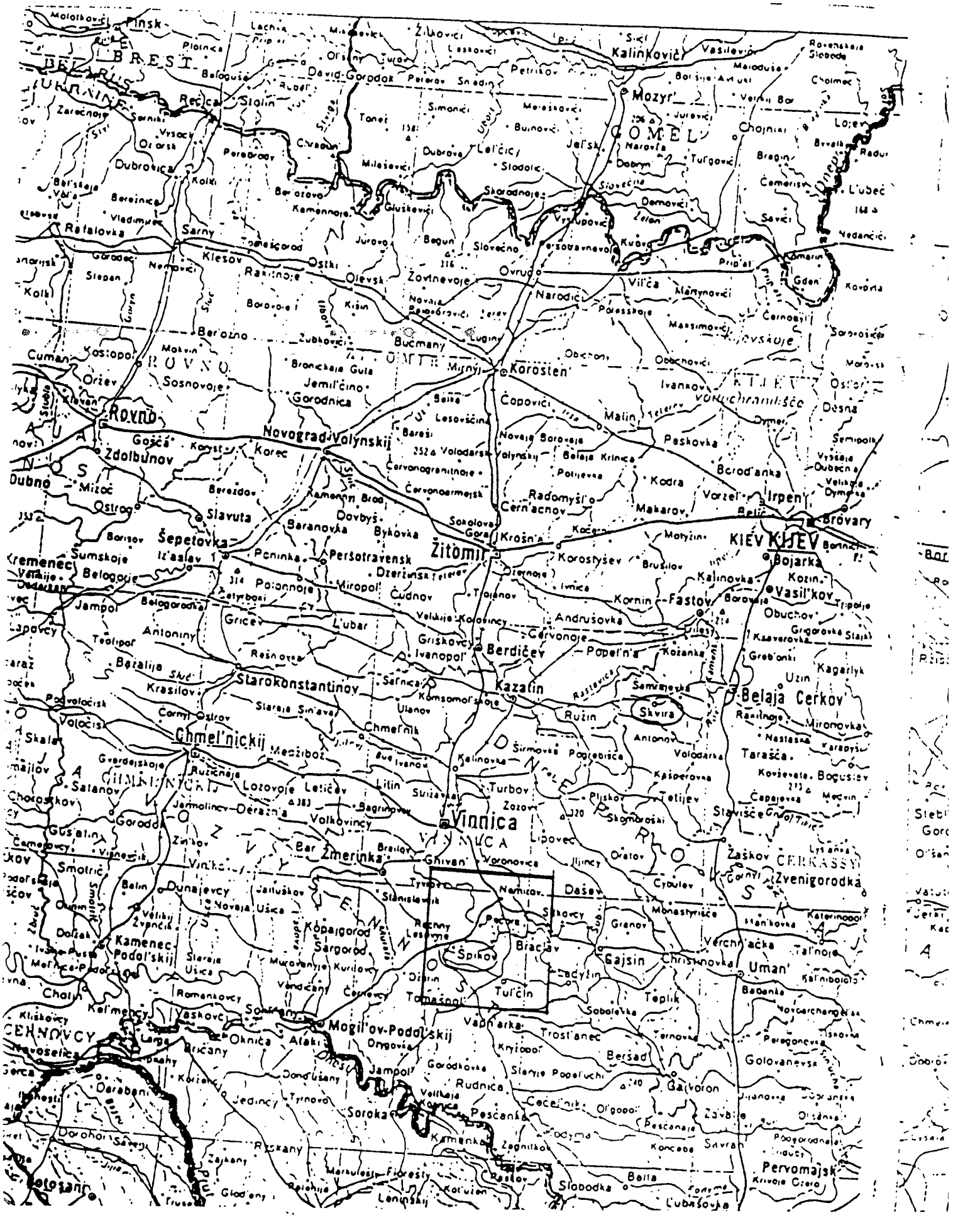
הבנת התורה מצדה המעשי

כגורם ליצירת יופיו וצורתו של עם ישראל

במובן הפיזיולוגי, הביולוגי והפסיכולוגי

[69] [בעמוד מ-7 עד 73 : תוכן

קטע ממפת אוקריינה. מתוך: Times Atlas of the World
 בתוך הרבוע: הערים שפיקוב; ברצלב; נמירוב; סולטשין.
 במעגל - סקוויריה.

ב"ה היום ג' חשון תרמ"ה

ירושלים זכרתי לפני חסד.

היום מצאונו ימים ג' היום מצאונו ימים ג' היום מצאונו ימים ג'
ב"ה חשון תרמ"ה. ימים ג' היום מצאונו ימים ג' היום מצאונו ימים ג'
ירדתי מהצורה ה"עיה" לבמה יקוסטררה. אהבתי רגלי קל אהבתי
אנכי הקול המערה קרובתי עליה הלעזי הילול העזת משאל אול
אל מחנה"א

אשרתי אהבתי ב"ה ירדתי זכרון ימים ג' היום מצאונו ימים ג'
לבת קורה או חזר ירדתי הישקק וברכתי ישראל אהבתי קרובתי
בזכותי מאשה ירדתי יקרה להוא ירדתי 1872 הירדתי. התחלת
תקופת השקפה ה"עיה" אל אהבתי אהבתי הכה ירדתי קרובתי כנסת
ירושל. ירדתי ה"עיה" קרובתי

אמת קורה זו נקראת ירדתי חזר. אהבתי ה"עיה" קרובתי
הפיתוח פתחה חזר קרובתי חזר. פתחה ההגירה. הישקק
ב"ה חזרתי ירדתי אהבתי האחד פתחה אול האוקרנס האוקרנס
אהבתי את אהבתי זכרתי חזרתי אהבתי אהבתי חזרתי חזרתי
אהבתי חזרתי חזרתי אהבתי אהבתי אהבתי אהבתי אהבתי
ה"עיה" חזרתי חזרתי חזרתי חזרתי חזרתי חזרתי חזרתי חזרתי

פתח-דבר

'ששים שנות חיים' הם זכרונותיו של מרדכי גלובמן-חיות, בן יצחק ואלטא חיות. מרדכי גלובמן נולד בשפיקוב, אוקריינה, בד' בחשוון תרל"ד (25 באוקטובר 1873) ועלה לארץ בד' בחשוון תרפ"ד (14 באוקטובר 1923), באניה "רומניה", שהגיעה מקונסטנצה שברומניה לחיפה. אמו נפטרה בהיותה בת 28, כשמרדכי היה בן 10. בהיותו כבן 11 נשתדך לאודל בתה של גליקל, אשתו השנייה של אביו. הם נישאו בהיותם בני שמונה-עשרה. מרדכי ואודל גלובמן גרו בירושלים בשכונת "שערי חסד". מרדכי גלובמן נפטר בי"ג בסיוון תש"ג (16 ביולי 1943), ונקבר בקיבוץ יגור, ליד קבר בנו שלמה. אודל נפטרה בב' בתמוז תש"ח (22 ביולי 1948) ונקברה בבית הקברות כנחלת יצחק על גבול תל-אביב וגבעתיים. מרדכי ואודל הם הוריהם של: חוה, אברהם, עקיבא, פנחס ושלמה. חוה נשארה כברית-המועצות ונפטרה שם. אחד מכניה הוא אברהם ארגוב, חבר קיבוץ בית-השיטה, נקרא על-שם דודו אברהם שנפטר בהיותו תינוק; עקיבא גוברין היה חבר כנסת ושר התיירות; פנחס גוברין היה חבר ב"גדוד העבודה" וערכ הקמת המדינה היה המנהל של "מרכז המיפקד לגיוס העם". שלמה גלובמן, חבר קיבוץ יגור, נהרג במחצבה בכ"א בכסלו תרצ"ב (1 בדצמבר 1931). מראשית שנות ה-90 הגיעו לארץ, בנה ובנותיה של חוה על משפחותיהם. צאצאי מרדכי ואודל מונים כיום כ-90 נפשות, וחיים ברובם הגדול במדינת ישראל.

החוברת פותחת ב"ערך": מרדכי גלובמן, מתוך ה'אנציקלופדיה לחלוצי הישוב ובוניו' של דוד תדהר. הזכרונות נכתבו בעברית, בירושלים, החל משנת תרצ"ד (1933) במלאות לו 60 שנה. הזכרונות הוקדשו לבניו עקיבא ופנחס ולנכדיו: אברהם (בן חוה) ארגוב; לדקלה (בת שלמה) בידץ; לשלמה (בן עקיבא) גוברין ולדוד (בן פנחס) גוברין. וכן לכתו היחידה חוה "שעודנה כלואה בממלכת הכולשביקים".

פרקי הזכרונות כוללים שתי מחברות בכתב-יד. הראשונה בת 101 עמודים והשנייה כוללת 82 עמודים. למחברת הראשונה אין סיום; והשנייה, שאיננה המשך שלה, מתחילה באמצע המשפט.

המחברת הראשונה כוללת את תיאור בני-המשפחה; ילדותו; דמויות בולטות בעיר ובסביבה; הווי החיים והמנהגים במיוחד בקרב חסידי סקווירא; יחסים בין יהודים וגויים; ההווי בערים המקיפות את שפיקוב, כגון: ברצל, טולטשין, נימרוכ. היא מסתיימת לקראת היותו בר-מצווה.

המחברת השנייה מתייחסת לתקופה קצרה, בהיותו כבן 20 בערך, וייחודה בתיאור "פושעים יהודים" שנפגש עמם בבית הסוהר הרוסי, שעה שנעצר עם אביו, באשמת מכירת י"ש ללא רשיון.

לפרקי הזכרונות נוספו:

- א. מכתב של מרדכי גלובמן לחברי קיבוץ בית-השיטה, מערב ראש השנה תש"א (אוקטובר 1940). המכתב כולל 4 עמודים שהועתקו בכתב-ידו של פנחס בשביל אברהם ונשלח אליו ב-27 בינואר 1958.
- ב. "יומן יגור", מיום כ' בכסלו תש"ב (10 בדצמבר 1941), במלאות 10 שנים למות שלמה. פורסמו בו "תולדותיו" של שלמה גלובמן, כתובים בידי אביו מרדכי, וכן דברי חברים לזכרו.

- ג. דברים באזכרה ליום השנה העשירי למותו של בנו שלמה (כ"א בכסלו תש"ב); 8 עמודים בכתב-יד על גליונות כפולים.
- ד. "זכרון לשלמה". מכתבו של מרדכי לנכדתו דקלה בת שלמה, מיום נישואיה בשבט תש"ב. המכתב כולל כ-20 עמודים בכתב-יד, ללא סיום. יש בו השלמות ל"זכרונות" מן השנים הראשונות לאחר המהפכה הכולשכיקית, ופרטים על התארגנות המשפחה לקראת העלייה לארץ ישראל.
- ה. צילום "הערכים": עקיבא גוברין ופנחס גוברין, מתוך דוד תדהר: 'אנציקלופדיה לחלוצי הישוב ובניו'.

בחוברת משוכצים: תמונת המשפחה; קטע ממפת אוקריינה ובה הערים הסמוכות לשפיקוב והנזכרות ב"זכרונות"; שער הספר 'זרע יצחק' מאת יצחק חיות, מאבותיו של מרדכי; שער הספר 'עקב-שלום' מאת דודו עקריא חיות. וכן צילום דפים אחדים מכתב-היד של ה"זכרונות".

"הזכרונות" וכל החומר הנוסף הועתקו ככתבם וכלשונם. צורת הכתיב המלא והחסר והבלתי-עיקבי נשארה כפי שהיתה. שגיאות ופליטות קולמוס נשארו כמו במקור. סימן-שאלה בסוגריים עגולים מציין ספק בפענוח (?); סימן-קריאה בסוגריים מרובעים [!] מציין צורה הכתיב במקור, במקום שיש חשש לשיבוש. ראשי התיבות, וכן מלים וביטויים בארמית, יידיש ורוסית הוסברו במפתח השמות שנוסף ליומן.

ששים שנות חיים

ד' חשון תרל"ד - ד' חשון תרצ"ד

חלק ראשון

היום ד' חשון שנת תרצ"ד

ב"ה

ירושלם שכונת 'שערי חסד'

היום מלאו לי ששים שנה. היום מלאו עשר שנים ליום עלותי ארצה בד' חשון תרפ"ד, שאז ביום הזה, מלאו לי חמשים שנה. ביום ההוא ירדתי מהאניה "רומניה" שבאה מקוסטנצה, והצגתי רגלי על אדמת ארץ הקדש בחיפה. קראתי עלי "בשנת היובל הזאת תשובו איש אל אחוזתו".

אמרתי להציג בזה מצבת זכרון לששים שנות חיים אלה, היות שבתקופה זו חלה תקופת המעבר לכנסת ישראל אשר במדינת רוסיה, שנת תרמ"ב שהיא שנת 1882 הידועה, התחלת תקופת החוקים הזמניים של איגנאטוב הכה ידועים בקורות כנסת ישראל "שבתחום המושב" ברוסיה.

ומתקופה זו, נקודת מפנה חדש להיהדות העולמית בכלל, הפותחת פרשה חדשה בקורות חייה, פרשת ההגירה, המתפלגת בשני זרמים שונים, הזרם האחד פונה אל האוקיינוס האטלנטי ורואה את עולמו לפניו בחיי החומר, "והולך" "לעשות חיים" בארץ הזהב, במדינה אשר אין שם "יהודי וגוי" אלא אזרח. הזרם השני נתפס לחזון העבר (?), חזון ומשא של הנביאים, וחלום העתיד של הסופרים והמשוררים, ובתקות המשיחית הנצחית הפועמת בלב כל איש ישראל, שם פניו אל הים התיכון.

ואגב אמרתי להציג ולהשאיר מצבת זכרון לעיר מולדתי הקטנה

שפיקאב, הנמצאה כעומדת בתוך, בסביבת הערים הכה ידועות בקורות היהודים באוקריינה מתקופת חמלנצקי, טולשטין, נמירוב, ברצלב. מגלת זכרון זו אקרא בשם "מגלת שפיקאב", והיתה המגלה הזאת למקרא לבני עקיבה ופנחס שהרבה מהקורות בתקופה האחרונה של המלחמה העולמית, והמהפכה והפרעות שאחריה, חיו ביחד אתי. ובעיקר לנכדי אברהם ולדקלה בת שלמה ע"ה, ולשלמה ולדוד שיחיו בני עקיבה ופנחס. ולבני בתי היחידה חוה, שעודנה כלואה עם כל ב"ב בבית הסוהר הגדול דמתקרי "ממלכת הבולשביקים" או "שלטון הסובטים".

והיה כאשר יגדלו בע"ה, וקראו את המגלה הזו, וידעו מקורות משפחתנו, ומה שעבר על בני משפחתנו בארץ גלותם אוקריינה, או בשם הכללי רוסיה, השם שקודם המהפכה. עד שנתגלגלו בכמה גלגולים ונתנסו בכמה נסיונות קשים, כדרך כל אחב"י פליטי אוקריינה בתקופת פטליורה ימ"ש, עד שעלו ארצה בעזר צור ישראל וגואלו מקבץ נדחי עמו ישראל. וזה החילי בע"ה.

מקור מחצבת משפחתנו

משפחת אבא מורי. הסבתא מנוחה

אבי יצחק נולד בשנת תרט"ו, כ"ו לחדש נסן[!] שחל באותה שנה בשבת הראשנה שאחרי הפסח, בעירה ראריד הקטנה, או ראריגאראד מחוז אייסין, או גאייסין, פלך פאדאל. לאביו בנימין ולאמו מנוחה. הסבא בנימין נקטף בדמי ימיו, נשארה אחריה האלמנה מנוחה, הבת הבכירה חיה כבר נשואה, אבא ילד בן שש, והדוד מתיתיהו ילד בן ארבע.

הסבתא מנוחה, לאחרי פטירת אבי המשפחה היתה לשני הילדים לאם ולאב. היא מטפלת לא רק בגדול הילדים אלא גם בחנוכס ולמודס.

והיא אמנם היתה אשה חשובה מאד, לא רק אשה "מלומדת", אלא "למדנית" ממש. אבא אומר תמיד, שכל מנהגי היהדות, הנוסח והנגון של אמירת ההגדה בליל פסח וכדומה, הכל קבל מאמו.

סח לי הדוד מתיתיהו באהריב (בסרביי, שהייתי שמה כפליט מאוקריינה כמבואר להלן), שהסבתא מנוחה מסרה אותו למלמד, והוא אז כבן שמנה, ובא המלמד בשבת, כנהוג, לבחון אותו ולהראות לה את הלמדנות של בנה. הסבתא אמרה למלמד שהוא טועה בפשט הסוגיא. הוא לא רצה להודות בטעותו, עד שהחליטו לשאול בזה את הדוד אהרן גיסה אחי בעלה המנוח, והוא נחשב לגדולי הלמדנים בעירה כמבואר להלן. הדוד ענה, כן, כן, הצדק עם מנוחה.

הסבתא מנוחה היתה חשובה ונכבדה מאד בעירה. נחשבה למלומדת, צדקנית וחכמה. כל הנשים בעירה ומהכפרים באות אל מנוחה לשאול בעצתה "על כל צרה שלא תבא", ולספר לה על מחלות הילדים שתתן להם רפואות, כי היתה רוכלת. דרך הרוכלות בימים ההם, כל המרכלת מקומה בארגז קטן, ארגז הרוכלת הוא אוצר בלום, מין "כל בו", בו נמצא כל מיני סדקית, מחטין, וצנורות, אצבעונים, עגילים וטבעות, פניני זכוכית וזגוגיות מכל הגוונים והצבעונים, שביסין וכל מיני שבכה וקשוטין "לשקצות", וכל מיני בשמים ורפואות במשחות ושקויים, לכל מיני מחלות. הרוכלת, היא הרופאה והיא הרוקחת, וגם "לוחשת על המכה", הכל לפי הצורך. בארגז זה יוצאת הרוכלת לשוק ונוסעת לירדים[!]. הסבתא היתה כבר מפורסמת בין הגויות מהסביבה. הנשים היהודיות באות לדרוש ברפואות הילדים, ועיקר כוונתן שמנוחה תעורר רחמים על החולה, כי האמינו שתפלת מנוחה פועלת יותר מכל הרפואות.

"לימים הנוראים" באים מכפרים הגדולים, ששמה החוכרים ויתר "הישובניקים" מסדרים מניין בכפר. מביאים מהעיר הסמוכה את כל

"כלי הקדש" שבלעדם לא יסתדר מנין, חזנים, בעל מוסף ובעל שחרית, בעל תוקע, מקריא וכו'. ולנשים מביאים אשה מלומדת "א פיערזאגערען", כעין שליח צבור לגברים. היא מרצה לפניהם את התפלות והתחנות ב"עברי טייטש" כמובן, והן רונות[!] אחריה בדמעות ובכי במקום שצריך לבכות. מניחה להם את הפתילות, לנר יוהכ"פ ולנרות הנשמה, "קנייטליך לייגען". לפני ר"ה באה עגלה גדולה מהפוסתה מקראפאלונע, מעמיסים את הסבתא מנוחה ומושיבים אותה בראש בכבוד, עם צרור הספרים ובגדי שבת ויו"ט. אחרי יוהכ"פ משיבים אותה בעגלה טעונה כל טוב, ממיטב פרי הכפר, עופות, קמח, בולבסים וכו', מלבד עשרה רו"כ במזומנים, סכום חשוב מאד בימים ההם.

שנות הילדות של אבא

כאמור לעיל, הסבא בנימין ע"ה נקטף בדמי ימיו, והסבתא נשארה אלמנה עם שלשה ילדים. הבת הבכירה חיה אמנם כבר נשואה ליש[!] ויש לה כבר ילדה קטנה, אבל בעלה עזבה, ויצא למרחקים לבסרביה מבלי שום ידיעה ממנו. בין הזוג אין קטטה, אבל יש מחלוקת "בדיני ממונות" בינו ובין הדודים עקיבה ושלמה אחי הסבתא, שהבטיחו נדוניה להיתומה חיה, ולא עמדו בהבטחתם.

אבא בן שש, הדוד מתיתיהו ילד קטן בן שנה וחצי.

הסבתא, כאמור לעיל, היתה מאז "האב והאם" של הילדים. היא מטפלת בגדולם וחנוכס ומשלמת בעדם שכר למוד.

אבא, בשנות קטנותו, נחשב לבעל כשרון מצוין, ותקוה "לעלוי".

הצטיין בלמודים בכתיבה יפה ובחשבון לפי ערך הימים ההם.

כאשר התבגר והיה לבן שמנה, נכנס לכתה המובחרת אצל הדוד אהרן, או הרן כמו שקראו לו בעיר. הדוד אהרן היה למדן גדול, אצלו למדו בני הבע"ב הכי חשובים, בני הרב, בני השו"בים, בני

"כבודי וכוונתי" והוא חרב אנוס
 דברות הדורות היותם זיא כוונות יאור
 המוסקו (בארסקה היותם קטנויות) הן בן אלמנה
 פאט, אנוס שהלצו הן אור מהסוד והחזון. הוא אקוקי
 דא אדבא עת, "מאדק אורס" אעל היות זית קוק
 זה הן בנת מלפני הסחר
 • דה היום של הבלב אהן

אחרי גמל זות האדום והשחרות למ התאודוס
 התעלף תעלת שחרות בהשפעה. שלם קלת, אבן
 זות הדורות א שכל, והלק זול הבלב אשחרת קיוז
 ארכבם, החזום הבנות, והתחול באונפתו מאופת
 הן דברות, השחלקה חפום פלאכות זקנה, וההתקנה
 כל משפחת הסבו חנון הוא סאחר זור, "אור
 וזמא רם" ו" כוונות קים" לז שם הסבל היתקא
 א הגוים. הנקראו, "אוסטאלף"

רוב בני ישראל א"ה הגאונים" ושם אדוויק
 קולבו נסך זולת ^{עמק} מוויק. הם אחרת כלם
 סאוכו זור פוט "אור" אשלות בסוואות אסחרות
 הסנדלרות הגוים, הסיכרום גמקום מאכנום כורודוס

הגבירים הבוגרים-החתנים, בני שתיים עשרה ובחורי "בר מצוה".
עמדה לו לאבא זכות הסבתא הגיסה האלמנה, ושמו הטוב שהלך לפניו,
ינספח "לכתה המובחרת" כת הלומדים הזו.

הדוד הרן למד אתם מלבד השעורים בגמרא ותוסי', גם יו"ד הלי'
מליחה, עם פרי מגדים והפתיחה עם כל ז' הטעמים. בלילות החורף
היתה הסבתא מעירה אותו באשמרת הבקר ומעטפת אותו ומוליכתו לבית
הדוד ללמוד תורה.

ה ד ו ד א ה ר ן

לפי ספורי אבא, מלבד שהי' ת"ח ולמדן גדול ומופלג בש"ס ופוסקים
וראוי להוראה, היה איש בעל מדות תרומיות נעלות "מוכתר
בנימוסין". עיקר פרנסתו היתה מסחר עורות מעובדים, לנעלים
ומגפים וסנדלים. עקר הקונים היו הסנדלרים "הגויס" והבע"ב
והאכרים מכל הסביבה, שהיו מוקירים מאד את הדוד כ"באמילנע
זשיד, ווערניי", יהודי חרד ונאמן.

עבדנות העורות היתה אז פרימיטיבית מאד. הבורסקי (בורסקה
היתה גם בראריד) הי' בעל מלאכה פשוט. לאחר שהוצאו העורות
מהסיד והחמצן, היו זקוקים עוד לעבוד שני "מורק ומורט" למען
היות להם ברק. זה הי' כבר מלאכת הסותר.

סדר היום של הדוד אהרן

אחרי גמרו את הלמודים והשעורים עם התלמידים, התפלל תפלת שחרית
בהשכמה, טעם קצת, עמס את העורות על שכמו, והלך אל הבוג לשרותם
במים ולרכסם. הביאם הביתה, והתחיל במלאכתו מלאכת העבדנות,
ההחלקה בכוס זכוכית עבה, וההברקה.

כל משפחת הסבא בנימין היו סוחרי עור "ליידער ווארגערס", או

"פאסטילניקעס", על שם הסנדל המקומט של הגוים הנקרא "פאסטאלע". רוב בני משפחה זו "הגלובמנים" ישבו בדאשיב פלך קיוב. נטע זייליג שמואל מואזיק, הם ובניהם כולם סוחרים עור פשוט "יעכט" וסוליות בסיטונות לסוחרים הסנדלרים הגוים, המוכרים מגפים מוכנים בירידים.

הפשטות בכלל כפרי החנוך של החסידות

הדוד הרן לא הי' יחיד בדורו במדת הפשטות והענוה. זהו פרי החנוך של החסידות, שהעמידה את היהדות לא רק על יסוד למוד התורה וקיום המצות "כמצות אנשים מלומדה" עפ"י השו"ע, אלא עיקר היסוד של העבודה הוא "תקון המדות" שאינה נקנה אלא בפשטות ובענוה, בהתרחקות מן הגאות והכבוד עד לקצה הגבול, עד "לבטול היש". אם איש מישראל לומד דף גמרא ואפי' גמרא פוסקים חריף ובקיא, מה בכך, זה חייב כל איש מישראל, זה טבעי ופשוט מאד. וחטוט ונקור בפנימיות הנפש, לתקן את המדות, לא נותן מקום להתגנדרות וגאות. מסוג הזה היו אצלנו בשפיקאב משה השו"ב, אלתר המלמד של הרבי כמו שיתבאר להלן.

כ"ז הוא בנגוד גמור ליהדות הליטאית שהעמידה את למוד התורה במרכז, וכל אחד נמדד רק במדת למדנותו וחרופותו, ושומר מצוה בדיוק, שזה נותן מקום להתגנדרות ויהירות. כל בעלי המוסר לא נתנו ערך מיוחד לפלפול וחדוד, עיין בהקדמת חובת הלבבות.

הסבא בנימין

אבי אבא, כנראה מספורי אבא והדוד מתיתי' - היה ת"ח. אבא מספר שהדוד אהרן הי' אומר לאבא בשעת למוד הגמי' והתוסי' "אביך בנימין הי' אומר שהפשט בתוסי' הוא כך וכך".

שלשלת היחס של הסבתא מנוחה

מוצאה ממשפחת "חיות" המפורסמה הנמשכת עד להגאון ר' יצחק חיות בעהמ"ח סי' "זרע יצחק" על המשניות, ולמעלה מזה י"ג דורות כולם רבנים גאוניס, כמבואר בהקדמת בן המחבר בראש הספר "זרע יצחק".

לסבתא היו שלשה אחים, ר' עקיבה, שלמה, ופנחס. כולם ת"ח למדנים, אבל ר' עקיבה לא הי' סתם למדן במובן הרגיל, אלא "גאון" במובן השלם והכולל של המלה.

הדוד עקיבה שלום חיות מטולטשין

היה - כעדות אבא, וכעדות כל בני דורו בטולטשין ושפיקאב והסביבה שהכירוהו מקרוב, או שמעו את שמו ושמעו - גאון גדול, חוקר ומקובל. ידיעה עמוקה בחקר הלשון העברית, "איש אשכולות", כנראה מדבריו בפרושו "לסדור" שהשאיר בכתובים ונדפס ע"י חתנו בנימין, בלובלין בשנת תרנ"ו.

כאמור לעיל, הי' חוטר מגזע משפחת חיות, מנכדי הגאון ר' יצחק חיות, כמובא כמה פעמים בסדורו "עקבי שלום" בשם "אא"ז" (אדוני, אבי זקני) בעה"מ סי' "זרע יצחק".

לדוד עקיבה היו שו"ת עם חכמי הדור, עם הגאון ר' שלמה קליגער, עם מפרשי הים ר' יוסף שאול הלוי נאטאנזאן וכו'. היה מפורסם לגאון אצל כל חכמי הדור, כנראה מההסכמות על הסדור מחכמי ורבני הדור, ומכל האדמו"רים המפורסמים.

השאיר אחריו הרבה כתבים, ספרים שלמים שנשארו בכתובים ולא נודע מקומם איה. ביחוד אחרי חורבן היהדות הרוסית - חדושים על שבעה מסכתות בשם נחלת שבעה, חבור על הלי טריפות, גם על הלי רבית, פרוש על מס' שקלים וכו' וכו', כמבואר בהקדמת המביא לביה"ד חתנו ר' בנימין הנדפס בראש הסדור הנ"ל.

פתחו שערים ויבא גוי צדיק שומר מצוות

סידור

עֵבֶר בִּי שְׁלֹמֶם

נוסח אשכנז

זהו סידור הגאון החריף ובקי החכם הכולל החסיד המפורסם מו"ה עקיבא שרם חיות ז"ל נכד הגאון המקובל האלהי ר' יצחק חיות זצלה"ה בעה"ח ספר זרע יצחק : והוא פירוש יפה על הפלה של כל השנה בדרך פשוט ודרוש ולפעמים גם בדרך הרמוז והסוד, ומלבד הפירוש על הסידור יובאו פה גם כאברים אחרים יקרי ערך רבו האיכות והכמות כהמחבר ז"ל :

- (א) גם מסודר נכונה כדנים והפסוק יקראו
- (ב) פסוקי התנ"ך כפי שיש להם
- (ג) פסוקי התנ"ך כפי שיש להם
- (ד) פסוקי התנ"ך כפי שיש להם
- (ה) פסוקי התנ"ך כפי שיש להם
- (ו) פסוקי התנ"ך כפי שיש להם
- (ז) פסוקי התנ"ך כפי שיש להם
- (ח) פסוקי התנ"ך כפי שיש להם
- (ט) פסוקי התנ"ך כפי שיש להם
- (י) פסוקי התנ"ך כפי שיש להם
- (יא) פסוקי התנ"ך כפי שיש להם
- (יב) פסוקי התנ"ך כפי שיש להם
- (יג) פסוקי התנ"ך כפי שיש להם
- (יד) פסוקי התנ"ך כפי שיש להם
- (טו) פסוקי התנ"ך כפי שיש להם
- (טז) פסוקי התנ"ך כפי שיש להם
- (יז) פסוקי התנ"ך כפי שיש להם
- (יח) פסוקי התנ"ך כפי שיש להם
- (יט) פסוקי התנ"ך כפי שיש להם
- (כ) פסוקי התנ"ך כפי שיש להם
- (כא) פסוקי התנ"ך כפי שיש להם
- (כב) פסוקי התנ"ך כפי שיש להם
- (כג) פסוקי התנ"ך כפי שיש להם
- (כד) פסוקי התנ"ך כפי שיש להם
- (כה) פסוקי התנ"ך כפי שיש להם
- (כו) פסוקי התנ"ך כפי שיש להם
- (כז) פסוקי התנ"ך כפי שיש להם
- (כח) פסוקי התנ"ך כפי שיש להם
- (כט) פסוקי התנ"ך כפי שיש להם
- (ל) פסוקי התנ"ך כפי שיש להם

הוא לכה"ד על ידי הר' בנימין הלוי איש דורוויין כמולמטשין תתן המחבר ז"ל

שנת תרנ"ז לפ"ק

רובלין

ברפוס של ר' אברהם פעדער נ"י
ומ' ר' ברוך זעצר נ"י

Соч. Рабби Екба Шулман Хакош м. Дибора.
Въ Типографіи А. Федеръ въ Люблинѣ: 1898 г.

הרבה ספורים שמעתי על הדוד עקיבה. מאבא, מש"ב ליבער, מר' נח צבי הזקן משפיקאב שהי' ילוד טולטשין נכד הרבי ר' נתנאל. הוא אמר לי פעם בזה"ל "עקיבה הי' אחד הגאונים בדורו, בדורנו דור יתום הי' נחשב לחד בדרא".

שמעתי מש"ב ליבער, היה נכנס לביהמדר"ר לתפלת מנחה ומעריב בלילות החורף, כשביהמדר"ר התפנה מהמתפללים, ואח"כ מכל הלומדים הרגילים, הי' נשאר הוא יחידי. דרך למודו, רגלו האחת ע"ג הרצפה והשניה ע"ג הספסל, וככה נשאר כל הלילה. מביתו הי' מביאים לו ארוחת הערב, אמר לעזוב על הספסל. כשבאים "הותיקים" להתפלל עם הנץ, היו מוצאים את האכל על הספסל כמו שעזבוהו.

פעם נכנסו אחדים מלומדי ביהמדר"ר בשעה מאוחרת בלילה, מצאו להדוד עקיבה עומד ולומד כדרכו, ומרוב עיון והתעמקות לא הרגיש בהם כלל. לקחו פיסת גיר, ועגו מסביב לרגלו שע"ג קרקע. באו בבוקר ומצאו שרגלו לא זזה מתוך העוגה.

אבא מספר: פרנסתו היתה, פרסום שמו עמד לו שהגבירים הגדולים לקחוהו למלמד לבניהם הבחורים החתנים, לבניהם וחתניהם האברכים הסמוכים על שולחנם, והיה נחשב לאיש אמיד, ומלוה עצה"ע. וכשהיו אצלו משכונות של נשים מנורות כסף ותכשיטין של זהב ואבני חפץ, הי' מחזר אחריהן להחזירן ליום השבת או לצרכי נשואין ושמחת משפחה.

לצורתו הרוחנית

שמעתי מחסידים באשורו של אבא

בשנות נעוריו הי' מתנגד גדול. בטולטשין היו כולם חסידים, עפ"י רוב חסידי טולנא. בסביבה זו של חסידות וחסידים, היה "מתנגד" יקר המציאות. כמובן שהחסידים הביטו עליו כעל איש "שאינו מן הישוב", איך אפשר יהודי בלי "אמונת חכמים", בלי "התקשרות

לצדיק", זהו "ליטוואק" ממש. "וליטוואק" בימים ההם, בסביבות אלו, הי' נחשב כעומד מחוץ למחיצת היהדות, רדפו אותו עד חרמה, הוציאו עליו כל מיני דבות, זהו אותו עם ה"דיסאויס" תלמידי הרמבמ"ן מדיסאו.

ספר לי ש"ב ר' משה וואקסמן, שנשאר יתום מאביו שהשאר אחריו בית גדול בטולטשין, שנפל עליו מחלוקת ודו"ד בין היורשים. פעם לחש לו הדוד עקיבה שיבא אליו וילמדהו סדר הטענות, אבל ישתדל לבא אליו חרש בשעה מאוחרת בלילה או באשמרת הבקר, שלא יוציאו עליו שם רע של אפיקורוס, ויגרום לו נזק לשדוכין. בא אליו באשמרת הבקר, ולמדהו הטענות עפ"י המקורות של הח"מ ויתר הפוסקים, ונצח בד"ת. אמר לו הרב, הטענות האלו אינן שלך אלא של עקיבה חיות.

איך נעשה לחסיד הרבי ר' דודל מטולנא

מסיפורי החסידים ומאבא

פעם היתה טולטשין זקוקה לרב. וכאל עיר חשובה, באו הרבה רבנים חשובים להתיצג למועמדים לכס הרבנות החשובה. הרב שכבר עמד להבחר הי' עקיבה מקפחהו בהלכות, הוא בעצמו או ע"י שליחיו מחובשי ביהמ"ד, והרב הי' יוצא בפחי נפש. כנראה מספור זה, שהדוד חשב א"ע כזכאי מכל הבחינות למשרה נכבדה זו, אבל כמובן שהמתנגד שבו עמד לשטן לו. וככה עמדה טולטשין בלי רב זמן רב. פעם בא הרבי ר' דודל לטולטשין. התאוננו לפניו הבע"ב החשובים "פני העיר", שהמתנגד האפיקורוס עקיבה מקפח את הרבנים בשאלות ופלפולים וחלוקים כדרך "הליטוואקים", והרבנים החשובים כבר נואשו מטולטשין, וכס הרבנות שוממה, לבושתה ולחרפתה של טולטשין.

ענה הרבי, שברצונו להתראות עם המתנגד החרף הזה. בסעודה השלישית, והקרפף הגדול (שאלאש) שהוקף לצרכי "השולחנות" של הרבי מלא וצפוף בקהל לאלפים, ועלטה וחשכה גדולה, כנהוג בסעודה השלישית. רשרוש עבר בין הקהל, הרבי מתכונן לומר "תורה". השליך הס. רגעי ההתבוננות והדבקות שקודם התורה. פתאם התעורר הרבי, אולי נמצא כאן עקיבה המתנגד. והוא ישב באיזו פנה בקצה השולחן. והקול עבר "הנה הוא כאן". הרבי בקש ממנו שיגש אליו, הושיבו על ידו, הושיט לו כוס יין. הדוד שתה לחיים, והרבי התמיל לומר "התורה". הדוד הקשיב בתשומת לב. אחרי גמר השולחן בקש מהרבי ראיון מיוחד. הרבי הסכים. אחרי ההבדלה הזמינו לחדרו "ביחוד". השיחה ארכה כארבע שעות, ומאז הי' עקיבה לחסיד נלהב של הרבי מטולנא. ספרו שבשעת התורה, אם הקהל הי' צפוף ודחק גדול, הי' נדחק תחת השולחן לרגלי הרבי להקשיב לתורה.

הדוד נעשה למקורב לרבי, "מהני דעיילי בלא בר". הרבי כבדהו והוקירו מאד, עד שהושיבו על כס הרבנות בעירה הקטנה דובאווע בסביבת טולנא.

פטירתו

הדוד עקיבה נפטר בשנת תרכ"ח, שנת החמשים ושתיים לחייו, בעיר דובאווע.

סדר פטירתו

עפ"י ספורו של ר' ירמיה הגבאי-הסופר אצל רבי דודל מטולנא, שהודח ממשמרתו ע"י "הינוקא" שנקרא אח"כ "דער טולטשינער" בעלותו על כס זקנו האדמו"ר, כווילהלם השני בשעתו הדיח ממשמרתם כל הגבאים הזקנים שמתחו בקרת על תהליכותיו.

הדוד חלה במחלתו האחרונה. בהתגבר המחלה בא אחד מהנכבדים בדובאווע אל הרב מטולנא בבהלה, רבי! הרב שלנו חולה מסוכן.

ספר
זרע יצחק
 על תהלים

מאת המאן המסיד המקובל
 רבינו יצחק היות ולק"ה
 אבד"ק סקאליא

יצא לאור פעם הישנה
 על ידי נכד המחבר
 הנצי"ח ז"ל טוב לראי הישש
 אבד"ק העלמקץ והגלילות יצ"ו

הוציא לאור
 שנת תשי"ג לפ"ק

דפוס ויצמן

דפוס ויצמן

הרבי ענה: בשובך לדובאווע תמצאהו כבר על שולחן הטהרה. הרבי פנה לירמיי שיגיש לו חתיכת קלף (שהי' ת"י לכתובת קמיעות וכדומה) וכתב פתקא וצררה(?) חותם בתוך חותם ונתן ביד הבע"ב מדובאווע, וצוה שיתנו ביד הנפטר. וצוה באזהרה חמורה ששום איש אל יהיין לקרא את הפתקא, כי בנפשו הוא.

לצורתו הרוחנית של הדוד עקיבה

חבל שמכל החבורים שהשאר אחריו בכתובים הם(?) בכתב יד, ומי יודע אם כבר יש זכר מהם. ולא נשאר בידנו אלא סדור התפלה שלו "עקבי שלום", וספר קטן "נפש חיה" והוא באור על "על חטא" שנכנס גם בתוך הסדור.

נוסף ע"ז האגדות והספורים עליו מאבא מורי, ושקבלתי מפי יודעיו ומכיריו מבני דורו, ומה שנמסר עליו מחתנו רבי בנימין המבילביה"ד את הסדור בהקדמתו, ומכל ההסכמות על הסדור של גדולי הרבנים והאדמו"רים המפורסמים, מכל אלה עלינו ללקט את הקוים והנקודות והשרטוטים ולשרטט ולתאר ולצלם את דמות דיוקנו וקלסתר פניו הרוחני של האישיות הגאונית והאשכולית של ר' עקיבה שלום חיות מטולטשין.

שלשלת היחס

כבר מבואר לעיל. מצד אביה של הסבתא מנוחה הוא ממשפחת חיות עד לר' יצחק חיות בעה"מ סי' "זרע יצחק", שהדוד עקיבה מכנהו בשם אדוני אבי זקני (אא"ז).

הספר "זרע יצחק", קטן הכמות ורב האיכות שנדפס כמה פעמים בפנים המשניות. עלה בידי להשיג זרע יצחק ישן שנדפס בשנת תפ"ז בפ"פ דאדרא. על שער הספר כתוב שבח הספר וערכו:

"ספר זרע יצחק, הוא חבור נחמד, אדר היקר, יקר הערך וכו' אשר כתבו ולקטו התלמידים מכתבי רבם הרב הגאון החסיד המופי

המקובל מו"ה יצחק חיות ז"ל אב"ד דק"ק סקאליע, באמ"ו מו"ה יעקב חיות, בהגאון הגדול מאור הגולה האלקי מו"ה מנחם מאניש חיות אב"ד דק"ק ווילנא, בהגאון המפורסם רבן של כל בני הגולה מו"ה יצחק חיות אב"ד דק"ק לבוב וק"ק קראקא וק"ק פראג, שחבר ספר "אפי רברבי" ושאר חבורים רבים, כאשר תמצא באר היטב בהקדמת בנו הרבני המפוי מו"ה אליעזר חיות.

בהקדמה לבן המחבר הולך ומונה שלש עשרה ספרים שחבר אביו המחבר, כמעט על כל מקצועות שבתורה. על התורה, תהלים, משניות, בהלכה, שו"ת, בש"ס ופוסקים, ביו"ד, חבור על תרי"ג מצוות להרמב"ם ז"ל, חבור על כתבי האר"י ז"ל ומהר"ח ויטאל, תוכחה ומוסר, בדקדוק.

בהקדמה זו כותב בן המחבר, שבאיזה סבה לוקה מאור עיניו של אביו ז"ל, וחשכו המאורות במשך שש שנים שלמות, והרופאים אמרו שאין ישועתה לו. אבל די הרופא הנאמן, הוציאו מאפלה לאורה, ופתאם שב אליו מאור עיניו.

הוא כותב, שבשנת תל"ב תפש כבר אביו ישיבה גדולה, והכתבים שלו היו מונחים במקום מגולה, ורבים מתלמידיו גנבו וגם כחשו ושמו בכליהם והדפיסו אח"כ הרבה חדושים ממנו, מבלי הזכיר שם המחבר.

תכונתו ואפיו של הדוד ר' עקיבה חיות ז"ל

כנראה מהספורים שבע"פ ומהקדמת חתנו בסדור הנ"ל, ומכל ההסכמות של גדולי הרבנים והאדמו"רים שנדפסו בראש הסדור - היה "איש אשכולות", לא הצטמצם רק במקצוע הלמדנות והפלפול, אלא "עתיר נכסין" כלשון התלמוד.

לא לחנם מתיחס אחרי אא"ז ר' יצחק חיות, שכמוהו גם הוא הי' "רב הענפים". "כל בו", גאון בש"ס ופוסקים, חוקר ומקובל בעל

סגנון יפה, מוצק ומגובש. מעמיק חקר ברוח השפה ודקדוקה, נפש פיוטית ולירית, ויחד עם זה מבקר חריף. לא רק את זולתו, אלא את עצמו. מחטט ומנקר תמיד בעמקי נשמתו ומוצא בה פגימות, ומלא הרהורי תשובה תמידית. בעל נפש סוערת, ויחד עם זה עניו בתכלית הענוה והשפלות. ספוג וחדור רוח בקרת עצמית כתכונה יסודית באפיו.

אבא ספר לי, כי בשבתו בלילות החורף הארוכים בביהמדר"ר ומעמיק בלמודיו, ולפניו גליונות ניר, וכותב ורושם חדושו שמעלה בשעת הלמוד, באשמרת הבקר מעביר עליהם שבט הבקרת ומוצא בהם פגמים ולקויים, ודן אותם לשריפה לאור הנר שלפניו.

הקטע דלקמן מהקדמת חתנו ר' בנימין "לסדור", מבליט את תכונתו ואפיו כמו שהוא מצטייר בדמיוני כמתואר לעיל.

"הנה רבים אמרו לי אכתוב תולדותי של המחבר ז"ל ופרשת גדולתו. ויען כי ראיתי בספר אחד בביהמ"ד שכתב תולדותו (כנראה שהכותב הוא אחד המשכילים, כנראה מסגנונו, לזאת לא רצה להזכיר שמו) לכן משכתי ידי מזה. ורק אביא שנים ושלושה דלתות ממש"כ שם, וז"ל: אחד מהגאונים אשר עבור זמנם ומקומם לא זכו להתודע, היה הרב הגאון החכם הכולל המקובל החוקר הנאור הרב ר' עקיבה שלום חיות ז"ל. הרב הגאון הזה הצטיין בשכל חד ועיון כחד מקמאי, והי' בקיא בכל ספרות התלמודית הבבלית והירושלמית המדרשית וכו'. עשרים שנה רצופות שקד על דלתי התורה בהתמדה בלתי טבעית, ורק בעמידה אצל העמוד בביהמ"ד, מלבד השעור הקבוע עם תלמידים נאורים. ונוסף על חריפותו ובקיאותו הי' חכם מחוכם בחכמת המחקרית, ובחכמת התכונה וההנדסה, והכתבים שנשאר ממנו בנויים על אדני ההגיון. והי' לו שיח ושיג עם גאוני הדור דזמנו, ר' יוסף שאול הלוי נוטינזן, ועם הגאון ר' שלמה קליגער. והרש"ק אמר עליו מימי לא נצחני אדם חוץ מר' עקיבה. עכ"ל.

עוד למדותיו ונמוסיו מהקדמת המלבי"ד

"הי' לו מדת ההסתפקות, גם מדת ההתאפקות, ולא ראיתיו שיכעוס על שום דבר. ונהג א"ע תמיד בשפלות גם בלימודו. וספר לי ז"ל כי הי' פ"א אצל הרה"ק ר' מאיר מפרימישליאן זצ"ל (מסבה כי אמר לו (הרשי"ק ז"ל) (ר' שלמה קליגער, שעליו מוכרחים לומר שהוא בעל רה"ק) ונתן לו שלום ע"י חור שבדלתו, כי לא הניח לשום אדם להכנס לבית תלמוד שלו. והכיר הרה"ק הנ"ל בידו שאינו כעסן ומתנהג בענוה, ושהוא למדן מופלג, ולא הניחו מידו עד שפתח לפניו הדלת ואמר לו כנ"ל, והשתעשע עמו הד"ת.

"גם זאת ידעתי, כי אהב לתן צדקה בסתר לעניים, ונתגלה זאת ע"י חייט אחד שספר שנתן לו כסף על בגד חס לימי החורף ולתן לעניים טובים באופן שלא ידע מי שנתן לו. גם ראיתי שהשיב כסף רבית שהלוה עצה"ע, יען שנודע לו שהלוה לא הרויח. ולמד גם אותי לנהוג כן. והוה מרגלא בפומי' הפתגם הזה: "מקשה אחת זהב טהור" ר"ל הקשוי והכובד יחיד ומיוחד הוא "זהב טהור", שיהי' לו זהוב זוז אחד טהור מסיגי גזל וגניבה ושוחד וכו'. יהי זכרו ברוך".

התקופה

אמר מר "זמנם ומקומם": בדברי הכותב דלעיל " (אחד מהגאונים אשר לא זכו להתודע מפני זמנם ומקומם)".

זמנו

התקופה שחי ופעל בה הדוד עקיבה (נולד בשנת תקע"ה ונפטר בשנת תרכ"ח) - היא תקופת נצני ההשכלה בליטא, ומשם לאט לאט מתחילה לחדור גם לוואהלין ואוקריינה. אימת ההשכלה הברלינית או של "הדיסאוי" "משה דיסאור", מרחפת כסמל מפלצת נוראה על ראש היהדות החרדית והחסידותית. היהדות החרדית, או היהדות סתם, כי

הלא יהדות בלתי חרדית לא היתה אז במציאות כלל "בתחום המושב", יוצא מהכלל "ליטא וקורלאנד" הגובלים עם גרמניה. וההשכלה עברה את הגבול מקיניגסבורג וחדרה לשמה. והיות כי ליטא וקורלאנד ברובם רחוקים מן החסידות, ומתקרבים להשכלה הברלינית הבאה להפוך את הקערה על פיה ולעקור את היהדות משרשה, נמצא ממילא שהליטווק המתנגד - והמשכיל האפיקורוס - הוא היינו הך, שניהם מזדהים יחד (לצערנו תנועת ההתבוללות תולדת ההשכלה המנדלסונית שרק עם עלות היטלר מתחילה להתקרב לקצה - הצדיקה את ההשקפה הקיצונית - או שנראית אז קיצונית - של היהדות החרדית).

ורי עקיבה שלום חיות, למדן, גאון, חוקר, וגם מתנגד קיצוני, ממילא הוא בחי "ליטווק משכיל". רק זכות הרבי מטולנא עמדה לו, שלא התפרסם בשם "האפיקורוס הטולטשיני". נהירנא כד הוינא טליא, והחסידים הזקנים שזכרו והכירו את הדוד, היו אמנם מספרים בשבחו, למדן, גאון, מתמיד, שקדן, ומתוך שבחו סיימו "באבל". האבל הזה, הבינותי לפי השגתי, בבחי "הציץ ונפגע. וסיימו, הרבי מטולנא מצא תקון לנשמתו.

מקומו. טולטשין

כידוע שהרבי ר' דודל ז"ל מטולנא, והרבי ר' יצקיל מסקוירא, חלקו ביניהם את ההגמוניה על שלשת הפלכים הכי גדולים בתחום המושב, וואהלין, קיוב, פאדאל. ההשפעה של הרביים בתקופה ההיא, לא היתה רק השפעה רוחנית גרידא, כמו שמצייר לו עכשיו הדור הצעיר. זה היה שלטון ממש. מסירת "מגידות" להרבי מאיזה עיר, עדה, קהלה, זאת אומרת מסירת כל החיים הצבוריים, הרוחניים, התרבותיים וגם הכלכליים, לרשותו ושלטונו של הרבי והחסידים.

הוא, הרבי, הי' ממנה את הרבנים, הדיינים, השו"בים ויתר כלי הקדש למינם. שום שררה על הצבור בעיר, שום תקון חשוב לא נעשה

בעיר, מבלי רשות הרבי והסכמת החסידים. כל השדוכים מאנ"ש הוצעו ונגמרו אצל הרבי. המלמדים עסקו במלאכת הקדש בזכות וסמכות הרבי והחסידים. דיני חזקה של החוכרים, וד"ת ודו"ד של הסותרים הגדולים אצל הפריצים ואצל הרשות, הי' נדונים ונחתכים אצל הרבי. יהודי שעוות את הדין על חברו, בא המקופח והתאונן לפני הרבי, והתובע אפ"י אם הוא גבר אלם, הי' מוכרח בע"כ להשמע לתו"ד או הפס"ד של הרבי. ואוי ואבוי למסרב וממרה את פי הרבי, או עושה איזה דבר חשוב בעיר נגד רצון הרבי והחסידים, שהרי הוא כבר מוחרם ומנודה בקהל עדתו, ונרדף "עד חרמה" במלא המובן הנורא של המלים.

טולטשין היתה שייכת ברובה, וכמעט בכולה, לטולנא. ברצלב, נמירוב, עירנו הקטנה שפיקאב, טאמאשפיל והעירות הקטנות בתחומי סביבה זו, כמעט עד הדינעסטער - לסקוירא.

עד היכן מגיע שולטונו של הרבי. זכורני בהיותי ילד כבן שש, "והחזקה" על השמרים "והנרות" לשבת היתה להרב דמתא ר' שואל נטע ז"ל, שהרבי מסקוירא מנה אותו לרב בעירתנו. היה בעירה כבר [!] [אולי צ"ל: גבר] אלים וישעיה שמו, באו והוסיפו לו שם התאר "ישע"י הנביא", לומר לך שכל מי שנאבדו לו "אתונות", סוס, פרה, חנות שנפרצה בלילה והתרוקנה, על כל אבידה, באים אל "הנביא" הידוע ומפורסם בעירו ובסביבה. כמובן שלנביא לא באים בידיים ריקניות ח"ו, והוא כבר מבטיח שהאבדה תשוב לבעליה. "ובני הנביאים" בטח לא ימרו את פי הנביא, ולא יחללו את הבטחתו.

עמד ישע"י הנ"ל, שהיתה לו טענת חזקה ישנה על השמרים, ומכר שמרים לגוים. וגם אחדות מנשי העיר התגנבו חרש וקנו אצלו שמרים שהיו תמיד טריים ובמחיר הזול. בליל ששי אחר התפלה עלה על הבימה טוביה, הזקן השמש החרש, והכריז מטעם הרבי: אסור לקנות שמרים. מחרשותו לא סיים "זולת אצל הרב דמתא". הקהל התפרץ

בצחוק. והפקודה התקיימה בכל תוקף. הבעל שאשתו היתה אצלו בחשד על השמרים של ישעי' היה מזהירה באזהרה הכי חמורה, שאם אמנם כן הוא כאשר מרננים אחרי' בביהמ"ד, לא יאכל את החלה.

ישעי' הנ"ל הי' גם חוכר הטכסא. ובריבו עם השוחטים ר' וואלף הזקן ור' משה פנחס, הלך ישעי' והביא שוחט מן החוץ. בליל שבת הוכרזה הפקודה מטעם הרבי, שבשר חוץ אסור עפ"י ש"ע כנבלה וטרפה. החסידים שהיו רוב העיר, השליכו את הסעודה של ליל שבת והטשולנט החוצה, ועשו שבתם חול.

הוא, ישעי' הנ"ל, הי' אומר שאין לו שום פחד, אדרבה, "הרבי צריך לפחד ממנו". כידוע נבהל פעם הצר ניקלין!! הראשן "משלטון בלי מצרים" של הרביים, כמדומני שזה הי' אחרי צאת הרבי מריזין מבית האסורים ובריחתו לסודיגורא, עמד וגזר על "הצדיקאוו" שאין להם חופש התנועה ממקום למקום, אלא ברשיון מיוחד. בכ"ז "הרביים" היו נוסעים כפעם בפעם בגבול שלטונם באסור, והיו צפויים לעונש חמור גם למאסר.

ספרו להרבי מסקוירא דברי האיום של ישעי'. ענה הרבי: לא ידוע מי ישב קודם בבית האסורים.

לא ארכו הימים, וישעי' נתפס. ובלילה הורד ממטתו, והובל אסור באזיקים לבית הסוהר בברצלב, נאשם במשפט פלילי בעניני "הנבואה" או הטכסה. והי' באופן פתאומי כ"כ, עד ששום איש לא ידע את סבת המאסר וטיב האשמה. ויהי הדבר לנס ולמופת של הרבי. וישעי' בעצמו אמר, זה לא משפט ממשלתי אלא משפט הרבי מסקוירא.

הרבי הי' מחמיר מאד בדיני "חזקה" שהיתה אז היסוד מוסד של חיי הכלכלה בישראל. כל יהודי, כל סוחר, הי' לו דין חזקה על "הפריץ" שלו שנפל לו בירושה מאבותיו, שהי' מחזיק בחכירה את הטחנה, בית המזיגה, פונדק השדה וכו'. גם על פרנסות העיר הי'

דין חזקה. לדוגמא, ריבה שיינדיס היתה לה חזקה למכירת זפת ומכירת קמח. לפאליק, החזקה לסחורות ארג, מנפקטור. ליעקב רבינוביץ או יענקיל מאירס, למכירת י"ג לקדוש והבדלה, ולגוייס. הרב מסקוירא הי' גוער ונוזף ומשתמש בכל האמצעים החמורים שבידו, בכל מיני מקלקלי ושוברי חזקה, בין באופן ישר בין בעקיפין. הוא הי' אומר: כל הפוגע ויורד לחיי חברו, ענשו מדה כנגד מדה, הוא בעצמו נעשה "יורד" מנכסיו.

ובאמת כן הי'. ישעי' ליב, למדן, סוחר ועשיר, ולו חנות מכלת ודגים בסיטונות, סוחר גם חטים לאודיסה, עלה ברצונו לפתוח גם חנות אריג. התרעם עליו הרבי מסקוירא מפני שהוא מקפח פרנסתו של פאליק בעל החזקה למנפקטור. אחריו חיים צבי לאהס ואשתו הסוחרת החרוצה העסי, פתחו חנות גדולה מכל מיני סחורות. והסוף ירדו מנכסיהם גם שניהם, ונפטרו מן העולם כעניים גמורים.

ר' שלום גאלדעס, לו בית גדול במרכז העיר, ראשו האחד בדרך המלך המרכזי, וראשו השני במגרש של היריד. פתח בית מזיגה של יין, למרות אזהרת הרבי. עמד הרבי והכריז "שיינו יין נסך". החסידים כמובן נזהרו מיינו. וסופו הלך והעני, ובנו יחידו נקטף בדמי עלומיו, וביתו נמכר לגוי "טשוראסקי המוזג. אמרו: שקללת הרבי רבצה בו ועל ב"ב.

גם הפריצים היו בקיאים, ורבים מהם נזהרו בדיני חזקה. לרייעקב קארינסקי בשפיקוב היתה חזקה למכירת אבני סיד לבית חרשת הסוכר. חזקה זו עברה לבנו דוב קארינסקי. לליבר וצבי דוב חזקה לעצמות שרופות לסנון וצלול הנופת של הסוכר. למחותן שלנו מאיר דארמאן בדזשורין, חזקה על הטחנה. הוא, ויתר אחיו, במשך ששים שנה בירושת אבות מהפריץ הזקן. ואפי' הגוים הפשוטים - - - וחנוני ומלוה כספים משלו וגוי בע"ב הגון, לא בנקל מחליף את סוחריו וחוכריו שלו.

מהות החסידות הטולנאית והסקויראית

וההבדל המהותי והיסודי שביניהן

הרבי ר' דודל מטולנא ז"ל, הי' כולו אותות ומופתים. כל תהליכותיו!!] תהליכות!!] והתנהגות של "איש פלאים". כולו אומר שמחה תמיד, ופיו מלא בדיחות. בדיחותיו היו לשיחה בפי כל החסידים, והצטיינו בהומור דק ועדין, מבדח ומצחיק. לדוגמא: ידוע לכל, שכל המשוגעים וה"דיבוקים" וכדומה, מסוג המחלות שהיום אנו קוראים להם "מחלות הרוח", היו פונים לר' דודל מטולנא. פעם באו אליו איש ואשתו, נכנס האיש אל הרבי, רבי! אשתי יש לה שגעון מיוחד, כל היום בוכה וצועקת שאני יצאתי מדעתי ח"ו. נכנסה האשה אחריו, רבי! לבעלי יש שגעון, שכל היום הוא צועק שאני השתגעתי. ענה הרבי לאשה, הביאי לי מאה רובל ובעלך יתרפא. רבי! צעקה האשה, צרור הכסף בידו. - "א"כ את המשוגעת" ענה הרבי.

חסידי טולנא מספרים, שהרבי הי' יושב אצל השולחן בשבת, וכולו מלא בדיחות. פתאום מעביר ידו על מצחו, ונהפך כרגע לאיש אחר, ומתחיל לומר תורה, וכולו אש להבה.

החסידות הסקויראית

בנגוד להטולנאית, היתה ענוינית!!], פנימית, מכוונת בתוך עצמה, חסידות של "תורה ותפלה וחסידות" פשוטו כמשמעו. התעמקות, בקרת עצמית, תקון המדות. אלו המה עקרי החסידות של הרבי בעצמו, ומרוחו זו האציל גם על החסידים. החסידות של סקוירא היא חסידות אמיתית, חסידות בשביל חסידים, לא בשביל בעלי בתים. חסידות לשם חסידות, לא לשם פוליטיקה. ואם אמנם נטפלו לה גם "בעלי בתים" עם ההשקפה הבעל ביתית, ואם בעל כרחו נספחה לה גם הפוליטיקה, אין זה רק טפל, "מלבר" לא "מלגאו". בע"ב רואים "ברבי" כרגיל,

את "הצדיק המבטל מה שהקב"ה גוזר" כמובן לרעה ח"ו, יודעים לספר עליו "אותות ומופתים", שליחו של הקב"ה שנמסרו לו כל המפתחות של פרנסה, של יולדת וכו'. והרבי התרגז לשמע "מופתים" ממנו.

הבע"ב לא השיגו את עצם החסידות ומהותה של הרבי, אלא רק את הצורה החזונית. הרבי לא אמר תורה, כדרכו של הטולנאי. עיקרי תורתו נאמרו בשיחות בין מנחה למעריב על כוס תה, במעמד ארבעה בניו, וסיעה של אברכים חסידים בחירי ת"ח ובעלי מדות, בהם מלמדים עניים, כעין החבריא משפיקוב שהברתי את כולם, משה פנחס השו"ב, משה שו"ב, אנטשיל מלמד, בנימין מלמד, אבא, פאליק הגביר דמתא וכו'.

סתם בע"ב לא הוכנסו לשיחות אלו. השיחות היו עפ"י רוב בתקון המדות, באסמכתא לדברי הכתוב מתנ"ך או למאמר חז"ל. לפעמים נוגעות בתחומי החקירה והקבלה, ותמיד בסגנון קצר ועמוק "קב ונקי". הנסיעות של החסידים היו "לימים נוראים", וכל השנה נזונים מן השיחות אלו. שעה שעתים אחר התפלה בכל יום, מעוטפין בטלית ומוכתרין בתפלין דר"ת, מתעמקים באיזו שיחה, לעמוד על תוכנה ומהותה בבחי' "הפך בה והפך בה דכולא בה". ראש המדברים הי' משה פיני השו"ב שעליו יבא הדבור לקמן. ותמיד נטפל להם גם דוד צבי או "דוד הירש", הגם שהי' מחסידי הוסיאטין שהיו רק שנים שלשה בעיר, אבל הוא דוד הירש, הי' מעריץ מאד את הרבי מסקוירא, ונסע פעם לסקוירא לראות ולהכיר את הרבי.

שיחה או מאמר לדוגמא, כמדומני שנמסר ממשה פיני או מחיים גבאי. הרבי ישב פעם "בשולחן" בשבת, ספר איזו מעשיה מאביו המגיד מצ'ירנוביל. הי' שם מוכסן אחד מהסביבה עשיר גדול, אבל איש פשוט מאד, התחיל גם הוא לספר מעשיות ומנהגים מאביו, וגם מהמגיד. המעשיות מפי המוכסן יצאו גסים מאד, והחסידים צבטו

זא"ז מתחת השולחן, ובע"כ בלעו את דברי המוכסן בלי נעימות יתרה.

כשקם הרבי מהשולחן ונכנס לאולם שלו, אמר: מעולם התפלאתי על אמרם ז"ל "רבי מכבד עשירים", מה לו לרבי שהי' עשיר מופלג, ולפני פטירתו אמר "גלוי וידוע שלא נהנינתי!!] מעוה"ז אפי' באצבע קטנה", מה לו ולכבוד עשירים. ועכשיו התיישב לי. ידוע מהמעשה עט העגל המובל לשחיטה, שרבי הי' מענה א"ע בסגופין ויסורין. ורצה לטעום גם את הסגוף הזה, מכבד עשירים. אמנם זהו סגוף עצום, ואין לד' סגוף קשה יותר מזה.

צורתו וקלסתר פניו של "הרבי"

אמנם אנכי בעצמי לא הכרתי את הרבי, אבל היות שכל ימי חיי הרבי הי' אבא ביחד עם החסידים נוסע לסקוירא "לימים נוראים", וגודלתי בין החסידים משנות ילדותי, ואח"כ עבר הרבי ר' נחומצי לשפיקאב "ובא וכל קדושי עמו", עם כל הכבודה הרבה, גבאים ומשמיים ומשרתים וסתם מקורבים ואנ"ש, וספגתי לתוכי מגרסא דינקותא כל המעשיות והמנהגים והתכונות השונות של הרבי, וככה הצטייר בדמיוני קלסתר פני הרבי וצורתו הרוחנית והגשמית, עד שנדמה לי איך אפשר שלא הכרתי את הרבי.

הרבי ז"ל הי' "בעל קומה וצורה" במובן התלמודי "של אנשים בעלי צורה", כלומר אנשים שצורתם היפה הגשמית מעידה על צורתם היפה והעדינה הרוחנית.

ר' חיים גבאי הי' אומר: אחרי הרבי אין עוד צורה יפה בעולם. ישכר המשרת הי' מספר בדמעות: בע"ש בצאת הרבי מבית המרחץ ולבש בגדי שבת של משי לבן, וצוארון החלוק הלבן התקפל מעל גבי צוארו, וניצוצי זוהר לובן מבריקים ומשתפכים ונופלים ארצה ממש ככוכבי זוהר נופלים.

לוי בן צבי דוב ש"ב שהי' מפורסם בעיר לעילוי, ואח"כ יצא לתרבות רעה, כלומר הי' למשכיל בימים ההם. אביו צבי דב מחסידי סקוירא הנלהבים, לקחו אתו לסקוירא, יראה בעיניו את הרבי ויבין מה זה צדיק, אולי "יראה בעיניו ושב ורפא לו". בשובו מהתם, התאספו סביבו בביהמ"ד כל החבריא "המשכילים", נפתלי דניאלס, וועלוויל מאליס ועוד, ובראשם וואלף הירש, האפיקורוס המפורסם, בן ראובן "השתקן", כלומר, הנרגן החצפן הדילטור. ואני אז ילד כבן שמנה, מפורסם לילד טוב ומבין דבר. המשכילים האלה סוחבים אותי הילד לתוך חוגם, ברצונם להשפיע עלי מרוח "ההשכלה בת השמים". עוד חי בזכרוני היטב ספורו של לוי "המשכיל" בפני "קהל המשכילים": "הרבי נכנס ל"שלחן", וסביב לו ארבעה הבנים, ומימין ומשמאל כל הנכדים. נכד, ילד בן ארבע כבר מיסב אל השולחן, בקפוטה של משי וירמולקה מוזהבת. ההמון, כשלשת אלפי איש, זה הי' בר"ה. איני יודע אם יש עוד הוד מלכות כזה בכל העולם. בזמן שאבא התכוונן להכנס אתי לחדרו המיוחד של הרבי, השתדלתי בכל מאמצי כחי להשתחרר מכל השפעה של אמונה ברבי, כיאות למשכיל. אבל בהכנסי ובראותי את הרבי יושב על הכסא בצורתו המזהירה, שמעולם לא ראיתי צורה יפה כזו, בזקנו היפה המזהיר, ושם עיניו בי, נפלה עלי אימה ופחד ממש "דא לדא נקשן". נדמה לי שהרבי קורא מע"ג מצחי כל החטאים והפשעים, כל הרהורים ורגשות רעים אשר בתוך תוכי. הבחורים המשכילים צחקו על הבחור המתימר למשכיל, ומתפעל ומתרגש מהרבי. אבל הוא, לוי, ענה להם: בטוח אני שאפיי הכי אמיץ שבכם, אפיי וולף הירש, לא יעמוד לבו בו מול מבטו של הרבי ובע"כ יתרגש וירתת ברטט קדש.

לצורתו הרוחנית

הרבי מסקוירא, כעדות כל יודעיו ומכיריו, הי' אישיות מציונת[!] ומיוחדת במינה, בין בחזוניותו בין בפנימיותו. כל אחיו בני ר' מאטאלי המגיד מצירנוביל היו מכבדים אותו מאד, ומזכירים את שמו ברגש, אם לא ביראת הכבוד. ואפי' חסידי סודיגורי, שהיו מארי פלגותא עם הרבי מסקוירא ע"ד הקלויז הסודיגורי שבנו בסקוירא למרות ולהכעיס לרבי, מ"מ טובי החסידים לא העיזו מעולם להטיח איזה דבור קשה כלפי הרבי, שהי' נקי מכל כחם.

הרבי הי' ידוע בפי החסידים לחוקר ופילוסוף, ומקובל ושגור בפי החסידים מימרא שלו: בין המטאטים[!] הפגומים (דראפיטשעס) בימינו אוכל גם אנכי להתחשב לפילוסוף".

שהיה רב מקצועי "איש האשכולות", יעיד החלק מהספריה הגדולה שלו, שנפל בירושה לר' נחומצי ז"ל בשפיקאב, כארבעת אלפים כרכים שטפלתי בהם במשך שנה שלמה, אני ותלמידי יצחק נחום בן הרב ר' מאטאלי, לסדרם בסדר נכון כ"א במקומו לפי ענינו, ולסדרם ברשימה מסודרת.

שמה נקבצו מלבד תנ"כים שונים, ש"סין ופוסקים ומפרשיהם ומפרשי מפרשיהם, ושו"ת מראשנים[!] ואחרונים, מכל הדפוסים עתיקים וחדשים. הרבה ספרי קבלה וכתבי יד עתיקים, החל מתקופת הגאונים, הקבלה הספרדית, ועד לכתבי האר"י ז"ל, וכן מספרות החקירה מהכי עתיקים, כל ספרי הרמב"ם וספרי הרב ישר מקנדיי אילים וכו', הקונקרדנסיי, האוצר של יעקב בן יעקב מוילנה שכבר נחשב בין המשכילים. כל הספרים בכריכות נהדרות ויקרות, מצטיינות במיטב העור והבד, בטוב טעם וביופי נהדר. שמכ"ז נראה ומוכח, שיד איש המדע, מוקיר תורה וחכמה, שלא רק היין אלא גם הכלי חביב עליהם. יד איש שהחכמה היא חלק ותוכן חייהם טפלה בהם, לקבצם, ליפותם ולקשטם בכל מיני הידורים.

מתכונת הרבי ואופיו

היה עמקן וכנוס לתוכו. מחטט ומנקר ומבקר א"ע תמיד בקרת חריפה. ומתכונת בקרת זו האציל גם על חסידיו.

החסידות הסקויראית היתה חסידות של חטוט ונקור. בלשון החסידים, חסידות של "תקון המדות". וגדולי החסידים שהכרתי, ר' שואל נטע הרב דמתא הזקן, ר' משה פנחס שו"ב, ר' משה שו"ב, ר' אלתר המלמד של הרבי ר' מאטאלע, כולם למדנים וחשבנים, עמקנים וחוקרים, בקיאים בחקירה הדתית ובספרות המוסר והחסידות, אבל עקר עבודתם וכונתם בתורה ותפלה היתה הבקרת העצמית, הנקור והחטוט הפנימי. וממילא אין מקום להחזקת טובה לעצמו, כי אחרי החטוט הלא נמצא תמיד פגמים ולקויים הצריכים תקון. היוהרא וההתגנדרות באים תמיד אל האדם שמוצא א"ע כבר לאדם השלם. לא כן החסיד האמיתי, הוא בגדר של חו"ה "הפרוש תמיד צהלתו בפניו ודאגתו בלבו".

וכן אנכי מכיר את אבא, מיום עמדי על דעתי. מתוך שמחתו וצהלתו החצונית, נשקפה דאגתו הפנימית, ואינו מחזיק טובה לעצמו על שום דבר. בכל ימיו משתדל להתאחר בלילה אחרי שכבר ישנים כל בני הבית, ואז יושב יחידי מתבודד ומעיין באיזה ספר חסידות, עד שעה מאוחרת בלילה. אני בקר מתעורר משנתי הראשנה, ואבא עודנו יושב בחדרו, כפוף ע"ג איזה ספר חסידות. ככה הי' מנהגו כל הימים כ"ז שכחו הי' אתו.

עיר מולדתי שפיקאב

מתי נוסדה?

שפיקאב, עירה קטנה וחדשה, כנראה שנוסדה ע"י הפריץ שבאקובסקי שהיתה אחוזתו בתקופת השתעבדות עד לשחרור האכרים.

כל הדור של האכרים, הדור של האבות שהייתי מכירם היטב, הי' הדור של ההשתעבדות. הדור שהי' משועבד לפריץ בתור עבד עולם, וספג מלקות אצל הפריץ שבאקובסקי.

זה הי' הדור הראשן לשחרור האכרים בימי אלכסנדר השני. ויחד אתו חיו עוד הפריצים הזקנים, מיליובסקי קאסיצקי ועוד אלו הסופגים ומוננים את המלקות מטעם הפריץ להאכרים המשועבדים העצלנים או המפגרים.

אנשים זקנים, אחורי התנור בביהכ"נ היו יושבים ומספרים איך ששפיקוב היתה עוד עיר קטנה, ובה בתים כעשרים בערך. ובית הקברות טרם הי', והיו מובילים את המתים לפיצרה הסמוכה, כחמש עשרה וירסטאות לצד נמירוב.

הפריץ שבאקאוסקי הביא לו קצב מעיר טאטיוב, אבא שמו. היו לו כעשרה ילדים בנים ובנות, שמהם הסתעפה אח"כ המשפחה הגדולה, הנקראים "בני אבאליך".

כן הביא לו חייט החצר, משה'לי החייט. היה נותן עצי בנין מהיערות בחנם, ובלבד שיבנו בתים.

כל העירה עמדה כמו בתוך היער. מסביב יערות עבותים מכל מיני עצים, אלון ולבנה וכו'. אתה עומד בעיר, ומסביב מכל צד נשקף היער הירוק-הכחול, עם השמים המעוננים שמה תמיד.

המצב הגיאוגרפי

העירה עמדה, כאלו במתכוין, בין הערים הידועות מתקופת חמלניצקי ברצלב, טולטשין, נמירוב. וכאילו מדדו באמת המדה, שלשים וירסטאות מכל אחת מהערים האל, והעמידו את שפיקוב בתוך. "דרך המלך" - שקודם תקופת מסה"ב היתה מובילה מפטרבורג למוסקבה ע"י תחנות דאר הסוסים - חוצה את העירה באמצע ומהוה את

הרחוב המרכזי דרך זו נשמכת[!] והולכת עד תחנת ראכני, תחנת הרכבת אח"כ. ושתי שדרות אלנות משני צדי הדרך, מקום טיול נהדר. ולשני צדי הדרך היער.

כדאי לדבר קצת על טולטשין, ברסלב, נמירוב. שלשתן כ"כ קרובות זל"ז, רק מרחק של שלשים וירסטאות בצמצום מפריד ביניהן. ותנועה של בע"ג בלתי נפסקת מחברתן תמיד יומם ולילה בלי הפסק. ובכ"ז כ"כ שונות זו מזו, וכל אחת חטיבה בפני עצמה, ומה שיש בזו אין בזו.

טולטשין נחשבת "למרכז המסחרי" השני במדרגה לגבי ברדיצוב. טולטשין היא הרובלת לא רק עם כל מחוז ברצלב, אלא גם מחוזות הגובלים גייסין, ליטין וכו'.

טולטשין, ביחוד, מרכז מסחרי גדול לסחורות מנפקטור ארג מכל המינים. המין הכי פשוט סחורות הגויים, עד להכי משובח, בשביל פריצים, והלבשה לחתונה. יהודי מהסביבה הי' משיא את בנו או בתו, נוסע לטולטשין לקנות "ההלבשה לחתונה". ידוע כמה עמל וכסף השקיעו ב"הלבשה לחתונה", ובפרט הבע"ב החשובים והגבירים. מלבד זה טולטשין רוכלת בכל מיני מכלת, בכל מיני סידקית (צלניק), בכל מיני סחורות המודה, תכשיטי חתן וכלה וכו'.

הסוחרים היותר גדולים נוסעים גם לברדיצוב, המרכז העקרי לסחורות מנפקטור. המקור הראשן הי' מוסקבה, עד שנת השמנים, תקופת גרוש מוסקבה, שמאז התחילה התפתחותה של לודז.

מלבד זה היתה טולטשין מפורסמת בסוחרי היערות. איזה פריץ שהי' לו יער למכירה הי' פונה לסוחרי טולטשין. כל הפריצים של הסביבה היו הלויים ובע"ח להסוחרים והגבירים מטולטשין. המפורסמים שבהם ישראל אהרן ראזענפלד ובניו, המפורסם לקמצן גדול.

ההפוך ממנו, נפתלי וואראהפט שמוצאו משפיקאב, ת"ח ולמדן גדול, ומפורסם לנדבן ובעל צדקה גדול. כמובן שע"י(?) "הליויתנים" הגדולים חונים כל "דגי הרקק", כל החלאסטרה של הספסרים והסרסורים, הבוררים, המתווכים והמפשרים, וכל כלי הקדש, ואלו הלוקחים סתם "דמי לא יחרץ", כל אנשי האויר המסחרי למיניהם ולסוגיהם. אפי' הבע"ב הרגילים הפשוטים מטולטשין, היו כולם "יהודים יפים". חוט של חן יהודי אצילי מתוח עליהם. כל בע"ב זקנו מגודל מסורק ומסודר, כל שיערה על מקומה. מלבושיו נהדרים, תפורים יפה ומגוהצים. לא ח"ו מלבושי שחץ, אפי' לא קצרים, אבל ג"כ לא ארוכים, אלא בינוניים. הכל מדוד ושקול. צועד בצעדים איטיים ומדודים, "כולו אומר כבוד" והכרת ערך. רובם ככולם חסידי טולנא.

בעירות הקטנות מהסביבה היו מראים באצבע "יהודי מטולטשין". זה מביע את האפי המיוחד העצמי המקורי של "יהודי מטולטשין". ברצלב, עיר המחוז, רשמית וקזיונית. רושם "הקזיונסטשינע" טבוע על כל הבעלי בתים. נדמה שכל בע"ב לבוש "מדים" "ופליטיס" במונדיר מרוכס על כל הכפתורים, ומגפים מדורבנים. כולם ידועים "לאדוואקטיס" או "שרייבערס" בלשון הקרתנים. כולם שתדלנים "מאכערס" "בעלי טובה" מקורבים לרשות. כ"א ידוע "למאכער" במחלקה מיוחדת. משה נמירובסקי אצל גאייעווסקי, מזכיר במחלקת חובת הצבא, המכונה "הכתס" ע"ש "הכתס" של צלקת גדולה על כל פניו. "הפחח השחור" חיים פאליאק, אצל מנהל העניינים "דיעלא פראיזוואדיטיל", או בפי "המאכערס" בקצור "דער דיעלא", או הזקן ע"ש הזקן המגודל של המנהל "איוואנאו" "לוקח" מהמין המובחר והמשובח, "שאי-יכולת" אין לפניו, ולא לפני המטבע. בעירות הפרובינציליות הקטנות הי' נהוג לקרא את פקידי

הממשלה בשם משרתם, כי מי ידע את שמם. שר המחוז אוספרבניק, וואינסקי נטשלניק, פריסטאו וכו'. לא כן היהודי הברצלבי קורא את כל הפקידים בשם הפרטי, איוואן ווסיליוביץ, ניקולי פטרוביץ וכו'. בזה הי' מביע ליהודי מהסביבה שהוא משה נמירובסקי, מכיר וידיד ובן בית אצל פקידי הרשות, ומדבר אתם כמדבר איש אל רעהו. מין חולשה היתה ליהודי ברצלב "למאכעריי". לא רק אלה שפרנסתם על זה, אלא אפי' הבע"ב הנכבדים ואפי' הגבירים, קשה הי' להם להתגבר על יצרם זה לעסוק "במלאכה נקיה וקלה" זו להיות "בעל טובה" בהצלת נפשות מישראל מידי פאני גנב הצורר ימ"ש, ומתן שכרה בצדה.

ומה יעשה "א קליין שטעטילדיג אידיל" בזמן שהקב"ה שולח עליו איזו צרה ח"ו, ומי הוא היהודי הפטור מחובת הצבא, ומי שיש לו משפט פלילי, על מכירת כוס י"ש וכדומה, בע"כ הוא זקוק "לבעל טובה" הברצלבי מכירו וידידו של איוואן ווסיליוביץ כמו שהחולה זקוק לרופא, והוא כבר נעשה "השליח הטוב" של "הפודה ומציל ועונה בעת צרה".

ברצלוב באופן רשמי נחשבת על דגל החסידות של סקוירא, אבל אין כאן אורה של חסידות. על ברצלב עוד פרק מיוחד לקמן.

נמירוב, זהו מין מזיגה חימית של טולטשין וברצלב. אמנם היהודי הנמירובי פחות מכופתר, פחות משורין, פחות קזיוני מהברצלבי, אבל בכ"ז היות שבנמירוב נמצא משפט השלום "מיראוואי סוד" שהיהודי בע"כ נזקק לו, במשפט שהגיש עליו הפריץ על חוב המסים מביתו לקנטורה, במשפטו עם הגוי בע"ח שלו, ולפעמים נמצא גם יהודי "עברין" שפוסח על הרב וזבל"א ומגיש משפט על יהודי חברו דוקא בערכאות, לזאת נמצאים גם בנמירוב בעלי טובה המכירים

פא"פ את איוואן וואסיליוביץ בצורת אדבוקטים, הנסמן בבגדיו הקצרים ובמקלו ביד, ומסתובב במסדרון של בית המשפט. היהודי הפרובינצלי הנאשם נגש אליו, והוא מועיד לו ראיון למחב[!]
בביתו בשעה קבועה בבקר בטרם צאתו לבית המשפט. בבא אליו היהודי ומתחיל לספר לו את הענין, הוא מרכיב את הפונסנע על חטמו הגבנוני, ומתחיל לדפדף בספר החוקים העב שע"ג שולחנו, וקורא לפניו תיכף את הסמן והסעיף בספר החוקים שעליו נוסד משפטו, ומתחיל להתגלגל עם היהודי איך לחלצו מצרתו.

אבל "האומנות" הזו אינה מקצוע של כל הבע"ב, אלא של המומחים בעלי המקצוע. ויתר הבע"ב סוחרים, חנונים, מלוי ברבית, טוחנים, סוחרי תבואה וקמח. חשובים אצל הנסיכה המשוגעת שצירבטובה, שהיא לה שגעון מיוחד לבנינים, ומלאה את נמירוב בבנינים מפוארים, ארמונות מלכים ממש. כלי הקדש וכו', כארח גוברין יהודאין בעיר ואם בישראל. יהודים קצת יותר מודרניים, ופחות "יהודים יפים" מאשר בטולטשין.

נמירוב מפורסמת גם בגימנסייה שלה, גימנסייה של המנהל טיכימירוב. לתעודת בגרות של נמירוב, בחתימת ידו של טיחומירוב - היתה מין חשיבות מיוחדת לכניסת האוניברסיטה, וממילא מין יצה"ר מגרה אצל הבחור והבחורה היהודים האיקסטורניים - כי הלא רק בני עליה מועטים זכו להכנס פנימה לקדש הקדשים בימי "הנורמה" "הנמירוס קלאזיוס" הרוסי - לזאת נהרו שמה המון "בחורים ובחורות" העוסקים במלאכת "האקסטרניות", "נכרתים" על "שתים" והולכים על "ארבע" נכרתים "בארבע" והולכים על "שש ושמונה" כלומר נכשלים, או מוכשלים בכוונה מהמורים בבחינות על שתי מחלקות, ולומדים התכנית של ארבע מחלקות וכן הלאה. בעוד שהמאשרים השקצים הולכים מדרגא לדרגא ועוברים בשלום. שואלים את היהודי איפה יענקיל, חייקה שלך - בנמירוב,

לומדים. היהודי שלא ירצה להחשב הוא ובניו "לנחותי דרגא" ח"ו, מוכרחים בניו להמצא רק בנמירוב. נמירוב שייכת לסקוירא באופן רשמי, בכתב "מגידות", וכולה(?) לסקוירא. מתי מספה מחסידי סודיגורי. אחרי משוט קצת בערים הגדולות מרכזי המסחר, השלטון, ההשכלה, נחזור בדרך המלך לעירתנו שפיקוב, לתקופתה הקדומה, הפרו היסתורית.

על גדלותה של העיר

יעיד הספור דלקמן, שספר ש"ב צבי דוב ע"ה: הפריץ שוויקובסקי פעם העמיד שורים לפטוס בבית משרפת הי"ש, בכפר שנקרא אח"כ גראלני. מספר השורים הי' שלשה עשר. שנים עשרה נמכרו לסוחר מאודיסה, אחד נשאר, קונים אין עליו. קרא הפריץ להשחזור (מחזיק פוסתה הסוסים) מאיר סטריזאק, וגזר עליו לקנות את השור. השור נשחט לכבוד השבת, הקצב מכר ומכר, ורוב הבשר נשאר. מה לעשות, עשו מהנותר סעודת מלוה מלכה, ובשבת אחר התפלה הכריז השמש מטעם מאיר השחזור, שכל בני העיר מוזמנים לסעודה, ומי שלא יבא צפוי לרוגזו של מאיר וקצפו של הפריץ.

שביקובסקי ברצותו שהעירה תבנה, נתן עצים לבנין מהיערות בחנם. רצה שיבנה רחוב מרכזי משני צדי "דרך המלך", אבל הבע"ב התרחקו מדרך המלך, באמרם שפעמון מרכבת הפוסתה מפריע למנוחתם (הפעמון, משמש לסמל הרשמיות, קאזאני, כלומר: פנו דרך לפוסתה, שבעיקר היתה משמשת לשרות הממשלתית הפקידות, וחוזרי הממשלה הלך ושוב משתי ערי הבירה פטרבורג-מוסקבה).

התחלת מסה"ב קו קיוב-אודיסה

המכונה בשם מסה"ב דרומית מערבית

יוגא זאפאדני זשליזנוטי דאראגוי

כאמור לעיל, אחרי "המרד הפולני האחרון, החלה הממשלה לדחוק לאט לאט את רגלי הפריצים מאדמת אוקרינה, ששלטו בה שולטן בלתי מוגבל מאות בשנים.

ספור מענין לתקופת השעבוד בסופה, טרם בא קצה לעולמים. הגוים, בני הדור שעוד טעמו טעם ההשתעבדות, בטוב לבם על כוס יין שרף בבית המזיגה שלנו, היו מספרים לדור הצעיר הראשון לשחרור, את הספור דלקמן.

כמה שנים לפני השחרור, כמעט מיום עלות אלכסנדר הראשון על כסאו, אחרי פטירת ניקולי הראשון, אחרי התבוסה הגמורה במלחמת סיבוסטופול הידועה, החלו השמועות ע"ד השחרור הגוים המשועבדים. התלחשו ע"ז בסתרים. והדברים נמסרו רק מפה לאזן. והנזהרים, אפיי מלובא[!] לפומא לא גליא.

השמועות הלכו מפעם לפעם הלך והתחזק. בכפרים נראו שליחי סתר, - לא ידוע מאיפה באו ולאן הלכו - כנראה "מהנרודו וואלצים", ומסרו שפקודת השחרור כבר מונחה כתובה וחתומה בידי הקסר, אך הפריצים שמהלכים להם בחלונות הגבוהים מעכבים להוציאה לפועל, ומשתדלים לבטלה כליל. העצה היחידה, מרד, לא לצאת לעבודה.

המשועבדים, נשמעו לעצת שליחי חרש, ותנועת המרד הקיפה כמעט את כל אוקרינה. כחדש ימים ארך המרד.

אח"כ יצאו מטעם הממשלה "פלוגות עונשין", גדודי חילים סבבו מכפר לכפר מעיר לעיר, לענוש את המורדים הדוחקים את הקץ.

לשפיקוב בא גדוד חילים. שר הגדוד התארח בארמון הפריץ, והגדוד התפזר בכפרים של הסביבה, שחט חזירים שמנים, ועגלים מפוטמים, וכבשים למאכלו. בחר לו "משופרי דשופרי". כדרך "המשחית שנתן לו רשות" עברו שלשה ימים של בזה ושוך "חטוף ואכול", ביום הרביעי נאספו המורדים בחצר הארמון (הארמון הידוע ששמה הקונטרה המרכזית), והוכנו שני עגלות גדולות עמוסות וגדושות בזרדין לחים מעצי לבנה, ושני טורי חילים עמדו בשתי שורות ארוכות, וכל "מורד" עליו לעבור בתוכן, ערום, רק חגורה על הלצים, ועיניו קשורות במטפחת, וסופג על בשרו הערום את המלקיות של הזרדין המורדים בכל מלא היד של החילים, עד שיוצא כולו מוכה ופצוע, וזב דם. וקול צעקת המוכים וזעקת הנשים פולח כל שבעת הרקיעים. והפריץ יושב בעליית הארמון שע"ג השער ומעשן במקטרתו, ומתענג על עונש המרדנים.

רבים מהמוכים נשאו ע"ג אלונקות לחדר הרופאים שהוכנו לזה. הגוים המשועבדים שבו לעבודתם ולהשתעבדותם, אבל היו מסיימים, בשמחה, זו היתה המכה האחרונה. לתקופת השנה יצאה פקודת השחרור, וההשתעבדות נגמרה.

ואחדים מהגוים הזקנים היו אומרים: אבל בתקופת ההשתעבדות הי יותר טוב, כל היום אתה דש את החטה בגורן, בלילה אתה מתגנב לגורן וממלא שק גדול עם חטים ומביאו לאסתרקה המוזגת, ואתה מקבל חצי רובל או שני זהובים במזומנים, מלבד כוס י"ש מלא וגדוש, לך ולהשומר שהעלים עין, ודג מלוח וכעך גדול לקנוח סעודה. אלא מאי, חלק האחורים ספג מלקיות לפעמים, נו ומה? חיי הפלח (מוזשיק) בלי מלקיות לא שוים כלום, וטעמם "כשומן החזיר, בלי לחם" כצרקבה בלי פעמון (מוזשיק ביז נאאיקי יאק סאלא ביז חליבא, יאק צירקווא ביז זוויניצי).

החיים הכלכליים

רובה של יהודי העיר, פרנסתם על החנויות, מכל המינים והסוגים. רובם ככולם חנויות זעירות לקמעונות, שנים שלשה חנויות גדולות לסטיטונות[!] וקמעונות גם יחד. רוב החנויות, כרגיל בעירות הקטנות, הן חנויות "כל בו", היות שכל עיקר הפרנסה היא על האכרים, ובזכות אלו הגויים, גסי המוח ובורים, שלא נבראו אלא לעבודה גסה ופשוטה, הקלאות, ועבודה יומית בבית חרשת הסוכר, וחטיבת עצים אצל היהודים, כעדות גופם המגושם, והמגפים, ופרות הכבשים המלובנה, ונל גופם ומלבושיהם ומהותם המגושמה, תעיד עליהם שלא נבראו אלא לשמש את "העם הנבחר" לשבת בחנויות, ולמזיגת הי"ש לגוים, אשר "שכור איז ער, טרינקען מוז ער, ווארום ער איז אגוי". והיהודי החכם והמחוכם, א "אידיש קעפעלי" לאו מלתא זוטרתא, מוכרח (לספק) לעשות טובה עם הגוי, ולספק את כל צרכיו הגשמיים. דהיינו כל מיני מכלת, וטבק ומאכורקה לעשון, ודגים מלוחים לחים בחורף, ויבשים בקיץ, וכל מיני סידקית תכשיטי השקצים והשקצות, לחתליורע וכו' וזפת למשיחת המגפים, ואופני העגלות, ושמן מזרע פשתן וחמניות, לימי הצומות הקטנים והצום הגדול שלפני חג הפסחא, ונרות ולבונה לבית הכניסה, וכל מיני סוכריות בשביל הכומר על הקערה וכו' וכו', והכל מוכרח היהודי במוחו החרף להמציא בשביל הגוי החס[!], הבור המטומטם. ולתת לו בהקפה סחורה וכספים בהלואה כמובן ברבית קצוצה, בכדי לקיים "לנכרי תשיך". ואם הגוי "שכור איז ער טרינקען מוז ער", על היהודי להמציא לו את כוס הי"ש, ולגומלו לקנוח מוכרח להמציא אפ"י במסירות נפש ממש, בזמן שמכירת הי"ש נאסר על היהודי המשכר את הגוי, והממשלה בכבודה ובעצמה קבלה עליי את מכירת הי"ש במנופול, בכדי להציל את הגוי הבור מידי היהודי הערום הרמאי.

גם מעט סוחרים תבואה זעירים, המוכרים וסוחרים עם העמילים (הקמסיונרים) על התחנה ראכני, השולחים קרונות תבואה שלמים לאודיסה, ומיני קטניות ופולים וכל מיני זרעונים לקינגסבורג. נמצאים גם סוחרים ביצים לוולוטשיסק אשר על גבול אוסטריה, שנים שלשה סוחרים גדולים הקונים את הסחורה מידי הסוחרים הקטנים הסובבים בכפרים ובירידיים ואוספים את הסחורה לקנטורה, וכספי הקנטורה תמיד בידם.

שתי תקופות

שתי תקופות עברו על שפיקוב, התקופה הקדומה, והחדשה.

התקופה הקדומה.

היסוד הכלכלי העקרי, בית מסחרו של מאטי ווארהאפט. הגביר היחידי בעירה הוא ר' מאטי ווארהאפט. הוא הסוחר של החטים אצל הפריץ שביקובסקי ויתר הפריצים מהסביבה, הוא הקונה את השפירטוס מבתי משרפות הי"ש, "והטשומאק", השיירא של גוים בעלי עגלות, מובילה את הי"ש והחטה ותבואות הלואי לתחנה המרכזית, מאהליב פודול שעל חוף הדניסטור, ומשם מטעינים ברפסודות (גאלירעס) ומושיטם [!] על הדניסטור למאיאק, הוא הפלג הגדול המחבר את הדניסטור עם הים השחור. ואודיסה אז אך בתחלת התפתחותה וגדולה, אך נכבשה "מהתוגר", ועוד תחנת המכס באודיסה לסחורות תורכיה, פירות ארצות הקדם, צמוקים, חרובים, תאנים, תה, וסחורת רוסייה המובלות להתם. נמל אודיסה אך נבנה ותוקן לעגון אניות מסחר, וקנדה ואוסטרליי טרם היו "למשבירי בר", ורוסיי כמעט היחידה המשבירה בר לכל הארץ. ושפיקאב מחוברת עם המסחר העולמי ע"י מאטי, או ר' מאטי עם תוספות ר', כן נקרא ונזכר תמיד בפי "זקני העיר" שרובם היו משלוחיו ונאמניו ע"י "הטשומאק" משפיקאב והסביבה למאהליב, וע"ג הרפסודות ממוהליב לאודיסה. המפורסמים

והידועים שבהם, ר' וואוויק, הסבא של אמא-רעיתי אדיל, אבי אמה, הוא הי' הנאמן הראשי, יד ימינו של ר' מאטי, המפקד והמנצח ע"ג כל הנאמנים והמשולחים בקו שפיקאב - מוהליב, - מוהליב אודיסה. המשולחים, אנשיל הזקן, אבי ליבר וצבי דוב, אלטר אייזיקס, אבי ראובן מהוט ומרדכי קבק, מאטי הארוך אבי טאביטשקי ועוד. כולם אנשים רמי הקומה, חזקי גרם, רחבי גב וכתף, וגובה ויראה להם, כעין מפקדי הצבא. וכל בני העיר הסתובבו סביב ר' מאטי ומשפחתו, מהם דוד וואראפט חוכר מזיגת הי"ש. בני ר' מאטי, דוב ושמחה ויעקב למדו והתחנכו אצל מלמד מיוחד, ישע'י ליב, ידוע ומפורסם ללמדן גדול ראוי להוראה, ובעל מדות כיאות לת"ח. *

תחלת בנינה והתפתחותה של שפיקאב, חלה כמעט בתקופה של התחלת התפתחותה של אודיסה.

המשולחים הנ"ל היו מתאספים יחד בימות החורף, הקור בחוץ גדול, וסופת שלג כבשה את כל העיר עד סוף האפק. ואנשיל הזקן, הוא השמש והגבאי, השליט היחידי בשילוכיל הקטן שע"י ביהמד"ר דמתא, ומסיק את התנור יפה יפה עד שאין האדם עומד במחיצתו מרוב החם המתפשט בכל רחבי השילוכיל, שכולו אינו אלא די על די, ממש גן עדן. ובידו קופסא גדולה של טבק להרחה, נעים וטעים. והזקנים הנ"ל, חברים לטשומאק ולגאליריס, מתכנסים יחד, ומתחילים לספר "גדולות ונצורות" משנות נעוריהם בתקופת גדלותם, בהיותם שלוחים ונאמנים אצל ר' מאטי. ואני ילד בן עשר יתום כבר מאמו, וש"ב קרוב לר' אנשיל, הקורא אותי בחבה "מרדכל", יושב בעתות ההפסקה "מהחדר", ואח"כ בהיותי כבר עומד ברשות עצמי ולומד גמרא על חשבוני הפרטי עם חבר קטן של חברים בשילוכיל הקטן, יושב תמיד ומקשיב לשיחת הזקנים על התקופה הקדומה, שפיקאב מוהליב אודיסה, שהשתלבו יחד ע"י ר' מאטי, המחברס ומאגדס יחד ועושה בהם כאדם העושה בתוך שלו, כי מי זה יאמר לר' מאטי מה יעשה?

לעתים תכופות התגלע ריב ומחלוקת עצומה בין ר' אנשיל הזקן לאלתר אייזיקיס. אנשיל זכר לו את אשמתו של אלתר, שהי' תמיד מבזבז כספי ר' מאטי בהוצאות הדרך במדה נפרזה. ופעם נטרפו הגאלירעס ונשברו בלב הדניסטור ברוח סערה בימי הסתו, בעוד שהוא אנשיל הזהירו לעגן ולחכות במוהליב, כי סערה מתחוללת וסכנה להפליג. והוא אלתר לא שמע לאזהרתו, והפסיד את כספי ר' מאטי.

בני מאטי וואראפט דוב ושמחה ויעקב, והזקן ר' מאטי בעצמו, העתיקו את דירתם לאודיסה, שמה יסדו הקנטורה הגדולה למסחר התבואה המפורסמת בשם "קונטרה" [!] ואראראפט" (ברב) יחידי סגולה משפיקאב, מצאו מחיתם במשרות שונות באודיסה, שנעשתה כח המושך לעירות הקטנות בתור מקור לפרנסה.

אלה בני אודיסה, היו באים מפסח לפסח לשפיקאב לפקודם [!] אהלם ונויהם, מוכרים במלבושיהם הנאים והמגוהצים, ובכובע המיוחד האודוסאי. אני כילד משך עליו מבטי ותשומת לבי "פיני דעם גלייזערס", איש קטן הקומה, וזקן צהוב מגודל ומסורק משתרע במין רחבות מיוחדת על כל חזהו מגיע עד לבטנו. בגדיו ארג שחור, נעלים מצוחצחות בכל ימות החול, צוארון לבן גדול ומגוהץ, כובע קטן ועמוק. בלכתו ברחוב בצעדים מדודות, רואים רק את הכובע והזקן. בני שפיקאב מביטים ביראת הכבוד על "האודיסאים".

ומכאן כבר התחלת התקופה החדשה.

כאשר נסללה מסה"ב הדרומית מערבית קיוב-אודיסה, נעתק מרכז מסחר התבואה מהחבל הדרומי בסרביה פודול שהיה שט על פני מי הדניסטור ממוהליב לאודיסה כמבואר לעיל, נעתק ממי הדניסטור, והיה יבשתי. התחנה ראכני, לצד שפיקאב, במרחק שמנה וירסטאות, היתה התחנה המרכזית להעברת כל התבואות של בסרביה ממוהליב שהגיעו לשם ברפסודות על מי הדניסטור, בעגלות לראכני ומשם ברכבת במסה"ב לאודיסה. וכל הסחורות לבסרביה באות מקיוב אודיסה

לראכני, ומשם העגלות מובלות למאהליב. זהו מצד דרום, ומצד צפון מצד נמיריב, כל הסחורות מקיוב אודיסה הלוך ושוב עוברות דרך ראכני. וככה ראכני, התחנה הקטנה, נעשה לנקודה מסחרית מרכזית. בראכני התישבו הרבה קומסיונירים, סוחרים גדולים ממוהליב, מנמירוב, ביתוד סוחר תבואה, וגם יתר מיני סחורות שונים.

בשפיקאב נוסד סניף למסחר התבואה לקונטרה של הוואראפטים באודיסה, מנהל הסניף "זאב וואראפט" ממשפחת הוואראפטים, אביו מתיתיי הזקן היי אחיו של מאטי וואראפט הזקן. הוואראפטים היו ממשפחת כהנים, כולם קפדנים תקיפים ואלמים, וכן גם זאב וואראפט גבר תקיף ואלם. ביתו הגדול עם המחסן לתבואה, שעבר אח"כ לחיים ליב גרינגראז, היה הבית המרכזי בעירה, הסניף לקנטורה של וואראפט באודיסה למסחר החטה ויתר התבואות, אכסניא לסוחרים הגדולים, עם אולם גדול מרוהט ומקושט בשביל הפריצים הבאים למכור החטה, חנות גדולה בשביל הפריצים והפקידים, ברובם פולנים שנשארו מימי הפריץ הפולני שלאקובסקי, שבבית חרשת הסוכר ובשתים עשרה החוות אשר באחוזת שפיקאב, שעברה אח"כ לבלשוב כמבואר להלן. מרתף עם יינות שונים בבקבוקים, ג"כ כמובן בשביל "הפריצים".

זאב וואראפט נוהג נשיאותו ברמה ובתקיפות. בכלל כל משפחת הוואראפט כהנים קפדנים ותקיפים. שם המשפחה וואראפט המזכיר את אבי המשפחה "רי מטי וואראפט", כבר מספיק לתת להם די תקיפות ושררה, ובפרט שהכל צריכין "למארי דחיטי" זאב וואראפט, הוא הקונה, "הוא המשביר לכל עם הארץ", ב"כ הקונטרה וואראפט באודיסה.

זאב בעצמו, איש גבה הקומה, רחב-כתפים כיאות לבעל בעמיו. מסביב לו כל סוחר תבואה הגדולים והקטנים, ומשרתיו עושי רצונו, וסתם "מלחכי פנכא" כרגיל. בהם יאקיל החגר, לייב הירש

בעל החוטם הגבנוני, שלמה, הכברנים, אלו שלשתם העושים במחסן החטה בתור "רררנים" "רעשיטניקיס", הכוברים את החטה בכברה הגדולה לנקותה מהפסולת, ועובדים גם במלאכת הכברה אצל הפריצים בחוות הסביבה.

הפריסטיב מטולטשין בא, מתאכסן באכסניתו של זאב וואראפט, או וועלוויל קרייניס ע"ש אשתו הגברת הנוסעת במרכבת המנהל של בית החרשת ביחד עם אשת המנהל, זהו לאו מלתא זוטרתא. בנם הבכור אליקים, זקנו מגולח, ושפם ארוך "קדמא ואזלא". והוא "הגלוח" היחידי בעיר, ונקרא כבר לא אליקים אלא "אליקסיי", וקוראים אותו סתם "הגלוח" וכבד יודעים למי מכוונים.

בתקופה זו מסחר התבואה הי' היסוד של חיי הכלכלה בעירה. זה הי' אחרי שחרור האכרים, שנטלו גם חלקות אדמה, כל משפחה שנים עשר דיסיאטין בחלוקה הראשנה. והמשפחות טרם הסתעפו, והחלקות טרם התפוררו לחלקים קטנים. חלקה זו הספיקה לאכר למחיתו והנותר מכר, והי' לו להגדיל את משקו ולהרחיבו בענפים נוספים, גדול צאן ובקר וחזירים. וחלקות האדמה הגדולות היו לנחלת "הפריצים", שהיו זקוקים תמיד לסוחרים הגדולים ולבעלי ההון היהודים, לקבל אוונסים בימי האביב לעבודת הקיץ, עד זמן הגורן. וכן הי' כל מסחר התבואה, המסחר העולמי הגדול והמקומי הקטן, הכל בידי היהודים.

נוסף לסוחר התבואה, היסוד העקרי והכי בריא והכי חי, היו גם חנונים שונים, כמובן החנונות הפעוטה. הקונה העקרי הי' "הגוי". כל חנוני הי' לו "צרור גויים" משלו ועליהם פרנסתו. וכן גם עוד פרנסה המפרנסת את בעליה, אם לא בכבוד אבל בריוח, המזיגה. היו בעיר ובכפרים הסמוכים לעיר כשלשים מוזגים או יותר החיים על "טפת הי"ש".

בית המזיגה לא הי' לגוי רק מקום להשתכר. בימים ההם, והגוי

אך יצא "מהשעבוד לגאולה", ולא ידע פשוט איך למצא ידיו ורגליו
 בהעולם החדש שנפתח לפניו, ובלי היהודי לא יכול לחיות ולהתקיים
 אף רגע. היהודי הי' הקונה את מותר תוצרתו, וממציא לו הסחורה
 והמכלת שהוא זקוק לצרכי ביתו ומשקו. היהודי מלווה לו כספים
 בשעת דחקו, מלווה לו כספים בשעת הזרע, בחורף ובתחלת האביב,
 לקבל אחרי הקציר מתבואת הגרן. את היהודי הוא שואל בעצה בכל
 דבר, ולכל גוי יש לו יהודי משלו, ולכל כפר, יהודי או יהודים
 משותפים לכל בני הכפר. על היהודי הוא סומך יותר מעל אחיו
 הגוי, הוא נאמן עליו יותר.

בית המזיגה אנו רק מקום להשתכר. בית המזיגה, או הפונדק,
 משמש לו מעין קלוב, מעין בית העם. שמה בא הגוי לשמוע חדשות
 מהכפר, מהעיר. היהודי מספר להם קצת מעניני הפוליטיקה, ומסביר
 להם עפ"י "השכל הגויי". שמה נאספים הידידים המחותנים למסבת
 רעים על כוס י"ש ומיני לגימא, דגים מלוחים מבושלים וצלויים,
 וכעכים מסולת לבנה, לקנוח.

שמה מתוכחים בעניני הכפר והמועצה. באים לפעמים גם למחלוקת
 ומהלומות, וחוזרים ומתפייסים. עפ"י רוב היהודי המוזג גוער
 ונוזף בשני הירבים[!], איוואן לא יפה, סטיפן לא יאה, חרפה,
 הלא אתם בע"ב הגונים ת"ל(?). הם נשמעים ליהודי יענקיל המוזג,
 ומתפייסים על כוס י"ש ולגימא, "גדולה לגימא". גם מסחרים
 שונים, מקח(?) וממכר וחליפין בשור וסוס נחתכים בבית המזיגה.
 היהודי המוזג, מוכרח להיות בקיא בכל עניני הגוים, לשמוע תמיד
 כל הדו"ד והטו"מ שביניהם, בכדי שידע איך לפשר ולתווך ביניהם.
 הגוי בא למוזג היהודי בין שיש לו פרוטה בכיס בין שאין לו.
 היהודי לא ישיב פניו ריקם, יתן לו בהקפה, כוס י"ש ודבר מה
 לקנוח, ובפרט בבואו עם איזה ידיד או מכיר. היהודי לא חשוד ח"ו
 (לבייש) להלבין פניו ברבים.

החיים התרבותיים

במרכז העירה על ראש גבעה, ליד דרך המלך, סמוך לשוק הפשוט הקטן (לאפוקי משוק הגדול של היריד), השוק נסמן באלן "ליפא" עתיק, הנקרא ע"ש האלן. אשה שואלת את חברתה: היית תחת, או אצל האלן. תחת האלן הזה ישבו האכרות שהביאו מתוצרת הכפר העירה, בקיץ פרות וירקות טריים ירוקים, ובחורף מיובשים, תפוחי אדמה, תפוחים, שזיפים, פולין וכל מיני קטניות, וקמחים שונים, תבלין לקדרה, גזר, סלק וכו'. על יד השוק הזה עמד ביהמ"ד המרכזי, ה"קרא ביהמ"ד דמתא.

ביהמ"ד הזה היה "בית האולפנא" המרכזי. בקיר הבית בנויים ארונות המלאים ספרים מכל המינים, ש"ס ופוסקים ראשנים ואחרונים ומפרשיהם ומפרשי מפרשיהם, תנ"ך וחומשים מדפוסים שונים, ספרי מחקר וקבלה ומוסר וחסידות. ספריה שלמה מגוונת וסגונית. מאוצר הספרים הזה שאנכי בהכנסי לביהמ"ד עוד מצאתי שריד ממנו, ורובו עבר לבית הרב וליתר הלומדים שבעיר, אחרי שביהמ"ד התרוקן מלומדיו - מאוצר הספרים הזה אנחנו למדים - כעדות כל הדור ההוא, שביהמ"ד הזה היה מרכז לחבר למדנים גדולים. בני הדור ההוא מונים מספרם כששים במספר למדנים גדולים, וכארבע עשרות סתם חובשי ביהמ"ד, כדאמרי אינשי "איידלע אינגע לייט" "איידלע מענשין". אבא מספר, בבואו לשפיקוב אחרי חתונתו, היה ביהמ"ד מלא מפה לפה עד אפס מקום.

אמנם, מבית מדרש זה יצאו למדנים גדולים. ר' נפתלי וואראפט מטולטשין הנ"ל, ר' ישראל וועלוויל ראש ומנהיג החסידים, שכבש את כל שפיקוב תחת שולטן סקוירא, דוד צבי או דוד הירש אלי יענקילס, הרב דמתא הצעיר ר' משה ליב ז"ל ועוד ועוד. ולא רק למדנים, אלא גם סוחרים מפורסמים משפחת הוואראפטים הנ"ל.

ישראל וועלוויל הנ"ל היה אח"כ לקמסיונר וסוחר תבואה בתחנת קריזשאפול ע"י קורבותו וידידותו עם הוואראפטיס מאודיסה, חברים לספסל ביהמד"ר. משה גויט(?) , נאמן ביערות אצל נפתלי וואראפט מטולטשין, חברים מביהמד"ר.

עד כמה הי' חזק הקשר הנפשי שבין חובשי ביהמד"ר, תעיד העובדה שגם אלה שזכו אחרי צאתם מכתלי ביהמד"ר להתרומם על מרומי הסולם החברתי, לא שכחו את חבריהם וספחו אותם תמיד לאחת הכהונות, ונתנו להם מהלכים בבית מסחרם, בכדי לקיים מאמר התלמוד "המטיל מלאי לכיסם של ת"ח עליהם נאמר והמשכילים יזהירו כזוהר הרקיע וכו' (המטיל מלאי) וכלומר הנגזר סחורה לת"ח בהקפה בכדי שישתכרו למחיתם).

כמבואר לעיל, הוואראפטיס באודיסה, מורם ומלמדם הי' ר' ישעיה ליב, למדן גדול וראוי להוראה, נחשב לחשובי החסידים, ותלמידיו ר' שמחה ויעקב וואראפט מאודיסה, תמכו בו בסחורה לחנות המכלת בסיטונות שהי' לו, ובמסחר החטה שהי' קונה עבורם.

מספורי אבא

איך התגלגל ובא אבא לשפיקאב

הגורם העקרי ביהמד"ר הנ"ל

בית הסבא, אבי-אמי - מרדכי, היה בשכנות עם ביהמד"ר. הסבא הי' סוחר, יהודי בעל קומה ובעל שרירים, היה נחשב לגברן, כמו שאומרים "יהודי בריא". הי' נוסע עם סוסו ועגלתו לירידיס הגדולים בולטה(?) ירשמיניץ(?) ועוד. היה מביא משמה מיני מכלת, "סחורה עבה", הכולל דגים מלוחים מכל המינים (טריים) לחים ויבשים, דבש, שזיפים, בורית. מוליך לשמה התוצרת המקומית, עורות, צמר, אריג צמר, בד תוצרת חרשת הבית של הגוים. את הדבש עשו בבית העבדנות הביתית. אני עודני זוכר את כלי המלאכה של

הדבש. אחרי הדבש, הוציאו והתיכו את השעוה. מהדובשניות עשו מי דבש "מייזד". המשקה המפורסם והנזכר בשו"ע וספרי התקופה היא. מסחר המכלת בבית הי' בעקר בסטונות, (הסוחרת) סבא הי' הסוחר, והסבתא חיה, אשה חכמה מאד וישרה מאד, עורת באחת מעינה, וככה היתה נקראת חיה העורת, היתה היא המוכרת את הסחורות הנ"ל.

מלבד בית המסחר, הי' בבית מסחר הזה בית קטן ונמוך, מצופה גג של קש, גבוה פי שלש מהבית ונדמה כגוי קטן תחת כובע שעיר גדול. כדרך כל בתי העיר הי' הבית גם לבית מזיגה, שיינק, או "קורשמה" באוקרינית. לבית הקטן הזה הי' כח המשך לכל הגוים והגויות מכפרי העיר והסביבה.

השם חיה העורת הי' פופלרי מאד. כח המשך היתה הסבתא, שמעולם לא הוציאה מפיה לא גערה ולא נזיפה של כעס, כדרך הנשים ובפרט "אשת חיל". לא נשמע על דל שפתיה קול גערה ומריבה, לא על יהודי ולא להבדיל על גוי. את כולם [!] בסבר פנים יפות ובשפה רכה. תמכה בעניינים בצדקה ובגמ"ח לכל בני העיר.

הסבא הי' ג"כ איש ישר מאד וטוב לב מאד, אבל בהיפוך מהסבתא, איש תקיף בדעתו, וחסר הסבלנות של הסבתא. אמא היתה מספרת, וגם ליבר ואנשיל אביו הזקן, בבא הסבא הביתה, והגוים שהיו כבר מבוססים ובדיחא דעתם, בראותם את הסבא היתה שמחתם מתבלבלת. ובראות הסבא שכבר השעה מאוחרת ואין להפטר מהשכורים, הי' כועס על הסבתא הסבלנית ומשליך אותם אחד אחד החוצה כהשלך את הכדורים. והסבתא היתה מבקשת רחמים עליהם.

אני זוכר את הסבתא. על קמטי פניה הי' שפוך תומתה וישרתה וגם חכמתה.

ולהם חמש בנות. לא בנות ממש, חמש ילדות. ובן זכר אין להם. הבכורה שבהן אמא ע"ה. כולן יפות מאד, אבל הכי יפות שבהן אמא והדודה זיסל. בהגיע אמא לשנת האחת עשרה, ובקומתה כבת חמש

עשרה, וכבר מפורסמת בכל העירה ביפיה וחכמתה, כמובן הגיע כבר הזמן לדבר בה נכבדות. הסבא כבע"ב הגון וחובב תורה בקש לבתו ת"ח גדול.

אבא מספר שהסבא הי' מחבב מאד את חובשי ביהמד"ר. כל דבר הזקוק להם היו מוצאים בבית הסבא הגובל עם ביהמד"ר. בזמן היות הסבא בביתו, הי' מביא להם תה ומים לשתייה, ובולבסין לצלי תנור בחורף, כדרך הלומדים בביהמד"ר. וכשהי' הסבא פונה מעסקיו, הי' נכנס לביהמד"ר ומאחר לשבת בלילה ומקשיב לקול הלמודים.

בבית הסבא הי' מתאכסן שמואל סוחר טליתים מראריד, שהי' שמה בית אריגה לטליתים. שמואל הנ"ל הי' קרוב ומודע להסבתא מנוחה מראריד, וכבן בית בבית הסבא. ובדעתו שבית הסבא הוא "בית פרנסה" "ואחיזה" לבן תורה, התחיל לדבר "נכבדות" להבת הבכירה את אבא, בן מנוחה האלמנה. אבא הי' אז כבר בחור בן אחד עשרה, וכבר מפורסם בעירה ראריד "לעילוי" הלומד בצוותא חדא עם הבחורים הלמדנים אצל אהרן המלמד. וככה נגמר השדוך "בכי טוב".

הסבא קנה את החתן, כלומר, כבע"ב אמיד קבל עליו את כל ההוצאות, הלבשה לחתן וכלה וצרכי החתונה, וארוחה לזוג על שולחנו לכמה שנים, בדעתו שיש לו ענין עם אלמנה עניה אבל יחסנית, ובעלת רכוש גדול בחור עילוי.

כעבור שנה, והחתן כבר בן שתיים עשרה, וכבר ידע כל הלכות מליחה בע"פ עם כל ז' הטעמים של "הפרי מגדים", עם כל החלוקים שבין הטעמים והנ"מ לדינא. בחוהמ"ס בא המחותן הסבא עם אמא ועגלתו שלו לראריד, לקחת את חתנא דנא לביתו לימי החג האחרונים שמ"ע ושמחת תורה. אבל במה יסע ואין לו הלבשה מתאימה, השאילו לו מאחד החברים קפותה שהיתה אמנם קצת ארוכה יותר מהמדה, אבל אין דבר, החתן העילוי זהו העקר, ואידך, "בריות גופא". ומלבושי כבוד, הכל רק טפל.

אבא הי' חלוש וצנום, כתנאי נחוץ "לעילוי" שהעקר בו הוא רק המח. החתן הובא הביתה, התאספו תיכף הלמדנים ידידי הסבא, כבוד כנהוג, והלמדנים הבוחנים התכוננו לבחינות החתן "העילוי". היה בין המסובים גם אהרן אריכא, שכן לבית סבא, חותנו של יעקב הכורך ומפורסם לאיש חכם. פתח ואמר: בעל הבית מנוסה קונה עז בשוקא ומביאה הביתה, לא נחפז לחולבה, אלא מכניסה לדיר, ומכבדה בבליל סובין בחמין, משכיבה ע"ג מצע של קש ותבן, אחרי ליל מנוחה וארוחת בוקר טובה מתחיל לחשוב ע"ד חליבה.

הלמדנים הבינו את הנמשל, והבחינות נדחו. כעבור החגים החלו הבחינות. נאספו לבית הסבא הבוחנים הלמדנים ישראל וועלוויל ועוד, הובילו אותנו לבית הלומדים הכי גדולים שבעיר, העמידוהו באמצע ביהמדר"ר ובחורי ואברכי ביהמדר"ר וסתם בע"ב הקיפוהו מסביב, והוא הרצה בע"פ הלי מליחה עם כל ז' הטעמים. ולשמחת הסבא אין קץ.

כעבור חמש שנים, והחתן והכלה הגיעו לגיל השבע עשרה, הוחגה החתונה ברוב פאר והדר כדרך הבע"ב החשובים. שמחת הסבא היתה כפולה. כאמור לעיל היו לסבא רק בנות, ובן זכר אין לו. הסבא שהלמדנים הת"ח היו כ"כ חביבים עליו וזכה לחתן "עילוי", השתוקק מאד לבן זכר. העצה היחידה - "לסקוירא" אל הרבי. נסע פעמיים ושלוש, והפציר בו מאד. עד שפעם ענה לו הרבי: אתה מתעקש מאד". הסבא הבין את הרמז שיש חשש סכנה בזה, וענה: אעפ"כ רצוני בבן זכר ויעבור עלי מה. הרבי ענה: יהי לך בן זכר בע"ה". ולתקופת השנה נולד בן, הוא הדוד אלקנה שהי' בן שנה בזמן החתונה. הסבא כרכר ורקד בכל עוז עם הבן היחיד על זרועותיו. כמובן שכל תושבי העיר השתתפו בשמחתו, לרבות גם הגויים באי בית המרזח. אבל בשבת שאחרי החופה (דער פרייליכער שבת) הושבתה השמחה, הסבא חלה פתאם. אז התהלכה מחלת החלירע, ובשבת השניה י"א אלול

תרל"ב נפטר בליל שבת בן שלשים ושבע. אמא היתה תמיד מספרת בעוצב מדכא שברגע שכבו נרות השבת, כבה גם נר נשמתו.

הזקנים שבעיר, ביחוד הש"ב ממשפחת הסבתא, האחים ליבר וצבי דוב, ואביהם אנשיל הזקן, היו מספרים ע"ד המאורע הטרגי של הפטירה הפתאומית של הסבא, שהחרידה את כל העירה והיתה לאבל כללי.

הסבתא חיה היתה עורת באחת מעיניה, ונקראה בפי היהודים וכן בפי הגוים "חיה העורת".

הסבא הי' מגמגם בלשונו, ונקרא "מרדכי הגמגמן". הי' מפורסם לקפדן מלבר וטוב לב מלגאו, וחכם מאד. היו הזקנים מספרים עליו בהערצה, והרבה מהבדיחות שלו. אמר פעם להחוכר דוד וואראפט "המים שלכם יש להם ריח של י"ש".

הסבתא חיה

נשארה אלמנה עם חמשת בנותיה, שרק את הבכירה זכה הסבא להביאה אל "התכלית", שסמוכה על שולחנה עם בעלה הת"ח, והבן היחיד בן שנה ורבע. הסבתא המשיכה את מסחר הבית, היתה נוסעת לוויניצא ומביאה משם כל מיני דגים מלוחים מבית מסחר של האחים שברץ, ש"ב למשפחת הסבא, עשירים גדולים וסוחרים מפורסמים. ממשיכה גם את מסחר הדבש, שקונה אצל הגוים המכרים, ומנהלת גם את בית המזיגה. והכל בבית הקטן והנמוך עם הגג הגבוה של קש, ככל בתי העיר בתקופה ההיא.

חכירת הי"ש והחוכרים

החכירה (ארענדי) היתה אחת הפרנסות "בימים ההם", המפרנסת את בעליה בעושר וכבוד. בתקופת השעבוד היתה הזכות נחכרת "מהפריץ", בתקופת "השחרור" היתה קנין הזכות כפולה, מאת "הפריץ" וגם

ממועצת האכרים (וואלאסט).

ויום חג גדול היה להאכרים יום עריכת החוזה של "החכירה" במועצה. ביום ההוא נקראה במועצה אסיפה כללית מכל שנים עשרה הכפרים הנכנסים לחוג המועצה בשפיקאב, ומהמחוז ברצלב בא מתווך השלום (מיראוואי פאסרעדניק), שהוא נחשב לראש המועצה מטעם הממשלה. ואחרי שהתקבלה החלטת האספה הכללית על החכירה, כמובן שהאספה הכללית לא תחווה את דעתה נגד דעת הראש המתווך הממשלתי וכל פקידות המועצה, שבאו כולם על שכרם "בטבין ותקילין" כאו"א כפי ערכו ומדרגתו, ואחרי שהחוזה נכתב ונחתם כדת, הלכה כל האספה בהמוניה לבית החוכר חיים אברהם (שקנה את הזכות מקודמו דוד וואראפט). ושתי חביות גדולות של י"ש העמדו בחוץ לפני הבית על המגרש הגדול של היריד, ששמה נאסף כל ההמון מהאספה הכללית. וחיים אברהם ובניו וכל משרתיו עושי רצונו, עומדים ויוצקים את הכסות[!], ומכבדים את הבע"ב האכרים בשתיים שלש כוסות, וכל הזריז יותר משתכר יותר, וכעך של סולת גדול ודג מלוח לקנוח. הבע"ב הנכבדים שבים אח"כ מהשמחה הגדולה, וסרים אגב אורחא לבית המזיגה שלנו, ומספרים שהוא הבע"ב הנכבד זכה לכבוד מחיים אברהם בכבודו ובעצמו שקרא בשמו בקול רם. חוזה החכירה הי' נערך פעם בשלש שנים.

זה היה בתקופת אלכסנדר השני "הצאר המשחרר", בשנת השמנים למאה העברה. באותן עשרות השנים המעטות שלפני שנת 82, הידועה בחוקים הזמניים של איגנאטאוו, בימים ההם, כל ענפי הכלכלה העקריים של המדינה היו בידי היהודים. מסחר התבואה, אבל לא רק המסחר, אלא גם עצם התבואה, הי' בידי היהודים, שהיו חוכרים את האחוזות והחוות הגדולות מידי הפריצים. מסחר היין שרף, החל מהי"ש בעצמו, מתוצרת הי"ש, שכל בתי המשרפות היו בידי היהודים, ומכירת הי"ש, החל מהחוכר ועד המוזג, בבתי המזיגה בעיר

והפונדקים בכפרים, ופונדקי השדה לעוברי אורח ולשיירות מסחר הסוכר, והמנפקטור באריג ובסריגה. הגם שהתוצרת בתי החרשת הגדולים היו במוסקבה והסביבה, האחים מורוזוב ועוד, אבל העמילות והמכירה הי' הכל בידי היהודים. הגוים טרם ידעו שמותר לפרוע פרעות ביהודים, ומצב היהודים, מצבם החומרי הכלכלי וכן המדיני, הי' איתן.

חיים אברהם החוכר

כאמור לעיל, היה חיים אברהם חוכר את מכירת הי"ש. נתיניו היו המוזגים מהעירה וכפרי הסביבה, כחמש-שש במספר. בראשית שנת האזרחים הוא הי' מקבל עבורם מהגנזך בברצלב את הפטנטים ומחלק להם. הפטנט עולה לערך 70-85 רוב"כ, ואח"כ עלה עד מאה רוב"כ. המוזגים משלמים עבור הפטנט לשעורין, ומחויבים לקנות י"ש מבית המשרפות רק ע"י, בתוספת רוחים ומס החכירה.

חיים אברהם הי' ג"כ "הקבלן לפועלים" לבית חרשת הסוכר אשר בשפיקאב, השייך ג"כ "להפריץ" של העיר. הוא הי' הממציא על חשבונו את הפועלים הנחוצים, או יותר נכון של הפועלים בעלי המשמורות (סמיעניקעס") בחדשי התוצרת של בית החרשת הנמשך מחודש תשרי עד אדר. הוא הי' החוכר את הפועלים מאכרי שפיקוב והסביבה, מחלק להם חמשה או ששה רובל במוקדם, ועושה עמם חוזה במועצת האכרים (וואלאסט). אכר המתקשר בחוזה נקרא "קאנטראקטאוני".

זמן עריכת החוזה חל עפ"י רוב לפני הצום הגדול שלפני הפסחא, בשבוע החלב (מאסלינא), ובלשון האוקרינית נקרא "קאלאדי". עפ"י איזה מנהג עתיק, כנראה שריד מתקופת האליליות, בשבוע זה אסור כבר לאכול בשר רק מאכלי חלב. ועקר המצוה בשבוע זה לשתות לשכרה. כל גוי שלא השתכר כדבעי בשבוע זה "עד דלא ידע", זה סמן

לעניות. מסכן, "ביש גדא", נדים לו. פשוט לא כדאי לשם "גוי".
 כמובן שדמי הקדימה שהיו מקבלים, יוצאים "לשמחה של מצוה" בשבוע
 החלב, ואח"כ עובדים עבודת פרך במשמר של שתיים עשרה שעות, חצי
 מעל"ע, הנחלק לשתי משמורות. בשבועות אלו, ימי ההכנה לצום
 הגדול, ימי התשובה והוידוי, בתי המזיגה מלאים מפה לפה כל
 הימים לרבות הלילות. בשעה מאוחרת בלילה נשמעו קולות של אכרים
 ואכרות שכורים, קול ענות של "הלולא וחנגא". מהקאלאדי הזה
 עושים המוזגים את חג הפסח.

מה גדול ההבדל בין ההכנות לימי התשובה, אצלם "המאסליני
 והקאלאדי", ואצלנו חודש אלול וימי הסליחות.
 לא לחנם נתקנה הברכה "המבדיל בין אור לחושך בין ישראל
 לעמים".

הפרנסה של אבא

הפונדק בכפר זאמליני

נעזוב את הגוים עכשיו, שכדאי להקדיש להם פרק מיוחד.
 נשוב לסבתא האלמנה ואל חתנה הת"ח. אבא לומד בביהמדר"ר
 בחברותא עם בן הרב, ר' משה ליב ז"ל, שהיה אח"כ ממלא מקום אביו
 ברבנות. אבא אברך, ובן הרב עוד בחור, ג"כ עילוי, ובעל מח חריף
 מאד.

ס"ס התחילו לחשוב ע"ד פרנסה, "והזן את הכל" הזמין לאבא
 ולאמא פרנסה מתאימה.

ע"י בית החרשת לסוכר, בכפר זאמליני הסמוך, נמצא פונדק או
 יותר נכון בית מזיגה, ובו יושב צבי דוב המוזג, ש"ב למשפחת
 הסבתא. בית המזיגה עבר לו בירושה מאביו הזקן אנשיל, וצבי דוב
 כבר נעשה לסוחר, קבלן לעצמות שרופים לסנון וזקוק נפת הסוכר
 בבית החרשת. צבי דוב מוכר את "החזקה" שלו לסבתא עבור שלשים
 רז"כ, ואבא ואמא, זוג צעיר של בני עשרים בערך, ואני בנס הבכור

בחור בן שנה, נכנסים בשטומ"צ לבית המזיגה בכפר זאמליני.
 עמדה לה לאמי "זכות אבות" של הסבתא. מי מהגוים לא מכיר את
 הסבתא. אמא מפורסמת "לאשת חיל" את הבקיאות בתכונת הגוים ואיך
 להתהלך אתם, ירשה מבית אבא. צופיה ומנהלת את המשק של בית
 המזיגה בכשרון ובחריצות ובית המזיגה של "אלטא" - שמה
 האמיתי(?) חוה נכבד(?) - קנה לו שם טוב בעיני אכרי הכפר
 זאמליני והכפרים שבסביבת העיר.

אבא, אברך למדן ועילוי, שהכניסוהו חסידי סקוירא במחיצתם,
 והתגדל על ברכי התורה בביתו, והלך והשתלם בביהמ"ד"ר בשפיקאב,
 כמובן שלא התרתם יפה בדתמה של בית המזיגה, ולא נתן צוארו
 בעול. כל המשא נפל על אמא. אבא, למרות המרחק מהעיר, לקח את
 הטו"ת, הלך לביהמ"ד"ר בעשר בבוקר, למד קצת, התפלל, המשיך אחרי
 התפלה קצת בשיחת חסידים עד שעה אחת אחה"צ, ואז שב הביתה. ואמא
 מושכת בעול של כל המשק. כ"ז הכניס מרירות בלב אמא. הסבתא היתה
 תמיד על צד אבא, חתנה הת"ח, שאהבה וכבדה אותו מאד.

חובת עבודת הצבא הכללית

או "גזרת בני האחד ועשרים"

בינתים יצאה הגזרה של חובת הצבא הכללית בימי אלכסנדר השני.
 בשנה השלישית לצאת הפקודה, נקרא אבא לעמוד לבחינה מדיצינית.
 "לקריאת הצבא" שהי' בטולטשין, נסעו אבא ואמא והסבתא. כמובן
 שקודם הי' אבא והסבתא בסקוירא. הרבי שם מבטו על אבא ואמר: הוא
 לא יהי' חיל בע"ה.

פקודת חובת הצבא היתה בראשית צאתה, והבקיאות בחוקים של
 פקודה צבאית חדשה זו עמדה במדרגה נמוכה מאד אפי' אצל הפקידות.
 עמדה לאבא זכות ממדרגה הראשנה, זכות בן יחיד, כי אחיו הצעיר
 לא הוכנס ברשימה שטרם היתה בסדור הנכון. וככה השתחרר "בתעודת
 שחרור לבנה", כלומר שחרור גמור.

על יחס האכרים אל היהודים

ביחוד אל "היהודי שלנו" (נאש מושקה)

יעיד הספור דלקמן.

אבא ואמא והסבתא נסעו לטולצ'ין לקריאת הצבא כמובא לעיל. בבית המזיגה השאירו את אחיות אמא הבכירות, זיסיל ושרה. בא יום הששי ערב שבת, הדודות הכינו כל צרכי השבת, הטמינו את הטשולנט בתנור, סתמו את פי התנור בכסוי העץ (טשולנט ברייטיל) כדת וכדין, אבל בתנור השאירו איזו אודים עשנים. סתמו את הארובה בכסוי הברזל לשמור על החם. אבא ואמא שבו מטולצ'ין בשעה מאוחרת, בשעת הדלקת הנרות. עיפיים מהדרך ישנו שנה עמוקה, ואני בחור בן שלש ישן עם אבא במטה. קטור האדים העשנים התפרץ הביתה, ואבא ואמא התקטרו כדבעי.

ולוא הגוי טריפאן באייסאלי היו ישנים כבר שנת עולם. הדבר נחקק בזכרוני היטב עד היום.

טריפאן היי סוחר חזירים, ומוכר בשר חזיר. נסע עם [!] העירה, עבר על יד הבית שעמד על פרשת דרכים, סר אל הבית לשתות כוס י"ש. השעה כבר מאוחרת, דפק בדלת, והדלת סגורה. דפק בחלון, ואין עונה. עלה על האיצטבא, דופק בחזקה וצועק איצקא, אלטא, ואין עונה. אבא מרים ראשו קצת ונופל. ואני כילד מביט על אבא, וקורא "הגוי דופק", ואבא לא עונה, ואינני מבין את כל העניין. הגוי הבין שכאן איזה עניין של סכנה. ומאחורי הבית מחסן, ובמחסן חפרו אז מרתף. קפץ מבעד החלון לתוך המרתף, ומשם טפס למסדרון, פתח את הדלת בחזקה, הרים קול צעקה. נתאספו השכנים, הביאו מים חמין, החלו לשפשף את ראשם בחמין. הודיעו לסבתא, נאספו בני המשפחה מהעיר, וככה נצולו מהסכנה.

התחלת החנוך שלי

אני הולך וגדל בכפר זאמליני, ביחד עם אחותי מנוחה ע"ה. אני כבר בן ארבע, ואחותי מנוחה בת שנתיים. אצל הסבתא הולך וגדל הבן היחיד הדוד אלקנה.

בימות החורף לא מניחה אותי אמא ללכת העירה "לחדר", ואני נשאר כל החורף בבית. בפונדק המלא תמיד גוים וגויות שותים כוס י"ש, ומקנחים בכעך גדול של קמח סולת, ובדגים מלוחים מבושלים ומטוגנים, ומעשנים מכורקה. משוחחים במסבת רעים, ומתוך השיחה באים לפעמים לידי מריבה והרמת יד. ואמא המפרידה בין הנצים, ועושה שלום בין הירבים[!]. וזאת לדעת, בית המזיגה הפונדק לא הי' רק בית הנועד לשתות לשכרה, אלא היה משמש לגוים מעין קפה, מעין קלוב, שמה היו מתוכחים בעניני הצבור, בחירת זקן המועצה וראש המועצה (סטאראסטא וואלאסטנאי), בעניני תחומין וגבולין שבין אדם לחברו בשדות ובחצרות. שמה היו נגמרים עסקי מסחר וקנין של פרות ושורים וחזירים[!] וחלופי סוסים. שמה היו נאספים מחותנים וסתם רעים ומכרים ומכרות לשיחות רעים. הסנדלר מביא שמה את המגפים החדשים הממלאים את כל הבית בריח של נפט ועטרן, העבדן את העורות החדשים המעובדים בריחם המיוחד. הבית הוא בית מרקחת של מיני ריחות שונים, המתובלים עם עשן המכורקה וריח הי"ש. כל הריחות האלה עולים כקטורת באף הגוים. היהודי המוזג היה לעתים תכופות הבורר שלפניו מציעים שני בע"ד את טענותיהם, וכאשר הטענות מגיעות לנקודת הרתיחה ולהרמת יד, ולחליפת מהלומות ואגרופים, המוזג נכנס בעובי הקורה ונוזף ביריבים: לא יפה איוואן, לא יאה סטיפאן, הלא אתם בע"ב חשובים ונכבדים ת"ל, וכן לא יעשה. הירבים[!] מתקררים מרתיחתם, והמוזג מפשר ומתווך ומישר ההדורים. והירבים[!] מתפייסים על לוג י"ש וכעכים ודגים מלוחים לקנוח, שותים לחיים, והמוזג ג"כ מוכרח לטעום כוס קטן

ולשתות לחיים, לשביעת רצון שני הבע"ד המפויסים בהשתדלות המוזג. בבית הזה אני נשאר כל החורף, ובשעה שהבית מתפנה מהגויס אבא לומד עמי "ת"ר תינוק היודע לדבר אביו לומד עמו תורה, מהו תורה, תורה צוה לנו משה מורשה קהלת יעקב". ואני חוזר אחריו בנגון מיוחד, ולומד עמו א' ב' והתחלת קריאה בסדור.

החדר

הגיע הקיץ ואני כבר בחור בן שלש וחצי, נחוץ להכניסני "לחדר". במשך החורף הספקתי לתפוס קצת את הקריאה, כשרון תפיסה מהירה היה לי משנות ילדותי. הביאו אותי לבית הסבתא לאכילה ולינה, והכניסו אותי ואת הבן היחיד, הדוד אלקנה, "לחדר" של ישראל המלמד. מול בית הסבתא "פאסאזש" של ארבע או חמש דירות ביחד, גגות של קש, הדירה של ישראל מלמד עולים אליה במדרגות של שלשה בולי עץ זעג"ז. הפעוטות בני שלש וארבע מטפסים עולים ויורדים ע"ג בולי העץ. נכנסים למסדרון, שמה בפנה ערמת טיט צהוב הנמצאה בכל בית יהודי, לטוח בה את קרקעית הבית לכבוד שבת, ולטוח קירות הבית מבפנים ומבחוץ. וע"ג הטיח סיוד עם טיט לבן כמין נתר. ערמת הטיט משמשת למרבץ לשתי עזים, אמות לשני גדיי עזים פעוטות, וגם מרבץ לפעוטות "צאן קדשים", כששים במספר, ולפעמים בשנת ברכה גם שבעים ויותר תלמידי החדר. מן המכינה, כלומר מערמת הטיט, נקראים התלמידים אחד אחד, ע"י המלמד ישראל בעצמו או ע"י עוזרו "בהעלפער", בחור בעל קומה ובעל כתפים רחבות. בימות הגשמים והבוץ הוא מרביץ על שכמו הרחב שלשה או ארבעה ילדים קטנים, כולם הדוקים ואחוזים בצוארו, וארוחתם תחובה בכיסי החלט או הזיקט שלו. הילד נקרא בשמו "יענקלי ארונטער צום טיש", א. מתחת קמץ א, מתחת פתח א. העוזר הוא בא בכל יום בבקר לבית הילדים, מקים אותם ממטתם, מלביש ורוחץ אותם, ומקריא

דמור סוף קלמה. אבל בתקופה החגורה ביום הולדת אהרון

הוא מרחיק את יעקב הרחוק שלמה וזו הרבה זמן קטנים אלה

התקופה אחרונה ברצונם. אחרונה תמיד קטנה החלה או התקופה

שלא הלה נקראו בעבר וזאת. וזאת היתה שנה. או משהתקופה

זו, משהתקופה זו. החלה היא ביום קטן ואם בקר אחר החלום

הקטנים אחרים, שלמה אחרים אחרים. אחרים אחרים, אלה אחרים

אחרים אחרים, אחרים אחרים. אחרים אחרים אחרים אחרים

האחרים אחרים אחרים

אחרים אחרים אחרים אחרים אחרים אחרים אחרים

אחרים אחרים אחרים אחרים אחרים אחרים אחרים

אחרים אחרים אחרים אחרים אחרים אחרים אחרים

אחרים אחרים אחרים אחרים אחרים אחרים אחרים

אחרים אחרים אחרים אחרים אחרים אחרים אחרים

אחרים אחרים אחרים אחרים אחרים אחרים אחרים

אחרים אחרים אחרים אחרים אחרים אחרים אחרים

אחרים אחרים אחרים אחרים אחרים אחרים אחרים

אחרים אחרים אחרים אחרים אחרים אחרים אחרים

אחרים אחרים אחרים אחרים אחרים אחרים אחרים

עמהם "מודה אני", ומביאם לחדש[!], ומקבל "דמי חדש" שלש או חמש אגורות, כל בע"ג כפי ערכו ומעמדו.

לישראל המלמד "אשת חיל" מוכרת דוחן ומלח ודגים מלוחים בימי השוק, מפטמת אוזים בימות החורף, וחלפנית לכספים. שמה טויביצ'קי אריכתא. גם אביה הי' נקרא מאטי אריכא, מפקידי הגליריס אצל מאטי וואראפט כמבואר לעיל. כמובן שגם בית המסחר של הדוחן והמלח והדגים והקנטורה לחלוף כספים, הכל מרוכז ביחד עם "החדר" בבית המרכזי שעולים אליו בשני בולי העץ הסדורות זעג"ז כמבואר.

הימים, ימי מלחמת אלכסנדר השני עם התוגר לשחרור הבלקנים, נקראה בפי היהודים בקצור

מלחמת פליוונה

ע"ש המבצר פליוונה על חוף ים השחור, שיותר משנה נלחמו הרוסים עליו עד שכבשוהו. זכורני, שהדיפלומטים שלנו בביהמ"ד אמרו שהמבצר לא נכבש, אלא נמסר ליד הרוסים מהמפקד עותמן פחה, אחרי שקבל "מתנת יד" ביד רחבה "כיד המלך" אלכסנדר. ועליו אמר השולטן "עותמן יש לו אגרוף די חזק, אבל אצבעות יותר מדאי ארוכות".

עמדת החיילים והשפע הרב

בשפיקוב ובהסביבה הקרובה לתחנות "ראכני זשמרינקה", צומת המסלה הדרומית מערבית - אודיסה - קיוב, ביחוד אודיסה הנמל המרכזי שעל חוף ים השחור - עמדו והתרכזו הרבה חיילים, שכאן הוא עורף החזית הכי קרובה להחזית המרכזית. מהחיילים האלה היתה בעיר שנת שפע וברכה, פדיון רב בכל מקצועות המסחר, ביחוד בבתי המזיגה ומכירת הי"ש. המשמעת בצבא היתה די חזקה, על הנסיון לשוד או לקחת איזה דבר מבלי תשלומין, על הפרה קלה בסדר ובמנוחת הצבור,

נענשו החילים בעונשים הכי חמורים. וליהודים היתה שנת הרוחה בכל מקצועות המסחר, מלבד הקבלנים הגדולים להספקת הצבא, ועבודה בעורף החזית הכי קרוב. הקבלנים וסגניהם ועוזריהם ומשמשיהם, והקבלנים הקטנים במדרגה ב' וג' וכו'.

זכורני, ובית המזיגה שלנו בכפר זאמליני תמיד מלא חילים, וגם הקצינים הנמוכים אוכלים ושותים ורוקדים לקול התזמרת של "הארמאשקי", כלי זמר הרוסי הטפוס.

ואצל בית הסבתא הקטן הי' תמיד ביום ובלילה הומה ותוסס מהמון החילים והקצינים הנמוכים השותים ושמחים "בהלולא וחנגא", כמנהג המקובל אצל החילים הרוסים, וביחוד בשעת חרום ומלחמה בעורף החזית.

הסבתא אספה הון רב משעת מלחמה זו, האמדנים היו אומרים כאלפים רו"כ בערך. זה הון רב בימים ההם.

בנין הבית החדש

האדריכלים והבנאים

אז עלה בדעת הסבתא לבנות בית חדש. כל החורף הובלו אלונים שלמים מהיער שע"י טיוואראוו, לקורות היסוד ולגג.

באו האדריכלים יוסף שמערילס וראובן חתן הזגג. התקבלה התכנית של ראובן. ראובן הי' לו בית חומה גדול ברחוב המרכזי ע"י דרך המלך. ראובן, תמיד אמת המדה וכף הסיידים בידו. לבנים וסיד וטרכסיד תמיד מוכנים אצלו, ובכל יום תכנית חדשה במחו. וכל הימים בונה וסותר את ביתו, סותר ובונה. הוא בעצמו האדריכל והוא גם הבנאי.

נתקבלה התכנית של ראובן

הוזמנו הבנאים, איוואן סטעץ ודנילא ליפא. יוואן [!] סטעץ גוי צנום אבל חסין, פניו שזופים ומראה כמראה קליפת האלוניס, כולו מביע רצינות ואחריות, והתכנית נמסרה לו על אחריותו הגמורה. דנילא ליפא ההפוך ממנו, קומה ממוצעת, חסון כאלון, תמיד מבודד, במין קלות ראש מיוחדת, בהומור מתבל את דבריו. עפ"י רוב מבושם קצת, ותמיד יש לו מן המוכן הבדיחותא הקולעת. שני הגויס האלה הבנאים הראשיים בעירה. כל הבנינים והבתים הגדולים נמסר לידיהם. אביב, אחרי הפסח, הבנין התחיל. הבית הקטן הולך ונסתר, הולך ונהרס, ובמקומו בא הבנין החדש. הוא הבית הגדול שבחציו ישב הדוד אלקנה, וחציו השני נמכר ע"י הדודה רייסו למטיל אפרימס.

אני והדוד אלקנה, שני הבחורים בני ארבע וחמש, מטפסים ע"ג האלוניס השוכבים כענקים חללים ונאנקים מרה ת"י הגרזינים הרחבים החדים של שני הגויס הענקים סטעץ וליפא. פתאם בא ישראל המלמד וקורא אותנו לחדר. הדוד מתחמק, ישראל מלמד תופסו ומפשילו על גבו, והוא מורט את פאותיו, ואני מושכו בכנפי החלט שלו להציל את הדוד, ועי"ז גם אני נתפס ונאחז בחזקה בידו, ושנינו אנחנו מובאים לחדר לתוך "החבריא" של "הבחורים" מכל הגילים, החל בשלש וגומר במפגרים בני שמנה ויותר.

התחלת חומש

היות והבאתי אתי מן המוכן קצת חומר קריאה מבית אבא, התחלתי בסוף הקיץ חומש. ואני אז קרוב לשנת החמש. כמובן חומש ויקרא עם "אלף זעירא", עם כל הדרש של חמשה חומשי תורה. ולשמחת אבא ואמא והסבתא והדוד אין קץ. בכל יום לפנות ערב בא אבא ולוקח אותי הביתה לכפר זאמליני. הוא מפשיל אותי על גבו בזמן שאני מתעייף.

אני מקיפו בהמון שאלות שונות על בית החרשת שאנחנו עוברים עליו. אני בא הביתה, אמא שמחה עלי מאד, והיא טרודה להגיש לגויס י"ש ומיני לגימא לקנוח, ואני מרצה לפניה את הלמודים שלי.

בחורף אני ממשיך את למוד החומש עם אבא. אבא לומד עמי חומש שמות, ולבי בכל פעם מתמלא יותר ויותר התמרמרות וכעס על פרעה הרשע המכביד את אכפו וידו החזקה על ישראל ומעבידו בעבודת פרך, וגם "תבן לא נתן להם ולבנים אומרים עשו". וכשמשה מטיח דברים כלפי מעלה "למה הרעות לעם הזה ומאז שלחתני הרע לעם הזה והצל לא הצלת", אני כולי על צדו של משה, ואבא כמובן לצדו של הקב"ה שכל דבריו צדק ויושר, ומבטיח לי שעוד אראה הסוף של פרעה. עוד מכה ועוד מכה, ופרעה מקשה ומכביד את לבו. מתי כבר יבא סופו של פרעה הרשע המתרחץ בדמי ילדי ישראל הקטנים, המתמעכים בדמוסי הבנין בכדי להשלים את חוק מכסת הבנין.

בהגיעי לפרשת "ויהי בחצי הלילה מכת בכורות ויקם פרעה לילה וילך אל משה ואהרן ויאמר קומו צאו כי אין בית אשר אין שם מת", אז אני נושם לרוחה ולשמחתי אין קץ.

רציחת אלכסנדר השני

נחקק יפה בזכרוני. אני אז כבן שש, הימים ימי "ערב פורים", ימי הצום הגדול שלפני חג הפסחא, הצום לאכילת בשר וחלב ולנזירות מי"ש, המתחילים תיכף אחרי השבוע של "הקאלאדי" המבואר לעיל. בית המזיגה מתרוקן, איזה גוי מתגנב בחשאי ושותה כוס[!] י"ש ומתנצל שהוא עיף מעבודתו הקשה. המשתכר בימים אלו נחשב לעברין ומחלל דת. הימים ימי התשובה והוידוים לפני הכומר (ספאוויד). כל ימי הצום נשמע מהבוקר קול צלצל פעמון הכנסיה. הכומר וסגנו עסוקים כל היום לקבל את המתודים, הגדולים, ביחוד האמאות[!]

מביאות אתן גם את הקטנים. שקץ קטן, מלובש שני מגפים גדולים משוחים בזפת, ובגד צמר ארוך וחגור בחגורת צמר ירוקה, וכובע צמר שעיר גדול על ראשו. גוף הילד הזה לא נראה כלום, רואים רק כובע גדול ושני מגפים דורכים בעוז וחורקים ע"ג השלג הנקפא. הכומר וסגנו מקבלים את המתודים, פורקים מעליהם את החטאים וגומלים אותם מהחטאים בשם "הגואל המושיע" והאם הקדושה. לא ידוע לאן שילחים את ערמת החטאים הכבדים. עבור הסליחה והגאולה באים על שכרם בקערות מלאות כעכים מקמח סולת גדולים, חתיכות סוכר מוצק עשויים בדמות ראש עגול ומחודד. העשירים מוסיפים גם חבילת תה, תפוח זהב ולימון וסוכריות. לפנות ערב בכל יום, באה עגלת הכומר ומטעינה עגלה שלמה "ממתנות כהונה" דמי "הסליחה והכפרה" לשליחו של "אל האהבה והסליחה".

היום הוא "ערב פורים", השמש, שמש אדר, כבר שקעה. אבא הלך העירה לשמוע "קריאת המגלה" ולהביא אתו המגלה הביתה לקרא בשביל אמא והילדים. אמא עסוקה במטבח. במטבח נקיון מופתי, גם בבית נקיון. הגוים לא מפריעים. קרקעית הבית הגדול חוטאה בידי אמא הזריזה בעלת הנקיון המופתי בטיט צהוב, וע"ג הטיח מפוזר חול צהוב אדמדמ מחוספס. מהתנור עולה ריח "התפונים!!" "ואזני המן" הנאפים לכבוד חג הפורים. הבית כולו אומר חג. המיחס של נחשת קלל מצוחצח ומבריק, עומד ומזמזם בזמזום קל ונעים. מחכים לאבא הצם תענית אסתר, שישוב כבר מבית התפלה עם המגלה. אבא כבר שב, נכנס הביתה בברכת חג. אמא מגישה לו תפונים!! ומרקחת וכוס'!! קטן י"ש, שיטעום קצת ויסעד את לבו בקצת לגימא וכוס תה אחרי התענית, ואח"כ יקרא את המגלה.

פתאום נדחק הביתה ומתפרץ בפנים, כולו מביע רצינות וחדשות - הבחור השקץ המלומד של אמעלקי פאלש(?) מקיטא, אחרי "ערבא טבא" וברכת החג עם המן, הידוע היטב לכל הגוים, גוחן ולוחש לאבא

ולאמא, אתם יודעים, הקיסר נרצח. היה בוואלאסט, וטלגי הגיעה מברצלוב ע"ד רציחת הקיסר. אבא ואמא קבלו את הבשורה הזו בבחי' "ויחד", ואני כילד קטן הקשבתי ברצינות להידיעה המרעישה הזו, והבינותי שזה ענין כללי רציני מהמדרגה הראשנה.

משיחת זקני ת"ח וחסידי דיפלומטים בביהמ"ד ע"ד אלכסנדר השני, יעקב מבקש ומתפלל "הצילני נא מיד אחי מיד עשו, מיד עשו שנדמה לי כאחי (פרש"י), זהו אלכסנדר השני, רוצה להמית את העם היהודי במיתת נשיקה. רוצה לזכותם בשווי זכויות ובהשכלה, ובמחיר זה רוצה לקחת ולהוציא מהם את נשמתם, את תורתם, ולהטמיעם בטמיעת השפה והתרבות הרוסית, והיהדות הרוסית צפויה ונדונה לכליון רוחני, וממילא לכליון גופני וגזעי. וזהו "מיד אחי", שנדמה לי כאחי, ואעפ"כ "מיד עשו".

השבועה

שבועת אמונים לאלכסנדר השלישי

ביום השלישי אחרי הבשורה המרעישה, התפרסמה הפקודה הרשמית, שהגויים מכל שנים עשרה הכפרים השייכים לגליל הוואלאסט השפיקאבי, יתאספו מבן עשרים ומעלה לוואלאסט, וכל היהודים לביהכ"נ, לטקסט[!] השבועה.

אבא ג"כ הלך העירה, ואני אחריו, לראות את מחזה השבועה. ביהכ"נ דמתא המרכזי הי' מלא מפה לפה, הפריסטב מטולטשין עמד על הבימה בכל מלא קומתו, בכתפיו הרחבים ובזקנו המגודל והסרוק והנחצה לשני חצאין, וחריץ עמוק באמצע בסגנון רוסייה הגדולה, ממלא את כל הבימה. מימינו יחיאל המוכתר הסטאראסטאי העירוני (מוסטשאנסקי סטאראסטא), והרב מטעם ר' ליב מזאוואד(?) כלומר מבית עבדנות הבורית, יהודי כמדומני שלא ידע אף לחתום ברוסית, ואולי כן חתם בכתב היתדות. כל שרי עשרות של העיר (דיסיטניקים)

ובראשם האראדניק המקומי. הפריסטב מקריא לפני הקהל את נוסח השבועה מעל גליון גדול. כל מלה ומלה נופלת כעין בקעת גדולה מתחת הגרזן המסתת את האלון, כאבן משקלת כבדה ע"ג כף המאזנים. והקהל כולו עומד לפני ארון הקדש הפתוח, משה חזן ביהכ"נ מחזיק בידו ס"ת אחד, והרב מטעם ס"ת שני. הפריסטב מקריא, והקהל עונה מלה במלה. אזכרת אבל להקיסר הנרצח, ושבועת אמונים לאלכסנדר השלישי. בתפלת אל מלך נצור ברוסית ע"י הפריסטב, ומי שברך ע"י החזן, נגמר טקסט[!] השבועה.

כעבור כמה ימים בא עוד פעם מקיטו המלומד, הוא היה המלומד היחידי בכפר, שגמר את בית הספר העממי - הביא עתון שעליו מצויר תמונת הרצח של הקיסר, איך שהושלכה פצצה לתוך מרכבת המלך בכח כ"כ חזק עד שסביב המרכבה נערס והזדקף עמוד שלג גבוה.

הרבה אגדות התהלכו ע"ד סבת הרציחה של הקיסר. אמרו שכבר היתה כתובה חוקת קונסטיטוציה לרוסיה, ורק חתימת הקיסר היתה חסרה, והקיסר כבר הי' מוכן ומזומן לחתימה, אלא שהמשפחה והפמליא שלו עכבו. ותיכף החלו להתלחש ולדבר ע"ד גזרות קשות הצפויות ליהודים, היות שגם סוצילסטים[!] יהודים השתתפו ברצח. אמרו שגם איזו צעירה יהודית לקחו חלק פעיל בהוצאת הרצח לפועל. הרגישו איזו עננה כבדה באויר.

התחלת גמרא

בחורף אני ממשיך הלמודים אצל אבא, ואני כבר בחור בן שש. אבא לומר עמי חומש עם רש"י, ומתחיל עמי גם גמרא מס' שבת, המס' שהוא לומד בעצמו. לומד אתי האגדה ע"ד יוסף מוקיר שבתא, איך שמוציא את האבן הטובה של הכלדאי ממעי הדג שקנה לכבוד שבת, ע"ד מיתת דוד המלך בשבת, והשאלות של שלמה המלך לבית המדרש בקשר עם

מיתת אביו. כמובן שהאגדות אני תופס בנקל ובולע אותם בתיאבון גדול. אבל אבא מכניס אותי לפרק "כלל גדול", ורוצה להסביר לי גם קצת תוספות. הלילה ליל חורף, ומהמטבח נשמע קול הרשרוש ותקתוק של שומן אוז המטוגן, המוסבר לי יותר מהדיוק של התוס'. אבא התחיל גוער בי על חוסר הקשבה, ואני פורץ בבכי. אמא נכנסת ומצילה אותי מידי אבא, ומפייסת אותי בעור שומן אוז המטוגן (גרובין), ומשכיבה אותי במטה.

המשך למוד הגמרא אצל המלמד מרדכי

בקיץ מכניסים אותי לחדרו של מרדכי המלמד. ביתו עומד בקצה העיר על גבעה, ומשם שביל המובילה לתוך המורד (דאלינע). הבית, בית ארוך המחובר משני בתים, בית מרדכי המלמד וביתו של טוביה הגרדי (טוביה טקאץ). הבית הוא בית "כל בו", משק שלם. ראשית שתי עזים, "חדר" בלי עזים אין זה חדר, פרה ועגל קטן ושני גדיי עזים. במסדרון ע"ג הקירות לולים של אוזים. בעברך להכנס לבית, האוזים מניחים עליך את חותמם. בחוץ לפני הבית ערמת קנים להסקה, עם גרזן מוכן. הרבי חוטב את הקנים, והתלמידים עוזרים על ידו. הרבנית אשת חיל, פוזלת בשתי עיניה שתמיד מלאות מוגלא ומדמיעות. שלש ילדות קטנות. הרבי תמיד מלא התמרמרות, והרבנית תמיד צועקת. מבית טוביה הגרדי נשמעו ג"כ תמיד קול צעקות של האם החורגת, אשה גוצה עגולה ושמנה, שפיה לא נסתם אף רגע, על "הבוזאקיס(?) ועל "המיידען"(?) של טוביה מאשתו הראשנה. כל הצעקות האלו מתלוות ע"י המקהלה של הפרה והעגל, העזים והגדיים והאוזים, והתלמידים כעשרים במספר, קטון בן שש ובוגר בן ארבע עשרה מפגר "בעברי" ומתלמד רק להתפלל. בתוך ערבוביא זו, בתוך המקהלת המגוונת, עומד באמצע הבית שולחן מסובב בספסלים, השולחן גם הספסלים, כולם צולעים על רגליהם וחורגים ממסגרותיהם,

ומשמיעים קול חריקה כהוספה להרמוניה של המקהלה הכללית. והרבי לומד אתנו חומש "אשה כי תזריע", וגם גמרא ב"מ "מצא אחר הגפה גוזלות מקושרין". הרבי למדן לא גדול, ועוד פחות מזה "אמן פדגוג". המשנה איך שהוא, מהגמרא לא הבינותי כלום. מרוב השאון והרעש ראשי סחרחר. אמא באה ומוצאה אותי עיף וחלש. מצוה להרבי להשכיבני במטה ואני נרדם.

הגביר והחסיד הותיק פאליק

פאליק, יהודי קטן הקומה, אבל "יהודי יפה". קפדני מלבר, אבל טוב לב מלגאו. ואולי גם מלגאו לא "לב טוב" לא לב רחב, אלא מאי, איש ירא וחרד, וכנראה נלחם עם עצמו והתגבר על נטיתו הטבעית. מלחמתו זו מתבטאה במדת הקמצנות שלו. בביתו, אשתו פינקיל קמצנית מטבעה, אחותו של דוד צבי שור שיתואר לקמן. ופאליק הקמצן בעל צדקה גדול, אבל עפ"י רוב כל נתינה היא פרי מלחמה פנימית. היתה להם בת יחידה מרישה, ומתה באביב עלומיה. ונשארה אחריה ילדה קטנה שבעלי, שהתגדלה והתפנקה בביתם כרגיל ביתומה קטנה. כל פרי עמלם, ביום היא"צ של מרישה שחל בחורף, ה'י מחלק ארבעים עגלות עצי הסקה לעניים. עני הגון משיא את בתו, ואין לו הלבשה לכלה, באים שני אברכים מהחסידים לפאליק, מספרים לו המצב, והם ערבים לו בתשלומין לשעורין מכספי הצדקה אשר יקבצו, והוא נותן סחורה מחנותו לצרכי הכלה. הוא בעצמו יודע שהערבות הזו אין לה ערך גדול, מכניסים לו שנים שלשה תשלומין, וחסל. ובכ"ז באים עוד פעם אליו, באים כבר שנים אחרים במקומם, והוא צועק וכועס על הראשנים, ומתרצה לאחרונים. פאליק היה החנוני היחידי לסחורות ארג מנפקטור. מרכז המסחרי של מנפקטור ה'י אז במוסקבה והסביבה, שמה בתי החרושת והחרשתנים הגדולים, האחים מאראזאוו ועוד. פאליק ה'י נוסע לשמה פעמים

בשנה, לעונת הקיץ ולעונת החורף. לפאליק היתה "חזקה" היחידה בעיר לסחורה זו, מטעם הרבי מסקוירא. אח"כ נפתחו שתי חנויות, ישע"י ליב וחיים צבי לאהס, אבל כנגד רצון הרבי. והגם שהיו שניהם חסידים נלהבים, בכ"ז נבא להם הרבי אחרית לא טובה. בית מסחרם של שניהם נגמר בפשיטת רגל ולקוידציה גמורה.

פאליק לא נחשב בין הלמדנים, אבל ת"ח ירא וחרד. וכעדות מכיריו וידידיו הקרובים, וכן שמעתי מפי גיסו ר' דוד צבי ז"ל, שמנהגו של פאליק כל הימים לקום בחצות הלילה, לערוך "תקון חצות" ולעסוק בתורה ותפלה עד אור היום. פאליק הי' מהחסידים הותיקים, והי' נחשב "להמקורבים" אצל הרבי מסקוירא. לכל ימי הפסח, מדי שנה בשנה, הי' נוסע לסקוירא, הוא ופינקיל ונכדתו היתומה הקטנה. לתמיכתו בחצר הרבי לא הי' קצב וגבול.

ר' יהושע בנו בכורו של הרבי בא לשפיקאב

באותו הקיץ שאני לומד אצל "מרדכי דער וואוויציקיס" (?), אחרי חג השבועות, כל העירה כמרקחה. ר' יהושע בא לעיר, וכמובן מתאכסן בבית פאליק. הבית הומה אדם כל היום לרבות הלילות, עד שעה מאוחרת. מבקרים כל בני העיר, ורבים באים מהסביבה. וקרפ"ף גדול נבנה אחורי הבית לצרכי "השולחנות לשבת". רבי יהושע גבה הקומה, צנום, מגמגם קצת, דבורו בקפדנות. הבע"ב החשובים שבעיר מתכבדים בבקורו של הרבי בביתם. בא לבית ליבר שעולים אליו במדרגות הרבה. עמד ואמר, איני מחויב לטפס במדרגות כ"כ הרבה, עד שישלמו רובל עבור כל מדרגה. עמד ליבר ושלם רובל כסף לכל מדרגה. הדבר היתה לשיחה בפי כל העירה. ברוך הרופא התכבד ג"כ לבקש שהרבי יבקר בביתו, פאליק נאות לו. בהגיע הרבי לפני הבית התחיל צועק בקפדנות על פאליק "מה אתה מוביל אותי לבתי מתים". לא עברו ימים מרובים, וברוך הרופא חלה ומת. ויהי הדבר לאות ולמופת.

פאליק היי מהקורבים של הסבתא, והביא את הרבי לבית הסבתא. וכרגיל מלויים את הרבי הרבה חסידים, ופאליק בראש. הרבי התכבד "בכבוד" באולם הגדול (אח"כ בית מאטיל אפרימס). הסבתא הגישה את הפתקא, ובדמעות שליש ספרה על מצבה כאלמנה, וטפלי דתלו בה, ופאליק ממלא אחרי דבריה.

פטירת הסבתא

כאמור לעיל, באותו הקיץ, ואני בן שש ולומד אצל מרדכי המלמד, כעבור זמן מועט חלתה הסבתא במחלת קיבה חזקה פתאמית, והובלה לוויניצא להד"ר פיראגוב המפורסם, היושב באחוזתו ווישני(?) הסמוכה לוויניצא. נסע אתה אבא והדודה זיסיל. פיראגוב אמר שדרוש נתוח תכוף. שלח את [!] לאשתו שיתפשרו אתה בדבר המחיר, דרשה חמשה ועשרים רובל שלא נמצאו במזומנים כרגע. אבא הלך העירה להשיג את הסך הנ"ל אצל הקרובים. אדהכי והכי עבר יום שלם, ובשובו עם הכסף אמר פיראגוב, שכבר אחרו את המועד. והסבתא נפטרה ביום השבת ונקברה בוויניצא.

ביום הראשון צפנו כל היום לבשורה מוויניצא. בבקר הלכתי לחדר, באמצע הלמודים התפרצתי בקול בוכים. הסבתא תבריא ועוד היום תבא הביתה. אבל אני לא נרגעתי, ושלח אותי הביתה. באתי לבית הסבתא, הבית מלא, אמא והילדים וקרובים ושכנים, כולם במצב של צפיה. אמא והילדים שרויות [!] במצב של דאגה וצער ובכי חנוק. יום קיץ של תמוז בהיר, השמש רד לפאת מערב, בחמש בערך לפנות ערב, באה עגלה לפני הבית, ירדו אבא והדודה זיסיל והסבתא איננה. ואז התפרצה יללה גדולה, אמא והילדים ואבא והקרובים והשכנים, והגויות שהיו בבית המזיגה. המון רב אנשים ונשים התאספו סביב הבית, ואבל כללי גדול כבש את כל המגרש שלפני הבית. כולם אהבו והוקירו מאד את הסבתא. היתה עוזרת לעניים בכל יכלתה וידה היתה

פתוחה תמיד לגמ"ח, והיתה כאם וכאחות נאמנה לכל מבקש קורבתה ותמיכתה ודורש בעצתה - שהיתה גם חכמה מאד - וכל דבריה תמיד בנחת.

אני כילד הייתי כרוך מאד אחריה, בלמדי בימות הקיץ בחדר הייתי תמיד בבית הסבתא, היות והבית שלנו היה מחוץ לעיר. לא אחת הייתי מתעורר באמצע הלילה בקול צעקה "אני רוצה הביתה", והשעה מאוחרת כבר אחרי חצות, הדודות מפחידות אותי בכל מיני פחדים, ואני בשלי "הביתה". החלו הדודות להפחידני בכל מיני פחדים, הדודה שרה התלבשה כגוי בפרוה ובכובע צמר, התחילה לדפוק בחלון בקול גס ועב גויי "מי זה בוכה שם בלילה". אבל אני הכרתי שזה הדודה שרה, לא פסקתי מלבכות. הסבתא גערה בהן "מה רצונכן מהילד, נחוץ להובילו הביתה". "איך הביתה בשעה מאוחרת כזאת". אני אובילו - ענתה הסבתא. הלבשיה אותי והלכה אתי בליל חושך ואפלה, בשעה אחת או שתיים אחרי חצות. זכורני את השיחה שביני ובין הסבתא בדרך הלוכה. אבל בכדי להבין את אופי של שיחה זו ותכונתה, נחוץ להקדים הקדמה.

הדודות זיסיל ושרה

הדודה זיסיל היתה יפת תאר מאד. לא אגזים לומר שאין ערוך ליפיה. לבנה, אבל בלובן ורדי. בת שחוק תמידי שפוך על כל פניה, נשקף מעיניה הגדולות והבהירות, מובע בארשת שפתיה. פיה רחב קצת, אבל מתאים מאד לכל מראה פניה. גם בימי זקנתה ובימי מחלתה לא הועם זהרה ויפיה עד יומה האחרון. זיסיל, בהיותה בחורה כבת שבע עשרה, יצא לה שם ביופיה. בבואה לאיזה חתונה, והמנהג לפני יובל שנים, שלא רק כל בני העיר משתתפים בשמחה, אלא גם כל הגוים מהכפר, וגם הפריצים פקידי בית החרשת ובחורים שלהם, צרים על בית החתונה כל הלילה, מקשיבים לתזמורת "הכלי זמר" ומסתכלים

במחולות ורקודים. ולא אחת הציע איזה בחור בנו של פריץ מהפקידים הגבוהים, או האורדניק הצעיר בכבודו ובעצמו, לצאת במחול עם הדודה הבחורה זיסיל. היא היתה באה במבוכה, לסרב, זהו פגיעה בכבוד התקיפים, להשמע, חרפה לבת ישראל כשרה.

כמובן שכ"ז גרם צער גדול לסבתא האלמנה, וגם הקרובים, למשל ליבר וצבי דוב, החלו להשתתף בצער קרובתם האלמנה על בתי שחוננה ביופי יתר על המדה. אין עצה אלא להשיאה בעוד מועד. לזה דאג הקרוב ליבר, המעורב עם הבריות יותר מאחיו צבי דוב. "ויגיעת ומצאת תאמין". בימים ההם, כידוע, העקר בעניני שדוכין המחותר, והחתן והכלה לאו דוקא. בבחי' "מהיכי תיתי".

בטומשפול הסמוכה לשפיקוב, עיר הסמוכה לספר, על הגבול והמעבר שבין פולין (אוקרינה כיום) ובסרביה, נמצא יהודי יפה וחסיד, צבי הבלר שמו, ולו מהלכים בבתי הגבירים, למשל בבית הגביר בנימין ירושלמסקי מחסידי טולנא. והיה בנסוע בנימין לטולנא, במרכבה רתומה לארבעה סוסים בארך, כדרך חוכרי האחוזות הגדולות אצל הפריצים, וכמקובל אצל הפולנים, ולקח אתו את צבי הבלר לטולנא. וצבי חשוב גם אצל הרבי, בהיותו מנגן ומרקד יפה, ויודע פרק גם בבדחנות ובמשחקי החסידים. וכידוע שכל עבודת הרבי מטולנא היתה תמיד מתוך שמחה "ומילי דבדיחותא". אע"פ שאחיו הרבי מסקוירא העיד עליו "ר' דודל שלי מעולם לא הוציא מפיו מלתא דבדיחותא". ומי תכן את רוח הצדיקים קדושי עליון, ומי בא לחקר תכונתם. כמובן שמחותן כר' צבי, ולאשה אלמנה, לאו מלתא זוטרתא היא. והבחור, חתן דנן, למאי נ"מ, חתן ודי.

השדוך נגמר בשטומ"צ. אחרי השדוך הובא החתן לבית הכלה. הכלה זיסיל היפה והחכמה, בראותה את החתן, יוסף שמו, "ולא תאר ולא הדר לו", קצר ראי פזלן וזלגן בשתי עיניו, "והלא יצלח" שפוך לו

על כל פניו, ונכר בהילוכו ומבוטא בדבורו, "חשכו עיניה מראות" והחלה לרטן בין השפתים בדברי מאון וסרוב. והגויות באי בית המזיגה החלו להטיף מוסר לסבתא מרוב ידידות, "חיה, מה זה, לזיסיל הכה יפה נבחר איזה בחור, איזה צעיר כה לא יפה". צרות. חברו על הכלה זיסיל כל הקרובים והמכרים והשכנות, בחורה יתומה, ומחותן כזה, ויחסנית, מה זה להתיר קשר שדוכין, וביתומה הכתוב מדבר, הנשמע כזאת בישראל? וכן נחנקו בטויי הסרוב ונשארו בכח, ולא יצאו לפועל. לבחורה צעירה להגיד דעה תקיפה ומוחלטת על חתנה. חוצפה בימים ההם לבת ישראל כשרה.

וכן הוחגה החתונה במז"ט בשעה טובה, ברוב פאר ובקול המון חוגג. וכן התחברו יחד שני הפכיים, זיסיל היפה והחכמה עם יוסף הפזלן הלא יצלח, שני הפכיים אשר לא התמזגו כאחד כל ימי חייהם. הדודה זיסיל, כל ימי חייה כעס וצער ומכאובים, וגם חולנית כל הימים, אולי בסבת הצער הפנימי התמידי. ובכ"ז לא הועם זהרה ויופיה, ולא סר ממנה בת צחוקה התמידי עד יומה האחרון. ודמותה כאבן טובה משובצה בכלי חרס מכוער. עד שהבית הקטן והדל התמלא בשלשה ילדים ושלוש ילדות, והדודה כאם רחמניה, כל חייה כבר נתונים לילדים בטפולם וגדולם ובצער לא מעט, ואז חייה כבר לא תפסו שום מקום.

זהו עונשה של בת ישראל על חטאה של יופיה וחנה, שחוננה בהם קצת יתר על המדה.

עומר השכחה, או השמטה

הדוד יוסף, הלא יצלח הזה, לוקח לעבודת הצבא, ולפי דעת המומחים שבועדת הבקרת נמצא מוכשר לעבודה. אמנם "איש חיל" מצוין. ולהכעיס שולח "לארץ גזרה" לבטום, ומשם לסורוקמיש אשר בהרי אררט (קורדיסטן), ששמה על ראש ההר כידוע - לזקני ביהמד"ר

מאחורי התנור - ששמה נמצא שריד מתיבת נח שנחה על הרי אררט, בזמן שמי המבול הלכו הלוך וחסור (כמבואר בפי' נח). וזיסיל, מאז נקראה בפי הגוים והגויות חיילית (סולדטקה). כעבור שנה שוחרר החיל החרוץ ושב הביתה, וספר נפלאות מהרי אררט שנחשבו מעבר להרי חשך בימים ההם. לשבחו של הדוד יוסל צריך להוסיף ולומר, שהיה איש לב טוב מאד, ואיש ישר מאד, ובזה הי' קצת ספוק רוח להדודה זיסיל שהיתה ג"כ טובת לב מאד.

הדודה זיסיל, עם בעלה יוסל

התישבו בטומשפול, בעיר מולדתו. הגבירים ונכבדי העיר, שרובם ככולם היו חסידי טולנא, והתפללו בקלויז טולנא הגדול, זכרו ליוסל חסדי אביו צבי, והחלו לחפש עבורו איזה מעמד פרנסה. מנו אותו לשמש בקלויז ונהגו בו כבוד, לא כעם סתם שמש, אלא כעם בנו של איש נכבד. סדרו לו בקלויז גם בית מסחר קטן של ספרי רומע"ל, וספרי חנוך לילדי החדרים והת"ת הצבורים העירונית, ורומנים של שמר ואליקים צנזור[!], בחנוך "מבחר החשבון" "מכתב משולש" וכו'.

זיסיל החולנית ירדה על המטה, וירדה בהשענה על שני סמוכות, בסבלה מכאב הרגלים. אבל היתה מפורסמת בעיר לחכמה, והרבה אנשים, ביחוד נשים ובחורות יתומות וכל בנות הגבירים הנשואות והבחורות, באו לשאול בעצתה, וגלו לפניה כל מסתרי לבן וכל רזי צפונותיהן הכי אינוטימיים[!].

הדודה שרה

לאנשיל הזקן, אבי ליבר וצבי דוב, הי' בן אח ושמו ליבר. אביו היה חוכר שדות הפריצים, בכפרים פופליווקי זידעניווקי הסמוכים לטאמאשפיל. ליבר התאלמן מאשתו הצעירה ועזב את כפרו, ונסע לאודיסה. בבואו מאודיסה ונפגש עם ליבר בן אנשיל משפיקאב, שבח

היה. וכל האם שחור יסאלם. יסתבה בבית. כל האו התורה
 גמרה בורה קרה כשביקונו. ונתנה בנגד גיור. "אם באר אקלה"
 בורה. התנהגות באו האו או "באורח גותין. והוא שני".
 ידוע לשיטה פני כל

אחרי הקדמה זו תלך אוד הליטה לבין
 היהודי החרב בן יד אבן הסבתו. בשנה גאומרת אחרת תורה
 זיל. בדרך שהאזנה אולי הכונה לאבא אבא בראשון אבא
 ינו הקטל גופותי מאד א זרה יתחודתי "גאון גאון"
 התבלת בקרית א לונק יאה. ונתן פנה אסתמו: איך א זרה האו
 גו גאר הילה האו גו גאר: היתו. בשות יסתבק כל האם לחור
 יהודי אכלם: גו אכלם. כחץ ללא. אכל ייה לא יהודי ללא.
 בלתי קלא געמל. יתחף שבותי. יסתבק בשנה אילה
 בגאון הכונה באו טאף אבא קולות. גהא יהודי: לא גיה גו גאר
 היסטו איתה אלו. והתורה אלו היתן נטוקות, אכחלך בק פניה
 זיל. לא זלד יקה. אלו אלהים א יהודי גו גאר. אלא מאו יל
 קשה ינו יחבט. האו כח טאבויה. ומואדויה ור קשה יהודי

באה. דם כל קדוש. קשה היה גוף יהודי
 תורת היקנה אלו חזקה חזקת יהודי חזק. סוף יהודי ללא. - וסתודות
 זוחה זו דוביות אבא. היינו ה"ה" ונסבדה. סוף
 יתנו לנעה קשה יאה תחבה גאומת. אבא יתנו יתנו. יהודי יהודי
 דתת גאומת. עקל יהודי. אבא יהודי החיות. סוף יהודי יהודי
 ינו יהודי קל יהודי
 יתנו יהודי יהודי

לפניו את זיסיל "כיפת תאר" יוצא מהכלל, והציע לפניו לבא לשפיקאב, והוא ישתדל להציע לו את זיסיל היפה. ליבר בא לשפיקוב, והוא איש צעיר ואינטליגנטי, כולו יופי וגיהוץ וסלסול, שני[!] עינים שחורות וגדולות, זקן שחור ועגול מקשט את פניו היפים, על ראשו היפה תל שער שחור משחור ומסורק יפה, ופניו כפני אחד האצילים המחונן ביופי מזרחי. בא לבית הסבתא, התקשטו שתי הבחורות זיסיל ושרה, שרה נופלת מזיסיל בכל המעלות, מלבד במשק הבית שזיסיל לא התערבה כלום בזה, וכל עבודת הבית הועמס על שרה. כמובן שמבטו של ליבר פל על זיסיל, אבל מה הופתע בצאתו מן הבית, וליבר הגדול לחש לו "שכבר קדמהו אחר", וזיסל כבר "כלה" ושייכת ליוסל מטאמשפיל, והוא מציע לפניו באין ברירה את שרה. ליבר התרצה בע"כ לארש לו את שרה. החתונה של שרה זכורני היתה בחורף, באולם הגדול. באו לחתונה קרובי החתן ומכריו מהכפרים, כולם "חוכרים", חוכרי שדות, אחוזות, טחנות, בתי מזיגה. התקופה, תקופת אלכסנדר השני, תקופת הליברליזם הרוסי, ימי הגאות של היהדות הרוסית, אחרי שבטלו הרבה מהגזרות של ניקולי הראשון. חוכר האחוזות שמואל קוזמינסקי בא עם מחלקת השלג רתומה לארבעה סוסים אבירים רתומים בארץ, כמנהג הפריצים הפולנים, כדאמרי אינשי "הצלף עם השוט הארוך". החתונה הוחגה ברוב פאר כמנהג הגבירים. להזוג הצעיר הוקצו האולם הגדול והחדר הסמוך, שקושטו בתמונות יפות. וכלבלב שחור מסולסל מסתובב בבית, כ"ז הוא הפתעה גמורה בעירה קטנה כשפיקאוב, ומתנגד בנגוד גמור "לסביר ומקובל" בעיר. התנהגות כזו הוא לא "כאורת גוברין יהודאין", והיתה לשיחה בפי כל.

אחרי הקדמה זו תובן טוב השיחה שביני היהודי החרד בן שש ובין הסבתא, בשעה מאוחרת אחרי חצות ליל, בדרך שהובילה אותי הביתה לאבא ואמא בפונדק שבזאמליני.

אני הקטן, שכעסתי מאד על שרה שהפחידתני "בגוי שכור",

התחלתי בבקרת על ליבר שלה, ואני פונה לסבתא: ליבר של שרה הוא גוי גמור. - למה הוא גוי גמור? היתכן, בבית מסתובב כלבלב שחור, יהודי וכלב? גוי וכלב, פריץ וכלב, אבל מה לו ליהודי וכלב. בבוקר בקומו משנתו, מתרחץ בבורית, מסתובב כשעה שלמה בגלוי הראש, בלי כובע ובלי ציצית. זהו יהודי? לא, זה גוי גמור.

הסבתא גחנה עלי והעתירה עלי המון נשיקות, ובחיוך רך פנתה אלי, לא ילד יקר, אין אומרים על יהודי גוי גמור. אלא מאי, יש הרבה מיני יהודים, הוא בא מארדיפה, ובארדיפה יש הרבה יהודים כמוהו, עם כלבלבים, בכ"ז הרי המה ג"כ יהודים.

תשובת הסבתא לא הניחה את דעת היהודי החרד הקטן, ס"ס יהודי וכלב - תרתי דסתרי.

שיחה זו אופינית לרוח "הימים ההם" ולסביבה, סביבה דתית מסורתית בכל ההוי ובכל מהלך החיים, כפי שנחתמה בתקופה ידועה תקופה גלותית. שהרי משנה מפורשת הכלב והגדי שקפצו מראש הגג בעל הכלב משלם, וא"כ יש גם יהודי וכלב.

אחרי פטירת הסבתא

היתה אמא, האחות הבכירה, לאם ולאב מדריך להילדים היתומים הקטנים רייזא ואסתר ואלקנה הבן יחיד. השתדלה שזיסיל ושרה יפנו את הבית, שעלה לה בתרעומת והתמרמרות מצדן, אבל לא יכלו להתנגד לה, שהיתה תקיפה בדעתה. רייזא שהיתה בת ארבע עשרה, היתה פקחית מאד, בקיאה יפה במסכתא ("גויים") "עכו"ם", וידעה איך להתהלך אתם ולכוון לשיחם ושיגם ותכונתם. היתה רייזא למנהלת את בית המזיגה, ואסתר הצעירה בת השנים עשרה עוזרת על ידה, ואלקנה בן השבע הולך ולומד בחדר. ואמא לא מסירה השגחתה מהם. לחג הפסח המה באים אלינו לערוך את הסדר, ולחוג את החג הגדול והכבד הדורש הכנה מרובה.

הכתרת אלכסנדר השלישי

החוקים הזמניים של איגנאטוב

שנת 1882

הפרעות בחבל הדרום בולטה אודיסה קיוב

בטול הפטנטים של המוזגים

עננה כבדה עלתה על שמי היהדות הרוסית בהכתרת אלכסנדר השלישי. התהלכו שמועות שביום זה היו הריגות גדולות בסוציאליסטים שהקימו מהומות בשדה בורודינה במוסקבה. מיום רציחת אלכסנדר השני עד הכתרת השלישי עברו כשנתיים. במשך שנתיים אלו החלו לקצץ, וחלה כבר חובת ביעור, אחרי החוקים הליברליים במדה ידועה בתקופת אלכסנדר השני. כמובן שהתחיל לקצץ ביהודים שהרימו ראש יותר מדאי. ומי המה הסוצילסטים!!] המהפכנים הרוצחים את הקיסר אם לא היהודים, או שליחיהם הרוסים האומללים התמימים המושסים ע"י היהודים. החלו "לטהר" את ערי הבירה מוסקבה, פטרבורג, עיר הקדושה קיוב מהיהודים ע"י גרושים המוניים. גרושים מחמשים וירסטאות שע"י הספר, גרושים מהכפרים. אסור על חוכרי האחוזות והקרקעות מהפריצים. אמנם היהודים מצאו עצות, חכרו ע"ש המנהלים ופקידי הפריצים. אבל רק לזמן קצר. החלו לרדוף את "החוכרים". נאסרה לינת לילה בכפר.

נאסר חכירת הי"ש, פסקו לתת פטנטים ליהודים. חיים אברהם החוכר הראשי, הוכרח לקחת הפטנט ע"ש הגוי הקטן המשרת בבית, מאצקי, גוי תמים. חיים אברהם מצוה אותו שיזהר שבשעה שיבא האקציזניק, ישב הוא הגוי מאצקי ע"י ברז החבית, הוא היוצק והמגיש לגוים את הכוסות, ואחד מבני חיים אברהם מקבל את הכסף. כמובן שזה כבר ממעט את הדמות של "פאני חיים", אין כבר לגויים אותה "יראת הכבוד" ממנו. מלבד השוחד שנתן ביד רחבה לכל "כובע רשמי וכפתור נוצץ".

מלבד הפטנט של חיים אברהם, נתן עוד פטנט אחד "למתסקה", כלומר אשת מתיתיה שיינקמן. בית המזיגה שלה "בראטהויז", באוקריינית "ראטאש", זהו בית חומה גדול כעין מבצר במרכז העיר ע"י דרך המלך. שריד משלטון הפריצים בתקופת "ההשתעבדות".

כל בית מזיגה נחשב כמוסד רשמי במדה ידועה, שעומדת תחת פקודת שלטון האקציז, וחסות המשטרה המחויבת להגן עליו בזכות הפטנט. שלטון האקציז משגיח על המוזג שימכור רק יש[!] כשר, כלומר שהורמה ממנו תרומת האקציז בבית המשרפות, שהלא ישנו גם י"ש טריפה "יוצא דופן" בטרם עברו בשעון המודד, ע"י איזה תחבולות מכניות, וי"ש טבל זה שלא הורמה ממנו תרומת האקציז כמובן שעולה בזול.

וכן בכל שבועים עובר האקציזניק הזקן ופוקד את כל המוזגים בעירה ובסביבה, וקנה המדה בידו, ומודד "שלא יחסר המזג" מארבעים אחוז אלכוהול, קנה המדה בשביל הגוים. מביט על החותם הרשמי שעל מגופת החבית שנחתם בבית המשרפות ע"י פקיד האקציז דהתם, מביט על שלמות החותם, שלא ימהלו את הי"ש במים. אמנם לזה נמצא עצה, הזקן עובר, וברור[!] שנפטרו ממנו לשבועים. בשעה מאוחרת בלילה הופכים את החבית עם הברז למעלה, ודרך הברז ההפוך משלשלים קצת מים, בכדי לקיים "סבאך מהול במים".

בדיחותא "מהימים ההם". שני מוזגים נפגשו, מתאונן האחד באזני חברו שבתו הגיעה לפרקה, ושעתא דחקא לו טובא. - מנין לך הדחקות, הלא חמש מאות הין אתה מוציא לשנה, הריוח כך וכך "והחסיר" ומים. - הנה מכאן מקור הדלות, אחד חושב את "החסיר" לכל חמש מאות ההין, והלא חמשים הין המים אני נותן מלא וגדוש. ר"ה האזרחי לשנת 1882. אסור מכירת הי"ש ופסיקת הפטנטים. התחדשה שנת האזרחים במזל של גזרות. נדמה שיותר מכל הרגישו

בכבוד הגזרות המוזגים, שנאסרה עליהם מכירת הי"ש ולא נתנו להם פטנטים לשנה החדשה הבאה. כבר התבאר לעיל בפרק "חיים אברהם החוכר", היחס שבין המוזגים והחוכר, והחובות והזכויות ההדדיים שביניהם.

הגיעה שנת האזרחים, והפטנט לא התחדש. התמורה הפתאומית הזו לא היתה ידועה היטב לגוים, שהיו כולם - אנ-אלפא ביתים, לא היתה להם השגה שלמה בכל התמורה שחלה במצב היהודים האזרחי המשפטי והמדיני. הרגישו שיש כאן איזה שנוי איריס, אבל רק באופן מעורפל, בלי הכרה ברורה בכל הנעשה והמתהור.

המוזגים הוכו בתמהון ממש, והיו נבוכים ונואשים. נהירנא שהפטנט מהשנה שעברה לא הוסר מהקיר, והטבלא הקטנה שבראש מקל קטן התחוב בראש גג התבן בכתבת "בית מזיגה" ג"כ לא הוסרה ממקומה, הלא הפטנט והטבלא היו הגושפנקא הרשמית של בית המזיגה כלפי הגוים השכורים, וסתם גוים רעים, אשר היהודי שנוא עליהם מקנאה או משנאה. פחד תמידי מלא את הבית, והגוים השכנים המכירים, אלו לאלו ממללים ומתלחשים, ושואלים בסנון בין השנים, את אבא ואמא אשר העצבות שפוכה על פניהם, למה זה מזמן לא בא האקציזניק הזקן? ומקבלים תשובה עמומה, שמשמעה, אין תשובה. והשאלה במקומה עומדת.

לאט לאט החלו המוזגים, וגם הגוים, להתרגל ולהסתגל "למזיגה באסור", או למכירת "י"ש חרש", כמו שנקרא "טיינע בראנפין". הלא ס"ס היהודי זקוק לפרנסה, והגוי לטעימה ולגימא, ובכך שניהם מוכרחים לסבול ולהסתגל לגזרה וללכת סחור סחור לדינא דמלכותא. והשלטונות הממונים על החוק, הלא המה ג"כ רק בו"ד, וגם המה זקוקים לפרנסה. המשכרת הרשמית מצומצמה ולא מספיקה, ומי כיהודי המסוגל לפרנסה, לפרנס א"ע וגם את זולתו, ושומר אמונים ושומר סוד. וכן התקיימה - למרות החוק המאיים בקנס ועונש מאסר -

מכירת "י"ש החרש", תחת חסותו של החוכר הראשי "חיים אברהם" שחירותו מתקיימת בזכות הגוי הקטן התם מאצקי, שעל שמו הפטנט. והכל, כל הפקידות של האקציז והמחוזות, יודעים שמצקי החוכר רק למשל נאמר. אבל בכ"ז החוק הוא חוק, זהו להבדיל כעין תקון מהר"מ אצלנו. תחת חסותו של חיים אברהם עומדים כל "מוזגי חרש", הוא השתדלן והמגין על המוזגים לפני פקידי הרשות של האקציז ופקידי השלטון האזרחי והמשטרי, שכולם באים על שכרם ממנו, כאו"א כפי ערכו ומדרגתו בפקידות.

"מוזגי החרש" היו קונים את הי"ש אצל חיים אברהם, כמובן "בשער הגבוה", וכקדם נחשבו לנתיניו. ואם ח"ו קרה אסון למוזג ונתפס בעבירה ונכתב עליו אקט ופרטיכל, חיים אברהם הי' כבר משתדל לטשטש הענין שלא יגיע לבית המשפט. ובכן נעלמה החבית הגדולה עם החותומות[!] הרשמיים מבית האקציז, ישנה רק חביונית קטנה או בקבוק חרש גדול, שמביאים מלא מבית חיים אברהם, ומחזירים ריקים, וחוזרים וממלאים. וכן חוזרים חלילה כל היום, ולפעמים בימי הפדיון עד שעה מאוחרת בלילה.

והפדיון דוקא אז הי' גדול והפרנסה בשפע, היות שבשני בתי המזיגה הרשמיים, אצל חיים אברהם ואצל "המתיתקע" "בראטאש", היה הלחץ גדול מאד, ובבתי המזיגה הקטנים הגוים מרגישים א"ע יותר ביתיים, יותר נוחיות ואינטימיות.

הגזרות החלו להחמיר יותר ויותר, ובאות תכופות, אחת רודפת את חברתה. ויורדות כמהלומות כבדות כרעמים על ראש היהודים, שהספיקו להרים קצת את ראשם ולזקוף קצת קומתם בימי אלכסנדר השני.

יצאה הגזרה לאסור חכירת קרקעות, חכירת האחוזות מהפריצים. הפריצים שקשה הי' להם לנהל את אחוזותיהם בלי היהודים, המציאו בעצת היהודים תחבולות ועקיפין שונים "סחור סחור" לחוק. החכירה

נעשתה ע"ש מנהל האחוזה או ע"ש פריץ קטן מהפקידים, אבל מובן איך הרגיש א"ע החוכר התלוי בחסדו וחסותו של הפקיד.

החלו לגרש את היהודים מהכפרים, את המוזגים חוכרי הטחנות, נאמני היערות. ליהודי העיר נאסרה הלינה בכפר. עד שהתחילו הפרעות הראשונות בחבל הדרומי, ההתחלה בבולטא הידוע בשם "הפוגרום הבולטאי" וגם לקיוב הגיעו.

היה לנו דודה בבולטא, אחות הסבתא חיה. באה פעם לשפיקאב לבקר את היתומות של אחותה, זכורני ספורה ע"ד מהלך המאורעות. העיר ישבה שלווה ושקטה. הגיעו ימי הפסחא, איזה פחד טמיר התהלך בעיר. היה שם "רובע" של קצפים, רוסים, מרוסיה הפנימית המקורית. "הקצפים" השליכו מימרות, מבטאים מלאי איום, "בעוד ימים אחדים נעשה חשבון אתכם על רציחת הקיסר המנוח". קצפים מכירים וידידים לסוחרים וחנוונים היהודים, נעשו פתאם לשונאים. כנראה שהתפקיד האחראי של הפוגרום הראשון, בתור נסיון להפחיד את היהודים המרדנים המהפכנים, או "הסוציאליסטים" השם הכי נורא בימים ההם, להפחיד את ההורים שירסנו את בניהם הגמנזיסטים והסטודנטים, נמסר אך לרוסיים אמיתיים מקוריים, "קצפים מארץ הקצפים".

ביום ראשון לחג הפסחא, בצאת הקצפים מבית הכניסה, החלו לרגום באבנים את כל יהודי הנפגש בדרכם לפוצץ את החלונות בבתי היהודים ברחוב הסמוך, לשדוד את החנויות. השוד והבזה נמשכו שני ימים. חמשה יהודים נפלו לקרבן. וחג הפסחא נהפך ליהודים "לחגא". כמובן שאחרי שהפוגרומים נעשו לחזיון רגיל, לא באו כלל חמשה יהודים בחשבון של קרבן, אך אז היה הפוגרום דבר חדש לגמרי בין ליהודים בין לגוים, שטרם ידעו שיש היתר ממשלתי לדם היהודים, אדרבה נחשבת למצוה פטריוטית. הרושם ברחוב היהודים ה"י מדכא ונורא.

רושם הפוגרום הבולטי בשפיקוב

אני אז בן שש, נכנסתי לחדרו של בנימין החגר.
 בנימין החגר, זה מין טפוס מיוחד שכדאי להקדיש לו טורים
 אחדים. בנימין איש בעל קומה, וסריס בלי חתימת זקן, דמותו
 כרוק זקן. מחסידי סקוירא הותיקים. מלמד להתחלת גמרא ויתר
 הלמודים הכרוכים בזה, סדר התפלה, חומש עם רש"י וכו'. איש חכם
 מאד ותקיף בדעתו, משליך את האמת בפני כל, גבור ותקיף מבלי שום
 משא פנים.

יש לו כשרון פדגוגי וחנוכי, יודע איך להתהלך עם הילדים,
 חודר לנשמת הילד ומוליכו אחריו ומנהלהו ביד רכה ועדינה ומטהו
 לרצונו. לפני התחלת כל סדרה, מרצה הרצאה שלמה ע"ד תוכן הסדרה,
 בהטעמה ובנעימות, בצבעים יפים ומתאימים לרוח הילד, מתאר את
 גבור הסדרה, בין לטב בין לביש. את משה ואהרן ופרעה, קרח
 ועדתו, המרגלים וחטאם, ביחוד בסי בראשית מכירת יוסף וכדומה.
 והילדים בולעים את דבריו בהקשבה רבה ובאהבה וחבה למורם
 ומנהלם, הגם שנהל את עדרו "צאן קדשים" במשמעת חמורה. הוא לא
 רק מלמד ומחנך, אלא גם מטפל בילדים כאם רחמניה, משגיח על
 הנקיון שלהם, קוצץ צפרניהם, גוזז שערות ראשם. את היתום הוא
 לוקח אתו בע"ש לבית המרחץ, מטפל בו כאב נאמן. האמהות מוסרות
 לו את בניהן הקטנים על אחריותו הגמורה כאל אב רחמן.

התחיל אתנו מסי גיטין בהרצאה קודמת, "כתוב בתורה" כי יקח
 איש אשה וכו' והיה אם לא תמצא חן בעיניו וכתב לה ספר כריתות
 ושלחה מביתו", מושך את המלים בטון ממושך ובקצב נעים, והילדים,
 כחמשה עשר במספר, עונים אחריו כולם כאחד במקהלה, והוא במטה
 הדין אשר בידו, מעלה ומוריד, כמנצח על המקהלה. עמוד הראשון
 נלמד שבועים, ומרוב ההחזרה במקהלה, ואח"כ כל ילד וילד לחוד,

אני עד יום הרביעי יודע את כל העמוד בע"פ. אני מתפאר לפני הילדים והרבי שאני כבר יודע הכל בע"פ. הוא בוחן אותי, ואני יוצא מהבחינה בהצטיינות. הוא מלטף אותי, ופונה אל הילדים "אתם רואים, ילד קטן, ואתם כבר בחורים גדולים - הגדול שבהם כבן תשע - ועמכם עוד ללמוד גם בשבוע הבא. מניח שבילי כר על הספה, ואני הולך לנוח ולישון רוב משעות הלמודים שאני כבר בקיא בהם. בנימין ע"ה רכש לו בצדק השם "מלמד", או יותר נכון רועה נאמן לצאן קדשים ילדי ישורון. יהי זכרו ברוך. ארבעים שנה עמד על משמרתו משמרת הקדש, שנים "זמן". כל בני העיר כבר בע"ב, היו תלמידיו. והוא אח"כ כל ימיו עסקו בצדקה לעניים.

אני בא הביתה לפנות ערב, אבא בא ולוקח אותי הביתה, "הקרייטשמע" שבזאמליני. אמא מסירה את קשקשת הדגים היקרים(?) המלוחים "טאראן" (?) שנשורו במים, ואני נחפז אליה בבשורה, אמא, אני כבר יודע כל הגמרא בע"פ. אני מרצה לפנייה את כל הגמרא, והיא מקשיבה כמבינה, אבל אני קורא בפניה. איזה רגש של פחד טמיר, והגוים והגויות שואלים את אמא כפעם בפעם, האמת מהקצפים שמתכווננים לבא גם לכאן, ואמא עונה בשפה רכה, ובעלבון עצוב וצורב.

זכורני שבילי ששי נפל פחד גדול על העירה, כל בני העיר היו ערים כל הלילה, "ליל שמורים", ליל בלהות ופחדים. השמועה עברה שהקצפים נוסעים ברכבת מעיר לעיר לערוך פוגרומים. יצאו ידי חובתם רק בפחדים, הקצפים לא באו.

ביום ראשון באתי "לחדר". התאספו כל הילדים, בנימין ישב על כסאו, כסא גבוה, ומושיט את רגלו הארוכה והחגרת הנעולה נעל משונה, עם עק גבוה מאד, כזרת ארכו, ומתחיל את החומש במקלה כדרכו, כאלו לא קרה דבר. נכנסת הביתה אשתו מעני - שהתגרשה אח"כ - התחילה בצעקה "כל בני העיר כבר הטמינו את הכרים

והכסותות וכל כלי הבית החשובים, ומתכווננים ליום רע ח"ו, ואתה עם התלמידים כרגיל כאילו אין דבר. הרבי בנימין, לא שם לב לקול צעקתה, כאילו לא שומע כלל, הרים את "מקל המנצח" למעלה כרמז להרמת הטון, המקהלה בקול רם "נשא את ראש בני גרשון גם הם". ובנימין מנצח על גבם "נשא את ראש", בטון של מפקד מנצח, כאילו להכעיס לממשלת הזדון ולהקציפים מבאלטא.

אני אז ילד בן שש, אבל אני מרגיש שחלה איזו תמורה בחיים השקטים, והתמורה לא לטובה.

אז החלו להוציא לפועל את החוקים המעיקים של איגנאטאוו, הידועים בשם "החוקים הזמניים של שנת השמנים ושתיים", שנוצרו רק לזמנם "להוראת שעה" בכדי להרחיק את היהודים מהגוים, ולהצילם מכעס ההמון העצור שהתפרץ על הנצול של היהודים, והרמאות שמרמים אותם על כל שעל. והחוקים הזמניים האלה היו ליסוד החוק הכללי בכל משך ימי אלכסנדר השלישי וניקולי השני, הצר האחרון למשפחת הרמנובים והאחרון לצרים בכלל.

עשו "פערעפיס", הרשמה ליהודים שהתיישבו בכפרים קודם שנת השמנים עוד בחיי אלכסנדר השני, אלו נשארו. גם הגויים מהכפר נתנו להם "תעודת יושר" ושהם מרוצים מהם. התחילו הגרושים מהכפרים. יהודי שהוא ואבותיו ואבות אבותיו היו תושבי הכפר, חוכרי המזיגה והטחנה, כל משאו ומתנו עם הגויים, פתאם גוזרים עליו שיעקור את דירתו מהכפר ושיהיה עירוני, ושיחיה חיים עירוניים, שהוא רחוק מהם בתכלית הרחוק.

הכל עובר לגוים, מכירת הי"ש עם פטנטים. הרבה מהגרמנים הפזורים בכפרים ובערי רוסיה, שיש להם ידיעה טכנית, חוכרים את הטחנות מהפריצים. היהודים החוכרים, שהתרגלו לחיי רוחה ופרנסה ברחבה מחכירת האחוזות, הנהרות, הטחנות, סוחרי היערות ונאמניהם, חוכרי בתי המזיגה, בתי המשרפות של הי"ש, שרובם

ככולם מכניסי אורחים ונותני צדקה ביד רחבה לכל צרכי העיר, "מעות חטין" וכו', נעקרים ממקומם הקבוע במשך דורות ומושלכים לתוך העירה, המרגישים א"ע בה כגרים, כזרים, נדכאים ומושפלים, כאנשים שירדו מנכסיהם פתאם. אנשים שבתיהם היו מלאים כל טוב מתנובת הארץ ופירותיה, וכולם, בין מהגויים בין מהיהודים, משכימים לפתחם כאל עשירים ונדיבים, נעשים יהודים פשוטים, ונשותיהם מוכרחות לבקש ולקנות תפוחי אדמה וקלח של כרוב וירקות גינה, בפרוטות עלובות, בשוק, כנשי העירה העלובות. ושאלת הפרנסה בעיר מנקרת במח.

היחס השקט והמנומס והמלא יראת הכבוד של האכרים לגבי היהודים, הולך ומשתנה לרעה. הגוי מתחיל להרגיש את כחו ואת משפט הבכורה שלו כלפי היהודי, הנתן במסגרת החוקים המיוחדים. לאט לאט מתחיל האכר להבין, שיותר נוח לו לקבל את בית המזיגה בכפר בשביל עצמו, מאשר לקבל את הפטנט על שמו ולמסור את בית המזיגה ליהודי, ולהיות רק משרת אצל היהודי, בעוד שהוא בעצמו יכול להיות האדון, ולקבל את כל מאה האחוזים של הרוחים. מאמרי ההסתה פעלו את פעולתם הרצויה לממשלה והשלטונות. נערכו פוגרומים באיזו ארבעים עיר בחבל הדרומי, החל מבולטה וכו'.

הגוי מתחיל להבין את ערכו ומעמדו, שהוא, הוא אזרח המדינה, והיהודי, הוא הגר הזר העומד מעבר לחוק הכללי, ובשבילו הוחק ספר של "חוקים מיוחדים", ומתחיל להביט על היהודי מגבוה, במבט של בוז ועלבון, והטוב שבגויים במבט של חמלה, המדאיג ומכאיב וצורב עוד יותר מעלבון גלוי. בכדי לקיים מה שנאמר בתוכחה "הגוי אשר בקרבך יעלה מעלה ואתה תרד מטה מטה".

לאט לאט מתגלה "כח ההסתגלות" של היהודי, מתחילים להסתגל למצב החדש שנוצר. נאסרה הישיבה בכפר עפ"י החוק, יושבים בכפר

"מתחת לחוק", בזכותו של "ישראל סבא יעקב אבינו ע"ה, שהנחיל לבניו "מנחה לעשו". האורדניק, משקבל דמי חדש" כופר נפש", הפריסטאו, אחת לשלשה חדשים, מנה יפה במזומנים, מלבד דגים גדולים "וכובע סוכר" וקופסה גדולה של פונט שלם תה מן המובחר. היהודי חוכר האחוזה, הטחנה, סוחר היערות, מתראה בעצמו - או ע"י שליחו השתדלן החשוב - עם שר המחוז "האספרוויניק", כמובן שלא "יראו פניו ריקם". לחג הפסחא וחג המולד מביאים "עולת ראייה" להפקידים הגבוהים והנמוכים, לכל חד כפום דרגא דליה, וחיים בזכותם.

הגזרה מתחזקת בסבת "מסירה" פרטית או כללית, גרוש מהכפרים, יוצאים העירה לחצי שנה, הגזרה שככה שבים הכפרה, וחוזר חלילה. אני זוכר בליל חורף, ובית המזיגה מלא אכרים, שותים ומשתכרים והלולא וחנגא, הבית מלא וגדוש וצפוף, ועשן המכורקה כעשן הכבשן, ואנחנו הילדים מתגלגלים במטה, ובכל פעם מתגולל עלינו איזה גוי שכור ודוחק ומעיק עלינו, והרעש גדול. פתאום השליך הס, שקט לרגעים, מה קרה, האראדניק רכוב על סוסו, דופק בחלון "יצחק, ראש חדש", מזכיר לו את המס החדשי. אבא יוצא אליו, מבטיח להתראות למחר, והוא נוסע לדרכו. והגוים שוחקים ופונים לאבא, "יצחק שכחת, הוא איש טוב באמת, אבל גם הוא רוצה לחיות", ושבים לעבודתם בקדש. ומלמעלה מגין "הכרוב ממשח הסוכך" חיים אברהם החוכר.

וככה חיים ומתפרנסים, בימי הגזרות והחוקים המעיקים של איגנאטוב משנת 82. עודנו חי הגוי הזקן והבא בימים, הדור של השעבוד, שהפריץ היה "המושל בכל" "וילמוזשני פאני", "האדון הכל יכול", והיהודי יד ימינו, ולא יכול להעיז פניו נגדו. וגם אחרי בטול השעבוד, ואין כאן "יראת העונש", יש גם "יראת הכבוד", הגוי מרגיש א"ע יותר נמוך מהיהודי, היהודי עולה עליו בכל, בדת, במדות, בתרבות, באורח חיו. היהודי לא משתכר, לא מכה את

אשתו, היהודי שומר דת. היהודי משתתף בצערו של הגוי, ועומד לו בשעת דחקו וצרתו יותר מאחיו הגוי, "הבעל גוף", התקיף, האלם, המלוה לו ברבית קצוצה ולוקח במשכנתא את חלקת שדהו, והוא ובניו עבדים לו בשעת חריש וקציר. אמנם היהודי ג"כ לוקח רבית, אבל השדה נשאר אצלו, לא משעבד אותו ולא מכביד עליו, מחכה עד היבול החדש, עד הגורן, והוא משלם לו בשעורין. בעת צרה, מת לו מת, הגלח דורש דמי קבורה ותפלה וסעודת אבלים. מת לו שורו, סוסו, פרתו, על כל צרה שלא תבא, בא הוא אל היהודי שלו, היהודי חש להצלתו, עוזר ותומך ומשתתף בצערו.

וככה החוקים המעיקים. ההסתה והשנאה הבאים ממעל, לא יכלו לנתק את הקשרים החיוניים, התרבותיים, הכלכליים, שבין הגוי והיהודי, שהתחיו (!) יחדיו, עשרות מאות בשנים.

וימת כל הדור ההוא, ויקם דור חדש

בינתיים, הולך וגדל דור צעיר "אשר לא ידע, לא את פרעה ולא את יוסף, לא טעם טעם השעבוד. בכפרים ובעירות מוקמים בתי ספר עממיים, בני האכרים נכנסים לבתי הספר ומתלמדים, בעלי הכשרון גומרים את ביה"ס העממי ונכנסים לביה"ס המחוזי, לבתי הספר התיכוניים. בבתי ספר אלה הם סופגים לתוכם את השנאה ליהודי, לעם ישראל בכללו, ע"י ספר ההיסטוריה של אילאוואיסקי(?) המלא שנאה ארסית ליהודים, ע"י ספרי גוגול, טאראס בולבה, המספר לו ע"ד הפריץ הפולני המשעבד, והיהודי יד ימינו העוזר על ידו, החוכר את הטחנה, את הנהר, את הפונדק, וגם את בית הכניסה. סוגר את בית הכניסה ביום ראשן וביום חג וביום הכניסה לחופה, עד שמשלמים לו את המס המגיע לו עפ"י תנאי החוזה של הפריץ. עד שבא חמלניצקי "הגואל ומושיע", ופודה ומציל את האכרים האומללים מידי הפריצים הפולנים והיהודים, ונוקם מהם מהפולני והיהודי את נקמת אחיו האכרים.

הדור הצעיר המתלמד

גזרת "המדה והמשקל" שעלתה במחשבה

הדור הצעיר מתחנך ברוח הצרקה הרוסית, הסרה למשמעת "הסינוד הקדוש הרוחני", שבראשו עומד "פובודנימצוב" הידוע, מורו ורבו ומדריכו של אלכסנדר השלישי, ואפטרופסו של ניקולי השני, הידוע בשנאתו ליהודים.

שר הפלך הראשי הגלילי של גליל קיוב, הכולל בתוכו חמשת הפלכים של תחום המושב, קיוב, פודנל, וואהלין, חרסון, בסרביה, הוא טורנטיל הצורר הארסי, שנהרג במיתה משונה ונרמס תחת פרסות סוסו המשתולל ביום המפקד הצבאי הקסרי של הצבאות מחמשת הפלכים הנ"ל, כי טרנטל היה גם שר הפלך הצבאי הגלילי, ובעלותו על סוסו לקבל את פני הקיסר אלכסנדר השלישי בזמן המפקד הצבאי, השתולל הסוס האביר פתאם ונפל מעל הסוס, והאיש כבד ושמן מאד "כעגלון מלך מואב בשעתו, אמרו עליו שמשקלו שמנה פודים, וככה מת במיתה משונה. וביום הששי בצהריים באה טלגרמה לוואלוסט, ונשמע צלצול הפעמון הגדול בבית הכניסה לאות אבל, ונערכה תפלת ההשכבה. ובמעוני היהודים היתה שמחת הרוחה, שנפל חלל במיתה משונה צורר היהודים, ויהי לנס. בבחי' "נודע די משפט עשה" וכו'.

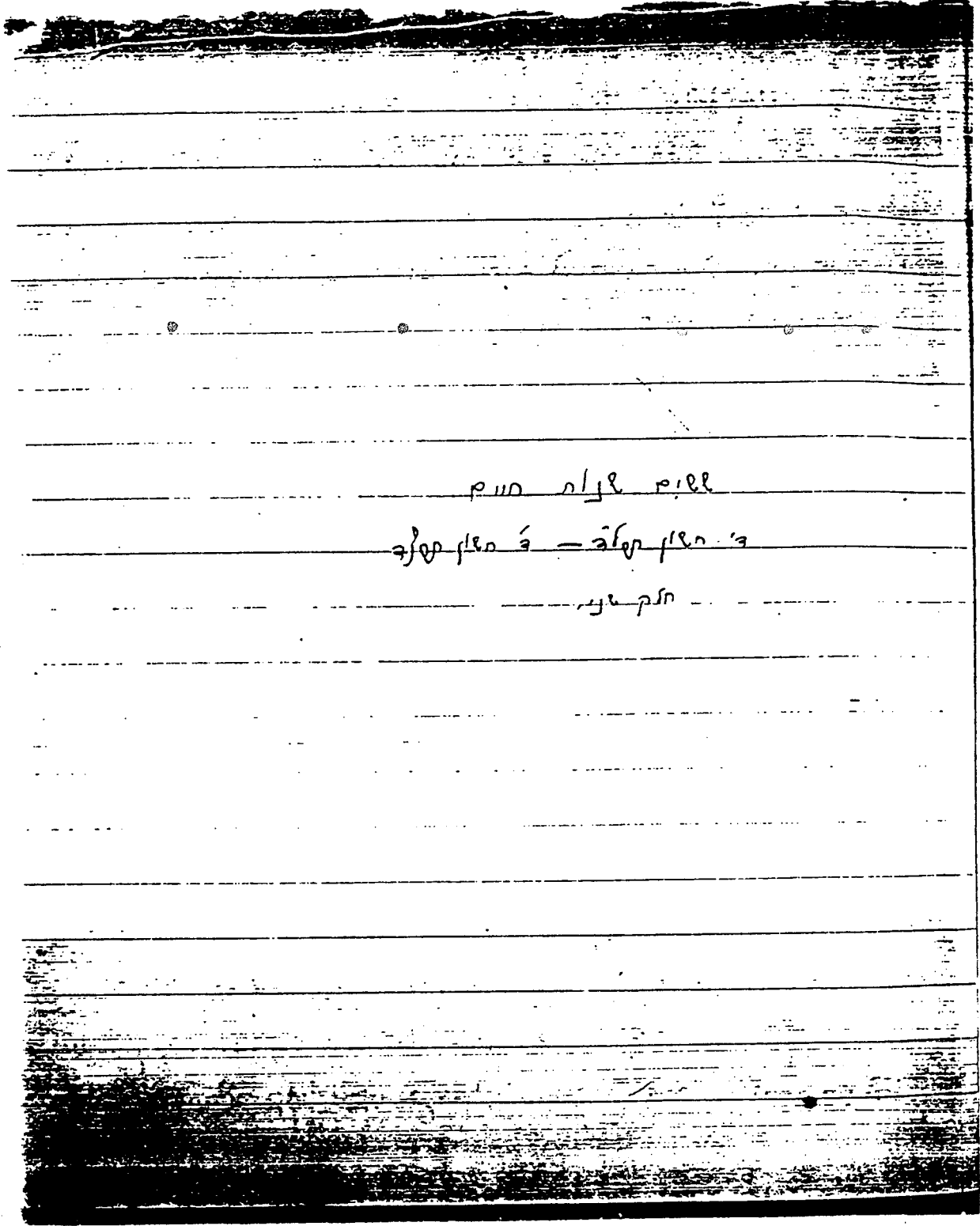
והגזרות הולכות ומתחזקות מיום ליום, שמועות מתהלכות שהממשלה מכינה חוק לשלול מאת היהודים את "המדה והמשקל", כלומר את מסחר התבואה והחנונות, והמסחר בסחורות ארג מנפוקטרה, שתי ענפי הכלכלה שנשארו עוד בידי היהודים.

אולי היו לעיני הממשלה גם הצעות כאלו, אבל קשה היה להוציאן לפועל, מפני שזה היה מביא הרס גמור לחיי הכלכלה הרוסית, ביחוד למשק החקלאי הגדול של הפריצים, והזעיר של האכרים, שאלו גם אלו זקוקים ליהודי הסוחר, הסרסור, המתווך והמוציא את עודף התוצרת

החקלאית לחו"ל, שבמחירו מתנהל כל המשק החקלאי, היסוד העקרי של מבנה הכלכלה של המדינה הענקית. ורק הסוחר היהודי יש לו הקשרים עם מרכזי המסחר בחו"ל, הסוחרים הגדולים באודיסה ע"י הקנטורות שלהם עם לונדון, ליבבה עם קניגסברג הגרמנית, וואלאטשיסק עם מסחר הביצים הענקי, העובר לוואלאטשיסק האוסטרית שמעבר לגבול, והכל מרוכז בידי היהודים.

הפריצים זקוקים לההון היהודי, ועוד יותר לשכלו ומרצו של היהודי. ההון היהודי עומד להם בשעת דחקם. בעונת העבודה, התרישה והזריעה, היהודי של הפריץ, ולכל פריץ יש לו יהודי שלו, ממציא לו את הכספים הנחוצים עד שעת הגורן, על חשבון היבול החדש, וכן הסוחר הזעיר להאכר, לפי מדת המשק הזעיר.

וככה ממשיכים היהודים את החיים בתחום המושב. היהודי הולך וחי סחור סחור לחוק, וסוחר אתו גם את הפקידות האדמיניסטרטיבית, ומלמדה איך לגשם את החוקים בהתאם לחיי המדינה. החל מהארדניק בעירה הזעירה, ומגיע לפריסטב, והאיספרבניק בעיר המחוז, ובשעת הצורך עד להפקידות הפלכית והגלילית יגיע. ובעת צרה פרטית או בנוגע לכלל ישראל, עד לפטרבורג הבירה לחצרות הסינאט יגיע. היהודי מוכן תמיד לגי' דברים שהנחילו ישראל סבא בעת צרה, "לדורון ולתפלה ולמלחמה". מעשה אבות סמן לבנים". ואם למלחמה ממש, זה כבר אלפים בשנה שנפל נשקו מידו, ורק עוזר במלחמת זרים, מלחמה לא לו, והוא נלחם כל ימי חייו מלחמת מגן בשני הדברים הנותרים, בדורון "מנחה לעשו", ותפלה. הוא מתפלל בעצמו, אבל מה כחה של תפלת יהודי טרוד כל היום בעול הפרנסה ובעול מלכות, "משא מלך ושרים", לזה יש עצה, על כל צרה שלא תבא נוסעים אל הרבי, שופך לפניו כל מרי שיחו, והרבי צדיק הדור, מתפלל בעדו ובעד כלל ישראל שיצילהו הקב"ה מיד עשו, שיצא שלם ממנו, שלם בגופו ממונו ותורתו.

פילן זיך און

א' זיך און א' - א' זיך און א'

א' זיך און א'

חלק שני

הכתרת אלכסנדר השלישי

אלכסנדר השלישי, בנגוד לאביו אלכסנדר השני, מפורסם ברוח הריאקציה שלו בהנהגת המדינה בכלל, וביחסו ליהודים בפרט. זכורני השיחות אודותיו בבית הכנסת, ודעת היהודים עליו, אפיו ותכונתו. יותר משהוא מלך וקיסר הוא כומר, תלמיד מובהק של פובודנוסצב הידוע, ראש הסינוד הרוחני הקדוש, שונא את היהודים בשנאה כפולה, שנאת הגזע והדת. הצירקבה נעשית הצנור שבה ממשיכים את שנאת ישראל מהמקור הראשון, מהסינוד הרוחני, ומחדירים ע"י הטפה תמידית של הכומרים לנשמת ההמון, האכר, הדור הישן, שכל תרבותו מצטמצמת בדי אמות של הצרקבה ובדרשת הכומר ביום ראשון ובימי החגים. להדור הצעיר ע"י ביה"ס הצירקובני, ואפ"י החילוני שכולו נתון תחת השפעת הסינוד והצירקבה.

הכתרתו של אלכסנדר [!] השני - שכבר בימי ההפסקה למיתת האלכסנדר האב עד הכתרת הבן, התחיל הטהור והנקוי של אויר הליברליזם ירושת האב, בהנהגת המדינה בכלל וביחס ליהודים בפרט - הכתרה זו כבר הפילה פחד על היהודים, ולא פחד שוא. כל ימי מלכותו הקצרים של "מלך השלוש" זה כמו שכנוהו העתוננים ביום מותו, מפני שבימיו לא היתה מלחמה ברוסיה, היו ימים של גזרות קשות וחוקים מגבילים. תחום המושב צומצם עד למחנק, התחדש החוק הישן של ניקולי הראשון - חמשים וירסטאות שעל הספר, הגרוש של הסוחרים והקומסיונרים לסחורת ארג מנופקטרה [!] ממוסקבה - ומאז מתחילה לעלות שמשה של לודז הפולנית, שנעשתה לאט לאט במשך הזמן המרכז התעשיתי של סחורות ארג-מנשסטור הפולנית, המתחרה עם מוסקבה, ובמשך הזמן גם עולה עליה בתעשית מיני סחורות מודרניים

ועדיניים, ובמחירים זולים, ביחוד במקצוע של מטפחות חורף וקיץ שלודז נעשית המרכז המניפולי בזה.

כל מכונת הממשלה כאילו מסתובבת רק על ברג אחד, "שאלת היהודים", השאלה המרכזית. מקטינים וממעטים את מקצועות הכלכלה המותרים ליהודים, סותמים את מקורות הפרנסה, מרחיקים את היהודי מבתי הספר של כל הדרגות, בכדי להקטין את השפעתו על החיים התרבותיים הכלכליים והמדיניים. משתדלים להשפילו ולהוריד את ערכו עד הדיוטא התחתונה.

חוק שלש מאות הרובל

היהודי שבנו משתמט מעבודת הצבא, האחריות חלה על אביו, ומשלם קנס שלש מאות ר"כ. וכידוע, ליהודי נולד בן למז"ט, הוא טרוד להכניסו בבריתו של א"א ע"ה, ומי ישים לב שאחרי אחד ועשרים שנה "זה הקטון גדול יהי" ויקרא לעבודת הצבא, להגן על המדינה שכ"כ דואגת עבורו. וכי אפשר בגזרות קשות ועד אז לא יבא המשיח? היתכן. ובכן, או לא רושמים אותו כלל בספרי הלידה, או שמו משה ונרשם בספר המטריכל מושקה. ומי אז הרב מטעם, יהודי פשוט שכותב וחותם בכבדות באידיש, ואינו יודע אפי' הא"ב הרוסי. הילד הזה אינו מוציא שנתו ח"ו, אבא ואמא שרוים בצער, מה יש לומר, ילד. או לא רושמים כלל את המיתה. ובכן, הילד חי בספר המטריכל, הולך וגדל עד היותו בן אחד ועשרים וקרוא לעבודת הצבא, והילד איננו. ובכן, על האב העני המדוכא שלש מאות ר"כ קנס. אם אין לו, ונמכר ביתו ורכושו במכירת פומבי. ואני זוכר בע"ב הגונים שנתדלדלו ע"י הקנס הזה, שטפלו בו כמה שנים בהשתדלות ושוחד עד שנפטרו ממנו, או הוכרחו לשלם.

וכמובן שאין לך יהודי שבמגלת היוחסין של בניו לא ימצא משתמט. בנו נקרא חיים בספר הלידה, וקוראים אותו אלתר,

ובבספורט!] ג"כ אלתר, ונמצא חיים משתמט. או מת לו ילד בן שנה-שנתיים ולא נמחק מספר הלידה, והריהו משתמט, ואביו חייב בקנס. ואם אין לו אב, אמו האלמנה העניה חייבת, גם אחיו ודודו חייבים בקנס הזה. ושלוש מאות רו"כ זה סכום הגון בימים ההם, והיהודי המתחייב בקנס סופו דלדול ועניות.

ואני אז כבן שמנה, ילד רגיש, קולט כל שיחה של הגדולים, שיחות על הגזרות המתלוות באנחות על צרות היהודים. ואני מרגיש את כל הירידה וההשפלה של היהודי מצד "המלכות הרשעה", מתוך הלמודים שלי עם אבא ובחדר, מתוך ההקדמה הקצרה של רש"י "לשיר השירים" שלמד אתי אבא, "ואומר אני שראה שלמה ברוה"ק שעתידין ישראל לגלות גולה אחר גולה, חורבן אחר חורבן, ולהתאונן בגלות זה על כבודם הראשון, ולזכור חבה ראשנה אשר היו סגולה מכל העמים וכו'. ויסד ספר הזה ברוה"ק בלשון אשה צרורה אלמנה חיה". מתוך דברי התוכחה "והייתם למשל ולשנינה ובגוים ההם לא תרגיע". מתוך הדברים האלה המתאימים מאד לשיחות ואנחות של הגדולים, אני מתחיל להבין ולהרגיש את כל הטרגדיה הגדולה של העם היהודי "וגלות" שמה.

קיץ תרמ"ג

הקיץ הזה הוא מאורע חשוב בחיי, חיי הילד. אני בן תשע וחצי, אני יוצא מחוג הפעוטות ונכנס לחוג הילדות. בגיל זה המלמד בנזיפתו אומר "בחור בן עשר", מה אתה ילד קטן? נכנסתי לחדרו של בנימין בנדיט, אברך, חתנו של אנשיל המלמד מותיקי חסידי סקוירא, מאותו החוג שהרבי מסקוירא מכנה אותם בחבה "האברכים השפיקובאים". הוא אנשיל הידוע ומפורסם כמלמד מומחה לגמרא ותוס'.

חתנו בנימין בנדיט מחסידי סודיגורא, חזון בלתי נפרץ

בשפיקאב שכולה שייכת להרבי מסקוירא, מלבד ר' דוד צבי חסיד הוסיטין, ור' נח צבי ונטע המלמד המתנגדים. בנימין בנדיט מורי הראשן לגמרא ממש אמנם לא גמגמן, אבל "עמוס בלשונו". חתוך הדבור שלו לא מסודר כדבעי, הכל יוצא אצלו מבולבל, בלי מוקדם ומאוחר, בלי שום הסבר הגיוני ובלי שום כשרון פדגוגי. ההפך הגמור מבנימין החגר.

אבל בקיץ הזה החלתי ללמוד את תולדת ישראל. ומעשה שהיה כך היה, אמי ע"ה היתה מעירה אותי בבקר השכם, בארבע, בחצי חמש, שאשתה חלב טרי מחליבת הפרה בטרם צאתה לעדר, חלב עם הקצף, סגולה ותרופה לילד חלוש. אחרי שתית החלב, לקחתי הסדור והחומש והגמרא ופת לחם במחאה[!] וברחתי החדרה. הכח המושך בשעה מוקדמת כזו, היה ספר נביאים ראשנים יהושע שופטים "בעברי טייטש" של נכדי ר' ישעיה לייב הנזכר לעיל, שהיו ג"כ תלמידים בחדר הנ"ל מהגדולים, והיו לומדים "פסוק", ואני עודני נחשב בין הכתה הקטנה ולומד רק חומש עם רש"י וגמרא. התנדך במקורו הבינותי קצת, אבל "עברי טייטש" קראתי מבן שש והבינותי יפה, ונעזרתי בו להבין גם את הדברים במקורם בהבנה שלמה בערך, בהתאם לגילי ולחנוכי. הרבנית חיה שרה שהניקה תאומים, שתי ילדות הינדה וציפא, וגדלה גם עז שילדה ג"כ תאומים, שתי עזים לבנים ויפים, היתה ג"כ משכימה קום, לחלוב את העז ולהוציאה לעדר. ואני בא, ולוקח את ספר הנביאים, יושב בחוץ על האיציטבא וקורא בהתמדה גדולה, עד שמגיע[!] שעת התפלה בשמנה, שמנה וחצי, בהתאסף כל התלמידים. גמרתי יהושע שופטים, בקשתי מצבי ומאיר שיביאו לי שמואל א' ובי ואח"כ מלכים א' ובי, עד שעברתי כל נביאים ראשנים. וכגרסא דינקותא נחקקו הדברים היטב בלבי ומחי. והיה לי כבר ידיעה מתולדות ישראל עד ימות יהושע מהחומש, ומכאן ואילך עד חורבן הבית הראשן מהתנ"ך. רציתי מאד לדעת מה היה הלאה, אבל

לא מצאתי את הספרים הדרושים, ולא ידעתי איך לדרוש ולחפש הלאה. הידיעות הקצרות והמקוטעות ע"ד החורבן הראשן ממגלת איכה, ועד החורבן השני ומאגדת קמצא ובר קמצא לא הספיקו אותי.

פעם באה אמא ביום ראשן אל החדר. דרכה היה בכל יום ראשן להביא להרבי שכר למוד רובל וחצי, וכד קטן עם שמנת וחבילת גבינה למתנה. שאלה את הרבי, למה רץ הילד לחדר בשעה כ"כ מוקדמת, מתי מתחיל הלמוד - בשמנה שמנה וחצי, והוא בורח מהבית בחמש. לא ידוע לי ענה הרבי, בזמן שאני קם הוא כבר יושב על האיצטבא ומביט בספר, כמדומני בפסוק נביאים ראשנים. כן ענתה הרבנית חיה שרה, אל תדאגו לילד, עד שבאים התלמידים הוא על האיצטבא ולומד כשעתים ושלוש. בצהרים בראותי שהוא נרדס, אני משכיבו על המטה. ידוע לי שהלמודים הוא יודע יותר טוב מכל התלמידים.

בקיץ הזה היתה השרפה הגדולה. ביום הששי בצהרים האש אחזה באחד הבתים הישנים, ותאכל בשעה קלה אחד עשרה בתים שכולם צפופים זאצ"ז, וכולם מכוסים קש. החל מבית נטע המלמד וגומר בבית ישעיה יאקלס, שאח"כ נבנו במקומם בתים חדשים יותר מודרניים, מכוסים רעפים או פח.

בקיץ הזה טעמה אמא טעם של פוגרום, בתמונת שתי התנפלויות [!] בפונדק שלנו. אני זוכר יפה את שתיהן. הקצפ דימינטא(?) שהיה בן בית אצלנו, בעצמו היה מכפר הקצפי שארי ע"י טולטשין, אבל היה עובד כל השנה כבנאי בבית החרשת לסוכר, בא בצהרי יום קיץ, מבוסס, ודרש י"ש. אמא ראתה שהוא כבר מלא וגדוש, אמרה לו שהי"ש כלה. דרש בחזקה, ולא נענה. לקח בול עץ והרים עליה. בבית אין איש, רק אמא ואנחנו הילדים הקטנים. בכפר מנוחה ושקט, כי הזמן הוא עת הקציר וכל הכפר בשדה. אמא נמלטה החוצה בצעקה גדולה, יצאו האכרים הזקנים השכנים שנשארו בביתם, הוא התחיל להתנפל גם

עליהם. אמא נמלטה לבית טאדור מורציניאק "השכן הטוב" על כל צרה שלא תבא, ואנחנו אחריה, ונסגרנו כולנו בבית. עד שהקצף התפכח קצת והלך לו.

ההתנפלות השניה אחרי זמן קצר. סטאק הזקן, חיל ניקוליבי, התנפל עליה עם גרזן ביד, ג"כ בסבה זו שלא רצתה לתת לו י"ש, בראותה שהוא כבר שכור יותר מדאי. אמא בורחת, והוא רודף אחריה עם הגרזן ביד עד הגשר. נפגשה בשני אכרים הבאים בעגלות מלאות עמיר, הם עצרו בעדו, וככה ניצולה מידו.

פטירת אמא

הקיץ מתקרב לקיצו. לפני ר"ה, ואמא בפרק הלידה, כולנו עוזבים את הכפר. הפונדק נסגר. טאדור מארציניאק הנ"ל נשאר לשומר בלילה ומשגיח ביום. אנחנו באים העירה לימים הנוראים ולחג הסוכות, עד שתעבור הלידה. באים לבית הילדות היתומות אחיות אמא רייזה ואסתר, רייזה כבת שבע עשרה ואסתר כארבע עשרה, ואלקנה הבן יחיד היתום כבן אחד עשרה.

בעשי"ת ילדה בן זכר למז"ט. הב"מ חל ביום ראשן לחג הסוכות. ביום השלישי ללידתה חלתה במחלה של סכנה, שהתגברה מיום ליום ומשעה לשעה. קראו את הרופא, ללא הועיל. לפני יום הכפורים אחזתה עוית ואבדה את ההכרה. שלשה ימים שכבה בנטילת ההכרה וטמטום החושים. אמרו שזה "מקרה בלתי טהור", מעשה שדים ורוחות רעות, שאין לחכמת הרפואה שליטה עליהם. קראו ללומקובסקי הקוסמת לקסום, ללחש, להשביע, להבריח את המזיקין רוחין ושדין. אמנם הקוסמת עשתה את מלאכתה באמונה, קסמה, לחשה, השביעה, יצקה דונג, עופרת, השתמשה בכל כח הקסמים והלחשים וההשבעות שבידה, אבל המזיקין לא נבהלו ולא ברחו. ומחלת אמא התגברה מיום ליום.

ככה עברו שלשה ימים בפרפורים ומצוקי עוית ויסורי גסיסה ארוכה, והבית מלא בכיות ויללות של הדודות, האחיות, השכנות, מכרים ומכרות כרגיל.

ביום הראשן לחג הסוכות הלכתי עם משה בן ש"ב ליבר לקנטורה של בית החרשת, ונשלחה טלגרמה להרבי מסקוירא. אחרי התפלה היה הברית מילה, לא בבית, אך בבית משה החזן, מידידי אבא מהחסידיים. בלילה השיבה נפשה אל על, וביום השני הובלה לקברות.

היתומים

ואנחנו נשארנו חמשה יתומים. אנכי הבכור בן עשר, אחותי מנוחה ע"ה כבת שמנה, אחי בנימין כבן שש, אחותי חייקהלי בת ארבע, והרץ הנמול אבגדור בשם זקנו של אבא.

היתמות הכללית

הדודות ריזה ואסתר נתיתמו עוד פעם ביתמות כפולה בפטירת אמא, שאחרי פטירת הסבתא היתה להם לאם נאמנה, משגיחה, מדריכה ומנהלת בעצתה. וככה ספדו עליה "הוי אחות! הוי אמא! על מי השארת אותנו". הבית נהפך לבית יתומים גדול. יתומים גדולים וקטנים. היתום הכי גדול הוא אבא, שהיה תמיד רגיל לבא הביתה בכל יום מביהכ"נ אחרי התפלה ושיחת חסידיים ארוכה עם החבריא, שיחה שמשה פיני השו"ב היה תמיד "ראש המדברים" כמבואר להלן. היה יוצא מהפונדק עם הטו"ת בעשר, יוצא מביהכ"נ באחת או שתיים אחה"צ, ומוצא הכל מן המוכן. ידע שיש לו על מי לסמוך, על אמא, שהיתה נושאת בעול כפול ומשולש, עול הפרנסה, עול הגוים, עול הילדים. מזיגת י"ש לאכרים זו מלאכה לא נקיה ולא קלה, בהם טובים ונוחים, בהם גזלנים ורוצחים מבני בניו של גונשה וחמלניצקי,

נכדי האיידומקים. פתאם לא נתאלמן, אך נתיתם. יושב "שבעה" ביחד עם הדודות היתומות, כולו מדוכדך עד דכא. אבא "עובר לפני התיבה", מתפלל תפלת אבליים. ושני הקדישים אני ואחי בנימין אומרים קדיש.

הרץ הנמול, חמלו עליו נשים מניקות והניקוהו. הדודות מטפלות בו, והוא הקטן הפעוט יתום שביתומים, תיכף אחרי השבעה נמסר למינקת סנדלרית מעירה קרסני הסמוכה שטפלה בו כחדש ימים, והביאתו חזרה חולה, חלוש וצנום, שחי כמה ימים ונפטר והלך לעולמו.

הרגיש הקטן שאין לו מקום בקבוץ היתומים שלנו, הכיר שבא שלא בזמנו ולא במקומו אין אם מניקה, ואין יד אמא מטפלת, ונפטר והלך לו אחרי אמו.

ביום הראשון לפטירת אמא, הרגשתי תיכף את כל הצער שביתמות הרבה היתרה. והטפול המיוחד שהראו לי מכל העברים - הטפול בי אפיי של קרובים הוא בנגוד לתכונתי ואופיי מנעורי ועד היום ובפרט של זרים - העידו לי על יתמותי. ש"ב האחים ליבר וצבי דוב, וביחוד אביהם אנשיל הזקן, היו מחבבים אותי מאד עוד בחיי אמא, ובפרט עכשיו. בשמחת תורה בלילה, אחרי ההקפות, הוזמנתי לסעודת החג אל שולחנו של ליבר. כילד קטן וכיתום שהכל נעשים אפטרופסים לו, לא הרהבתי לסרב, אבל הלכתי בלי רצון ובבכי עצור. לבי בכה בקרבי, אמא איננה, ואני מוזמן לשולחן זרים.

כל לשון של חבה מליבר, מאשתו, מהילדים, היה לי כמדקרת חרב, כעקיצת עקרב. עד הרגע האחרון לא רציתי ולא יכולתי להאמין שאמא תמות, וגם אחרי פטירתה לא יכולתי להשלים שאמנם כבר איננה ולא אוסיף לראות פניה. נדמה לי, עוד מעט תקום ותבריא ונשוב הביתה. אבל סעודת חג זו, אם אני כבר מוזמן לשולחן זרים, כנראה שאמא באמת כבר איננה.

הסעודה נגמרה. הציעו לפנייה[!] שאשאר שם ללינת לילה. כולם הכירו בדכאוני, והצו שאשאר עם הילדים. אני סרבתי בהחלט. יצאתי מהבית, בחוץ ליל חשך ואפלה - סוף חדש. ומעין דמעות התפרץ ממקור לבי, זרם וקלח מאין הפוגות, והוקל לי קצת. באתי הביתה עוד באמצע הסעודה. כולם יושבים כאבלים ומנוודים, רייזה התרעמה "למה לסחוב את הילד לשולחן זרים, הוא צריך להיות רק בבית אצלנו. פנתה אלי, יותר לא תלך לשום איש, כאן תהיה תמיד, כאן תאכל ותלון כל החורף, הלא עליך לומר קדיש. והתפרצה בבכי. בלבי נתתי צדק לדבריה. אחרי התפלה ביום בשמחת תורה הוזמנתי עוד הפעם ע"י ליבר, וסרבתי בהחלט.

תכונת אמא ואופיה וקלסתר פניה

אמא ע"ה מתה בשנת העשרים ושמונה לחייה, בעצם ימי עלומיה. צעירה בשנים וזקנה בצרות וסבל. זכור לי היטב קלסתר פניה הנחקק היטב בזכרוני, ומדי תעלה על זכרוני, נצבה כמו חיה לפני. בעלת קומה וישרה, חסונה. יפה מאד, באיזה חין מיוחד, חן יופי מזרחי. גוון פניה לא לובן בהיר ביותר הממעיט את החן, אלא לובן דיהה, נוטה לשחרורית. מלא חן ויופי מיוחד במינו, יופי שיש בו צניעות. הליכתה הלוך אינטליגנטי. גזרתה כחטובת שן. תמיד רצינית בהכרת ערך עצמי, אבל[!] קורטב של התגנדרות קוקטית, רק טבעי. תמיד עמוסה עבודה, הליכתה תמיד בטיסה בריצה. כל יצורי גווה אומרים זריזות ומרץ. עיניה, מצחה הגבוהה המכוסה קצת בשביס לבן ומגוהץ עם פס רדידין בשפתו, מביעים חכמה ותבונה יתרה. אוהבת נקיון עד לקצוניות נפרזה. שמץ רשלנות, אי נקיון, מעלה חרונה וקצפה. מלבושיה תמיד מגוהצים ונקיים בנקיון נוצץ ומבריק. כל מלבוש הולם אותה ומתאים ומשלים את חנה ויופיה. אף רגע משעות היום אינו הולך לאבוד, הטפול בילדים, בפונדק,

בנקיון, בתפירה, בסריגה, וברגע הפנאי, בשעה שהפונדק מתרוקן, בתפלה ובאמירת תהלים.

בכל תכונתה ואופיה אמא ע"ה ההפוך הגמור מאבא. שהוא תמיד בבחי' "למעלה מהזמן", רשלני קצת, בלתי מקפיד על הנקיון והסדר וההלוך וההתאמה של מלבושיו. לא נרתם בעולה של הפרנסה, בעול הרית והילדים. תמיד בבחי' "מחשבה", מרחף בעולם האצילות, קשה עליו מאד הירידה לעולם העשייה. הוא תמיד בבחי' "מאי איכפת לי". החסידות הוא מקור חייו ושרש נשמתו. לו עזבוהו היה נשאר תמיד בין "החבריא". בכלל הוא איש רעים ושונא את הבדידות. שונא את הסלסול וההתגנדרות של תורה ויראת שמים של "היהודים היפים". תכונת אלו המונחות וטבועות באפי של אבא, הביאו תמיד את אמא, שהיתה בכלל דייקנית וקפדנית, לידי התרגזות ועצבנות.

אמא היתה חכמה מאד, מטיבה לדבר אוקריינית, שפת הבית של בית המזיגה בבית ההורים ואח"כ בביתה, פולנית ורוסית. והיה לה כח השפעה מיוחד על כל הבא עמה במגע ומשא, די ומספיק מלה אחת שלה לגוי שכור ורוצח, שירגע וישב בשקט גמור, ברגעי הרתיחה והרציחה. היה בכפר שייגץ אחד, טראפה בן סאווע הזקן, גבור, רתחן, מפיל חתיתו על כל תושבי הכפר הצעירים והזקנים. בשתותו לשכרה היה "שור המועד" ממש, מי שנפל אז בידו לא היה בטוח בחייו. בהשתוללו, אז נגשים הזקנים לאמא, אלטא, טראפה מתהולל ומשתולל. אמא נגשה אליו, "טראפה עזוב", לוקחת אותו ומובילהו לחדר השני, מגישה לו כוס תה, והוא נרגע.

פעם זכורני שמחת ארסון [!] בכפר. לשמחה זו מתאספים כל השקצים מהכפרים שבסביבת העיר, נכנסים לפונדק שלנו לבסומי קצת. והחובה על כל אחד להגיש למסבה לוג י"ש עם דג מטוגן וכעד גדול לקנוח. שקץ אחד מהכפר הסמוך פנה לאמא "יהודנית מצורעת חטמנית, הגישי לוג י"ש". שמע זאת טראפא, פנה לשקץ בחרי אף

וקצף נורא, מה באת הנה לחרף את אלטא שלנו, חכה, אני אקנח תיכף את חטמך. הוציא מטפחתו והתחיל לקנח את חטמו של השקץ המחרף, עד שדם רב נזל מאפו. עד שבאה אמא והצילתו מתחת ידיו.

עוד עובדא אחת המעידה על חכמתה וכח השפעתה. כאמור להלן, האחים ש"ב ליבר וצבי דוב היו הקבלנים בבית חרשת הסוכר, מספקים עצמות שרופות לסנון הנפת הגלמי של הסוכר, וכל הכרוך במסחר הזה, חלב ועוד חמרים לזקוק הנפת. ומובן שאין שום מסחר חד וחלק, יש קומבנציות שונות, מרטיבים את העצמות השרופות במים בכדי להכביד את המשקל, כל שק היורד מכפות המאזנים קופץ חזרה ע"ג הכף, בחריצות הגוים העגלונים הבאים על שכרם בלגימת י"ש ובקנוח סעודה כדבעי, כמובן בפונדק שלנו, העומד על פרשת דרכים בין בית המשרפות של העצמות ובין בית החרשת. המחסנאי הפולני קוסיצקי הזקן מעלים עין, השוחד מעור עיניו. הכימאי הבוחן את העצמות בחינה כימאית דורש ג"כ "והתעלמת פעמים שאתה מתעלם". בכל המסחר הזה באים תמיד האחים הנ"ל לביתנו ומשתפים את אמא בעצתה. לפעמים הולכת בשליחות, פעם אל קוסיצקי המחסנאי, פעם אל החימן.

פעם ביום קיץ בהיר עברו ע"י הפונדק כחמשים עגלות טעונות עצמות, וליבר וצבי דוב בראשם לבית החרשת. כעבור שעתיים, הפתעה, העגלות שבות חזרה, לא ריקם כרגיל, אלא טעונות כל המטען. הגוים העגלונים מורדי ראש כנזופים ומנוודים, מתנהלים בכבדות ע"י העגלות. אחדים נכנסים הביתה כמתגנבים, מריקים איזה כוס י"ש בחטיפה על רגל אחת. אמא נגשת אליהם בשאלת תמהון מה קרה? "אלטא אל תשאלי כלום, החימן, הכל כבר נשקל והוכנס למחסן הגדול, הוכרחנו להעמיס הכל חזרה. - איפה ליבר וצבי דוב? - הנה הם נסחבים מאחרינו. הגוים עברו, ומשה בן ליבר אחריהם, לבית

המשרפות אשר בשפלה. וליבר וצבי דוב נכנסים הביתה וראשם חפוי כאבלים ומנוודים.

אמא נכנסת אתם לחדר הקטן, קוראים גם את אבא להשתתף בצרתם, ואני הקטן כבן תשע ג"כ נדחק אחריהם ועומד בפנה. אני מרגיש שכאן אסון בלתי שכיח. הם מספרים בדכאון: החימן החדש - שביתו מול ביתנו - בא אל המחסן, אחרי המשקל, לקח דוגמא לבחינה חימאית, אם יעלו בד בבד עם הדוגמא המונחת בקנטורה סגורה וחתומה בחותמו של המנהל והחימן מיום כתיבת החוזה. כמובן שהעצמות הבלתי שרופות כדבעי וקבלו הכשר מים לא עמדו בבחינה. ובנזיפה מלוח בעלבונות וחרפות "ע"ח הזידיס הנוכלים הרמאים, גורשו בחרפה. והעצמות הוטענו על העגלות "וכדי בזיון והפסד. אחרי עצות והצעות שונות התקבלה החלטה, להכנס אליו בערב במטבע בן מאה שלם "ולטמאו". ליבר וצבי דוב הלכו העירה להשיג את המטבע, וישבו בערב, ונכנסו "לפריץ" החדש בחיל ורעדה. אחרי רבע שעה שבו חזרה חורים כסיד. הפריץ, בראותו את המטבע שהושיטו לחרה אפו, לקח את האקדח בידו, צאו מביתי, ואם לא אני יורה בככם ואהרוג אתכם ככלבים נבזים.

אמא אבא ושני האחים ישבו נבוכים ומדוכאים אובדי עצות. אח"כ פנה ליבר לאמא: אלטא, עכשיו הגיע תורך, הגורל נופל עליך. את מבינה את המצב, זהו הרס גמור של כל בית מסחרנו, חורבן כל מצבנו. חמשים עגלות השבוע הוחזרו, וכחמשים בבית המשרפות לשבוע הבא, והכל הולך לאבוד. ומונח בזה הון רב, והכל בהלואות ברבית קצוצה, ואנה אנחנו באים. הרבה נסים ע"י נשים, קומי עשי והצליחי, ודי' יהי' בעזרך ויתן את חנדך בעיני הצר הצורר, ותשברי את קשי לבו ותהפכהו לטובה בע"ה. הלא יש בזה הצלת כמה נפשות וממון ישראל. אמא השתוממה כשעה קלה ואמרה, תנו לי המאה רו"כ ואחפש שעת הכשר. האחים ברכו אותה בהצלחה, ונפרדו

והלכו הביתה כבר בשעה מאוחרת בלילה.

הגיע יום הששי, אמא בשלה לכבוד שבת דגים מן המובחר. באה השפחה מבית החימאי לקחת בקבוק ספירט בשביל הפריץ, אמא ענתה עכשיו אין, בעוד חצי שעה יביאו מהעיר ספירט טוב, שתשמור את הבקבוק, והיא כבר תביא בעצמה. אמא התלבשה, לקחה חתיכת דג, חתיכה הראויה להתכבד, וחלה קלועה גדולה ויפה, ועוד תופנים!!] שונים ובקבוק ספירט מתובל בתבלין!!] טעימים וקליפת לימון, ועוד תופנים!!] שונים, ערכה הכל על טס יפה מכוסה במטפחת יפה מעשה אורג, "ובמשלוח מנות" הזה הלכה לבית הפריץ. בבואה, ישבו בטרקלין שני פריצים מפקידי בית החרשת כאורחים מוזמנים לארוחת צהרים. השפחה נכנסה ואמרה שהיהודית הביאה את הי"ש ועוד דברים. הפריץ יצא וראה את כל המנחה, וישר בעיניו מאד. קרא אותה לפניו, העמיד הכל על השולחן, והתכבד מאד לפני האורחים, "יהודית התפלא, וטוב טעם אצילי פולני ממש". האורחים שהכירו יפה את אמא כשכנים, זהו יהודונית שלנו, אשה חשובה מאד. אמא הודתה להם בפולנית אצילית על הקומפלימנט העדין שלהם.

כמה מגיע עבור המנחה הזו, - ח"ו אל תעלבני!!], גמולי שתמחל(?) ותקבל מידי כאות הוקרה והכרה בינינו, בתקווה לשכנות טובה בע"ה. הפריץ הודה לה מאד, ותפן ותלך.

במצ"ש נכנסה אל הפריץ עם המטבע של המאה רובל בשטר אחד. כמובן שאחרי שיחה של ידידות, נסבה השיחה ע"ד האחים העניים, וע"ד המחיר המוזל בסבת היהודים המתחרים המעביר על חוקי המסחר הישר, וע"ד הטפלי דתלו בס. המטבע התקבל, בתרוץ שהוא טוב לב, ובשביל האשה הכבודה כאמא. ומאז הלך הכל למישרים, העצמות עמדו בבחינה, השקים קפצו על המשקל הלוך ושוב, והגוים העגלוניס באו על שכרם בלגימא כדבעי.

חריצותה וזהירותה בנקיון

זכורני, בשבוע י"ל "קאלאדי" שלפני הצום הגדול שלפני הפסחא, כל השבוע הפונדק מלא וגדוש וצפוף. השבוע, אפי' העניי שבועניים מחויב במצות שתיה והשתכרות "עד דלא ידע". כל היום לרבות הלילות, עד שעה מאוחרת, אוכלים ושותים גוים וגויות, בחורים וגם זקנים, שמחים בשמחה של מצוה של "הקאלאדי". זהו מעין פרידה והכנה לימי הצום הגדול הנמשך שבעה שבועות שלמות, בנזירות מבשר וחלב ומשתית י"ש עד ליל ראשן של פסחא. השמחה "בהלולא וחנגא" מגיעה למרום קיצה בליל האחרון, אור ליום ראשן של הצום, שחל בשנה זו ביום החמשי בערב. האויר בחוץ פושר, שלג וגשם משמשיין בערבוביא. הבוץ גדול - הכביש טרם היה - מרוב הקהל הצפוף והשכור. ומעשן המוכרקה, ומריח הי"ש והדגים והעטרן והזפת של המגפים, בבית כעין ערפל, והדלת פתוחה לרוחה. ואנחנו הילדים הקטנים מתגוללים במטות וישנים, אין מביט עלינו, ישנים עם הבגדים והנעלים, אין מי שישים לב אלינו. מתעוררים כפעם בפעם ע"י דחיקת ולחיצת איזה גוי שכור, המתפשט ומתפרקד עלינו.

אחרי חצות הלילה הקהל השכור החל להשתמט ולהתפזר לאט לאט, עד שהתרוקן כולו. הבוץ בבית והלכלוך, מובן אחרי שבוע כזה. אמא, במקום ללכת לישון ולנוח, לקחה את כלי מלאכתה, מרא, לנקות את הרצפה, או יותר צודק את קרקע הבית, מהבוץ, את המברשת לטוח ולסוד את קירות הבית בטיט לבן, ללוש ולאפות את החלה והדגים לכבוד השבת. כי הלא עונת החורף, סוף שבט, והיום קצר והמלאכה מרובה. עד אשמורת הבקר, בית המרזח נהפך למעון אצילים. קרק[!]

הבית הטוח בטיט צהוב ונרפד בחול אדום דק ומבריק, קירות הבית השחורים והמלוכלכים הלבנים. ריח הדגים והחלה נודפים מפי התנור: הכל מבריק ונוצץ באופן חגיגי. פנה והלך לו הקאלאדי השכור, והשבת מלכתא מוכנה להופיע בכל הודה והדרתה.

באשמורת הבקר, בטרם עלות השחר, באו השכנים הקרובים בראותם אור בבית, הגוים ונשיהם, לשתות שתיה חטופה כוס של "פאחמיל", כלומר - כוס של חסון אחרי שתיה נפרזה - בטרם תכנס יום הרעב(?) של הצום. נכנסו ועמדו על פתח הבית, והתחילו[!] לנקות המגפים מהבוץ, מבלי לפגום את הנקיון והסדר החגיגי. עמדו והצטלבו, צליבת תמהון כדרך הגוים - אלטא! מתי הספקת לעשות כל זה, הלא יצאנו מהבית בשעה כ"כ מאוחרת.

הדלקת הנרות וקבלת שבת

כל השבוע, בכל ימות השנה, הפונדק סואן מהמון יו"תים. אלו שתיה קבע ואלו שתית ארעי, לפני העבודה, ואחר יום העבודה. כים גועש ורועש, נח קצת מזעפו בשבעה שבועות שלפני הצום הגדול לפני הפסחא, שהשתיה אסורה בהחלט לגוי שומר דת, ובתקופה שאנחנו עומדים בה, ההמון ברובו שומר דת ומצוה. כ"ז הוא בששת ימי המעשה, ביום השבת מקבל כל הבית צורה אחרת לגמרי. עוד מבעוד יום החמשי לפנות ערב מורגש כבר רוח וריח השבת. אמא שבה מהעיר עמוסה משא לעיפה, בשר ודגים וכו', כל צרכי השבת. הכל מתחיל להתפשט מהגסות הכפרית הגויית, מהחולין שבחולין, ולהתכוונן לקראת הזוהר והטוהר והקדושה של שבת קדש. בחורף אמא מאחרת בלילה, עסוקה בטהור ונקוי, מטיחה ומלבינה את הבית. אח"כ, אחרי שינת ארעי חטופה, קמה באשמרת הבקר, בשתיים-שלוש אחרי חצות, לאפות את החלה והתפונים[!], להכין "בשר ודגים וכל מטעמים לכבוד שבת". בחמש קס אבא, ומעיר גם אותי ללמוד החומש עם הרש"י ואור החיים, אור החיים שכולו רוחניות מעולם האצילות, כאלו נוצר לכתחלה רק לע"ש ויום השבת.

אחרי עלות השחר דופק בדלת אורדי השכן, הגלגלן - עושה ומתקן גלגלים לעגלות שאז היו עשויים רק מעץ מחובר חוליות חוליות -

נדחק לתוך הבית ביתר דרך ארץ. קשה לו למצא מקום בבית כ"כ נקי. יושב בקצה השולחן האלוני הארוך, מוציא פרוסת לחם קיבר, שבתוכו מקופל חתיכת דג מבושל, שעלה מן הסיר בעודנו רותח, ומעלה אד חם - ביום רביעי וששי אסור אכילת בשר וחלב בכל ימות השנה - יושב ומהסס למי לפנות. אמא עסוקה במטבח, אבא עסוק בלמוד. מרגיש בחושו הגויי שזה לא סתם למוד, אלא למוד קדש. ס"ס פונה לאבא בלשון רכה ובקשה, כמתנצל, "איצקא, דוויסיש(?) טשארקא", יצחק תתן כוס". אבא מפסיק ומוזג לו כוס י"ש. שותה לחיים ולבריאות לאבא, ואח"כ עוד כוס, ומקנח בפת לחם ודג, והולך הביתה. בע"ש הגויים כאלו מתרככים, נעשים יותר מתודבתיים ומנומסים, מנקים יפה את המגפים מבחוץ שלא להכניס את הבוץ לבית. ביום סופת שלג, מנערים את השלג מהפרוה והכובע מבחוץ. שכל ימות השבוע נעשה בבית גם השתיה והאכילה ביתר נמוס ובד"א.

כשעתיים לפני שקיעת השמש, הכל במטבח כבר מוכן. התבשילין עודם מצטמקין ויפה להם ע"ג גחלים לוחשות. השולחן כבר מכוסה במפה לבנה ומבריקה, המנורות, מנורות נחשת קלל צהובה, גבוהים וכבדים - שהביא הסבא מרדכי מהיריד השנתי מירמליניץ ליום חתונתה - מבריקות ונוצצות, החלות מכוסות במפית יפה. מלבד היין, שלא יטמאנו הגוי בראותו.

החמין, הטשולנט, כבר הושם בתנור המוסק שפיו נסתם בקרש הטשולנט ונטוח בטיט, והלבין בטיט הלבן.

בית החרשת שורק שריקת הפסקת העבודה. השמש מתחילה לרדת, וכבר היא בחוף השני של הנהר, ומזהיבה את ראשי האלנות. לתוך הנהר משתפכות ויורדות שמשות הרבה בשלשלת ארוכה.

פועלי בתי-החרושת שבים מעבודתם. עוברים דרך ביתנו, ולא נכנסים. ואם אחד נדחק ונכנס, יוצא תומ"י כנכוה, "אלטא מדליקה את הנרות", למה כ"כ מוקדם. אמא לא עונה לו כלום, והוא ממחר

ויוצא.

אמא לבושה בגדי שבת. על ראשה מטפחת משי לבנה, מעל למצחה הרחב מבצבץ שפת השביס הלבן והמגוהץ. פניה מזהירים כזוהר השמש בפאתי מערב. שתי עיניה כשני כוכבים גדולים ונוצצים, כשתי אילות השחר. כולה אומרת רצינות ורטט קדש. הנה היא פורשת כפיה על העינים, ושפתיה נעות "כאור הנרות של שבת קדש, כן תאורנה עיני בני בתורה וכו'". ושני מעינות של דמעות קולחים וזורמים משתי העינים היפות, זורמים מעין[!] הפוגות. נופלים כפנינים נוצצים ע"ג הלחיים הורודות, שהוצתו באש אדמדמת, נופלות ע"ג המנורות וע"ג המפה הלבנה. ואני הקטן עומד לעומתה כמסמר נטוע, משתומם ומתפלא מאין ולמה מעין הדמעות הזה?

מי יודע לב האשה? אחרי הדלקת הנרות לוקחת "הקרבת מנחה" לתפלת מנחה וקבלת שבת, ועוד הפעם דמעות.

אמא היתה סמל האשה היהודית, לצער ולסבל ולנשיאת עול. ונחנה בכל המעלות שמנו חכמים "באשת חיל". פעמים בחיי נראית לי בחלום כמבואר להלן. על מה ולמה שקעה שמשה בעצם היום? לאי אשר בידו נפשות החיים והמתים - פתרונים. זכרה קדוש וברוך. אחרי אבל השלשים לפטירת אמא, ואחרי שהלך לעולמו הרך הנמול, שבנו לפונדק שעמד סגור ושומם כשלשה חדשים. שב אבא ואתו ארבעה היתומים הקטנים, שאני הבכור בן עשר, ואחותי מנוחה ע"ה, ואחי בנימין, וחייקהלע בת ארבע.

לעקרת הבית באופן זמני ולמטפלת ביתומים הקטנים, לוקחה הדודה אסתר, שהיתה כבת ארבע עשרה. רגילה מילדותה בבית מזיגה, מבשלת ואופה לבני הבית, וגם מבשלת דגים מלוחים ואופה כעכי סולת בשביל הגוים. מנהלת את כל המשק, מלאכה לא קלה ולא נקיה. גם בית המזיגה התייתם. נדמה שהתיתם כל הכפר. זכורני ביום ששבנו הכפרה, אבא עם היתומים, בראות השכנות והמכרות של אמא שהבית

נפתח, נאספו ובאו אל הבית, ישבו ובכו בדמעות שלישי "נימא נימא
נישא אלטא", "איננה, איננה אלטא שלנו". "יתומים, יתומים
מסכנים, על מי השאירה אתכם". וכולנו בכינו אתם אבל שני.
הדודה הבכירה רייזא, כבת שבע עשרה, נשארה בבית עם הדוד
אלקנה בן השתיים עשרה. גם אני "הקדיש" נשארתי אצלם, ללמוד אצל
בנימין בנדיט הנ"ל ולשמור את "הקדיש".

הדודה, בדעתה היטב מה שהייתי לאמא, ילד חביב רך וענוג -
פנקה אותי בכל האפשרות, ושמרה מאד עלי, ובכרה אותי במאכל
ומשקה ובכל דבר על פני הדוד אלקנה. מה שהיטב חרה לו, ותמיד
הי' בלבו טינא עלי-ע"ז. הדודה הבינה זאת, ועשתה כ"ז בהסתר בכל
מה דאפשר.

ככה עבר החורף הראשון של "היתמות". בבית אבא היתה העניות
גדולה מאד. אמא תפרה לה על ראש השנה שמלת צמר לבנה, שלבשה רק
בשני הימים של ר"ה לביהכ"נ.

החתונה השניה של אבא והשדוכין המוקדמים

שדוך כפול

עם חתונת אבא, או עם שדוכו של אבא, הוטל עלי - הבחור בן עשר וחצי - שלא בידיעתי כמובן, להיות חתן לילדה בת אחת עשרה, אומרת ג"כ "קדיש" כמוני, אחרי אביה שלא השאיר בן.

בשלשה ימים לחדש ניסן, בשנה זו, נפטר והלך לעולמו ש"ב של אבא אברהם בן הדוד אהרן המכונה "הרן" מראריד. נפטר בדמי ימיו, בגיל שלשים וחמש בערך, אחרי מחלת עצירות של שמנה ימים.

השאיר אחריו אלמנה צעירה, למשפחת "הוואביטשקיס", כלומר אביה נקרא בשם "וואביק", ואשתו שנשארה אלמנה, כמובן "מלכה די וואביטשקיס" ע"ש בעלה, והיתומים בני וואוויטשקיס. וידוע שמנהג יהודי, ביחוד בעירות הקטנות, שהאשה נקראה ע"ש בעלה בכנוי לנקיבה "מעכיליכי", "בערליכי", "די אווראמטשיכי" וכו'. ואם האשה היא אשת חיל ובעלה טפל לה, אז להיפוך, הבעל מכונה בשם אשתו, כמו "שלום חיי פייגאס", שהיא היתה הסוחרת, והוא מלמד בכפרים וטפל לה. וכמו "וועלוויל קרייניס" וכדומה.

ביחד עם האלמנה הצעירה גליקיל, נשארו גם שתי יתומות קטנות. הבכירה, בת אחד עשרה, בלונדינית צהובת השער, עם שמלה אדומה ואדיל שמה. באה לביהכ"נ שחרית וערבית לומר "קדיש" אחרי אביה אברהם ע"ה. והקטנה כבת שבע.

נדברו ביניהם הידידים והמכרים של אבא, שהאלמנה גליקיל הגונה וראויה לבת זוגו של אבא. והיות שאברהם המנוח ע"ה ש"ב של אבא, שניהם בני האחים בנימין ואהרן מראריד, והיות שלאברהם וגליקיל לא נתקיימו בנים זכרים - כארבעה במספר לא הוציאו שנתם רח"ל - אשה כזו שתמיד גדלה יתום בתוך ביתה, בודאי תטפל עם היתומים ממשפחת בעלה המנוח מתוך אהבה וחמלה.

הקרובים ממשפחת אמא, האחים ליבר וצבי דוב ואביהם אנשיל

הזקן, להם גרסא אחרת, שכדאי ורצוי שאבא ישא את הדודה רייזא החגרת, היא כאחות אמא בודאי תגדל בחמלת אם את היתומים בני אחותה. ודעת הקהל בעירה היתה כגרסא זו.

לא אדע בדיוק מה הן הסבות והנמוקים שהכריעו את הכף לצד גליקיל אלמנת המנוח אברהם ע"ה.

ובכן, ויהי ליל ל"ג בעומר, ליל סגריר וגשם שוטף, אבא הלך העירה לפנות ערב, ושב בשעה מאוחרת מאד אחרי חצות הלילה. ובאותו הלילה העמיד אבא את החופה למז"ט עם האלמנה גליקיל. וידידים וקרובים מבי הצדדים התערבו בדבר, ובאותו הלילה נעשה חתון ומז"ט כפול. היות ואני בן לאבא, ולהאלמנה גליקיל שנהייתה אשת אבא בת בגילי, היא אדיל היתומה האדמונית, ולמה לא ישא לכלה הבחור היתום מרדכי בן עשר וחצי, את היתומה הבתולה אדיל בת אחת עשרה וחצי? והיחוס? הלא שניהם ממשפחה אחת, אברהם ע"ה ואבא יבדל לחיים שניהם בני האחים בנימין ואהרן מראריד. וככה יבואו לתכלית הנרצה היתומים החיים, וגם ימצאו תקונם ההורים המתים וינוחו בשלום על משכבותם, בדעתם כי בניהם באו "אל המנוחה ואל הנחלה". "מנוחה" כמשמעה, "השרוי בלא אשה שרוי בלא שמחה ובלי מנוחה, "ונחלה" זה הבית שנשאר מהאב אברהם ע"ה, וכמובן ששתי הבנות היתומות תחלוקנה ביניהן את הירושה, וזהו הנדון שלהן, והכל יבא על מקומו בשלום בע"ה.

עמדו קודם החופה של אבא (דוקא קודם, עפ"י צואת ר"י החסיד. ויש לזה גם סמך קצת בגמ') ושדכו את שני היתומים, וכתבו תנאים בשטומ"צ "בע"ה מצא אשה מצא טוב" יעלה ויצמח כגן רטוב וכו', שברו צלחת כדת.

החתן והכלה ילדים קטנים, בשעה מאוחרת בלילה, ישנים בבית ולא יודעים כלום מכל הנעשה אתם. אנשים טובים כבר דואגים עבורם. וככה, מבלי ידיעתנו, נעשינו "חתן וכלה".

החתונה יצאה לפועל. הפונדק נתן בחכירה לגיסה של גליקיל צבי סויבלמן, בעלה של הדודה דבורה, הורי זאב סויבלמן ממגדיאל. אבא עם הילדים יצא העירה, לביתה של "האמא החדשה". אברהם ע"ה, ככל בני המשפחה בראריד ודאשיב, הי' ג"כ סוחר עור מעובד "ליידרוורגר" או "פאסטיילניק", וגם חנות של קמח. כל הקונים, גוים, וגם הסנדלרים היהודים, הגדולים אברהם פנחס ויוסל הסנדלר, והקטנים בער הירש החרש "פיפר נוסי" וכו' שהיו הקונים גם אח"כ. אבא מתחיל ג"כ להשתתף קצת במסחר. נוסע לטאמאשפול להביא ק"ס וקמח פ"פ, וגליקיל נוסעת לברדיטשוב ולטולטשין להביא עור.

אנכי נעקרתי פתאם מהסביבה הילדותית שלי, הפונדק העומד על פרשת דרכים, על הגבעה שבין שני הכפרים הסמוכים זאמליני וליסי גארא, עם הנהר השקט ההולך לאט לאט, והגשר, והשפלה עם שדרות הטופולים הגבוהים, גן הטיול של הפריץ הפולני שוויקווסקי, עם הגן הגדול שע"י הפונדק שהצפרים שרים בו במקלה שחרית וערבית, והצפרדעים עונים לעומתם קבה קבה, והזמיר והקוקיה שליחי הצבור העוברים לפני התיבה. עם השכן הטוב טאדאר מארציניאק, שאנחנו הילדים בני בית אצלו, בגן בגינה בגרן, עולים על העגלה שלו מבלי נטילת רשות, והוא אף פעם לא גוער בנו. נעקרתי מבית שלנו ובאתי לבית זרים. הכל זר ומוזר לי. האמא החדשה משתדלת להתקרב אלי וללטפני בכל לשון של חבה, אבל אני מרגיש במגעה יד אשה זרה, ודברי החבה והלטוף צורבים ודוקרים. נעלם גם הטפול החם של הדודות רייזה ואסתר. כאילו איזה מחיצת ברזל הפסיקה בינן ובין ביתנו. אבא כאילו פתאם נעשה זר להן.

נכנסתי לחדרו של אפרים הירוק, אביהם של מרדכי ופנחס טשיכאן.

וככה עבר הקיץ, ברגש של יתמות וזרות. אחרי חג הסוכות

נכנסתי לחדרו של אנשיל המלמד, יהודי מותיקי החסידים, למדן גדול, נחשב למומחה במקצוע הלמודים לגמרא ותוסי, עמקן ומסביר. אצלו התחלתי להרגיש איזה טעם בגמרא, שאין זה סתם הלעטת דברים מבלי שום הבנה וקשר הגיוני.

בין אנשיל המלמד ובין בני ביתו, אין שום התאמה ושום קשר. הוא אנין הדעת ואציל הרוח, ממעיט בדבור, יהודי פקח, כל למודיו והליכותיו בבחי' "הצנע לכת". אשתו חאנקי, מנשי פיצערי הסמוכה, המפורסמה בנשים הצעקניות שלה, עוסקת במלאכת הצביעה, צובעת כל מיני צמר ומטוה של הגויות. הבית תמיד מלא עשן כפול, "מעלה עשן - יותר - מכל שהוא" מהתנייה, ומיירה [!] הצבעים. תמיד צעקות של האם חאנקי ושתי הבנות אסתר ושיינדיל, המלוות בהכאות ושריטת הפנים ומריטת השער אשה לאחותה. והוא, האב, לא יכירנו מקומו. מסתובב ביניהן בבחי' "שלא בזמנו ושלא במקומו". מוריד ראשו ועיניו לתוך הגמרא או החומש - כי הוא קצר רואי - התלמידים שלו - בתקופת הירידה של התורה, בתקופת "על סף בית המדרש - ג"כ לא מתאימים לו כלל. הוא אנשיל המלמד, שלמד תמיד עם בני הגבירים, הבחורים והאברכים הלמדנים החריפים העילויים, עליו לשבת עם תריסר תלמידים קטנים וגדולים בערבוביא, מטומטמי המח, ולשנן אתם פרשה חומש עם רש"י.

נטפל לי לחבר בחדרו של אנשיל, נכדו של החכרן יחיאל מכפר סטויאני (?), עקיבה שמו, מי שהיה אח"כ שו"ב בכפר באיריניץ. היינו לחברים נאמנים כל הימים, הגם שהיינו שנינו שני הפכיים, בלמודים וגם בתכונת נפשנו. בלמודים, הוא "קשה לשמוע", קשה התפיסה, מתקשה ומקמט את מצחו על כל דבר קטן, ואני מהיר התפיסה, תופס כרגע את חודו של הענין, את הקוטב, את הכלל, והפרטים באים מאליהם כתולדות היוצאות מהכלל. והוא מתקשה בכל פרט.

כ... חסינות המעשים... מקדושתו מקדושתו...
הקדושים היינו מעולם בלתי... אהבה...
במשלחת הצבא... אצל אדם זוטא... האל

כאשר גזאלתם...
פסוקים הרבה מסקורא...
ו נחמתי על דאקו אפיקולב

אכן הפסוק המורה הישנה...
נכפחפקה ^{המגבר} מורה...
בזה נושא...
כמו...
מלאים...
בזה...
היה...
בדמות...
אזכרה...

מחייבים...
הרבה...
מאלו...
היה...

בתכונות, הוא מכווץ ומקופל לתוך תוכו, בורח מן החברה, מתנפח קצת, תמיד רציני, מתוח ומכודן. ואני תמיד בתוך החברה, וכל החברים שוים אצלי. ואעפ"כ היינו לידידים נאמנים, הגם שהוא היה תמיד לפי טבעו מתרגז עלי בזמן שאני צוחק ומפזר את העצבנות וההתרגזות שלו בבדיחותא בעלמא.

אנחנו שנינו היינו "התלמידים הגדולים" אצל אנשיל המלמד, בנו מצאה נשמתו הלמודית קצת את תקונה. התחלנו גמרא ב"ב, למד אתנו "שעור" בכל שבוע, פי חזקת הבתים עם תוסי ומפרשים, מהרש"א, מהר"ם. השותפין ויתר הפרקים היינו מכינים בעצמנו להקראה, גמרא פשוטה עם פרש"י, ומריצים!! לפניו. באשמרת הבקר, משעה חמש עד שבע, למד אתנו יו"ד הלי מליחה כעם גדולים ממש.

פטירת הרבי מסקוירא ר' איצקיל ז"ל, אי דחומ"פ תרמ"ד

ר' נחומצי ז"ל עובר לשפיקוב

לפני הפסח הגיעה השמועה ע"ד מחלה קשה, יותר נכון מחלתו התמידית התגברה מאד. פאליק, שעל כל פסח היה נוסע לסקוירא, הקדים לנסוע. ביום ראשון של פסח הגיעה טלגרמה מפאליק לומר תהלים ולהתפלל לעורר רחמים. בצהרים התאספו כל בני העיר, חסידים וסתם בע"ב, ואמרו תהלים. החסידים מררו בבכי, וההתעוררות היתה גדולה.

ביום אי דחומ"מ הגיעה טל"ג ע"ד פטירת הרבי.

העיר לבשה קדרות, עטתה מעטה אבל כללי, בעצם ימי החג. אנשים נפגשים בדומיה, בהורדת ראש. כאילו נתיתמה שפיקוב, "בת שעשועים" האהובה לאביה הרב מסקוירא ז"ל, והיא שרויה באבלה הקשה והכבד מבלי התנחם. לחסידים הותיקים עולמם חשך בעדם.

הרבי ר' יצחק (ר' איציקיל) מסקוירא ז"ל, נפטר בשנת תרמ"ד

בי"ז נסן!! אי דחומ"פ, בשנת השבעים ושבע לחייו.

פאליק נשאר בסקוירא גס אחרי החג, שבה רק פינקל עם הנכדה היחידה שייבלי, מהבת היחידה מריסי. פאליק שב אחרי חג השבועות. פאליק בא לביהכ"נ להתפלל, אחד אחד מתקרבים החסידים, ואחריהם הבע"ב החשובים וסתם בע"ב, מקבלים שלום בדומם כאבלים, עומדים סביבו כיתומים קטנים ע"י אחיהם הגדול, ומיחלים למוצא פיו ולהדרכתו הטובה. על כל פנים קדרות ויתמות, וסמן שאלה, נו, ומה הלאה?

אחרי התפלה נשארים החסידים הותיקים, ופאליק מתחיל בשיחה. מספר שגדולי החסידים והמקורבים התחילו כבר לתכן תכניות. כמובן שר' אברהם יהושע הבכור נשאר בסקוירא, מדברים ע"ד יאנוב עבור ר' ישראל, המלניק עבור ר' דודל, וכולם יחד הסכימו על שפיקוב עבור ר' נחומצי. ידוע הרוגז של הרבי ז"ל בזמן שרחפה השמועה "שהאזאריניצר" מהמשפחה חשב להתיישב בשפיקוב, והיו בע"ב אחדים חסידים שלו שתכנו תכנית זו וחשבו להוציא לפועל. שמע הרבי ז"ל והקפיד מאד על "האזאריניצר" ועל מתכני התכנית, ואמר "ואיפה אסור הסגת גבול"? אולי אני מחזיק את שפיקוב עבור בן בין הבנים. אין אני מקנא כלל בבעלי התכנית!!] הזו שהיא למרות רצוני, ותקוה לידידי בשפיקוב שלא יעשו דבר, ולא יתנו לעשות דבר נגד רצוני. - הגיע הזמן לקיים מחשבתו של הרבי ז"ל ולקיים דברי המת הגדול - סיים פאליק באנחה, וכל החסידים נענעו בראשם בדומית אבל לאות הסכמה, וברגש של נחמה, ששפיקאב תזכה לעלות במעלה עליונה ור' נחומצי ישכון כבוד בתוכה.

"עליך לעשות ולהתחיל בדבר הגדול הזה, וכולנו נהיה לעזר לו בכל אשר נוכל, ודי הטוב יגמור בעדנו" היתה תשובת החסידים כולם בפה אחד. והיה זאת כעין כח הרשאה לפאליק שיתחיל במו"מ בזה. ידוע שעוד בחיי הרבי ז"ל עמדה שפיקאב תחת חסותו של ר' נחומצי ז"ל, והאכסניא של כל החבריא השפיקובאית היתה בחצר ר'

נחומצי ז"ל.

לשבת נחמו נסע פאליק לסקוירא ובידו "כתב מגידות", כתוב וחתום מכל החסידים - ומי לא היה נמנה על החסידים בשפיקאב - ע"ש ר' נחומצי ז"ל, הנתן לו תאר רבנו ואדמו"ר כדת. והתחיל המו"מ בדבר העברה[!] של ר' נחומצי ז"ל לשפיקאב. בסוף הקיץ נפטר הבכור ר' אברהם יהושע העשיל ז"ל אחרי מחלה קצרה. בחורף נפטר ר' ישראל ז"ל. ר' דודיל יצא לחמלניק. התקבלה כבר ההחלטה שר' נחומצי עובר לשפיקאב. בחורף החלו כבר ההכנות. כמובן שהעסקן הראשי בזה הוא פאליק, עוזר ע"י במלוי התכנית חיים אברהם החוכר שמדובר עליו לעיל.

חברו את שתי הדירות הקרובות זו לזו, את הדירה של משה כהן המכונה "קאן", גיסו של יאקיר בוך, שעברה אח"כ ליקיר שהיה קומסיוניר באודסה. והדירה השניה של בריש האדמון, שעברה ג"כ אח"כ ליקיר בוך. כל החורף עבדו בנאים, נגרים, טייחים, צירים, בנו, תקנו בסיוד, כיור, וציור. המנהג היה אז לצפות את הקירות בגליוני ניר מצויר (שפאליר). שני הבתים האלה נהפכו לחצרות קדש, בשביל הרבי ר' נחומצי ובשביל בנו הצעיר הבן היחיד ר' מאטאלע, שהיה אח"כ ממלא מקום אביו המנוח ז"ל כמבואר להלן. בנין ותקון הבתים והתחדשותם לצורך חצ"ק, היה בעיני הבע"ב בשפיקוב, שהיו ברובם חסידי סקוירא כמבואר, כעין בנין ביהמ"ק בשעתו. חצר הרבי, האם מלתא זוטרתא היא? העירות השכנות פיצירה, קרסנה, קנאו בשפיקוב המצערה, שתהיה בקרוב עיר "הרבי".

וכן עבר החורף. על חג הפסח נסע פאליק לסקוירא כמנהגו מימים ימימה. פינקל והנכדה שבעלי שבו אחרי הפסח, ופאליק כבר נשאר שמה לסדר ולהכין הכל להעברה מסקוירא לשפיקאב. החלו לבא ברכבת הרהיטים וכלי הבית, מטעני ספרים שהיו מונחים ארוזים בחבילות, ומחכים לביאת הרבי.

בגן הגדול שמאחורי הבתים החלו לבנות צריף גדול (שאלאש) שישמש לביהכ"נ. באמצע שולחנות גדולים וארוכים, עם ספסלים חזקים, הכל בנוי מחובר לקרקע, לצרכי הסעודות, בלשון החסידים "השולחנות", "די טישען". בצד הצריף בסופו חדר קטן, "בית התפלה" של הרבי (דאס דאווען שטיביל).

בשבת שלפני חג השבועות בא הרבי ר' נחומצי ובנו ר' מאטאלע, בא וכל "קדושיו עמו", עם כל הכבודה. כל בני העיר יצאו לקראתו, כל הדרך המוביל אל התחנה ראכני המה מרוב אדם. התכונה היתה רבה.

בשבת זו באו מהסביבה, מהעירות הקרובות, כחמשים איש, מהחסידים הכי נלהבים, שלא יכלו לעצור ברוחם ולחכות לחג השבועות הסמוך.

החדוש וההפתעה

הכל חדיש ומפתיע. הרבי בעצמו, במבטו הרציני והזועם קצת ומטיל אימה על סביביו, הרבי הצעיר, או בן הרבי, היפה מאד, עם המשקפים הגדולות ושני שעונים בשני כיסי החזיה הלבנה, עם שתי שרשרות זהב נוצץ ומבריק למרחוק. הרבנית הזקנה שינדלה, אשה בעלת קומה ובריאה, בת הרבי ר' דודיל מטולנה ז"ל. הדר היחש חופף עליה. הרבנית הצעירה חוהלי, בת הרבי ר' יוחנן מראחיסטריבקה ז"ל, היפה מאד, הלוכה הקל והגמיש מעין טפיפה מעל לרצפה, מביע איזה חן אצילי, בבחי' "אריסטקרטיה של קדושה". ארבע ילדות, צפרי חן, יונות חמד, מפתיעות ביפין וחנון העדין והאצילי. ולכל אחת מהן יופי וחוץ מיוחד. פייגלה, לאהקלי, חייקהלי ומירלי.

נכנסת פייגלה, נדמה שהיא היפה בכולן. נכנסה לאהקלי, במין יופי שיש בו מן התם והרך והעדינות, נדמה שהיא הכי יפה. וכל ארבעתן, עד שקשה להבחין בין יפין וחנון המיוחד לכל אחת מהן.

הגבאים

הישיש לייביש, שנפל בירושה מהגבאים של המגיד מצירנוביל. איש בעל קומה, ראש גדול מורכב על שתי כתפים רחבות. בשבת חובש "שטריימיל" לראשו בבחי' "רבי", בימות החול ספודיק גדול. זקן לבן כשלג מגודל ורחב, יורד ומשתלשל מהפאות הרחבות ומכסה את כל חזהו. גבינות[!] עינים רחבות וארוכות, וכאילו מתחברות יחד עם הפאות והזקן. אחד מעמודי התווך של החצר הסקויראי. הוא היה הסופר, כלומר כותב הפתקאות, לא להמון החסידים, אלא להכי גדולים ונכבדים.

בביתו הגדול והנהדר בסקוירא התאכסנו הגדולים, הגבירים והעשירים והנכבדים. הבית והאכסניא מתנהלים ביד רחבה ע"י אשתו, "אשת חיל" המפורסמת בשמה "די לייבישקה". אלה שהתאכסנו בבית ר' לייביש היו "מהני דעיילי בלא בר".

ר' לייביש, (החסידים לא קראו בשמו בלי הוספת הר'), עבר בירושה אחרי פטירת הרבי הזקן, לר' נחומצי.

חיים גבאי, חתן ר' לייביש

זהו סמל של מנהיג החצר, "מנהיג בחד עליון". קלסתר פניו וצורתו מעין צורה של "רבי", משלים ומתאים מאד למשרתו, "יהודי יפה" כדאמרי אינשי. יפה תאר מאד, זקן קצר צהוב מחודד ודליל, כמו נדבק בכונה לסנטרו שערות אחדות משתי הלסתות. שתי פאות, דוקא ישרות לא מסולסלות, לא ארוכות ביותר. כ"ז משה לו תאר של "אקורפינר אתרוגיל". וכולו אומר פקחות של דיפלומט חצרוני.

עוד בחיי הרבי הזקן ז"ל בסקוירא, היות שר' נחומצי היה המוציא והמביא בכל הענינים החצוניים של החצר, היה לחיים הגבאי של ר' נחומצי, השפעה רבה על כל שטח שלטונו של הרבי, בחיי

"מעדה מלכין ומקים מלכין", בכל הערים והעירות הסרות למשמעת הרבי בתוקף הכח של המגידות. הוא היה המשפיע על כל ההתמנות של הרבנים והשוחטים ויתר כלי הקדש, ובכל המשפטים והדינים שבין הסוחרים, ביחוד בין חוכרי האחוזות, הטחנות, בתי המזיגה וכו' שבאו לפני הרבי.

כמובן, בשפיקוב היה חיים העמוד התוך שכל חצר הרבי נשען עליו, וע"י הידיד הנאמן, המקורב, המסור לר' נחומצי בכל לבו ונפשו - פאליק.

• דוד, המכונה דודי גבאי •

בנו של ר' לייביש

איש גבה הקומה, ישר הולך בקומה זקופה, יפה תאר מאד, זקן צהוב ועגול סובב את פניו היפים, אבל אף שעה לא יוצאת חוצה מקו העגול. איש אינטליגנטי בימים ההם, נוהג סלסול בעצמו. כל ההלבשה שלו, מהמגבעת עד הנעלים, הכל תפור ועשוי בטעם יפה. והגם שמדתם כמדת החסידים, בכ"ז מובדלים לטובה, בדיוק מוחלט לפי חוקי האמנות של הגזרה[!] והתפירה.

איש משכיל במובן ידוע, כותב עברית צחה יפה בסגנון תקופת ההשכלה, מדבר וקורא וכותב רוסיית, די כדי לעמוד בפני הרשות המקומית והמחוזית מטעם החצר הזקוק תמיד לשתדלן ותווכן. כידוע שרר ברוסיה הצרית חוק מיוחד בשביל "הרביים", המכונה "חוק הצדיקאוו". החוק הזה תחלתו בימי ניקולי הראשון, כנראה מזמן בריחת הרבי הרוזיני ר' ישראל ז"ל לגליציה, לסודיגרה.

בתוקף החוק הנ"ל נאסר על "הרביים" לצאת מתחום עיר מושבם חוצה בלי רשיון מיוחד, לצורך תכוף ונחוץ, חתונה, מחלה ח"ו וכדומה. וגם זה אחרי השתדלות מיוחדת אצל שר הפלך, ולפעמים גם עד שר הגליל מגיעה.

אבל הרביים, כידוע, היו זקוקים לבקר לפרקים בסביבת הערים והעירות הסרוח למשמעתם, ולזה כבר יש העצה העתיקה מורשת אבות "מנחה לעשו", יוצא לפועל ע"י הפקידות והשלטון המקומי.

כנראה שהעברת ר' נחומצי מסקוירא פלך קיוב, לשפיקוב פלך פודול, לא היה בהיתר גמור. זכורני, שדודי היה נוסע לפרקים לברצלוב עיר המחוז, להתראות עם הספרווניק. והפריסטאו, בבקרו בשפיקוב ומתארח אצל זאב ווארגופט, היה ג"כ דודי הולך "להתראות" אתו. הפירוש של "להתראות" ידוע, אין "ראית פנים" באה ריקס.

הגבאים במדרגה ב, זאב, יוסי ויקיר. יש לומר לשבחם של הגבאים הנ"ל בכלל, שכולם היו אנשים "בעלי צורה", בעלי נמוס ועדינות, אנשים הבלתי משפילים א"ע בשביל אגורה, ומקבלים את כל אדם בסבר פנים. ולא דבקו בהם מאותן המדות של הגבאים המכונים בפי החסידים בכנוי "גחזי". וכולם מקובלים ומכובדים מאד על כל אנשי העיר.

חג השבועות הראשון

לחג השבועות רבתה התכונה. הדירה צרה, החדרים האולמים לא גדולים. במחסן גדול תקנו שולחנות בנויים בארץ וספסלים ארוכים, לעריכת סעודות החג, בלשון החסידים "עריכת השולחן". באו אורחים רבים מהסביבה, מכל הערים והעירות הקרובים. אורחים רבים וכן נכבדים. בא עקיבה לנדו מנמירוב הנחשב לעשיר גדול, חוכר אחוזות אצל הפריצים, עם מרכבה רתומה לארבעה סוסים בארץ. התאסכנן!! בבית זאב וואראפט, אכסניא של הפריצים. בערב שבועות, במרכבה הרתומה, הוא עקיבה בכבודו בעצמו יושב על דוכן הרכב עם השוט הארוך. בידו ומצליף ברעם ורעש, מוביל את הרבי למקוה, ואנחנו קונדסים רצים אחרי המרכבה. גם המחסן היה צר מהכיל את כל הקהל.

האורחים הרבים, וכן כל בני מתא, שאף אחד כמובן לא נעדר, עמדו צופים, ממש "ראש על ראש". ורבים נשארו בחוץ. ר' עזריאל הרב מפיצרה, ואחיו ר' גמליאל - שהיה אח"כ ראש ישיבה בישיבת אלישע הלפרין בקיישינוב, נגנו "אתה נגלית". השולחנות והספסלים נשברו, כרעו נפלו מכבד הקהל שהכביד עליהם. ובכל העירה אין ענין אחר, רק חצר הרבי, והרבי.

כל הקיץ עבר על העירה כיום חג ארוך. העין לא שבעה מראת את כל הרהיטים, החפצים, תשמישי קדושה, שהובאו כפעם בפעם מסקוירא, מחלוקת הירושה של החצר. בהם הרבה חפיצים [!] של כסף וזהב מהצדיקים הגדולים, משמות הבעש"ט ועד התקופה האחרונה. מי זה לא ירצה לראות את התפילין של הבעש"ט, את הס"ת של ר' ליב כהן, שהרבי הזקן אמר שכדאי ללכת ארבעים מיל רגלי לעלות לתורה בס"ת זה לכה"פ פעם אחת בחיים, את הס"ת הקטן של הרב מאפטא, את הגביע לקדוש של הרב הנ"ל, והגביע של ר' חיים קרסניר וכו' וכו'. את הקמוד של הרבי הזקן, עם הרבה תיבות קטנות מחולק מבפנים, ועל גביהן כתבות שונות לכל מיני צדקה שהרבי היה מפריש, שתי חמשיות מכל כספי ההכנסה וכו' וכו'.

ר"ה

וככה עבר הקיץ. בחדש אב, תיכף אחרי שבת נחמו, החלו להתכונן לימים הנוראים. קוו "לעולם גדול" בלשון החסידים, ואיפה יתפללו.

עמדו ובנו באמצע המגרש של החצר צריף גדול (שאלאש), ובצדו חדר קטן מיוחד, בית תפלה בשביל הרבי. נבנו שולחנות וספסלים בשלש קומות, הכל בנין ממש במחובר לקרקע. כשבועים לפני ר"ה ראו שהחסידים כבר מתחילים לבא בהמון, וקהל החסידים יהי' הרבה יותר מהמשוער בראש, עמדו ובנו צריף עראי גדול ע"י הצריף הקודם. עד

ערב ר"ה התרבו האורחים הלוך ורב מיום ליום. בסליחות "לזכור ברית" הי' כבר כאלף איש. שני הצריפים "מלא וגדוש". ועד לפנות ערב הוסיפו לבא מהערים הקרובות, טולטשין, נמירוב, ברצלב, טומשפול וכו'. כל בתי העיר נהפכו לאכסניות, קרובים, מכרים, וסתם אורחים.

עוד בחצי אלול הובא החזן ר' אהרלי הומינר מהומן, הוא ושני בניו עוזריו. ר' אהרלי הומינר, החזן המושבע לימים הנוראים אצל הרבי הזקן. בשפיקוב הורגש מעין אוירא דסקוירא בזעיר אנפין. בביהמ"ד דמתא ובקלויז גמרו את התפלה, וכולם באו לשמוע התקיעות של ההבי שהתחילו בשתים. גדולה היתה ההתעררות [!] באמירת "למנצח פעמים וחצי מפי הרבי, והקראת התקיעות בהתעוררות גדולה, ובקול בוכים. ככה עברו ימים הנוראים, ר"ה ויוה"כ, וחג הסוכות. גדולה היתה השמחה בשמחת תורה, כי הרבה מהחסידיים הותיקים נשארו עד אחרי כל החגים. זכורני, בהקפות, למרות הדוחק הנורא, נדחקתי אני הקטן בן אחת עשרה עד לפני העמוד, לא רחוק מהרבי. אחרי כל הקפה, בעת שהחזן והקהל שרים בשירה, הרבי עומד ואומר את התפלות והתקונים של הרב חיד"א והרבי המגיד מקוזניץ, שנסדרו בלקוטי צבי, ומעיניו זולגות שתי מעינות של דמעות, הקולחות בשפע רב ויורדות על הלקוטי צבי, ומרטיבות גם את מפית המשי הלבנה הפרושה על העמוד. בגמר התפלות הוא מרקד עם הס"ת הגדול של ר' ליב כהן, המוכתר עם הכתר הגדול. לא יכולתי להשיג בשכלי הקטן, מה פשר הבכי ושפע הדמעות בעצם השמחה הגדולה, שמחת התורה.

חידת הבכי של הרבי לא נתנה לי מנוח, עד למחרת בבקר. קודם התפלה השגתי בחצר הרבי לקוטי צבי, עיינתי היטב בתפלות ויה"ר של ההקפות, נוכחתי אמנם שהרב חיד"א והרבי המגיד מקוזניץ עשו מהשמחה של ההקפות, שעת התעוררות לתשובה ותקונים כדרכם בקדש,

ויש אמנם הצדקה לבכי ודמעות של הרבי. ומאז התחלתי גם אני לדייק בתפלות אלו בשעת ההקפות.

החורף

נכנסתי לחדרו של ר' אנצ'יל מלמד, המפורסם בעירה למצוין בתלמוד ומפרשים. והבחורים שהתפרסמו ללמדנים, הירץ, בנו הגדול של חיים אברהם זאב יורקבצקי, לוי בן צבי דוב וכו' כולם היו תלמידיו, כמבואר לעיל, עם חברי עקיבה מסטויאנע.

כאמור לעיל, הרבי שהיה חלש תמיד, וסבל ממחלת הרגלים רובמטיזם וכל הכרוך בזה, מחלה שעברה כנראה בתורשה מהרבי הזקן, החלה מחלתו להתגבר עליו מיום ליום. התפלות "והשלחנות" היו מתאחרים מאד בסבת חולשתו, "בלילי שבתות ובסעודה השלישית" הי' נכנס באחת עשרה ובשתיים עשרה בלילה. הרופאים אמרו שיש עוד תרופה, שיסע לטייפליץ, למעיינות החמים. החלו לאסוף כספים, ואחרי החנוכה נסע הרבי לטייפליץ, ושב לפני חמשה עשר בשבט. אבל המחלה לא הוקלה. הסעודה בפורים כבר הושבתה. המחלה הלכה הלך וכבדה מיום ליום, ואחרי הפורים לא ירד כבר מהמטה, עד יומו האחרון.

הרבי שלנו, אנצ'יל המלמד, היה הולך בכל יום לחצר הרבי לבקרו, והיה שב משם מדוכא מאד. אנחנו התלמידים, שכולם עוד קודם "בר מצוה", בכ"ז הבינונו, ועוד יותר הרגשנו, את כל הרצינות שבמצב, ונשבתה מאתנו שמחת ילדי "החדר". פסקו המשחקים, גם הלמודים מתנהלים בעצבנות, התוגה שעל פני הרבי מדכאה.

בער"ח ניסן בבקר עוד למדנו שיעור בגמרא, שבנו אחרי הצהריים, הרבי איננו, בחצר הרבי. אח"כ שב, ואמר לנו בשברון רוח מתוך דמעות מחניקות, ילדים! לכו הביתה, הרבי "מסוכן". כאבלים וחפויי ראש עזבנו את החדר. באתי הביתה, גם אבא איננו. גם אני

נחפזתי תיכף לחצר הרבי. כל החדרים מלאים, ישנם שני רופאים, הרופא המקומי והרופא של הגרף מפיצרי ומשה הרופא. אבא לא הלך כבר הביתה, וגם אני נשארתי. התפללו מעריב, והרבי עוד הרכין ראשו לברכו. באחת אחרי חצות הלילה עלתה נשמתו הטהורה אל על.

פאליק ואחיו משה הגזבר (משהלי קאסיר, שהיה גזבר בחצר הרבי הזקן בסקוירא) געו בבכי, בקול מר צורח, בוקע שחקים ממש, רבי, על מי אתה משאיר אותנו, הלא אחרי פטירת הרבי הזקן אתה היית מורנו ורבנו, וגם אב רחמן, ועל מי אתה משאיר אותנו. הבכי המר והמלים הכאובות נחרתו עמוק בלבבי, לב ילד, מבין ומרגיש.

פאליק, תיכף אחרי הטהרה, רמז למשה פנחס השו"ב והגישו לו עט ודיו וגליון נייר, וכתבו כתב מגידות לבנו יחידו של הרבי, האברך ר' מאטאלי. וגם על הכתב מגידות של רבי נחומצי כתבו, שהמגידות בשפיקוב, מורשת הרבי הזקן מסקוירא, שנמסרה לר' נחומצי, נמסרה בהסכמת כל בני מתא לבנו ר' מאטילע, והוא ישב על כסאו אחריו, ובלעדו לא ירים איש את ידו ואת רגלו במנוי רב ושו"ב וכו' וכו'.

אחרי הטהרה נגש פאליק ואחיו משה, משה פנחס השו"ב, משה שו"ב, אלטיר המלמד, ואחריהם כל הנמצאים באותו מעמד, ובקול ובמעין דמעות פנה פאליק אל הצדיק הנפטר, רבי, הכתב מגידות שהיה לך בעירנו בתוקף חק הירושה מאבא הרבי הזקן מסקוירא, נמסר לבנד יחידך ר' מאטילה, שמהיום הוא יהיה ממלא מקומך, ויקרא רבי ורבנו, לכל החסידים שלך בשפיקוב והסביבה. והכתב נמסר לר' מאטילה, שחתמו עליו כל אנשי העיר שנמצאו באותו מעמד. רבי קבל את הכתב מתוך דמעות, מתוך מעין דמעות ומתוך דומיה ורטט קדש של כל הנאספים.

באשמרת הבקר, בארבע, הובל הרבי לקברות. אחרי סתימת הגולל ואמירת קדיש של הרבי ר' מאטילה, שבו המלויים העירה, כבנים אחרי

קבורת אביהם, מורם ומדריכם.
 שפיקוב נתימתה ביתמות שניה, אחרי היתמות הראשנה בפטירת
 הרבי הזקן מסקוירא.

לדמותו הרוחנית של ר' נחומצי ז"ל

ר' נחומצי ז"ל היה קפדני ומטיל אימה בחזותו החזונית, גבות
 עיניו הארוכות, מבט חודר הנשקף מבעד למשקפים גדולות, קולו קול
 מפקד, היה מטיל משמעת ויראת הכבוד אפיו על הכי קרובים אליו.
 כולו אומר רצינות, כמפקד העומד על המשמר. בת צחוקו לא נדירה,
 מלוה בהומור דק ועדין, אבל עוקץ וקולע. איש אוהב אמת עד
 לקצוניות, מוכיח ומותח דין קשה לעת הצורך אפיו על המקורבים
 ביותר, מבלי התחשב עם עמדתו וזכותו של המקורב הנכבד. כ"ז
 מלבר, ומלגאו לב טוב בלי גבול. וגם התוכחה לא באה לקנטר, אלא
 מתוך אהבה למקורבים בראותו שהם מעמקמים! את הישרה, ומענותים
 את האמת.

על אפיו ותכונתו דלעיל, יעידו העובדות דלהלן שהייתי עד
 ראיה להן, ונחרתו היטב בזכרוני.
 בחוהמ"ס נשאר עוד הרבה אורחים מימים הנוראים, ונתוספו
 עליהם גם חדשים. רובם סעדו בסוכת הרבי הגדולה, שהוקמה בשביל
 עריכת השולחנות בימי ההג. והיות שלא הספיק די "החלה", הלכו
 המשמשים וקנו "פת קיבר", כלומר לחם שיפון שחור.
 חרה ע"ז לאחד מהחסידים, היתכן, על שולחן אדמו"ר בחוהמ"ס,
 בסוכת הרבי, יגישו לחם שחור, האין בזה משום "המבזה את
 המועדות", בטח זה מפועלות המשמשים בנגוד לרצון הרבי. מה עשה,
 הלך והטמין פרוסת לחם שחור תחת הכר למראשותי הרבי, באופן שיבא
 לפני עיני הרבי בשעה שילך להרדם רדימת צהריים. וכך הוה, הרבי

הבין את הקובלנא שבזה. בצהרים, אחרי הרדימה, הגישו לו כוס תה. קרא אליו את המשמשים שעל הבית, יוסי ויקיר, ופרוסת הלחם השחור, שהונח למראשותיו בידו. ובטון נרגז התחיל להטיף מוסר להם: אתם חסים על כספי, או אתם מפחדים שישאר פחות בשבילכם. היתכן? יהודים עזבו את ביתם ובני ביתם, ובאו לבלות ימים הנוראים וימות החגים אצלי, ואתם, בחוה"מ בסוכה, אתם מגישים להם לחם שחור. ולמה לא אפו חלות, ואם לא הספיק, האין כבר לקנות לחם לבן, וכי אין בזה משום "המבזה את המועדות". אני דורש מכס מכאן ולהבא לכבד את החסידים, וגם את הבע"ב הבאים אלי, ביחוד בימי מועד ושבט, שירגיש א"ע כמו בביתו. רצוני שהיהודי הבא אלי, בכל משך שהותו כאן, ישכח את עול הפרנסה, את רישו ועניו ונטל צרותיו, ויחליף קצת כח ברוחניות וגשמיות, שישוב לביתו ויוכל להמשיך הלאה את עול החיים הקשים. חובתי להרגיש צרות כל איש ואיש הבא אלי, ולהקל את עולו בכל מה דאפשר. המשמשים יצאו כנזופים, והקהל שכבר התאסף לתפלת המנחה הקשיב בתשומת לב לדברי רבו ומורו, היוצאים מעומקא דלבא של אוהב ישראל בכל לבו ונפשו.

עוד עובדא, שאין לפניו משא פנים אפ"י למקורבים. בצהרי יום קיץ, אנחנו לומדים בביהמ"ד של הרב, כלומר בשאלאש הגדול, ילדים שרק אחדים מהם "מעוטא דמעוטא בר מצוה, שומעים פתאם קול המולה בבית הרב, והרבי צועק כועס ונרגז מאד. רצנו כולנו לחצר הרבי, הרבי עומד באולם החצון, המשמש לפעמים גם בית מדרש וחדר האורחים, והאחים הסותרים מהחסידים הותיקים, ליבר וצבי דוב סניטקובסקי (שנחשבו לש"ב עם הסבתא חיה), עומדים חורים כסיד, וממולם עומד חיים הירש יורקבצקי מטולטשין, בן יענקלי רויזעלש משפיקוב. והרבי צועק בחמה שפוכה, יקיר, אני גוזר עליך שתומ"י תוציאם מביתי, ולא ידרכו עוד על מפתן ביתי. מה זה, חים הירש

מזמין אותם לדין, והמה מסרבים, ואומרים בפרוש בפני שבשום אופן לא ילכו לדין. הוציאם יקיר תיכף מביתי. יקיר מסרב, אינו מעיז לגשת לליבר ולצבי דוב ולהוציאם החוצה. אבל הרבי צועק "אני גוזר עליך להוציאם. ובע"כ ניגש יקיר ומבקש סליחתם, ואמר להם עליכם לצאת. תומ"י וחפויי ראש כמנודים ונזופים עוזבים ליבר וצבי דב, מותיקי חסידי סקוירא, את בית הרבי.

עוד עובדא. בחורף, והרבי כבר חולה וחלש מאד, ליל שבת, וכבר השעה האחת עשרה, והרבי טרם נכנס לשולחן. החסידים מחכים, וגם מתי מספר מהותיקים משפיקוב, וגם אבא ואני בן האחת עשרה. כנהוג, קודם שהרבי נכנס, החסידים האורחים מקדשים קדוש היום על כוס יין, ונוטלים ידיהם לסעודה, ובוצעים על לחם משנה, ומחכים על הרבי. ופאליק, הוא המסדר את השולחן ומושיב את האורחים כ"א לפי ערכו וכבודו. ואברך אחד משאריגראד עלה וישב על הספסל הצדדי למעלה, לא רחוק ממושב הרבי, בראש השולחן. והרבי נכנס וקדש ונטל את ידיו "להמוציא". לא ישר בעיני פאליק עליית האברך "בעילא דרוותא" (?) ונזף בו, האין לך כבר מקום לשבת רק כאן. האברך התבייש מאד, בבחי' "אזיל סומקא ואתי חורא", ונסוג אחור עד המושב האחרון בקצה השולחן. והרבי היטב חרה לו בראותו כ"ז, ובאמצע נט"י לא יכול להפסיק, אבל לא יכול לעצור ברוחו והתחיל "נו או, נו", ולרמז בידו להאברך שישב בחזרה על מקומו למעלה. האברך נבוך מאד ועמד במקומו מבלי נוע. הרבי ברך ברכת המוציא ובצע על הפת, ואח"כ פנה לפאליק באזני כל הקהל ואמר: אבא ז"ל חטט ונקר ממך כל הגידים הרעים, ועוד נשארו, ויש גם לי עוד עבודה רבה אתך. ואיפה "המלבין פני חברו ברבים".

פאליק כמובן קבל את הנזיפה בשתיקה כהודאה דמיא.

בחורף זה נעשה "בר מצוה" בנו יחידו של אנשיל המלמד שלמדתי אצלו. כמובן הלך אל הרבי שיניח את התפלין "למיכלי" שלו. אני

וחברי עקיבה מכפר סטויאנה, שנחשבנו אז מגדולי תלמידיו, הלכנו
 ג"כ אתו להשתתף בחגיגת "הבר מצוה" של הבן היחיד של רבנו,
 וחברנו לספסל החדר. הרבי, כבר שכב במטה, והתפלל ההקדמה לתפלת
 שחרית, ברכות השחר, סדר הקטרת וכו', ובקשוי [!] התגבר והתחזק
 לקום מהמטה להנחת הטו"ת ולהתפלל עם הצבור, במנין המורכב
 מיחידי סגולה ומבני החצר, המחכים לתפלת הרבי. השעה כבר אחת
 אחה"צ. נדחק ונכנס אנשיל עם הבר מצוה, כשהתפלגין בכסם המרוקם
 מתנת הכלה שלו מליפוביץ, ואני ועקיבה ג"כ נדחקים לראות
 ולהסתכל הנחת התפילין של הרבי, אטו מלתא זוטרתא? אבל לגודל
 תמהוננו, תמהון כולנו וחרדתנו, התחיל הרבי לצעוק מתוך קירות
 לבו הכואב ומצטער: מה אתם רוצים ממני? האינכם רואים שאני איש
 ידוע חולי ומלא מכאובים, האם לא תתנו לי מנוח עד הרגע האחרון.
 אנחנו הקונדסים השתמטנו לאט לאט, הסתתרנו מאחורי המלמד שלנו
 אנשיל, שלא יפגע בנו מבטו הזועם של הרבי. ידענו היטב מהמשנה
 ממסי אבות "והוי מתחמם כנגד אורן של חכמים שלחישתן לחישת שרף"
 וכו', ויצאנו בבריחה אטית. גם אנשיל והבר מצוה נסוגו אחור,
 השתמטו ויצאו כנזופים, ועמדו ע"י הדלת הסגורה. אנשיל עמד
 נבוך, לא הרהיב עוז בנפשו להניח בעצמו את התפילין לבר מצוה
 ולמלא את תפקידו של הרבי.

עברו כמה רגעים בדומית השקט הבאה אחרי מבוכה ותמהון
 וכאון, נשמע קולו החלש של הרבי מבעד לדלת הסגורה, אנשיל!
 "הכנס הנה עם הבר מצוה". אנשיל ומיכלי נכנסים בצעדים אטיים
 "ע"ג בהונות רגליהם", אני ועקיבה הסתתרנו מאחריהם ונדחקנו
 פנימה מבעד לדלת הפתוחה למחצה. הרבי מסב במטתו, מעוטף רק
 בטלית עם העטרה הרחבה המכסה את ראשו השב, נראו רק פניו המלאים
 אמנם, אבל חורים מאד מבלי טפת דם, וגבות עינו [!] הלבנות
 והשרועות נראות מבעד למשקפים הגדולות השקופות. אני ועקיבה

עומדים נפחדים ונרעדים, כמו לפני "יום הדין הגדול והנורא". הרבי נראה אז בעינינו לא "כבר נש מעלמא הדין", אלא כבר אלהין ממש הנמצא במקרה בין דרי מטה. הרבי התחיל להתנצל לפני אנשיל המלמד, וקולו הולך ומתרכך: ידוע כמה הזהירו חז"ל לקבל את היסורין באהבה, אבל כמה קשה לקיים מצוה זו, שהלא זה ענף מהמצוה הגדולה ששקולה כמעט ככל התורה כולה, בכל "לבבך ובכל נפשך", אפי' נוטל את נפשך. ומי לנו גדול מרי יהושע שבזמן שחלה ענה על שאלת רבי יוחנן "חביבין עליך יסורין"? לא הן ולא שכרן. בא וראה כמה גדולה עברה של כעס, באת אלי עם בן יחידך להניח לו התפלין לבר מצוה שלו, ואל מי באמת עליך ללכת, ואני גוער ונוזף בך. אמנם יש תרוץ, המכאובים, אבל האם זה תרוץ מספיק, די התעמקות קצת בגודל המצוה של הנחת תפלין ובהכנסת נפש מישראל לבר מצוה - לשכוח ומבלי להרגיש את מכאובי הגוף לגמרי. קולו של הרבי התרכך מאד, כקול ילד קטן המתחטא ומתנצל לפני אביו. הלא תסלח לי אנשיל, בדעתך כי כעסי המדומה הוא מהשפה ולחוץ, מרוב מכאובי וצערי. וממני ומעקיבה סר הפחד לגמרי, ועמדנו כבר כבני בית. הניח את התפלין, והטיף קצת מוסר ותוכחה "להבר מצוה", וברכות לאביו. יצאנו כולנו והתפלה החלה.

כל העובדות דלעיל עדים נאמנים לתכונתו ודמותו הרוחנית של הרבי ר' נחומצי זצוק"ל, כמו שתוארה לעיל. זכרו קדוש וברוך.

הרבי ר' מאטאלה משפיקוב

והחצר השפיקובי

אחרי פטירת ר' נחומצי ז"ל נתיתמה שפיקוב, נתיתם כל החצר. כל בית הרבי, שנמצא עוד בשני בתים שכורים, בביתו של משה קאהן שעבר משפיקוב לאודיסה, חתנו של יעקב רבינוביץ, גיסו של יקיר ביק, שעברה אח"כ לקנינו של יקיר, והדירה השניה, דירתו של

בעריש האדמון, שהיה אח"כ קנינו של האורדניק "בעל התוף" (ע"ש כריסו הגדולה והעגולה), והיה לבית המנופול של הי"ש. הרבנית האלמנה שיינדלה, בתו של ר' דודל מטאלנה, עברה לביתו של ליב ויניצקה, שאז נבנה מחדש על משואות בית ישן ורעוע המטה למפלת, והיה הרבה שנים להאכסניא ולבית המלון המרכזי בעיר, ביחוד לחסידים, מפאת קורבתו לחצר הרבי, כמבואר להלן. לרבנית הזקנה הוקצו שני חדרים יפים, ונהלה שמה מעין "רבנות" של רבנית יחסנית, בתו של ר' דודל מטולנא, והחסידים האורחים בבואם אל הרבי הצעיר, מכבדים גם אותה בבקור, מפני כבוד אביה הגדול וכבוד בעלה הרבי המנוח ז"ל, ולפעמים מזכים אותה גם "בפדיון" ומקבלים את ברכתה.

הבן היחיד המופנק[!]

עולה על כס הרבנות השפיקובית והסביבה

עמדה לו לר' מאטלה הצעיר זכות אביו "וכבן יחיד", לקבל כתב מגידות בשעת פטירת אביו ולפני הנפטר הגדול, כמבואר לעיל. אבל בהיותו עוד צעיר לימים, אולי כבן עשרים וחמש, הוא בעצמו מהסס, וכן התקבל בהסוסים ופקפוקים מצד החסידים הותיקים. ופאליק נחשב בעיני עצמו ובעיני כל החסידים כאפטרופוס של הרבי הצעיר, וכגדול העומד על גבו להנחותו ולהדריכו בדרך הישרה, הנאותה לרבי צעיר הממלא מקום אבותיו הגדולים.

הרבי הצעיר חונן באשה חשובה מאד, רבנית צנועה וכשרה שכל החסידים מכבדים ומוקירים אותה מצד יחס אבות, בתו של ר' יוחנצי מרכמסטריבקה, ומצד יחוס עצמה. ויחד עם צניעותה וכשרותה והנהגתה בכל הליכותיה כרבי ממש - ואולי במדה ידועה יותר דיקנית בהנהגתה כגדולי הצדיקים - גם אשה אינטליגנטית ואילגנטית מאד. חן של בת אצילים, אצילות רוחנית, מתוח עליה

ועל כל הליכותיה ונמוסיה. מלומדת, יושבת במסיבה עם גדולי החסידים, ומתבלת את שיחתה במאמרי חז"ל בהלכה ואגדה. בקיאה בדיני השו"ע ומחמירה מאד בדין הכי קל. כותבת עברית צחה, בסגנון המשכילים התנכ"י, אבל בתבול בפתגמי חז"ל. עומדת בתפלה משעות הבקר עד אחרי הצהריים. מפליאה במעשה ידיה, בתפירה ואריגה ורקימה, מעשה ידי אמן מפליא.

ר' חיים גבאי ספר, שאחרי החתונה של חוהלי, כעבור שנה, בא ר' יוחנני מרכמסטריבקה לסקוירא לבקר את בתו חוהלי, שהיתה חביבה עליו מאד, ובקש מהרבי ר' איציקיל שישגיח על חוהלי היקרה לו מאד. הרבי ר' איציקל ענה, על חוהלי אין צורך לצונני, היא לא נחשבת אצלי בין הנקבות אלא בין הזכרים.

להם ארבע ילדות, הבכירה פייגאלה, חייקהלי, לאקלה מירלי. כולן יפות ונחמדות, לכל אחת חן ויופי מיוחד. נכנסת פייגהלי, נדמה שהיא היפה מכולן. אחריה נכנסת חייקהלי, נדמה שהיא עולה על כולנה.

סבת ההסוסים ההדדיים של הרבי הצעיר והחסידים הותיקים

יש בבני הרביים, שעוד בחיי אביהם המה נכנסים לעסקי הרבנות ונרתמים בעולה. וכן הוה עם בני הרב מסקוירא, ר' אברהם יהושע הבכור, ר' נחומצי, ר' ישראליק, שעוד בחיי הרבי הזקן, מבלי אומר ודברים, סמך את ידו עליהם. והיו יוצאים לערים ועירות, ומבקרים בקהלת קדש הסרים למשמעתו של הרבי הזקן בתוקף "כתבי המגידות".

לא כן הרבי הצעיר ר' מאטילה. בהיותו בן יחיד להוריו היה רך ומפונק מנעוריו, כבני הרביים. לא נרתם לא בעול של פרנסה, שהיה משכים ומוצא הכל מן המוכן "מפת בג המלך". בהיותו בן יחיד, לא יכול רבי אלתר המלמד שלו לשום על צוארו את עול התורה. אחרי

חתונתו, בהיותו לאברך, אצ"ל שלא התערב כלל בעניני הרבנות. והיות שלא נרתם בשום עול של החיים, ולא ידע מעולם את קשי החיים, היה "אוהב חיים". והיות שהחסידיים הותיקים לא היה להם שום ענין אתו, ושום יחס של קירבה אליו, והוא ג"כ מצדו לא מצא ענין בקרבת הזקנים הבטלנים האלה, התלקטו אליו כל אברך מבני הגבירים וחתני העשירים "אוכלי המן" על שולחן חתנם, כל "אוהב חיים" "ועליז חיים", והיו למרעיו וידידיו. והיו קוראים להם "אבלי ציון", המבלים את ימיהם בטוב בבית הרבי הצעיר.

אחדים מהם הכרתי. חזקיל, בנו של לייביש הגבאי, חתנו של עשיר אחד חוכר אחוזות מהפריצים בסקוירא והסביבה, איש שכל הליכותיו ותנועותיו אומרים "אהבת החיים". להיות בנו של לייביש הגבאי, ובנה של "הליבישקה" בעלת האכסניא של כל החסידיים הגבירים, זה בעצמו כבר מספיק להסיר דאגה מלב בחור צעיר, שאמנם נתון תחת עול המלמדים שבעיר הכי טובים, גם לומד בצוותא חדא עם מאטילה בנו של ר' נחומצי, אבל כ"ז רק לשם דיקורציה בלבד. הלא לא יתכן שבן ר' לייביש לא יכניס צוארו בעול התורה.

נוסף על זה, הבחור חזקיל בן השבע עשרה לוקח אחרי כבוד לחתן לאחד הגבירים חוכרי אחוזות אצל הפריצים בסביבות סקוירא, בצרוף סך הגון של נדוניה ומתנות כדרך הגבירים. להתחתן עם לייביש, היקר כל מחיר. פעם בא חזקיל לשפיקוב אל הרבי הצעיר בעלותו על כס הרבנות. איש ענק ממש, משכמו ומעלה גבוה מכל העם, ראש גדול בעל תלתלים מורכב על שתי כתפים רחבות, עינים קטנות יושבות על מלאת של שומן זך ועדין, שתי לחיים ורדיות נוטות לסומקא. צועד בצעדים כבדות[!] ובטוחות[!], ולפניו כריסו הרחבה כיאות לחוכר אחוזות (פוססור) למשפחת (פוסוסרים) מצד אשתו. מלבושיו נהדרים ומגוהצים בתכלית הנקיות והגהוץ, מעשה פריץ. בכ"ז בשבת קפוטה קצרה, לא ביותר, בלשון החייטים "ולדיש בעלי בתיש", של אטלאס

נוצץ. פרוה של ברדלס (טכויר). כמובן, קולו יוצא מטובורו[!], כטון של שר פלך, ומתובל בהומור ובדיחות, מלווה בבת צחוק תמידי, כאיש שמעולם לא טעם טעם של חיים קשים. כולו אומר "חיים" והנאת החיים.

פתאם נטרד מגן עדנים, התמוטטו עליו שמים וארץ. קפצה עליו רוגזה של "רבנות", ומוכרח להרתק בעול של אשה וילדים, של הנהלת חצר עם כל הנלוים עליו, הוטל עליו חוזה של "כתב מגידות", והחבריא של שפיקוב, החבריא הכי חשובה והכי נכבדה אצל הרבי הזקן. וחיים גבאי וגיסו דודי, יצאו לכבוש עבור הרבי הצעיר ערים ועירות מהסביבה, שיש שמה כתבי מגידות להרבי הזקן ולרבי נחומצי ז"ל. ופאליק עומד על גבו, ומשגיח על כל צעדיו.

לא קל היה להיות רבי לחסידי סקוירא, שהורגלו וחונכו ע"י הרבי הזקן לחסידות של תורה ועבודה, של חטוט ונקור וחפוש תמידי והדדי של הרבי ביחד עם החסידים. בנגוד למקובל אצל חסידי סודיגרה, שכל ילד של הרבי הוא "קדוש מבטן". והנכד ר' יוסף מאירל, שעוד בחיי הרבי היה מפורסם בין כל חסידי סקוירא בתורה ויראה ועבודתו, ושגור בפי החסידים שהרבי הזקן אמר עליו, אני מעיד על ר' יוסף מאירל שמימיו לא היה נער. במובן החסידותי זה מביע ומבטא הרבה מאד.

ולב הרבי הצעיר מלא על כל גדותיו הסוסים ופקפוקים, היעצור כח לשאת עליו את כל המשא הכבד שהוטל עליו באופן כה טרגי ופתאומי? והוא מתחיל לחטט ולפשפש במעשיו, ולעזוב מאחריו ולהפרד מחיי הנוער הכה עליזים שעברו עליו משנות ילדותו ועד היום.

ההסוסים והחפושים והוידוים האלה, בזמן שהלב מתמלא על כל גדותיו, המה מתפרצים החוצה בהבעה של וידוים והתנצלות לפני החסידים הותיקים.

ביחוד מובעים דברי וידוי כאלה בלילי שבתות, אחרי "השולחן", בשעה מאוחרת, בזמן שהבע"ב המקורבים והאורחים החסידים שרובן "בעלי בתים" כבר הלכו הביתה. הלך כבר גם פאליק, וחיים גבאי, שבפניהם לא ירהיב עוז בנפשו לפצות פה. נשארים רק מתי מספר מהחבריא, משה פנחס, אבא, ומשה השובי"ם, אנשיל מלמד, בנימין מלמד החגר, אבא משה החזן. נטפל להם האברך העילוי עול הימים מהר"ש, שכבר מפורסם לעילוי ובקי בש"ס ופוסקים, וידיעה באותיות הקטנות, ראזי!!] דראזין!!] של ספרי הקבלה. וגם אני כותב הטורים בן השתים עשרה נסחף אחרי אבא, ונשאר גם אנכי בין המעטים האלה שלפניהם שופך הרבי את כל מרי שיחו.

זכורני היטב את השיחות האלה, בלילות הקיץ שאחרי פטירת רבי נחומצי ז"ל. השיחה הראשנה בליל שני של פסח, אחרי ספירת העומר בצבור אחרי גמר ההגדה, במעמד כמעט כל אנשי העיר שבאו לספירת העומר של הרבי כנהוג ומקובל בסקוירא, ואחרי אמירת שיר השירים בהתלהבות גדולה ובדביקות עצומה, שהתרשמו מזה לא רק הבע"ב, אלא גם החסידים הותיקים המכונים בשם "החבריא". ואחרי שנשארו רק אלה יחידי סגולה המנוים לעיל, נכנס הרב!!] לתוך האולם.

הרבי עמד על רגליו, וקומץ החסידים סביבו.

פתח הרבי ואמר: "פחד ורעדה תאחזני, בהעלותי על דעתי שנמסרה!!] לי כתב מגידות מורשת אבי, ובתוקף הכתב הזה אתם מכתירים אותי בשם "רבי", ועוד מעט ותוסיפו גם צדיק, כדרך החסידים הכותבים "הרב הצדיק". והצדק אתכם, אתם זקוקים לרב, ומהו הרב בלי "צדיק". אבל מה גדולה האחריות של הרב לחוד, כאמרם ז"ל על הפסוק "כי שפתי כהן ישמרו דעת ותורה יבקשו מפיהו" אם הרב דומה למלאך ה' צבאות יבקשו תורה מפיהו, ואם לאו אל יבקשו. אבל איך אני נגש לקבל עלי את האחריות של "רב", ובפרט של צדיק, בדעתי היטב את מך ערכי, האם בתורה ותפלה ועבודה שלי

במשך כל שנות נעוריי. ומה אומר ולפניכם גלויים וידועים כל אורחות חיי ותהליכותי[!], שעברו בהבל וריק". הדברים שיצאו מתוך לב קרוע ומורתח, נכנסו עמוק ללב המקשיבים, ורסיסי דמעות נראו בעיני כולם, שנדבקו כמו במסמרות אל הרצפה. חרדה ורטט קדש עבר בכל האולם, נדמה כאילו האבות הגדולים הרבי הזקן ור' נחומצי ז"ל, רוחם ונשמתם מרחפוח באולם, ומקשיבות לקול הוידויו של הבן הצעיר שנתיתם פתאם והוטל לתוך כור ומצרף של אחריות גדולה.

והרבי ממשיך הלאה את שיחתו. אלא מאי, אני חושב במאמר חז"ל דלעיל, הכתוב מדבר בכהן, בכהן גדול, כי הלא הדברים שמה מוסבים על אהרן הכהן, וחז"ל הסמיכו ע"ז את הרב, כנראה שיש איזו סמיכות בין הכה"ג להרב. בכ"ג נאמר "והכהן הגדול מאחיו", דרשו חז"ל "גדלהו משל אחיו", שאחיו הכהנים מעשירים אותו במתנות". אני חושב, שלא רק בעושר אחיו הכהנים מגדלים אותו, אלא גם בגדולה רוחנית. במנוי שלהם לכהן גדול את אחד מאחיהם, עפ"י רוב בן כ"ג, הם מגדלים אותו בגדולה רוחנית, ועושים אותו לכלי מוכן לקבל שפע רוחני, עד שבאמת יהיה ראוי לשמו ולהיות "הכהן הגדול מאחיו".

והוא ממשיך: חז"ל אמרו "בשביל ישראל בשביל התורה שנקראו ראשית, בשביל תרומה שנקראה ראשית, בשביל חלה שנקראו ראשית בשביל הצדיקים שנקראו ראשית". מכאן נראה שהצדיק יש לו איזה דמיון לתרומה וחלה. איך מגיעה התרומה למדריגת קדושתה, שהזר האוכלה או אפי' כהן בטומאה חייבים עליה מיתה. בע"ב, יהודי פשוט, נכנס לגורנו ונגש אל הכרי בן מאה סאה ולוקח סאתים, תרי ממאה, וקורא לה שם ואומר הרי זו תרומה גדולה. ובקריאת השם כבר נתקדשה התרומה בכל חומר הדין שבה.

וה"ה בחלה, עומדת אשה פשוטה ולשה עיסה כשעור חלה, ומגלגלת

חלה קטנה ומברכת ברכת להפריש חלה וקוראה לה שם חלה, וה"ז חלה, וכבר מוזהרים עליה בכל חומר הדינים שבה.

מכ"ז אנחנו רואים, שקריאת שם והפרשה מהחולין בכל דבר שבקדושה לאו מלתא זוטרתא היא.

וכן הענין גם עם הרבי. אתם החסידים באים וסומכים את ידכם על איש פשוט כמוני, וקוראים אותו בשם "רבי", "רבנו". אתם חסידי א"א זקני וא"א אבא ז"ל זי"ע, שהאצילו מאור נשמתם הגדולה עליכם, אתם מאצילים עלי. היעלה בידי להאציל גם מאור נשמתי עליכם בבחי' "אור חוזר". יהא רעוא, והאור הגדול מנשמות האבות הקי' יושפע על נשמתי הדלה, לזככה ולהאירה באור הקדושה והטהרה, ולא אכזב ח"ו את תקותכם ששמתם בי, ואהיה ראוי שיקרא בי שם אבותי הקי' זי"ע. ורסיסי דמעה נראו בעיני החסידים, ובעיני הרבי התנוצצו רסיסים-ספירים מתחת למשקפים הגדולים, השקופים כעין הבדלת.

השיחה נמשכה כשלוש שעות. מסרתי רק התמצית שנחרתה בזכרוני. החסידים שעמדו מרותקים כל הזמן נפרדו מרובם הצעיר, וכבר התחילו מאירים פני המזרח בפס אור לבנוני-אדמדס. מה אתם אומרים על שיחה שכזו, פונה אחד למשנהו בהתלהבות והתרגשות, הוא לא פשוט כ"כ כמו שחשבוהו, כנראה שנשמה גדולה שוכנת בו המחכה לתקונה וגלויה. ביחוד גדולה היתה ההתפעלות של מהר"ש, העילוי הצעיר, שענה ואמר אני רואה איש גדול, בעל נשמה גדולה כאחד מקמאי, מתקופת הבעש"ט.

השיחות האלה נמשכו כל הקיץ, בכל שעת הזדמנות החבריא בצוותא חדא ואין זר אתם. ההתלהבות של "החבריא" הולכת וגדלה, ביחוד של מהר"ש, העלוי הצעיר, המנבא ומספר עליו גדולות כעל אחד הקדמונים. לאט לאט התחילו החסידים לעמוד לפניו ביראת הכבוד,

ולקראו בשם "הרבי" בהא הידיעה סתם, שבתחלה יצא מפיהם השם "הרבי" בגמגום.

מרגלא בפומיה דר' חיים גבאי, מי עושה רבי, שלשה מלמדים. ומי מבטל רבי, שלשה מלמדים. כלומר, מי מוציא מוניטין לרבי בבחי' "נגד שמא", לא הבע"ב והגבירים אשר הרבי זקוק להם לשם פרנסה, אלא שלשה מלמדים, חסידים, לשם חסידות לשמה, המה הסומכים את ידיהם על הרבי ועושים לו פרסום. והשלשה מלמדים גם מבטלים את הרבי בבחי' "אבד שמיה", בסורם ממנו.

קומץ החסידים, בבחי' שלשה מלמדים, שהתקשרו אל הרבי הצעיר בהתלהבות כ"כ גדולה, הפקיעו את שם הרבי בכל הסביבה, ושמו הולך וגדול מיום ליום. נוהרים אליו מכל הסביבה, החסידים הותיקים מגדולי חסידי סקוירא, בהם רבנים מפורסמים, עשירים וגבירים נכבדים. די להזכיר מהרבנים, הרב ר' מאיר מברליב, ר' חנוך משאריגראד, הרב למברסקי מוויניצא, הרבנים והשו"בים מנמירוב וברצלב. מהגבירים, ר' אהרן זלצמן, פרנקל, נפתלי ווארהפט מטולטשין, עקיבה לנדא, עזריאל רוזנברג מנמירוב. אף מהסביבה הרחוקה, ר' יוזיף דאשיבר מבארדיטשוב, מגדולי חסידי סקוירא. תיכף אחרי הפסח התחיל פאליק לאסוף כספים מהבע"ב דמתא, להקמת ציון ע"ג קברו של ר' נחומצי ז"ל, עד שבת נחמו נבנה הציון.

תכנית לבית הרבי

החצר השפיקובאי

פאליק מתחיל תיכף אחרי "ימים נוראים" וימי החגים, שעברו בפומבי גדול, התאספו על ר"ה כאלף חסידים, הש"צ היה ארהלי[!] בוטשטיין מהומן, הש"ץ הקבוע לימים נוראים אצל הרבי הזקן, ואצל ר' נחומצי בשנה הקודמת, הראשנה והאחרונה לחייו בשפיקוב. בהתאסף ראשי עם כל גדולי החסידים, בהם גם אמידים, עשירים

וגבירים, התחיל פאליק לתכן אתם את תכנית החצר, כמובן שצריך להיות בתבנית החצר מסקוירא. ופתח רשימה לתרומות כסף בהתחייבות[!], ומאחדים כבר גבה את התשלום הראשון. ובזה הונח היסוד לבנין הבית.

המחלוקת בין הבע"ב על מקום הבית

יש שתי תכניות, א' תכנית עלית, איפה שנבנה הבית, מגרש גדול הנתן בחכירה של מסים מהקנטורה של הפריץ באלאשאו כנהוג, ובמחיר ז"ל[!] חמש ק"פ לכל ארשין מרובע. והשכנים מסביב, יעקב רבינוביץ, פנחס הזגג, מקצים גם קצת מגנותיהם הגדולות הגובלים עם המגרש, בכדי להרחיבו ולהגדילו. לייב ויינצקי משאיר את המרחץ שנבנה על מגרשו, לזכותו של הרבי.

תכנית ב', התחתית. כל המגרש שסביב האפטיקה, עם הבית. בע"ב של הקלויז מזכים את הרבי בקלויז שיקרא ע"ש הרבי, והרשות בידו לעשות בו כרצונו כאדם בתוך שלו. התחילה מחלוקת בין הבע"ב העליונים לבין התחתונים, כ"א מהבע"ב מחשבים חשבונות ומתכנים תכניות. בהיות ביתו קרוב לחצר הרבי לפי תכנית א או ב, יעשה מביתו מלון, אכסניא, והאורחים לעשרות יום יום, ולמאות "בימים הנוראים", וזה אך בתחלת שנות מלכותו של הרבי, בשנה הראשנה לעלותו על כסאו, ואולי במשך השנים לאלפים יגיעו כמו בסקוירא. המחלוקת בין ב' הצדדים נמשכה כחדשים, עד ש"ס הוכרעה הכף לצד תכנית א' העלית, ותכנית ב' התחתית ירדה מעל הפרק.

ההכנות לבנין

בא מודד הקרקעות (זמלי מיער") מהקונטרה, מדד את המגרש וסמן את גבוליו. בינתים הלך ברוך מילמן המכונה "ברוך תיש" (ע"ש מהירותו ופזיזותו ועזותו, והצקתו[!]) את האמת הערומה והחשופה,

שתמיד יש בה מן המרירות והקהת[!] השנים - בפני כל בעל בעמיו ונכבד בעדתו. ולא מתבטל אפיו בפני הפריצים שעליהם פרנסתו. הלך ברוך אל המנהל קלאר, והשיג בשביל הרבי גם את הבנין הגדול העתיק של בית החולים העתיק בימי שביקובסקי, וסניור הזקן, שאני עוד זוכרו מימי למודי בחדרו של מרדכי המלמד, שביתו גובל עם מגרש הרבי, השיג עבור מאה וחמשים רובל, ואשר הסופר סת"מ נתן את הסך הנ"ל, ושכרו ישיבת-דירה בבית זה עד שתשיג יד הרבי להשיב לו את כספו ושב הבית לנחלת הרבי.

בינתיים, ודי הוריד שלג גדול מן השמים, שלג וקור וכפור, והדרכים סוללו בידי שמים בכביש לבן מוצק וחלק. העגלות בעלות הגלגלים נעלמו ונסתלקו הצדה כדבר אין חפץ בו, במקומם באו המחלקות. ודרך השלג או "דרך המחלקה" (א שליט ווייגס) נוחה מאד להובלת משאות כבדים, ושכר הובלה בזול, מפני שבחורף כל ימות השלג עד תחלת האביב, כל האכרים ובהמתם פנוים מכל עבודה בשדה וכל עבודתם רק הובלה.

השתמש פאליק בשעת כשר זו, ועשה הלואה אלפים רובל במזומנים ע"ח ההתחייבות[!] שכבר נרשמו, והעתידים להרשם ע"י הגבאים המשולחים שיצאו לערים ועירות של הסביבה, והחלו להוביל מיערות האלונים מהסביבה קורות להנחת היסודות "פאדווליניס", וקורות התקרה ועמודים ויתר עצי הבנין. ביחוד מהיער הגדול של מאיר הלמן (חותנו של נפתלי דוכאוני) שאצל העירה טיבירוב. נקראו המהנדסים הגדולים שבעיר, ראובן חתן הזג (ראובן דעם גלייזערס), יוסף פאסטילניק המכונה (יוסף שמרליס) ואחיו יצחק פוסטילניק (איצי וועלוולס). גדולי הבנאים, איוואן סטיעץ, דאנילע ליפה, מיכאוולה פהגראלני. באספה הדדית נתכנה התכנית, עפ"י התכנית הכללית של פאליק כתבנית החצר מסקוירא, הידועה היטב לתושבי שפיקוב החסידים.

הוזמנו מכפר בושינקה ושעריס כחמשה עשרה קצפים, כולם כבני הדת האותידוכסית[!] העתיקה (סטארי אובראדצי), מגודלי זקן פטריארכלים, חרשי עץ (פלוטניקיס), והחלו להקציע ולהכין את הקורות והעמודים בקו ובאנך ובמשקלת, בהתאם למדות הנחוצות ע"פ התכנית.

היתה גם הצעה לבנות בית חומה מלבנים, אבל הרבי התנגד לזה, ואחריו החזיקו פאליק וחיים גבאי. עמד לייביש הזקן והעיד שבצירנוביל, אצל ר' מאטילה, עלתה פעם הצעה לבנות בית חומה, עמד ר' מאטילה ז"ל ואמר, שצואה מאביו ר' נחום הגדול, שצאצאיו לא ידורו לעולם בבית חומה. ראשית, זה מורה כעין דירת קבע בגלות ויאוש מהגאולה, ושנית, כל חיי העוה"ז המה רק דירת ארעי, הכנה בפרוזדור לחיי הטרקלין, והפרוזדור מי לא סגי ליה בבנין עץ? ובכן, סמי מכאן בית חומה.

חגיגת הנחת היסודות

תיכף אחרי חג הפסח הוחגה חגיגת הנחת היסודות. וזה דבר החגיגה, בקצה הגבול המערבי של המגרש, הפונה לצד, נערך השולחן בשביל הרבי והמקורבים הנכבדים, ושתי שולחנות בשביל הבנאים וחרשי העץ, לגוים האוקרינאים לבד, ולקצפים, כי הקצפים האורטידוכסים לא יאכלו לחם עם האוקרינאים, המכונים אצלם בשם לגנאי (חוחולים), כי תועבה הוא להם, ולחמם לחם מגואל, כי הלא הקצפים האורטודוכסים לא יגשו אל הלחם בלי נטילת ידים, ועוד מנהגים שונים עפ"י המנהג הישן.

הרבי מחלק משקה ולקיך ומיני תרגימא לקנוח לכל בני העיר והאורחים החסידים מהסביבה. והבנאים וחרשי העץ, הקצפים והגוים החוחולים, מטיבים לבם בכוס י"ש, ומקנחים בדגים מלוחים ובכעכי

סולת מן המובחר, ושותים לחיים להרבי ולפאליק ולכל מכריהם היהודים, והשמחה היתה גדולה. ושפיקוב הקטנה הולכת ונעשית לתפיות, ולאחד ממרכזי החסידות בפלך פאדאל.

בנין הבית דמתקרי "חצר הרבי" נמשך שנה וחצי, נגמר בסוף הקיץ השני. ופאליק עומד ומנצח על מלאכת הבנין, ואם לפעמים - ולפעמים זה בא באופן תכוף מאד - יש מחסור בכספים לצרכי הבנין, פאליק ממלא את החסר מכיסו הוא, וזוקף את החוב ע"ח הרבי הצעיר, יותר נכון ע"ח תקציב בנין החצר, כלומר ע"ח חסידי הרבי, שהם מוכרחים למלא את החסר. חוב שאמנם נזקף ע"ח הרבי או החסידים, אבל לעולם לא בא לידי גוביינא.

ותשלם מלאכת הבית. עוד לא בכל הדרו, אבל בכ"ז הבנין במצבו הגלמי והבלתי משוכלל כבר בנין גדול ונהדר. בית בן שמנה עשרה חדר, לא סתם חדרים, אלא אולמים מפוארים. להרב לחוד, ולהרבנית לחוד, אפ"י שני חדרי המטות לחוד, כמנהג הרביים הצ'רנובילים. בכניס[!] הראשית אולם גדול, משמש חדר ההמתנה לקהל החסידים והאורחים, וביהכ"נ וביהמ"ד מעין ישיבה ללומדים ולמתלמדים. וכ"ז הוא רק באופן זמני, עד שיבנה הקלויז הגדול שישנו בתכנית הכללית. מצד דרום אגף של שלשה חדרים, המטבח, בבנין ארוך וקצר[!] לכל צד הדרומי של המגרש. הבנין הארוך הזה כולל, מלבד המטבח, גם קרפף גדול, מעין מסד[!] עם גג של כנפים, המשמש סוכה לחג הסוכות, שכנפי הפת נפתחות, וכל השנה מחסן. אחרי הסוכה אורוה לסוסים. השלש משמש גם לעריכת השולחנות בימים הנוראים ובימי החגים שלאחריהם, שמתאסף קהל חסידים גדול יותר מאלף איש, מכל הסביבה הקרובה והרחוקה.

המגרש הוא היקף גדול, הכולל לצד מזרחו גם בנין ישן של בית חולים עתיק של הפריץ הפולני הקודם שביקובסקי המוזכר לעיל, וגובל עם השפלה (דולינה), שמה גרים איזה מין גוים בבחי'

"כוי", שלא הכריעו בהם חכמי האתנוגרפיה אם הם גויים או פריצים, שרידי וניני השליכטה הפולנית שתפסו את הפקידות הנמוכה בימי שלטון הפריצים הפולנים בתקופת השעבוד, ומתפרנסים ממלאכות שונות, רצענות, טיוח, סיוד, כביסה בבתי יהודים וכדומה.

על סף בית המדרש

כידוע, בחבל וואהלין ברוסיה, הכולל בתוכו את תחום המושב הדרומי מערבי שהם פלכי וואהלין, קיוב, קומיניץ פודול, עד הדניסטר, לא היו ישיבות כמנהג ליטא, אלא בית המדרש בכל עיר השתמש מעין ישיבה, שבו מתרכזים כל הלומדים שבעיר. בחורים, אז בתקופה זו, נער משנעשה בר מצוה נקרא כבר בחור, עוזב את החדר ונכנס לביהמדר"ר להשתלם בלמודי גפ"ת. תנ"ך לאו דוקא, זה ענין לת"ח שהחמיצו, כי הלא מהתנ"ך הגשר והמעבר לספרים החצונים, ספרי השכלה רח"ל. גם האברכים הסמוכים על שולחן חותנם, מבלי התחשב עם מדת יכלתם בלמודים, מוכרחים להכנס לביהמדר"ר, בכדי שלא לבייש את חותנם. ובימים ההם, אין כבוד בישראל אלא תורה. כידוע, ביהמדר"ר, מלבד שהי' בי"ס לידיעת התלמוד ופסוקים[!] ולהשתלמות בזה, הי' גם אגב אורחא גם בי"ס להשתלמות בכתיבה ובחשבון. ובתקופה שאנחנו עומדים בה, גם המעבר לספרות העברית החדשה, ספרות ההשכלה, כמבואר להלן.

בימים ההם, ואני כבר בן שתיים עשרה, ביהמדר"ר כבר בחרבנו, כלומר התרוקן כבר מלומדיו, "הגוזלים כבר נצו גם נעו". ארונות הספרים, קצת הספרים עוד עומדים בארונות, והספרים הכי חשובים נלקחו לבתי הלומדים, הרב דמתא, השובי"ם ושרידי הלומדים שבעיר. מכל הלומדים שבימי אבא, היו כששים לומדים מובהקים בביהמדר"ר דמתא המרכזי, התלקט שריד קטן, כחמש עשרה בתורים מגיל י"ב י"ג עד י"ח. ובביהמדר"ר היתה גם עזובה בסדרים הפנימיים, אין גבאים

מתאימים לתפקידם, מלא תמיד סכסוכים ומחלוקת, כאורח גוברין יהודאין. אין מסיקים את התנורים בחורף, בקשוי[!] רק בשבתות. התפלה בששת ימי החול התרכזה בביהכ"נ הקטן (שיליכעל), הבנוי לצדו של ביהמד"ר הגדול, ומשמש ביכ"נ לחברת השמשים, כלומר הקברנים. ושמש זקן, אנטשיל הזקן, אביהם של ליבר וצבי דוב ש"ב, משמש בו במסירות ואמונה, וחס ונקיון שוררים שמה.

חברת הלומדים שלנו כחמש עשרה במספר, ובראשם ליב צוקרמן או ליב מרדכי ברס, ראש החברה שלנו, מתמיד גדול, בקיא קצת, אבל חריף, כלל לא. למד ולומד תנ"ך הרבה וכבר בקיא בתנ"ך. למד גם דקדוק, מסלול, ותלמוד לשון עבר, ובקצה המטה טעם גם מדבש ההשכלה, כמובן "באתכסיא". אל ראש החברה ליב הנ"ל אנחנו, זעירי דמן חבריא, מריצים את כל שאלותינו בתלמוד, בא"ח(?). התחלנו לתלמוד גם תנ"ך בשעות צהרי יום קיץ, שאין איש אתנו מהלומדים הגדולים הזקנים ובאים בימים. ליב, הראש שלנו, לא מרהיב עוז בנפשו לאסור עלינו למוד התנ"ך, דא"כ "בת יתרו מי התירה לך". וככה לומדים אנחנו, אני ביחד עם חברי מהחדר, עקיבה, ועם הדוד אלקנה. אני והדוד משתלמים גם בכתיבה בשלש השפות עברית, רוסית, אידיש, או זרגון, "מהמכתב המשולש" המלא וגדוש מכל מיני מכתבים, מכתבי משפחה, מכתבי מסחר, מכתבי חתן וכלה ושדכנים. הזרגון או האידיש היא לא אידיש המדוברת, אלא אידיש על טהרת לשון הגרמנית (דייטשמיריש בלע"ז). ובחשבון מס' "מערכת החשבונות" באידיש, "ומבחר החשבון" "וצפנת פענח" בעברית.

ראש החבריא שלנו, ליב מרדכי ברס הנ"ל, כאמור, נתפס כבר במדה ידועה להשכלה, כלומר, למד תנ"ך עם מלב"ס[!]. מספרות ההשכלה קרא "דברי ימי עולם" לקלמן שולמן, "מסתרי פריז" להנ"ל ועוד איזה ספרים. בכ"ז ראשו ורובו בתוך התחום של היהדות המסורתית והמקובלת בישראל משנות דור. נזהר אפ"י במנהג הכי קל,

מגדל פאות כדת, על זקנו שהתחיל פורח לא עלה הכורת ח"ו. לא "מקצר בעליונים, ומאריך בתחתונים" כמנהג המשכילים המתפרצים, וכל השכלתו צנועה ומוסתרת מלגאו. וכפי שנראה לי אז, הוא בעצמו נלחם בהשכלתו ומרסנה במתג הדת ורסן האמונה, שלא תצא מגדרה, ותשאר רק כאחת "הרקחות והטבחות" לחכמת התורה. והשתדל תמיד להגביר את הסטרא דימינא על הסטרא דשמאלא.

אנכי אז בגיל המעבר מהילדות לבחרות, קרוב "לבר מצוה", וכאמור, בר מצוה נחשב אז לבחור. ונתפסתי ג"כ במקצת לבולמס ההשכלה, וביחוד לספרי, מחקר ומליצה. הגיע לידי הספר הקטן "לישרים תהלה" לרמ"ח לוצטאו, קראתיו בעונג רב וברב חבה והתלהבות, כקריאת הספר הראשון. הבינותי היטב את כל הסמלים המוסריים החבואים [!] בקמטי המליצה של הספר, הפשטתי מעליו את הלבוש החצוני החלוני של הספור הקשור ומשולב באהבת "תהלה" "ליושר", קראתיו בכונה עצומה כקורא שה"ש. כל מבטי מופנה אל הצד הפיוטי המוסרי הנשקף מבעד הלבוש החצוני. אצל הרב הזקן שהיה גר בשכנות אצל הדודות מצאתי בארון הספרים ספר קטן, "המבקש" להרב שם טוב בן פלקירא, ספר אגרות בע"ח, ויכוח בין האדם לבין הבהמות והחיות מי מעולה על מי, והתאוננות החיות לפני מלכם הארי על האדם הנופל מהם במעלות ויתרונות, וכבש אותם - החיות והבהמות הנעלות ממנו בסגולותיהם הטבעיות - לעבדי עולם, באלמות ובתקיפות ובאכזריות, בלי שום יושר וצדק. הספר כתוב כולו בחרוזים ובשפה נמלצה חיה ושוטפת ובטוב טעם של התקופה ההיא, שכל הספרות כולה מליצה ומשובצה בחרוזים. ספרים מעין אלה, אעפ"י שקלוש מאד הוד הקדושה החופף עליהם, בכ"ז מקומם יכירם בארון הספרים המקודש, ומקומם בין ספרי המחקר והמוסר שנעשו על טהרת הקדש. הספרים הקטנים, הנמלצים, הנחרזים, המוסריים האלה, היו לי הגשר והמעבר לספרות ההשכלה כמבואר להלן.

ובהיות שהפונדק שלנו מרוחק מהעיר, אחרי ביהח"ר לסוכר
 כמבואר לעיל, לזאת אני מתאכסן בבית הדודות אחיות אמי, רייזה
 ואסתר, בכדי להמשיך בלמודים. ואני מתגדל ומתחנך ביחד עם הדוד
 אחי אמא, היתום אלקנה. הדודות מבכרות אותי באוכל ומשתה
 ובהשגחה מיוחדת על פני הדוד, אחיהם היחיד, שאהבתם אלינו -
 מסבות שונות השכיחות בחיי משפחה וביחוד בין יתומים - קרה מאד.
 וטינא בלב הדוד על אחיותיו, ויחד אתן גם עלי, טינא שבאה לא
 באשמתי. ולא נעים לי כלל להמצא בין אהבה וטינא של נפשות
 קרובות לי כולן בשוה, אבל מענות שאין בגדי לתקנו.

וככה אני הולך ומתקרב לעונת "בר מצוה", שחל ביום ד' חשון
 תרמ"ז. אחרי חג הסוכות, וכבר נגמר בית הרבי או חצר הרבי
 באולמיו המפוארים, השכלול וההדור הולכים ומתקדמים. מתחיל גם
 הרהוט, והחסידיים העשירים, כ"א משתדל להוסיף נופך משלו, זה
 שעון קיר גדול וזה פלוסין ירוקים לצפוי ולחפוי הספות והכסאות.
 הביאו מקיוב את הצייר ליבל, לצייר את הקירות והספוננים של
 אולמי הרב והרבנית. באולם הכניסה העמד שולחן משושר גדול וארוך
 על פני כל אורך האולם. ואנחנו הסקרנים, חברת הלמדנים
 מהשיליכל, לא תשבע עין מראות כל המראה הנהדר הנשגב הזה.

רוח המלחמה בהשכלה הלך הלוך ורפה. התנ"ך כבר הותר לבא
 בקהל. ובעוד שליב מרדכי ברס לפני שנים אחדות הי' צריך להסתר
 עם סי ישעיה והמסלול בעזרת נשים, בשעות הצהריים שביהמדר"ר ריק
 מהמתפללים, ולפני שעת המנחה, סי התנ"ך ודקדוק וכו' טעונים
 גניזה, ולסלסל בקול בנגון הגמרא, הותר לנו הקונדסים ללמוד
 תנ"ך בפרהסיא ובקול רם בשעות הצהריים, ואין מהסס ומקשה בזה.

ובתחלת הסתו, תיכף אחרי חג הסוכות, קרא הרבי אלינו את ליב
 מרדכי ברס, ראש הלומדים הבחורים בשיליכל, והתחיל לשדלו בדברים
 שיעבור עם כל החבריא, כחמשה עשר במספר, מהשיליכל הצר והקטן,

בלי ספרי למוד בלי ש"ס בלי כלום, אל חצר הרבי, אל אולם הכניסה הגדול והמרווח, עם כל מיני הנוחיות, עם מנורת בזק גדולה בת שמנים נרות מסי (80) באמצע הספון, עם שולחן משושר יפה, עם אוצר ספרים של כל מיני שסין גדולים וקטנים, עם שני שסין ווילנא החדשים מדפוסי האלמנה והאחים ראם על נייר רגול[!], עם מפרשי הש"ס, כל ספרות הפוסקים, חומשים, תנכים שונים, ספרי מוסר, חקירה, קבלה. דבור אחד, אוצר בלום מכל הטוב והמובחר הנחוץ למורה עם תלמיד. והרבי מבטיח שהמשרתים, ישכר המשרת, עם המוליאר הגדול (סמובאר) עם ארובת העשן המתרומם עד ממעל לגג המכיל כארבעה הין מים, הרותח תמיד כל היום "עלה עשן באפו וגחלים בערו ממנו". וכרתיחת הסמובאר, כן גם רתיחת ישכר משרתו הנאמן. הכל כאשר לכל עומד לפקודתנו, הבחורים הלומדים. ועוד יד הרב נטויה לעשות תמחוי בשביל הבחורים הנצרכים, שכולם יהיו סמוכים על שולחן הרב ואוכלים מפת בג המלך. ומפתחות של אוצר הספרים נמסר[!] לליב מרכי ברס, והוא יהי המוציא והמביא והמספק ספרים לכל לומד ומתלמד.

ליב בא אלינו לפני תפלת המנחה, ועוד נמצאו אחדים שגמרו שעורי הלמוד של היום, הזמין את כולנו אחרי מעריב, נחוץ לו למסור לנו איזו הצעה חשובה. נאספנו כולנו. ליב בא וספר לנו איך שהוזמן אל הרבי והציע לפניו את ההצעה הנ"ל. כמובן שאנחנו הקונדסים - המכונים בחורים, קבלנו את ההצעה וההזמנה של הרבי בשביעת רצון ובשמחה, וגם בגאון של חשיבות והכרת ערך עצמי. הכי מלתא זוטרתא היא, אנחנו הקונדסים מוזמנים לחצר הרבי, והרבי מתכבד אתנו, א"כ יש לנו איזה ערך. והנה זו תורה וזו שכרה בעוה"ז, ולעוה"ב לא כש"כ. א"כ נתקיימו בנו דברי המשנה באבות "כל הלומד תורה לשמה גופו מכובד על הבריות", ובכן אשרינו מה טוב חלקנו ומה נעים גורלנו.

למחרת השכמנו קום, התפללנו כולנו יחד במנין, אכלנו ארוחת בוקר, ועפ"י המדובר בינינו התאספנו כולנו וליב בראשנו, וכולנו יחד הלכנו לבית הרבי. ליב נכנס לטרקלין, ואמר לו שבא ביחד עם כל החבריא. הרבי שמח מאד לקראתנו, וצוה שכולנו נכנס. הרבי ישב על כסאו כלול בהדרו. צעיר מאד בפניו, זקן צהוב לא גדול מעטר את פניו העגולים, קצת מארכים, על גבי עיניו הגדולות זוג משקפים מלוטשים. בשני כיסי החזיה הלבנה שתי שרשרות זהב, להן רתוקים שני שעוני זהב. כולו אומר כבוד והדר. שמח מאד לקראתנו. נראה בעינינו ככהן הגדול עם החושן ואבני המלואים הטובות שעל לבו. פנה אלינו בחיוך מושך ומרתק, חיוך התמידי שלו שלא סר ממנו אף רגע, ואמר לנו: שמח אני מאד ושבע רצון מאד שנעניתם להזמנתי ועברתם ללמוד בביתי, והיום הזה נחשב לי יום הנוכת הבית. כל הבית שלי פתוח לפניכם, לא רק האולם הזה. הוא נכנס לאולם קבלת האורחים החסידיים, ואנחנו החבריא אחריו, ועובר לאולם השני של אוצר הספרים, קיר שלם לכל רוחב האולם ארונות מלאים ספרים, ודלתות מצוירות מעשה פתוחים שונים שעבדו עליהם נגרים אמנים מסקוירא כשנתים.

עיניכם הרואות - פנה אלינו הרבי, האולמים היפים האלה, התחשבו שהכל בשבילי, לא ולא, זה הכל בשביל יהודים קרובים ורחוקים מאנ"ש החסידיים, ואפ"י למתנגדים שלי. כן נהגו אבותי ואבות אבותי, וכן יהי גם מנהגי כל הימים. ואתם נחשבים מהיום ולתמיד כבנים, וכל מחסורכם עלי. הנה הקומקום הגדול של התה, צויתי עליכם לישכר המשרת שיגיש לכם תה פעמים ביום ויותר. ומי שמצב הוריו דחוק, אני אפתח בשביל הלומדים הבחורים הנצרכים ארוחת תמיד על שולחני, "וכל דכפין ייתי ויכול". ואסדר גם מיטות ללינה. וכל מי שירצה להשתלם בשחיטה או לקבל סמיכה להוראה, אני אשתדל שאחרי קבלת הסמיכה ימצאו להם מקום לשחיטות

ובדיקות, או כס רבנות באחת הערים והעירות הנתונות בתחום השפעתי. ומכם אני רק אחת אבקש, שתלמדו בחשק והתמדה. הלא אתם רואים תורתי ותפלתי שאין לה כל ערך, לזאת אני מקבל עלי החזקת תורה ולומדיה. ואחלה ואקוה להשי"ת שביתי יהי מקום תורה ואורה, ואולי בזכות זה יחנני ד' בבנים זכרים, בני תורה, שיקרא בהם שמי ושם אבותי הק'.

כדברים האלה דבר אלינו הרבי, ואנחנו הקונדסים בני תריסר, עם הגדול הראש שלנו ליב, עומדים ומקשיבים ברטט קודש. וגמר דבריו - והריני מוסר בפניכם את המפתחות מאוצר הספרים לליב הראש והמדריך שלכם, שיהי תמיד פתוח לפניכם תחת השגחת ליב הנ"ל. וצויתי עליכם לכל הגבאים והמשמשים שיתיחסו אליכם בכבוד הראוי, וכל מי שיהי לו איזו תלונה על מי שהוא, יגיש אלי ישר בלי שום הסוס, ואני אסדר הכל עצהיו"ט בע"ה. וברצוני שיום מחר ביום ג', יום שהוכפל בו כי טוב, תהי ההתחלה בשטומ"צ בע"ה. ישכר! קרא הרבי - ולישכר ארון קטן עם י"ש הנקרא בית המשקה של ישכר - תן משקה, וקרא אותה לכאן "אותה כלומר הרבנית (הצירנובלים לא קוראים את הרבנית בשום שם, לא בשמה העצמי ולא רבנית, אלא היא "אותה" וגם הרבנית כלפי הרבי "הוא" "אליו" "אותו"). ישכר הביא בקבוק י"ש, הרבנית נכנסה, והרבי מבשר לה, היום תנאים אצלינו, כל החבריא הזו עם ליב בראשם נכנסים לביתנו ללמוד תורה, ומהיום הם נחשבים לבנינו ממש, כאמרם ז"ל כל המלמד בן חברו תורה כאילו ילדו, ומחזיק דינו כמלמד כאמרם ז"ל, וי"א עוד גדול יותר. להגיש כבוד. נהרו פני הרבנית משמחה, הלכה תיכף עם ישכר, והביאו על שני טסים גדולים כל מיני מאפה תנור כיד הרבנית הטובה עליה. נאספו כל הגבאים והמשמשים, וקצת מקורבים מהבע"ב המתפללים בבית הרבי ונשארים אחרי התפלה לשיחה עם הרבי כנהוג, וכמנין חסידים אורחים. הרבי חלק משקה וכבוד לכאו"א,

שתו לחיים, וכטוב לבם בי"ש, שהוסיפו עליו החסידים כהנה וכהנה, וקנחו בדגים מלוחים ובמיני תרגימא, החל מאניש החזן בנגון, ויד על שכם, ויצאו ברקוד עגול. והרבי נמשך לתוך המעגל, רקוד שנגמר באחת עשרה בלילה.

דברי הרבי האלה, כדבר אב אל בניו החביבים, וקבלת הפנים הנהדרה מהרבי והרבנית, הכבוד שהוגש ברוב פאר, ובכלל כל הערב שקבל איזו צורה של חג משפחה, עשה עלינו הנערים רושם חזק. כל התורה התרוממה עד לגבהי שחקים, ואתה יחד התרוממנו גם אנחנו. חשבנו בלבנו כן, כן, זו תורה וזו שכרה בזה, ובבא ע"א כו"כ.

למחרת השכמנו קום, התפללנו בכונה עצומה במנין בשיליכיל הקטן, בכדי לקבל ברכת הפרידה מהשיליכל שבו גודלנו וחונכנו, והבע"ב, שכולם מסוג עמך, וחברא קדישא, חיים זוסא החבתן, מאיר הכובען, יאקל החגר, אברהמני כהן, ליב הירש החרום, והרבה מהבע"ב מביהכ"נ הגדול ממשכימי קום, החנונים וביחוד בעלי המלאכה, בימות החורף בהתגבר הקור אפ"י בע"ב הגונים נדחקים לשיליכיל שכולו מלא חם נעים ונקי, כולם פונים אלינו: אתם עוזבים את השיליכל שלנו, נו, אם הרבי קורא ומזמין לביתו שאני. וכולם מביטים עלינו ביראת הכבוד, ובקצת קנאה בהורים שזכו לבני תורה שהרבי בכבודו ובעצמו מתכבד בס, ואנחנו מדושני ענג.

אחרי ארוחת בקר חטופה, ביום חג כזה מי זה לבו אל האכל, התאספה כל החבריא בביתו של ליב מרדכי ברס, וכולנו יחד צעדנו בסך לבית הרבי אשר שמח מאד לקראתנו. וליב נגש לארון הספרים וחלק גמרות לכל זוג וזוג, כידוע המנהג בבהמד"ר לא ללמוד יחיד (כאמרם ז"ל חרב על הבדים, על הלומדים בד בבד, ולא עוד אלא ונואלו, סופם שיטפשו), אלא זוג זוג. חלק הגמרות לכאו"א כפי ערכם בלמודים, החל מש"ס ווילנא החדש, וסיים בש"ס ורשא הקטן. אני עם בן זוגי עקיבה קבלנו גמרא חולין מש"ס ווילנא עם כל

המפרשים, החל מקדמונים וסיים באחרונים. ולמה חולין, כהכנה ללמודי הפוסקים יו"ד חלק ראשון, שאנחנו מתעתדים להתחיל בקיץ הבא. עקיבא חברי שנתיתם מאביו ובן כפר, הי' ליושב בבית הרבי, ושם ביתו גם בלינה. וכן ליב מרדכי ברס שמצב הוריו הי' דחוק מאד. ומהערים והכפרים הסמוכים החלו לנהור בחורים אשר נפש[!] חשקה בתורה, ואם לא נפשם, אז נפש הוריהם חשקה שבניהם יגדלו ויחונכו לתמידי חכמים. וההשכל[!] טרם הספיקה להכות שרשים ולכבות זיק אהבת התורה הבוער בלב כל איש יהודי, השואף לראות את בניו הזכרים ת"ח גדולי תורה, ולכהן יונעי תורה, לא בורים וע"ה ח"ו. ביניהם גם בני אמידים ועשירים המחזיקים את הבנים על חשבונם העצמי, והענייים סמוכים על שולחן הרבי, כהבטחתו אשר קיים במלואה ועוד יותר מהבטחתו.

והאולם הגדול הולך ומתמלא לומדים, בהם גם אברכים רווקים ונשואים אחדים "מהפולין המנומרים" (ראבע פאסטוליס), ככה מכונים אלה המשתמטים מחובת עבודת הצבא ולא באו ליום הקריאה, וא"א כבר להם להראות פנים בעירם, ומסתתרים בחצרות קדש של הרביים ששמה לא שולטת עין הרשות, ולא יד הבולשת המקבלת תמיד מתן בסתר המעור עיני פקחים.

ובמשך זמן קצר התלקטו באולם הגדול כשבעים לומדים, בחורים ואברכים, לומדים ומשתלמים בגפ"ת ומתעתדים לרבנות ולשחיטה ובדיקה. ויש כבר כאלה שכבר קבלו סמיכה ומחכים לשחרורם באיזו תחבולה מחובת הצבא, ומחכים לתורם שהרבי ימציא עבורם כס רבנות או מקום לשו"ב, באחת הערים והעירות הנכנסים לתחום השפעתו וסרות אל משמעת הרבי. האולם הגדול של הרבי הי' לישיבה קטנה מרכזית בכל הסביבה, בתקופה זו של חורבן ביהמ"ד ויציאת הלומדים הבנים הבונים, תקופת "על סף בית המדרש" של ביליק[!]. כארבעים מבני הישיבה הנ"ל מכונים בשם "יושבים", כלומר

הסמוכים על שולחנו של הרבי, ושותים תה מהמוליאר הגדול של ישכר, אשר אש תמיד תוקד בו, וכל הימים לרבות הלילות עלה עשן באפו וגחלים בערו ממנו. וכרגלי הכלים כרגלי הבעלים, ישכר, שג"כ תמיד "עלה עשן באפו".

באשמורת הבוקר, בשעה ארבע בחורף ובקיץ, בא ישכר ופותח בחריקה דלתות המסדרון הכבדים, ותיכף יוצק מים לתוך המוליאר הגבוה הכרסני וממלא את בטנו גחלים ועצים, ויוצק עליהם נפט, ושם את הארובה הגדולה עליו, סילון הברזל היוצא עד ראש הגג, והמוליאר משמיע קול נחרה גדולה כנחרת וחריקת הקטר של הרכבת. ובימינו המטאטא הגדול, ומזלף מים ע"ג הרצפה להרביץ את העפר שנצטבר במשך היום והלילה, והבוץ בימות הגשמים. ובתוך כך הוא מתחיל לומר בכעס עצור ובחרון אף ברכות התורה וברכות השחר, המתבלם בכל מיני קללות נמרצות ע"ח היושבים, והאורחים שלא שלשלו לידו מתנה הגונה, הלא ישכר שמו, ישכר "כי תבא על שכרי". ונוהם כארי על טרפו, תנו רבנן "פטום הק פטום הק", צום שוורצן יאר, אין דרערד אריין, צו אלדע רוחות היין גיטריבען א באנדע", תנו רבנן פטום הק, פטום הק, צום שוורצען יאר וכו' וכו', וככה חוזר חלילה.

וזאב הגבאי כבר בא ונוחר בחטמו, ונגש לארון של הכוסות, ושולח עין ימין פוזלת אל המוליאר הרותח, ועין שמאלית אל ישכר המרטן ברתחא פטום הק. וישכר מתבונן מרחוק, ושולחו[!] בו חצי זעמו, דער רויטר איז שוין דא, צום שוורצן יאר פטום הק. וזאב מסתלק מהר הצדה נבוך כולו, ואינו יודע איפה למצא לו מקום מפלט להסתר מעינא בישא של ישכר. בינתים [י]שכר גמר נקוי הבית, והמוליאר הכרסני כבר נח מרתחתו, ויחד אתו גם ישכר נח מרוגזו. שפך תה לתוך התיוון, יצק בו מים רותחין, הרכיב את התיוון על ראש המוליאר, גמר את הפטום הק, וסיים כבר ברכות "עד שיבא הכתוב

השלישי ויכריע ביניהם". נגש ראשן אלי בעדינות, לא בכדי ח"ו, אלא שהייתי משלם לו עשרים אגורות כסף טבין ותקילין מדי חדש בחדשו, מרדכי, לך וקח כוס תה והוא - כמוליאר שא"א להבחין ביניהם מי הוא האב ומי התולדה - כבר נח מרתיחתו. ומגיש כוס תה שגבהה כשתי כוסות רגילים, משום זוגות" כידוע, לרבי, ואח"כ לחיים גבאי, ואח"כ נזכר בזאב הגבאי שקבל ממנו נזיפה באשמורת הבקר באמירת "פטום הק" כמבואר, נו זאב, מה אתה יושב, לך וקח כוס תה.

החצר מתעורר, והאולם הגדול מתמלא תלמידים ולומדים, וקול התורה ונגון הגמרא מנסר בחלל האולם, ופורץ דרך הקירות והחלונות עד הכביש המרכזי, שהוא דרך המלך ממוסקבה לפטרברג[!], ומוביל לתחנת הרכבת ראכני לדרום ולנמרוב לצפון. שנה זו, שנת השתים עשרה לגילי, עברה עלי ועל חברי עקיבה בשקדנות נמרצה בלמודי גפ"ת. הספקנו לעבור בחריש עמוק על כל מסי חולין עם המפרשים הקדמונים, רש"י תוסי רא"ש אלפס, ט"ו סמנים ביו"ד ח"ר(?) בהלי שחיטה עם פרי מגדים, בהקדמת הטור וב"י. בחצר הרבי הביטו על שנינו כעל למדנים, חולין ומפרשים ויו"ד ופמ"ג, אטו מלתא זוטרתא?

בסוף הקיץ, ואני מתכוונן לבר מצוה שיחול אחרי תג הסוכות בדי חשון. עוד בחדש אב, בבא אל הרבי ר' משה יונה הסופר מברצלב, הזמין אבא אצלו תפלין מן המובחר, בארבעה רובל שלמים. והגם שהי' בשפיקאב הסופר(?) ר' שלום יוסף, אבל מפני מה לא מצא חן בעיני אבא, בכל רוב הצטדקותו. ואח"כ במשך הזמן התגלה שלא עסק במלאכת הקדש באמונה, וכל ספריו ותפליו נאסרו ונפסלו מטעם הרב ונגנזו. והי' אז חו"ה[!] גדול, והוכרח לעקור דירתו משפיקוב. שנת השתים עשרה, השנה הראשנה לכניסת החבריא לבית הרבי, היתה בשבילי שנה ברוכה ופוריה לא רק בלמודי הקדש, השתלמות

בגמרא ומפרשים ויו"ד, אלא גם בלמודי הבינים שבין הקדש והחול, בתנ"ך שנחשב אז ללמודי הבינים, כי הלא מקרא מדה ואיזה מדה, וק"ו מהמשנה. ובפרוש צוה רבנו הקדוש לבניו לפני פטירתו מנעו בניכם מן ההגיון, כדעת מפרשים אחדים שהכוונה היא לתנ"ך. אלא גם בלמודי החול ממש הגובלים כבר בתחום האסור.

ר' משה יונה הסופר מברצלוב

הי' מפורסם, ושמו הולך לפניו בכל הסביבה. הוא אבי וראש המשפחה הגדולה והמסועפת בברצלוב, משפחת הלייבישקיס, כולם סוחרים נכבדים ובע"ב נכבדים. בנו, ברוך לייבישקיס, סוחר תבואה ידוע בברצלוב. בנו, שלום לאבישקיס, ת"ח גדול, סוחר, ומקובל ונכבד מאד בעדתו. להם בנים ובני בנים. חתנו מנדל ברקוביץ, ת"ח ולמדן גדול, חנות מכלת גדולה בסיטונות וקמעונות וכו' וכו'.

את משה יונה היו מכירים מרחוק בזקנו הארוך והרחב. הפאות והזקן הארוכים והרחבים, תופסים את כל משה יונה. הזקן הרחב הלך ושפוע עד למטה מהברכים, ובזמן התפלה נקשר בתוך האבנט ביחד עם רצועות התפלין. בעצמו גבה קומה ורחב גרם, ותארו כאחד הגינרלים הגבוהים, או מפקד מחנה צבא גדול. הילדים היו מתבוננים בו ומביטים עליו כעל איזה יהודי מהעברים הקדמונים, או כיהודי גבור מבני משה אשר מעבר לסמבטיון הנהר, הרועש באבני אלגביש כל השבוע, ונח מהמית גליו הסוערים רק ביום השישי אחה"צ. נדמה לנו שזהו אותו היהודי הענק מבני משה, שהאו"ח הק' התגלגל לשמה בדרך פלא כדרכו בקדש, ובליל שבת אחר התפלה נדמה ליהודי הענק כאיזה נמלה קטנטנה, ומבלי משים הושם בכיס אדרתו של הענק. ובבית זחל מתוך הכיס והתחיל לדבר בלה"ק כמנהג כל בני משה, ובקש לתת לו יין לקדוש. ובע"ב[!] אסף כל בני עירו לראות בפלא הגדול, ביהודי-נמלה שהתגלגל הנה בדרך פלא מארצות הגולה הרחוקות אשר מעבר הנהר.

עפ"י הגמרא, הזקן הוא הדרת הפנים. יש אנשים, אם תגלח את זקנו, ואין עוד כל האיש לגמרי, חלף הלך לו ולפניך איש אחר לגמרי. מפני שרק הזקן מביע את כל האיש, את כל האישיות, על כל קמטי ונפתולי ומסתורי הנפש של האישיות הזו בעלת הזקן הזה. נתאר לנו היש הירצל בלי זקן, קח וגלח את זקנו, היש עוד הירצל בעולם. כזה הי' מכס נורדו, ד"ר מוסנזון, ולהבדיל בין הקדש, הרב מלאדי בעל התניא, הגר"א מווילנא, האדמו"ר ר' ישכר בר מבלז. וכזה הי' ר' משה יונה הסופר. הזקן הרחב והארוך המשתשל[!] ויורד ונכרך ונקשר בהאבנט הרחב, וראשו החד בולט עוד מעבר השני של האבנט - הוא הוא ר' משה יונה הסופר, ומבלעדו אולי נשאר עוד איזה יהודי, אבל בשום אופן לא ר' משה יונה הסופר. בירושלים נשאר אחד לדוגמא של בעלי הזקן הטפוסים, הסופר ר' בנימין.

והיה אם עלה בדעת אחד העשירים או הבע"ב האמידים, ביחוד חשוכי בנים רח"ל, לכתוב ס"ת, כאמרם ז"ל מצוה על כל יהודי שיכתוב לו ס"ת כמ"ש וכתב לו ספר התורה הזאת וכו', או אפ"י מגילת אסתר יפה או תפלין, והזמין את ר' משה היונה הסופר, ויודע האיש שמלאכת קדש זו נעשית באמונה כדת מה לעשות. סיום ס"ת כזה אני זוכר בבית ר' אברהם הזקן ואשתו אלקה, בבית ר' הירש ראובנס ואשתו רבקה דער ראובנקס, בבית הגביר ר' יעקב קורינסקי.

יום סיום הס"ת והכנסתו לביהכ"נ זה חג כללי לכל העירה, מבלי הבדל מעמד ויחוס. חג כללי פשוטו כמשמעו לכל בני העיר, אנשים ונשים וטף. בא ר' משה יונה הסופר עם הס"ת הנגמר, וסר לבית המחותנים, כלומר לבע"ב כותב הס"ת. בשבת המוקדמת מכריזים השמשים בכל בתי הכנסת של העיר, כי ביום פלוני סיום ס"ת בבית פלוני ופלוני. ולחג זה, לא קוראים ולא מזמינים, לא בכתב ולא

בע"פ, לא ע"י המתנתנים ולא ע"י שלוחם, כי הלא מובן מאליו כי כל יהודי עם כל ב"ב ממילא מוזמנים להשתתף בשמחת התורה, וכל יהודי הלא ממילא קרוב לגבי התורה כמו לגבי הקב"ה, "כי הלא קוב"ה ואורייתא וישראל כולא חד". אין הבע"ב מזמין אלא התורה מזמינה, ומי הוא המסרב להזמנת התורה?

ביום ההוא אחה"צ, המלמדים משחררים את התלמידים הגדולים עם [!] מהחדר. הילדים רצים הביתה, האם רוחצת אותם יפה ומלבשת בגדי השבת, וגם אבא ואמא מתלבשים בבגדי השבת, והולכים לכתובת אות בסיום הספר. מנהג עתיק בישראל, שהסופר משאיר בסוף התורה כשלושה וארבעה עמודים שממלאם רק בשלדי אותיות, וכל יהודי, והסופר מוסר לו את קולמס[!] הסופרים, והיהודי ממלא אות אחת משמו, וגם עבור כל ילדיו הקטנים, וילד בר מצוה ממלא בעצמו, ומשלם מתנה הגונה לסופר, והי' זה פרס לסופר מלבד השכר הקצוב. ואח"כ מתכבדים במשקה וכבוד כדת. הסדור הזה נמשך מהבוקר עד שעה מאוחרת בלילה. ואחרי שכל האותיות התמלאו, ממלויים[!] בתהלוכה חגיגית את סה"ת לביהכ"נ בכלי זמר, בהמון חוגג של כל בני מתא כמבואר. בבואם לחצר ביהכ"נ מוציאים נכבדי העדה את כל סה"ת שבהיכל, כולם מלובשים ומקושטים בבגדי השבת, יוצאים לקבל פני החברה החדשה לתוך עדתם. המנגנים מנגנים, והחזנים משוררים, והרקדנים רוקדים, והשמחה שלמה. כדת "ביום חתונתו וביום שמחת לבו", מעין דוגמא לקבלת התורה בסיני.

ר' משה יונה הסופר אמן הכתיבה

מי שלא ראה כתיבת ר' משה יונה, לא ראה אמנות הכתיבה בכל זיוה והדרה. אמרו עליו שהוא ידע סוד מלאכת הדיו.

[כאן נפסקת המחברת]

ששים שנות תיים - המשך
די חשון תרל"ד - די חשון תרצ"ד

[מחברת זו מתחילה באמצע משפט. חסרה המחברת המקשרת]

בשפת עלגים שלו (לאפציזניק). הכפתור, האראדניק. הפחחית, זקן הכפר (סטארוסטא) ע"ש הפחחית הצהובה שעל חזהו, סמל המשרה שלו. המקלית, דאס (שטעקאלי), שר העשרה, דיסיאטניק שתמיד מקל בידו, סמל השררה, שהי' מתגאה בו. "הראש", זקן המועצה וואלוסטנאי סטארשינא. בעל העצמות, החימיקן של ביהח"ר, ע"ש שהוא הי' מקבל ובוחן העצמות השרופות אצל ליבר וצבי דב ש"ב כמבואר לעיל. הצפצפן, המיכניק, שהוא הי' הממונה על הצפצוף להתחלת ולהפסקת העבודה. הבעל גוף, גוי עשיר. ביש גדא, שלים מזל, גוי קבצן ועצלן. בעל ארבע רגלים או מפריסי פרסה, כנוי לגוי טרדן, לחזיר. תן לו "מסולסל" כעך קלוע לבן. צלוי, דג צלוי. קפוא, דג קפוי. מעושן, חבילת מכורקה וכו'.

אמא היתה בחוץ בהגיע הכרכרה של הדאר, ונשמע צלצול פעמוני הסוס. רצתה תיכף אלי, חורה כסיד, מרדכי, הפעמון עם שני מקליות והפחחית. כל דמי נמלט ממני, לא ידעתי לאן, ופני החוירו. וברגע נכנס ברעם ורעש האקציזניק הגבוה והישר כמקל ברזל, ועמד בפתח (זה היה פקיד האקציז קעדראו מקראסני שנמסר לפקודת חבל שפיקאב שהי' שייך מלפנים לנמירוב. פקיד אדיב מאד והעיקר "מקבל" וקדראו הצורר ימ"ש נקי כפים). ואחריו זקן הכפר ושני שרי עשרות, ונתן פקודה להם שיעמדו בפתח, והדלת סגר מאחריהם. אף אחד לא יעיז לצאת החוצה ולזוז ממקומו. כל הגוים הזקנים והשקצים נבהלו מאד, והוא בא וישב ע"י השולחן הגדול. הוריד את כובעו ונגלתה בלורית גדולה ויער עבות של שער כמסמרים נטועות. לבש על חזהו פחית כסף על שלשלת כסף ארוכה. הרעים בקול נגיד ומצוה בשם הקיסר האימפרטור ובשם החוק הכל רוסי, לקום. כל הגוים קמו כולם כנד אחד כיתדות ברזל התקועים עמוק באדמה. שרי

עשרות! נתן בקולו, סדרו את כולם בשורה בשנים שנים, הזקן כזקנתו והצעיר כצעירתו. הפקודה נתמלאה כרגע. הוציא מהתיק גליון ניר גדול עט ודיו, והתחיל לכתוב בראש הגליון באותיות גדולות פרטי כל. שאל לשם הכפר. קראת[!] את הראשנים בשורה, שני זקנים באים בימים ונשואי פנים, כמעט ראשי הכפר מאליהם בלי שום מנוי, השכנים הנכבדים והידידים הנאמנים לנו אמעלקי פרוסאזשני (הנאמן המושבע מלפנים אצל הפריץ), וארדי הגלגלן.

כאן בית מזיגה - פנה אליהם, אך בבקשה רק האמת. הי' כאן פעם בית מזיגה מלפנים, אבל מיום שנפסקו הפטנטים, נהפך רק לבית אכל ולמסעדה. אנחנו בימי היריד וביומי זפגרא מביאים לנו י"ש מבית החכירה ארנדה, ושותים כאן בקנוח סעודה על כעך ודג צלוי וכדומה. אחריהם החרו החזיקו כל הזקנים בתשובה כזו. קדרוב פנה אליהם בתוכחת מוסר: איך אנשים באים בימים ונשואי פנים כמוכם לא תתביישו לכזב ולכסות ולחפות על אשמת היהודי היושב בקרבכם ומרמה ומנצל אתכם במשך כל השנים הרבות, והממשלה הרמה משתדלת בכל האמצעים שבידה להצילכם מכף היהודים הרמאים, ואתם במקום לעזור לה בעבודתה לטובתכם, אתם עוד מפריעים לה בעבודתה, האם בוש לא תבושו.

אז פנה אמעלקי ראש המדברים בכל מקום, והוא כאיש אשר לא עליו עול השעבוד מרים ראשו בגאון, ומעיז לעמוד במקום גדולים ולהשיב על דבריהם. ופנה אליו בסגנון פולני עתיק המורגל בפיו מקטנותו מתקופת השעבוד: סליחה! אדון כל יכול (פעריפראשא פאני וועל מוזשי), יצקו שלנו לא רמאי ולא נוכל, אף לא מנצל, איש עובד אי ומתפלל יום יום לא-היו, ועושה טובות לכל הפונה אליו, וכל אכרי הכפר פונים אליו ודורשים בעצתו לכל עת מצא. אני כשכן קרוב, מבאי ביתו התמידים, ושום עולתה לא מצאתי בו מיום שהכרתיו. ולא פעם עמד בצר לי. ולחתונת בני המלומד הלוח לי מאה

רובלים שלמים על אמונתי ודברתי, ולא דרש ממני שום חוזים ומשכנתאות וערבונות ברבית גבוהה[!] כדרכי הגוים העשירים שלנו הבולעים הון זרים ושדותיהם של כל הנזקקים אליהם ולהלוואתם. ואף בניו אלה העומדים לפני כ' כנים וישרים. יצקו שלנו סוחר עצים זה כמה שנים, ומנהל מו"מ גם עם מנהל ביהח"ר. ואף בנו מרדקו העומד כאן לפני האדון רב החסד, עודנו צעיר לימים וכבר סוחר תבואה נודע בכל הסביבה, ולא פעם מכרתי לו תבואה בהקפה בלי תשלום פרוטה, ושלם לי תמיד "טבין ותקילין" בלי שום רמאות.

קרא אליו את הצעירים, רשם את שמם אחד אחד. מי הוא המוכר י"ש, יצקו, והצעיר מרדכי ג"כ, והצעירה אדל ג"כ. וככה רשם והתחיל להקיף אותם עוד בשאלות. נבלבלו[!] וענה זה בכה וזה בכה, שלא נצטרפו לתשובה אחת מקיפה. וכשראה שלא השיג את מטרתו בשלמות, אמר אליהם שלמחר בשלש הוא מזמין את כולם למלון שלו בבית ווארגאפט. זה הי' מלון הפריצים ולכל פקידי הרשות, וסתם לאנשים עשירים סוחרים נכבדים וכדומה. בבית הגדול המרכזי בית זאב וקריינה וואראהפט, ממשפחת הוואראפטים באודיסה, כמבואר לעיל.

למחר אחה"צ נקראו ע"י שני שרי עשרות לקדראב, בפקודה נמרצה שאף אחד לא יעדר, וכל הנעדר צפוי לעונש חמור ע"י ביהמש"פ. בין כה וכה הספקנו כבר לשוחח אתם בחבורה וביחידות, כולם הבטיחו שימשיכו בקו של הזקנים, כלומר שאצלנו רק מסעדה לקנות סעודה, וי"ש המה מביאים מבית החכירה.

קדרוב הכניסם לחדר מרוהט ומקושט יפה שהכה אותם בתמהון. כבדם בשכר בסרדינים ובלחמים לבנים ובפפירוסים טובים. השקצים זחה דעתם עליהם, וכטוב לבם החלו לאשר את כל הדבות שנאמרים על כלל ישראל בסגנונו של סובארין בנאוו. וור. כל אלה הדבות נאמר[!] על אבא ועל שנינו השותפין למעשה הרמאות, מדה זעומה,

"סבאך מהול במים" וכו'. כל היום אנחנו יושבים וחושבים איך לרמות את הגוים התמימים ואיך לנצלם. כתב עלינו מגלה עפה, עפ"י עדותם של השקצים הבורים הגסים, שכולם שכנינו ובאי ביתנו התמידים. אפשר לומר שבבערותם ובלבם המטומטם לא התכוונו ג"כ לרעתנו, אלא פשוט כ"ז בבחי' לא איכפת להם.

לפנות ערב הוזמנו אנחנו שלשתנו ע"י האוראדניק. באנו לשמה. קדרוב קרא לפנינו את כל הפריטכל[!] ואת כל דברי העדות של השקצים, שכולם עוד ישבו שמה. עלילות ודברים ומיני רמאות שמעולם לא עלה על דעתנו. התחלנו לשאול את השקצים מתי היתה כזאת וכזאת. התביישו והורידו ראשם בשתיקה. אבל כ"ז ללא הועיל. לבנו נהפך לאבן מרוב כאב. אמרנו לו שהרבה שקרים נגבבו פה. אמר לנו, עוד יש לכם פ"פ לכל הטענות שכנגד בביהמש"פ, ואני אין לי אלא דברי העדים. הוכרחנו לחתום שהפריטכל[!] קורא לפנינו. וכן חתמו כל השקצים, מי בעצם ח"י המלומדים שבהם, והאנאלפביטים במסה"ק כנהוג, והכל שריר וקיים.

יצאנו משם בזמן תפלת המנחה, נדכאים שבורים ורצוצים. לבנו הגיד לנו כי ימים קשים ומרים נכוננו לנו.

באנו הביתה. הגוים הזקנים אבותיהם של השקצים, בושו להרים פנימו אלינו. והשקצים מהיום ההוא והלאה הוקירו רגליהם מביתנו מרוב בושה, וכאיל[!] מעין חרטה על מעשיהם.

באותו הפרק נצטבר ונערס ערמה גדולה של משפטים בבתי המשפט, עד שהוכרחו לשלוח מפטרגרד שופט השלום נוסף (דאבוו.. שנוי מיראוואי סאדיא(?)) לחסל את ערמת המשפטים.

כעבור חדש מיום הפריטכל קבלנו הזמנה לבימש"פ השלום הנוסף. נקראו לעדות כל השקצים, כשמנה עשר במספר. אף אחד מהזקנים לא נקרא. העמדנו לעו"ד איזה קרנקר שאמר עליו שהוא מומחה לעניני אקציז. הוכרחנו לשמוע את הפרטוכל הארוך עם "העל חטא" הארוך.

שאל את העדים אם הם מועדים(?) עדותם ככל הכתוב בפרטוכל, וגם קדראו הצורר הוזמן ועמד לנגדנו כבע"ב העומד על יד שורו שור הנסקל, בכדי לקיים מה שנאמר "והועד בבעליו". אחדים מהשקצים התחילו לגמגם ולהפוך בזכותנו, אבל תיכף נחת עליהם המון איומים משופט השלום ומקדראו, איך תעיזו להכחיש מה שפעם אמרתם לפי תומכם, בטח היהודי שחד אתכם בכוס י"ש ואולי גם במזומנים, כדרך היהודים בכל המשפטים. אבל לכל מי שמשקר בעדותו ומגיד וחוזר שוב ומגיד לסתור להכחיש דבריו הראשנים, צפוי לו עונש חמור יותר מעונש הנאשם. אחרי איום כזה הוסיפו השקצים בזאח"ז לאשר דבריהם הקודמים הכל כמו שכתוב בפרטוכל.

אח"כ עמד העו"ד שלנו קרנקר כשמו כן הוא, עו"ד חלש מאד, עמד ע"י עמוד הסנוגריא[!], מלמל לו כמו יהודי טרוד ממלמל תפלת ש"ע של מנחה אחר יום השוק. נדמה לנו שהשופט לא שמע אף מלה מכל הסנוגריא[!] שלו, הוריד את עיניו למטה, ולא חנן אותו אף במבט עין אחד כל הזמן, עד שגמר את תפלת הסנוגריא[!] שלו וירד מן הדוכן ועמד מן הצד בתוך הקהל.

והפס"ד יצא חדשיים מאסר, עם זכות ערעור לביהמ"ש המחוזי עד לשבועים. תיכף בא שוטר ביה"מ והבילנו[!] לבית העוצר המוקדם (וועזשני דאם) עד תם ארבעה עשר יום מבלי ערעור, ואז המשפט נכנס לתוקפו, ועוברים אנחנו לבית האסורים ממש.

כמובן שפסה"ד הי' לנו כחזיז ורעם. יצאנו מוכי תמהון, ביחוד אבא, אבל אני כרגע התחזקתי והלכתי ישר לא אבוד ומיואש, והשתדלתי לחזק גם את אבא, ולא עלה בידי. אמא התחזקה לאט. באנו לבית העוצר, והוא מלא אנשים, מכירים הרבה מנכבדי הבע"ב מבראצליב ומנמירוב. אחדים עבור מכירת י"ש וטבק מסוג שלנו, ואחדים במאסר קל על עבירות קלות, מחלוקת והכאות על עסקי שכנות וחנויות, ביחוד על עבירות על חוקי נקיון, שהשופט הנוסף החמיר

בהם. בכלל היי נוטה להחמיר בכל המשפטים, היות שהוטל עליו לחסל את ערמת המשפטים, ולחומרא יותר קל, מספק להחמיר, וביחוד על היהודים.

ישבנו יומים בבית העוצר. אין עוד חומרות של בית הסהר. ישבנו יומים, הרגשנו לא רע. ביום השלישי בא צבי או הערשלי פרידמו, הרב מטעם בשפיקאב, עם מאטיו זקן העיר מעשטינסקי(?) סטארסטו, והגשנו ערעור, והוצאנו בערבותם.

אחרי חדש ימים בערך קבלנו הזמנה לביהמ"ש המחוזי. המשפט שלנו היי בקצור נמרץ. הוקרא הפרטוכל, הוקראו העדים. אחרי הקדמה קצרה באולם על כל המכזב והמכחיש את דבריו הראשונים, אשרו את כל הכתוב בפרטוכל, מלבד אחדים שגמגמו מבלי שום תשומת לב אליהם מצד השופטים, והפס"ד הקודם אושר. ותומ"י הובלנו ע"י שני שוטרים מזוינים ביחד עם עוד נשפטים הנאשמים על גניבה עפי"ר, לבית העוצר המוקדם (וועזשני דום) למשך ארבעה עשר יום עד הכנס המשפט לתקפו כמבואר.

עברו ארבעה עשר יום, והתור שלנו לא הגיע. בכל יום אחה"צ בא שוטר מבית האסורים, ומצלצל וקורא את הנדונים שהגיע תורם לבית האסורים "במלאת ימי טהרם". אבא ז"ל בשמוע קול הצלצול פניו נחורים, ומלא פחד ורעדה. ואני מקבל את הצלצול בשקט ובקור רוח. אצלי היי זה מנוי וגמור, הדבר שבהכרח והבלתי נמנע אני מתכוון לזה מראש ומשתדל לקבלו בשקט בלי שום עצבנות. וככה רציתי להשפיע גם על אבא ולא עלה בידיו.

בעבור שבוע הגיע היום. שוטר בא, נשמע הצלצול הידוע, אנחנו שלשתנו נקראנו בשם, ופקודה נתנה לנו הכון. לקחנו בידנו את חבילותנו הדלים, טו"ת ואיזה שתי זוגות לבנים. אמא חבילתה על שכמה, והילדה חוהלי שבטרם מלאה שנתה על זרועותיה. אנחנו צועדים והשוטר המזוין אחרינו. הבטתי בפני אבא, פניו חורו כסיד

ההיכל, ועיניו זולגות דמעות. למראה אבא ז"ל חלף כל תוקפי והבלגתי, ולבי נשבר בקרבי. בכ"ז השתדלתי להתחזק ולהתגבר. באנו לבית האסורים, מבצר גדול, גדר אבנים גבוהה [!] כשלש קומות. שער הברזל הגדול חרק על גלגליו ונפתח לפנינו. הוכנסנו למשרד (קונצולריה) אשר בעובי השער. הוקרא לפנינו קצור כתב האשמה עם הסעיף מספר חוקי העונשין, ונמסר לכאו"א מאתנו, באזהרה שימצא תמיד בידנו לעת מצא. הובא [!] בגדי בית הסוהר, המכיל שתי זוג מכנסי בד עב ומעיל קצר, ומצנפת בד מעוכה. המצנפת שנתה לגמרי את צורתנו היהודית האנושית, ונדמינו בעינינו כמין בריה משונה, מין כוֹן או קוֹף, לֹא מִין בן אדם ולא מין חיה, אלא מין בריה משונה בפני עצמה.

מן הצד השני יש עוד שער פנימי, עשוי סורג ברזל. הבטנו מבעד לסורג, נגלה לפנינו מחזה משונה. השעה היתה שעת הטיול בחצר, וכל האסורים מסתובבים. אנשים משונים קצת, מילא, אבל מין בן אדם, כבול ברגליו בכבלי ברזל כבדים התלויים בשרשרת שבין הרגלים על חגורת מתנים רחבה עשויה עור עב, ואחדים גם כבלי ברזל דקים על זרועות ידיהם, המצלצלים כענק על צואריהם.

ואחד עשה רושם משונה מאד, איש גבוה מאד, ענק ממש, אדמוני, לא אדמוני אלא אדמון. פניו משולהבות כחתיכת ברזל מלובנה ת"י הנפח על הסדן, רק לגעת בו בפטיש, ויתזו ממנו נצוצי אש לכל עבר. ראש גדול, כמו חוברו יחדיו שלשה או ארבעה ראשים, מלא תלתלים אדומות כמסמרי ברזל מלובנים, כאיזה יער עבותים מסובך שכולו דולק באש שלהבת. צועד צעדים כבדים ובטוחות תחת צלצול כבלי הברזל הכבדים על הרגלים, ושרשרת עבה בין הרגלים, וכן גם על זרועות ידיו יורדות מעל השרשרת התלויה בצוארו. דמיונו כארי, לא כסתם ארי, אלא "כאריא דבי עילאי" המתואר בתלמוד. נדמה כארי טורף בסוגר, באיזה קרקס באיזה כרך גדול, שאם יתפרץ

בשאגתו שאגת ארי, תפול תיכף חומת בית האסורים תחתיה.
 זהו ישיעה ראבוטניק מקאמינקי, גנב ושוודד מפורסם, שכדאי
 הוא להרחיב עליו הדבור קצת להלן.

נפתח השער הפנימי, התחלנו לצעוד, כצועד על עברי פי התהום.
 והגויים, לא סתם גויים, אלא גנבים מובהקים, קבלנו[!] פנינו
 בצהלה פראית "הי יאמא, ניטשאו ני דזשוריס, טאט בעלא אי מאמא"
 "הוי בור שחת, לאט לאט בנחת, אין מאומה, כאן היתה גם אמא".
 אנחנו הורדנו ראשינו, כמנודים לשמים וכנזופים מבני אדם.
 הוכנסנו לחדר, החדר ריק מאדם, ריח מחניק של פת קיבר תמוץ מהול
 בעשן מכורקה, הגם שהעשון אסור באסור חמור. חצי החדר מכיל מטות
 קרשים עבים, הנקרא (נארא). נחנו על הנארא, חבילתנו תחת ראשנו.
 נרדמנו תרדמת עיפים רצוצים ושבורים. אכל לא בא אל פינו מאז
 הבקר, טרם יצאנו לבית המשפט. אבל מרוב הדכאון המעיף נשכח
 הרעבון. התעוררנו לקול הצלצול שנתן לאות גמר הטיול.

לחדרנו נכנסו כעשרה גויים, לא גנבים מובהקים, אלא
 וועזשניקים. הסוג שלנו על עבירות קלות, לא פליליות, נקראים
 וועזשניקים, כלומר עצורים או חבושים, לא אסורים. היותר חשובים
 נקראים "אריסטאנטי" אסורים. והכי חשובים, שודדים רוצחים,
 נקראים קאראמולניקי בשפת עלגים של הגויים, משובש מהשם קרימינאל
 (פלילים). ושני יהודים, אחד איש בא בימים, באשמת טבק פתוח
 (י"ל בלי בנדרולים, בלי תשלום האקציז), והשני צעיר. שאלתי
 לאשמתו, ענה לי בחיוך קל על מה יושב יהודי. חשבתי בטח באשמת
 חובת הצבא. הצעיר התיחס אלינו באהדה ובמדת הכנסת אורחים טובה
 מאד. הציג אותנו לפני השומר, אמר אלו הם יהודים דתיים, לא
 אוכלים מהדוד, נחוץ להשתדל שיקבל[!] לכהפ"ח דג מלוח בכל יום,
 ומנת הסוכר. מאכלם יהי רק לחם ודג מלוח וכוס תה. השומר, איש
 אדיב מאד, הבטיח למלא הכל. מושקה, הלא אתה מכיר אותי.

(שמו של הוצעיר משה וורניק(?)) מטולטשין, קרוב לבנו חיים אברהם שלמה משה ויואל וורחוביק(?)) וגם בנו יוסף מליפקוביץ שאשתו הראשנה של חיים אברהם היתה אחותו של יוסי החוכר מליפקוביץ).

תיכף קרא אותנו למטבח, ושם הציג אותנו לפני המלצר. קבלנו מנת לחם ודג מלוח, קמקום לתה, חבילת תה ומנת סוכר. לפנות ערב צלצול לקבל ארוחת ערב. התפללנו מנחה, קבלנו תה, אכלנו ארוחת ערב מוקדמת, פת קיבר ודג מלוח ותה.

בשעה שמנה הוכנס עביט לילה הגדול המשותף, והדלת סוגרה על מסגר. והשומר המזוין מסתובב כל הלילה במסדרון הארוך, ומביט מבעד לחלון הקטן לכל הנעשה בפנים החדר מזה ומזה, לאור העששית הקטנה הדולקת באורה המצומצם, ומשליכה צללים ארוכים וקודרים על כותלי החדר השחורים המקשיבים לנחרת האסורים הישנים שנה כבדה ותרדמה חזקה תחת האויר המחניק. והחדר נדמה כאיזה תא בהיכל משבעה היכלות של הגיהנם, המתוארים בסוף הסי' ראשית חכמה.

נכנסנו לבית הסוהר כחצי אלול, שבועים לפני ר"ה. ישבנו בחדר זה ביחד עם הגוים כשבוע ימים. ביום ראשון הי' מפקד כללי ע"י מנהל בית הסוהר, עם הקטגור הראשי גינראל פרוקרור, בכל חדרי בית הסוהר, ונתן פקודה היות שכבר סודר בסיוד וכיור חדר גדול מיוחד בשביל כל היהודים למשך כל חדש תשרי, חדש ימים הנוראים וימי החגים. הוכנסו ארון בשביל ס"ת ועמוד לתפלה וספסלים גדולים וארוכים. החדר גדול ובשני חלונות גדולים. הרצפה רוחצה ושופשפה בנקיון מיוחד. הקירות הלבנינו. הכל נקי וטהור. השומרים מתיחסים לחדר הזה בנמוס וד"א וכל חלקי הזהירות.

כל היהודים במספר ארבעה עשר איש, בהם אחד עשרה[!] גנבים

ושודדים מובהקים פלילים (קרימינאליים) או קאראמולניקים בבטוי הגוים. אחדים טרם עמדו למשפט, נאשמים בסעיף מספר חוקי העונשין, שענשו מבואר עבודת פרך, ואם להקל, גדוד האסורים רעסטאנסקאיא רוטה. ואחדים שכבר טעמו עבודת פרך ורצו כבר את עונם, ונתפסו עוד פעם בחטא(?), "ראשן לחשבון עונות", חשבון מחודש. ושלשה, ה"ה אבא ואני והיהודי מטולטשין מסוג חבושים, וועזשניקי.

שלשה ימים לפני ר"ה הוכנסנו לחדר היהודי המיוחד, כל היהודים, חברים כל ישראל, באין הבדל סוג. אין כח החוק יפה להבדיל בין יהודים ליהודים, "ישראל אעפ"י שחטא ישראל הוא". החוק התלמודי הזה כחו יותר חזק מכל "דינא דמלכותא".

כאן בתדר היהודי נוצרה מין אוירה חדשה, שרוח מיוחד לו. מורגש איזו אשראה מלאה של ימי הרחמים והסליחות, של ימים הנוראים ימי הדין. איזה מין רוח של "היום הרת עולם, היום יעמיד במשפט כל יצורי עולמים" וכו'. נתרככו הפנים הקשים והמאובנים אפ"י של הגנבים המובהקים, כאות שנתרככו גם לבותיהם "לב אבן". אפ"י פני ישעי' ראבאטניק, שכולו אומר אימים ודמים, נשתנו לטובה.

ובסור הענן הכבד מעל פני האנשים "האובדים והנדחים" האלה, התגלה בכל זהרו אור פני היהודי. ומהפנים נפתח אשנב קטן לכל מטיבי ראות ללב היהודי האמיתי, בשלשת הסימנים המובהקים שנתנו החכמים לזרעו של אברהם, "רחמנים, בישנים, גומלי חסדים", "רחמנים בני רחמנים".

הגיע ער"ה. הביאו לנו סליחות. בבקר השכם טוהר החדר, ואמרנו סליחות לער"ה בכונה עצומה. אבא ז"ל עבר לפני התיבה ואמר סליחות בהתלהבות ובבכיה עצומה. וכל הקהל באין הבדל בכה אתו. כל הקהל, לרבות ישעי' ראבאטניק, שבכה בדמעות שלישי כילד

קטן. וכולם הניחו טו"ת והתפללו במנין.

לעולם לא אשכח טעם הסליחות ותפלה זו של ער"ה הנ"ל. מנין של גנבים יהודים שודדים ואולי גם מהם רוצחים, שביום ההוא נפתח סגור לבם, ושב בתשובה שלמה לאביהם שבשמים. ובכגון דא אמרי אינשי "א אידישע נשמה קען מען ניט אפ שאצען" "נשמה יהודית קשה להעריך ערכה".

באותו החדש, חדש מיוחד בכל ימי חיי, הספקתי לתהות על קנקנם של האנשים האלה, שכמעט כולם כאחד התיחסו אלינו אל החבושים (וועזשניקי) יחס של חבה כיחס של תקיף ישר [אולי: תקיף, שר] אל החלש ממנו, יחס של חבה ורחמים, כאילו אומרים, מה לאנשים ליהודים כאלו ולבית האסורים, מילא אנחנו גנבים פושעים עפ"י החוק, אבל יהודים אלה מה חטאו, מכרו קצת י"ש, קצת טבק, החריבו את הממשלה, דללו את אוצר המלוכה, אלא מאי, גלות "פוני גנב ימ"ש".

ימי ר"ה עברו בתפלה במנין, תפלה בהתלהבות ובכונה, מלווה בקול בכיות לעתים קרובות בתפלות ונתנה תוקף וכדומה. אבא התפלל שחריתים, היהודי מטולטשין מוכר הטבק מוספים. בא מהעיר בעל קורא עם ס"ת ובעל תוקע, הכל כדת וכדין. אחרי התפלה הכניסו מהעיר סעודה ערוכה בכל, שאכלנו בהסבה כלנו יחד, וברכת מזומן בשם כדת.

הגיע יוהכ"פ, שעבר ג"כ כל היום בתפלה, וכולם צמו כל היום. מלבד שרננו על ישעי' ראבאטניק, שבין שחרית למוסף התגנב למשרד (קאנצולאריה) ובקש מהפקידות... שיכבדוהו בכוס חלב חם ובחתיכת לחם לבן, והתנצל ע"ז שיש לו חולשא דלבא רח"ל.

אחרי הצום במוציהכ"פ, הביאו מהעיר סעודה גדולה. עמד הפוסק הגדול ר' ישעי' ראש המדברים בכ"מ, זאמר שהוא יעשה את החלוקה. ואמר, עפ"י הדין חלק בסעודה זו יש רק לאלה דמתקרי אסורים ממש,

אבל מה להחבושים לכאן, אלה הילדקים (שם נרדף לבטלנים ולביש גדא) שהיום ולמח[ר] הם שבים הביתה ויאכלו ויהנו מכל טוב. אלא הוא יתנהג לפנים משה"ד, וגם להילדקים יתן חלק כפי ראות עיני הדיין. הוא ככ"ג נטל חלק בראש, והשאר חלק בין "האנשים אנשי שם", ולהילדקים השאיר גידין ועצמות. אנחנו קבלנו עלינו את הדין מבלי שום ערעור.

וככה עמד החדר המיוחד על מכונו, והחבילה התפרדה רק אחר צאת חג הסוכות שמ"ע וש"ת. ואז כולם שבו וחנו "איש על מחנהו ואיש על דגלו".

במשך "ירח האיתנים" וזוהי הספקתי להכיר מקרוב את סוג האנשים האלה "מעולם התחתון". אחדים מהם התיידדו אתי ושווחחו אתי לא פעם שיחה אינטימית, ופתחו לפני את סגור לבם. כדאי לעמוד קצת ולהשאיר ציון לאחדים מהם הכי חשובים, ואתחיל מהגדול שבהם. ה"ה ישע"י ראבאטניק, ישראל מטולטשין, אברהם אבא ב"ר נח צבי, משהלי וורניק, לאבל כבד הרגלים.

הרבן, החבריא היו מכנים אותו ברי', ר' ישע"י. נודעתי מהשיחות קצת על תולדות ישע"י. הוא היה יליד קמינקי שע"י חוף הדניסט, מעבר הפולני. עבד במקצועו בסביבה שעל חוף הדניסט, עמד בראש כנופיא של שודדים וגנבים מפורסמים, כנופיא מעורבת מיהודים וגוים. הכנופיא היתה מפורסמת בשם הכנופיא מקמינקי (קאמינקער קאמפאניע). ישע"י שמש גם לא פעם "כנביא", נביא זה במובן הקדום, חוזה או רואה. לא משתתף בעצמו במעשה השוד והגניבה, אלא עומד בראש החבריא, וכל מעשי השוד והגניבות ידועים לו. לפעמים אם יש איזה עסק ביש, עם גבר אלים ותקיף שהחבריא מפחדת מנקמתו, או מהבלשות והעקביות אחריהם, ורוצים שישכחו אותם לזמן ולא יבלבלו את מוחם, שיוכלו להכין תכניות אחרות, בא "הנביא" כמפשר ומתווך, בין ראובן הגזלן ושמעון

הנגזל. מתפשרים בסכום ידוע, וגם הנביא בא על שכרו.
 הסכום נשלש בידי איש נאמן מאנ"ש, ולפעמים גם בידי "הנביא"
 עצמו. "אומן לא מרעי אומנותיה ונביא לא מרעי חזקתי".
 והגניבה, כל סחורת מנפקטור או עור וכדומה, מוצאים באשמורת
 הבקר במקום פלוני ואלמוני. שותים "לחיים", וכ"ז נשאר סוד כמוס
 לעולמים מבי' הצדדים, בהבטחה שלא יקרה לו עוד כזאת, ובתוספת
 ברכת "וישמרך" מפני "מזיקים" אחרים. לפעמים גם במשכרת שנתית,
 שכר שמירה.

הוא המדובר, ישעי', מתגאה במקצועו, חושב א"ע לאדם עילאה,
 ומביט מלמעלה למטה על חבריו למקצועו כעל בטלנים המבזים את
 המקצוע הנכבד. וככה היה פותח בשיחתו הרגילה, מסיר בכח ובכעס
 את כובע הבד הלבן ומשליכו ארצה, ואומר: פוני גנב ימ"ש לוקח בן
 אדם (המובן ישעי') ומושיבו בלול של עופות. בן אדם שעבר בבתים
 גדולים ונפגש עם בני אדם רבי הפעלים, ומבצע מעשים גדולים
 כיאות לבני אדם גדולים הראויים לשם "בן אדם". ישבתי בפטרבורג,
 מוסקבה, קיוב, חרקוב ואח"כ באירקוטסק, ארכנגלסק, וולדיבוסטוק
 וכו'. נפגשתי עם ריביליציונרים גדולים שבצעו מעשה שוד בבנקים
 גדולים פרטיים חברתיים ממלכתיים, ואף גנזכים של המלכות, ופתאם
 מתגלגלים לאיזה לול דמתקרי בית האסורים הברצלבי, עם איזה
 יולדקים שנתפסו בעברות גדולות. פוני גנב ימ"ש עם משפטים בל
 ידעום שלו. השד יודע מה חטאו האנשים האלה ומראה באצבעו עלינו
 ועל היהודי מטולטשין, מכרו לגוים איזה כוסית י"ש עם דג צלוי,
 מכרו איזו אונקיה של טבק פתוח. ימ"ש, רוששו את רוסיה העניה
 והאומללה. יושב לו איזו [!] גוי שקצץ ביער הגדול של הפריץ איזו
 ידית לשוט, או איזו זמורה לעשות עגול לידית הגלגל, איזו גויה
 עניה שגבבה בעיר קצת קסמין וזמורת [!] יבשים לחמם את נפשה ונפש
 ילדיה הקפואים מקור בעצם ימי החורף. טוב, מילא, זהו החוק,

פוני גנב ימ"ש עם החוקים המעיקים המעופשים שלו. אבל מה לו לישעי כאן, בין אישונים זבובונים נמלים כאלה. לא - בחיי ראשי - ושם ידו על ראשו הסגלגל, הגדול כחבית גדולה, מנער את רעמתו האדומה עם השערות המסומרות המשולהבות כיתדות ברזל מלובנות, לא אשאר כאן. ליום המשפט הראשן אלך ואתודע[!] על פשעי, ואציג א"ע בשמי הנכון, וישלחו אותי חזרה לאירקוטסק, כי שם ביתי. אמר ועשה כמבואר לקמן.

ותמיד בהרגזו שלף את כובע הבד מעל ראשו וישליכהו ארצה, בהוסיפו ימ"ש פוני גנב עם הסמרטוטים שלו, הורגלתי בכובע אריג עב עם מצחה שחורה חזקה, שהורגשתי[!] שאני חבוש כובע לראשי, ומרסן את שערותי. ותמיד בהתרוצץ בי מחשבות רבות ושונות עם תכניות שונות לאיזו עבודות חשובות, מפעלים נכבדים לבצע, הייתי שם הכובע הכבד על ראשי, וזה מועיל לי לרכוז מחשבותי ולקבצן לצנור מרכזי אחד הנקרא אצלי מרכז ההוצל"פ, או ביהמש"פ הגלילי איקרוזנוי(?) סוד. וכאן איזה סמרטוט תבא לשנות את קלסתר פני הא... צורת בן אדם ולהפכני ג"כ לסמרטוט. לא, זאת לא יעלה ולא יצלח בידי פוני גנב ימ"ש.

ספורי החבריא

על משכבי בלילות

בירח האיתנים הנ"ל, כשנאספנו כעשרים איש בחדר אחד, והחם בחוץ גדול בשנה ההיא בשילהי דקייטא, בחוץ ואצ"ל בחדר, החם והאוויר המעופש מחניק. היחסנים גדולי הדור כמובן שכבו על המטה (נארא), ואנחנו הילדקים על הרצפה.

האיש משה, "כרבן", זכה ליחס מיוחד מכל הפקידות, החל מהפקיד הגבוה המנהל, עד לשומר הדלת בלילות. ביחוד עלה לגדולה משום מעשה שהי', כמבואר לקמן. ישעי הי' "מהני דעיילי בלא בר"

למשרד. הפקיד המנהל כבדהו תמיד בסיגריות ובכוס חלב, בכוס שכר וכדומה.

הוא ישע"י השיג רשיון מפקיד המנהל, שלא להכניס את עביט הלילה הגדול עד שעה מאוחרת בלילה, ועד שעה מאוחרת לפעמים עד אחת אחר חצות הלילה.

פעם בלילה כזה, והשעה כבר מאוחרת, החס גדול ומחניק, השנה נדדה מעין כולם, פנה אברהם מטולטשין, ג"כ נכבד בין החבריא, לרי ישע"י, ספר נא לנו איזה מקרה מענין מתולדות חייד. וישע"י מתחיל:

אספר לכם ספור מענין, אבל גם נורא ומחריד ומעשה שהי' כד הי'. אנחנו ארגנו "חבריא" בלשון הילדקים כנופיא (באנדה) של חברים מצוינים. עבדנו בסביבת קאמינקה, על חוף הדניסטר. כל חבר טרם שנתקבל, הי' עליו לבצע איזה מפעל חשוב, להשתתף באיזה עבודה חשובה, ואחדים מהמובהקים היו צריכים לסמוך ידיו[!]. עליו.

פעם בלילות החורף הארוכים והאפלים, דרך שלג טובה, עובדה אצלנו תכנית. הי' בסביבה פריץ צעיר עשיר, שנודע לנו שקבל סכום כסף גדול מהבנק מקישינוב, שמונח אצלו למראשותיו. הסכום הזה צורף לסכום גדול שהי' לו מקודם, היות שהוא מתכוון לקנות אחוזה גדולה בסביבה. הקנין צריך לצאת לפועל בימים הקרובים, והכסף הוכן אצלו במזומנים "טבין ותקילין".

הכל הוכן למסע. עגלה עם שני נשרים, כל הכלים הנחוצים. חדר המשכב של הפריץ הי' בקומה הג'. החצר שלו מבצר ממש. שוחדו יפה השומרים שישתיקו את הכלבים, כלבים אריות ונמרים ממש. חולק לכאן"א מאתנו התפקיד שלו. יעקל[!] מזוגיפקה ע"ה, איש מצוין, חכם בערמה, זריז וגמיש, ומיושב בדעתו, מכוון את השעה והרגע מתי להתקדם ומתי להסוג אחורנית. והוא נבחר לעלות על הסולם

באקדה ביד ופגיון מתחת למעילו. הכל מוכן.
 באנו אל החצר. הכניסה עברה בשלום בסיוע השומרים, כמדובר
 ומובטח. העמד הסולם, ויענקל עלה. ואנחנו ששה אנשים עומדים הכן
 בשורה ארוכה מפוזרת, החל מהסולם וגומר ע"י השער. שנים שומרים
 על העגלה. החלון נפתח, והכל בשקט גמור ובסדר נפלא. תתארו לכם
 הרגעים האלה של עמידה שלנו בצפיה ובעמידת הכן. שערות הראש
 מסומרות, הלב דופק כהולם פעם. הדם עולה ומרתיח רגע ונקפא רגע,
 ועוד הפעם שב ומרתיח, וככה חוזר חלילה ברגעים נוראים אלה.
 רגעים אחדים אחרי פתיחת החלון, ושלושה אנשים עומדים
 בסרוגין על שלבי הסולם, פתאם נשמע קול אנקת חלל, תבואו
 הורידוני מהרה, אני דקור. עלינו שלשה אנשים על הסולם, והוא
 יצא מהחלון כל עוד כח החיוני בו. ראינו שיש פצע עמוק בתוך
 חזהו, וכנראה הגיע עד הלב, וכולו שותת דם חם. השכבנו אותו
 בעגלה, עשינו לו תחבשת ראשנה ממה שהי' תמיד מן המוכן אצלנו
 לעזרה ראשנה, עם קצת יוד. התחלנו לחשוב לאן לנסוע, ראינו כי
 מרגע לרגע הדופק הולך וחלש, והוא במצב של גסיסה. הוא בקש
 אותנו בקול חלש מאד, כל עוד הדבר בו, להשגיח, לא לעזוב את
 אשתו והילדים הקטנים שלו. הוא הרגיש שהגיע קיצו. עוד רגעים
 ויצאה נשמתו.

לאן לנסוע, השאלה המרה הזאת מנקרת במחננו וצריך לקבל החלטה
 מיידית, אין זמן להתמהמה אף רגע, הלילה אינו עומד, השעה שתיים
 אחר חצות. לקאמינקי לא מתאים, הרעש יהי' גדול יותר מדאי.
 החלטנו לנסוע לזוגיפקי הסמוכה. עשינו את דרכנו במהירות
 האפשרית, דפקנו בסוסים בכל כחנו. הם גמאו את השלג, בלעו את
 הווירסטאות. באנו לקאמינקי [תחילה נכתב "לזוגיפקי", ואח"כ
 תוקן "לקאמינקי"]. נסענו ישר לביהמדר"ר המרכזי, פתחנו את דלת
 המסדרון (הפלוש), הנחנו אותו על הרצפה. בידו שמנו פתקא, בבקשה

לנכבדי העיר ולחברה קדישא, להביאו לקבר ישראל במוקדם האפשרי ובחשאי, שלא להזקיקו לידיעת הרשות, שלא יזקק לנתוח ולחניטה ח"ו. החניטה הטילה עלינו פחד מבי נמוקים, האי שיתחילו בחקו"ד בזה, כמובן שלא נעמה לנו. והשני, איש יהודי וחניטה, זה לא מתאים מצד הדת והאמונה. רצינו שחברנו הנופל יקבר בכבוד כאיש יהודי.

להצלחתנו התכנית שלנו נתמלאה במלואה. הוא הובא לקבר ישראל בחשאי. בהגיע השלשים נסעתי לשמה בעצמי, וקניתי מצבה יפה באותיות חרותות יפות, הכל סדרתי עצהיו"ט. אמרתי שזה ש"ב שקרה לו אסון.

ההשגחה על האלמנה והיתומים

בעבור ימי השבעה קראתי לאספה כללית מכל החברים שבסביבה, קאמינקי פיסטשנקה וכו', לטכס עצה איך לבסס מצבה של האלמנה. התקבלה החלטה שתקבל חמשה עשר רובל לחדש, עד לחשבון. ובשעה שיבוצע איזה מפעל טוב, שתקבל חלקה כמו שהוא בחיים. וככה התקיים הדבר במלואו כמה שנים, עד שקרה לי האסון, ונשלחתי לעבודת פרך לאירקוטסק ונתפרדה החבילה. ומאז לא ידעתי כלום על מצבה.

אברהם מטולטשין

איש אדיב מאד. התייחד!!] אתי כקרוב, אני משפיקוב והוא מטולטשין, מסביבה אחת. פעם בחדש ימים נוראים, החם בחדר גדול, האויר מחניק, והשנה נדדה ממני. התקרב אברהם אלי ופתחנו בשיחה אינטימית. הזוכר אתה, שפעם זה כחמש עשרה שנה, הי' נסיון לגניבה בבית הגביר פאליק. - זוכר אני, הייתי ילד. אשתו פוצינה(?) שמשוה(?) והתחילה באזעקה, ושלמה בעניס(?) החיט קבל

מכה ביד במטיל ברזל ונתכווצה ידו ונפסל ממלאכת החיטות. הובהל האראדניק עם שרי העשרות (דיסיטניקי) והחבריא כבר היתה ע"י המועצה קרוב לשער העיר, וצפצפו והריעו בקול תרועה ובנגינת מארש וביריות מרובים.

נכון מאד, זוכר אתה יפה את כל הענין. אני השתתפתי בנסיון זה שלא הצליח. השתתפתי במפעלי גניבה רבים ונועזים ומסוכנים, אבל אוכל להבטיחך שמימי לא רק שלא רצחתי, אלא גם לא פצעתי שום איש, לא יהודי ולא גוי. נזהרתי מאד בזה. חברי לאומנותי היו מכנים אותי בשם לגנאי "חסיד". לפעמים היו כועסים עלי, "בפריץ" הזה, בכלב הנבזה הזה, ה"צריך להתייחס את ראשו, או לתת יריקה מהיורק. "אקדח" בלשון הגנבים "שפיער". אבל אני מקבל עלי כל הכעס והלגלוג שלהם, והייתי הולך בדרכי. יען מה, יען כל אומנות הגנבה היתה תמיד למורת רוחי, וההפוך מכל אפיי ותכונות נפשי. גודלתי וחונכתי בבית הורים חרדים, אבא ה"ת"ח נחשב בין הלומדים בעירנו. גם אני למדתי בחדרים עד שש עשרה שנה, והייתי נחשב בין התלמידים המצוינים בתנ"ך ובתלמוד, בכתיבה וחשבון.

לוקחתי לחתן לבע"ב נכבד בטולטשין, אשתי אשה צנועה וכשרה. אומנות שלי בזויה ונמאסה עליה, תמיד מפצירה בי בהפצרות ובקשות בדמעות בעינים, שאחזור בתשובה ואשוב להיות בן אדם ויהודי כ"איות למסורת המשפחה מבי הצדדים. אבל אני נלכדתי ברשת היצר, כנאמר בתלמוד "עבר ושנה נעשית לו כהיתר". אני נתפסתי לאומנות הבזויה הזו באשמתי, אמנם רק באשמתי שנתחברתי לחבר פושעים וחטאים, מסוג הבע"ב א באליבתישער קלאסי, היינו לאברהם אבא היושב כאן. אברהם אבא, בנו של נח צבי, יהודי מגזע היחש הרם, נכד ר' (אין ברצוני להזכיר שמו של אותו צדיק המפוי בטולטשין - לגנאי (כותב הטורים)).

שלא הצליח [תיבות אלו מיותרות, או שחסר קטע]. - אבל מה אגיד

לך, אני מדבר אליך כאל ידיד נעורי, נמאסה עלי כבר כל המלאכה הזאת. אני בן למשפחה נכבדה, אבא שלי ע"ה היה מהבע"ב החשובים ומהסוחרים הנכבדים בנמירוב, וכן אשתי בת למשפחה נכבדה ומיוחסת בטולטשין. בחדר הייתי מהתלמידים המצוינים, למדתי אצל המלמדים הכי טובים תנ"ך ותלמוד. אח"כ למדתי אצל המורים הכי טובים רוסית חשבון ועוד. התכוננתי אפ"י להכנס לגימנסיה. כל התכניות שלי נמוגו ונמסו בסבות שונות. אחרי החתונה הייתי לסוחר סוסים. חותני הי' ג"כ סוחר סוסים. ל..... ובכ"ז נחשב בין הבע"ב הנכבדים. הי' גם קצת בר אורין, והעיקר בר אבהן.

ע"י מסחר הסוסים התועדתי[!] עם (הנביאים), כלומר עם אלו שאינם גונבים בעצמם, רק יודעים ע"ד גנבות, ומתווכים בין הבע"ב והסוחרים הנגנבים, להחזיר את הגנבות לבעליהם. ואח"כ הלכתי מדחי אל דחי, התחברתי עם אברהם אבא, והוא הוליכני בכל הדרכים של העולם התחתון, עד שנעשיתי למה שהנני.

אבל אחרי שאני מבצע איזה מפעל ודוקא בהצלחה, אז נעור מצפוני, ולבי מלא חרטות שדוקרים אותי כמדקרות חרב ולא ירפוני אף רגע. ובעיקר אני מתמלא רחמים וחרטה בהביטי על אשתי, נפש טהורה רכה ותמימה, ופרנסתי העלובה והנמבזה היא למורת רוחה תמיד, אף ביום ההצלחה הכי גדולה. אדרבה, בכל מה שאני מצליח יותר, זה יותר ממרר את חייה ולבה כואב ודואב עלי יותר, היות שבזה אני הולך ושוקע יותר בבוץ, וההצלחה גדול כח המושך שלה כידוע. ובכל מה שאני נלכד בפח ונתפס למשפט ולמאסר, אני מרגיש בשביעת רצונה, הגם שכ"ז נשאר טמון וקבור בלבה, והיא משתתפת בצערי, ועושה כל מה שביכולתה בכדי להצילני, בחשבה אולי הכשלונות ירחיקוני וימאסו עלי את אומנותי השפלה והבזויה הזאת. קשה לעמוד מנגד לכאבה ולשברון לבה, המשבר גם את לבי ומדכאני עד דכדוכה של הנפש.

ככה שכבנו יחד ע"ג הרצפה, על שני מזרונני קש. והגם שהוא
הי' מדרי מעלה ע"ג מטת קרשי האלון, המט[ה] הרחבה מקיר אל קיר,
אבל הוא הוריד את מזרוננו ושכב על ידי בכדי לשפוך לפני את כל
לבו, ולהוריק מלבו את כל המטען הכבד המעיק עליו.

ואני שוכב ומקשיב לאור המנורה הכהה. שכחתי את האויר
המחניק, את ריח הגרף הגדול המשותף לכל החדר, שכחתי הכל. וגם
לבי נשבר לרסיסים לשמע הוידוי הגדול של אברהם הגנב מטולטשין,
אותו אברהם הכפול שנברא בדו פרצופין - אולי לא נברא, אלא הלך
וברא א"ע, בריה חדשה כפולה ומשונה.

אברהם התמים והישר באדם, והחבר הטוב והנאמן לאשתו ולילדיו
ולכל הבא עמו במגע ובמשא. אותו אברהם נשאר בפנימיותו תם וישר
כמו שהוא מבריתו, אלא הלך והתלבש בלבוש של אברהם הגנב, המעוֹל
וחומס ושודד מבלי רחם, ואולי לפעמים גם באכזריות. כי הלא גנב
ושודד ורחמנות המה תרתי דסתרי, אכזריות עד לידי רציחת נפשות,
עד ולא עד בכלל, ככה העיד על עצמו בהן צדקו לפני באותו הלילה
של הוידוי, ונכרין דברי אמת.

השעה כבר מאוחרת, שתיים בלילה. כן לחש השוטר השומר המטייל
במסדרון, ומביט כפעם בפעם דרך חור הדלת אם הכל בסדר. אבא
התעורר משנתו ופנה אלינו, מה לכם, למה אתם עוד נעורים. אברהם
התיידד מאד גם עם אבא.

למחרת בבקר שאל אותי אבא, באיזה שיחה עמוקה עסקת בלילה עם
אברהם. ספרתי לו בקצרה תוכן הוידוי של אברהם, ובעיני אבא עמדו
והתנוצצו דמעות - אבא הי' קל מאד לדמעות. ענה ואמר, זהו גנב
יהודי, גנב מלבר ויהודי מלגאו. ומי יודע עוד איזה יהודי. וזהו
מדתו וכתו של ר' לוי יצחק מברדיצוב ללמד זכות על כל יהודי,
בהיות לו הכשרון ורוה"ק להביט לתוך תוכו ולפנימיותו פנימיותו
של היהודי, ולהבינו מתוך שרש נשמתו הדבוקה ומעורה ומשורשת
בכללות נשמות ישראל.

הקטגור (פרוקורור)

הי' בא לעתים תכופות לבית האסורים. איש נמוך קומה, וכנראה גם איש ישר. עינים מפיקות חכמה וערמה, מביט בפני האיש ורוצה לדלות ממנו ומקרבו את אפיו, ומתעניין מאד לדעת את מצבו של כל עברין ופושע. [כאן כנראה חסר קטע]. הקומה, שחרחר (ברוניט), עינים גדולות מפיקות פכחות ופקחות. פניו גלוחים למשעי, עם זקנקן צרפתי. בהכנסו לחדר האסורים שם ממטחתו [!] על החוטם מפני הריח הטחוב והחמוץ מריח פת הקבר החמיץ והחמוצה, ובלול בעוד ריחות בלתי נעימים ביותר. ובמבט עיניו בוחן ובודק את כל אסיר שנפגש אתו או עובר על פניו. מביט בלוח האשמה של כאו"א, וקורא בשם מי שנחוץ לו לרגל המשפט הקרוב העומד להתברר בביהמש"פ. באותו היום קרא בשם ישעיי ראבאטניק, והודיע לו שעליו להתכונן לדרך, כי הוא נשלח לקאמינקה לזהות.

ומעשה שהי' כך הי' (לפי סיפורו באחד הלילות מימים הנוראים). ישעיי בגמרו חוק עבודת הפרך אחת עשרה שנה, הי' שב וגונב שורים בסביבת אירקוטסק בסיביר. והיות שהגנב שחזר לסורו אחרי שרצה את עונו, הוא עומד מחוץ לתחומי החוק ומשולל כבר כל הזכיות (לישאן פראוו). ואם איש כזה נתפס בידי המשטרה, הרשות ביד השופט לשפטו כראות עיניו. לזאת ברח עוד פעם לסביבת מולדתו, כמובן בפספורט מזויף. לכל גנב יש כמה פספורטים לכל צרה שלא תבא (והוא בקש מאחד מחבריו שילשינו א). ובבואו אל היריד בטרסטוניץ על גבול הדניסטר, התודע לסוחר סוסים אחד ממכריו הישנים, וישרו בעיניו סוסי הכומר מכפר פלוני הסמוך, שני נשרים. והמדובר הי' עם סוחר הסוסים הנ"ל שיחכה לו בפונדק השדה שעל אם הדרך, ולמחרתו יביא לו סוסי הכומר. אמר ועשה, באשמורת הלילה שאחרי חצות הביא את סוסי הכומר לפונדק. ספר,

שזה נעשה ע"י הרעלת שני הכלבים בסם המות, והרדמת השומר ע"י איזה רצפט מרדים באמצע תרדמתו החזקה של השומר.

הסוחר קנה חבית יין על הע"ג(?) מפני החשד, ורתם שני סוסי הכומר בעגלה, וסוסים שלו קשר אחורי העגלה. וככה נסעו בדרכם עד בואם להעירה טראסטיניץ שע"י טולטשין. ולפי ספורו, אמר הסוחר שיכנסו העירה להתפלל ולטעום איזה דבר, אחר שהם עיפים מאד מנסיעתם הלילית. הוא ישעי' התנגד לזה, ויעץ שיפסחו על העיר ויסעו לדרכם הלאה, אבל לא התעקש להפצרתו של הסוחר. באו העירה, נכנסו למלון, התפללו והסבו לאכול. ופתאם ע"י הלשנת יהודי אחד שהכיר את ישעי', שפעם בטרם צאתו לעבודת פרך הריק את חנותו הגדולה חנות לעורות מעובדים, נכנס האראדניק ונתפס ונאסר ונשלח לברצלוב עיר המחוז. עכשיו הוא נשלח לקאמינקה לזהות. ככה בשרו הקטגור נמוך הקומה. והגם שישעי' הי' כבר רגיל בנסיעות כאלה, בכ"ז הלבניו קצת פניו המסמיקים תמיד.

מישעי' פנה הקטגור לגוי זקן מבארטניק(?), שקראו אליו וקרא בפניו לוח האשמה, שהרג כלתו ושתי ילדותי[!] בגרזן בגן העצים שלו. והגוי הוא כבר בן שמונים ואחת לפי לוח האשמה.

הקטגור פנה אליו, בן כמה אתה זקן? במשפט אמרו לי שאני בן שמונים ואחת. ואתה מה אומר, וכי אני זוכר יום הולדתי? נו טוב, ומה אתה עושה בכאן? בית המשפט הושיבני בכאן. למה? הלא כתוב כאן, אדוני כבר יודע הכל. ובכן, הנכון שהרגת את כלתך אשת בנד המת, ושתי ילדותיה שהן נכדותיך. והגוי עונה, הלא אמרתי להם כמה פעמים שלא יטפסו על העצים ולא יקטפו שזיפים, שאין זה שלהם. אמרתי כמה פעמים ולא שמעו בקולי, עד שבפעם האחרונה "נפלתי בכעס" (אופאלו או פאסיו) ואז ברגע זה גרזיני בידי, ואתן להם כמה מכות ונפלו ולא קמו. זהו הכל אומר הקטגור, זהו הכל.

הקטגור פנה אליו בכעס, ואיפה המצפון שלך זקן אשמאי שכמותך, להרוג אשת בנך ושני ילדיו, וכמה שנים עוד אתה חושב לחיות? מי יודע, כמה שיגזור הבורא. ואתה רשע, רוצח שכמותך, עוד שם די' אתה נושא על שפתיך הטמאות. הגוי הזקן הביט ישר בפניו ולא ענה מאומה. והקטגור פנה והלך לו למשרד.

ותיכף נקרא ישע'י אחריו, וגם אני ואבא ועוד אחדים מהחבובים נקראנו לחתום על תעודה, שבחדש של הימים הנוראים התנהגו אתנו כחוק. ושם במשרד עמד נפח עם שלשלאות חדשים חזקים וכבדים, שהכניסו בהם את ידי ורגליו של ישע'י, ועל הסדן הכניסו את הברגים לחסום יפה את השלשלאות. וישע'י מכניס את רגליו בשלשלאות, ועל הסדן מכניסים ומחסמים את הברגים כמו שמפרזלים את הסוס האביר. ואני עומד ותוהה על כבוד האדם שהשפל. והגם שישע'י הוא ידוע ומפורסם, בכ"ז המה לבי לו. ס"ס יהודי וכ"כ ירד והורד במורד, וכל כבוד האדם שבו הי' לכלימה ולחרפות. ואני מרגיש בו שהוא מתבייש בפנינו בכל התגנדרותו במקצועו.

ואני ברגעים אלו עומד וחושב, שלא רק בעולם העליון והאמצעי צריכים ומחוייבין אנחנו להודות ולברך "המבדיל בין ישראל לעמים", אלא גם בעולם התחתון, בעולם הגנבים והרוצחים, שלכאורה אלו כבר מקצועות בין לאומיים, ובכ"ז איזה הבדל בין אברהם מטולטשין ואפי' בין ישע'י ראבאטניק, ובין הגוי הזקן מברצלוב שמדבר על רציחת כלתו ונכדותיו כעל דבר טבעי ומובן, אמר כמה פעמים להם שלא יגעו בשזיפים ולא שמעו, והגרזן בידו, וקבלו ממנו כמה מכות ונפלו ולא קמו. ובין אברהם מטולטשין בעל הוידוי הארוך באחד הלילות בימים הנוראים ובעשי"ת, ובין ישע'י ראבאטניק שבעת שרגליו מתפרזלות ע"ג סדן הנפח כסוס משתולל, עודנו פניו מתכרכמים מבושה בפני היולדקים שתמיד שחק ולעג להם, כיון שעוד לא נמחתה כליל צורת האדם וצלם אי' של היהודי שבו.

ויהודי נשאר יהודי בנקודה הפנימית החבויה בסתר חביון נפשו, לפעמים מתחת מפתן הכרתו.

אחרי החגים היה עלינו עוד לבלות בבית הסוהר כשבועים, ועוד זכינו לראות בשוב חזרה ישעיה הנ"ל מהזהות, רצוף ומדוכא מאד. וספר שהובל במשטר חזק כרבי גדול בליוויית עשרה גבאים, כלומר שוטרים, וע"ג מפקח (נאזראטיל) או אוראדניק מכל עירה ומחוז. והמטרה של הבריחה שהיתה עליה המדובר בין החבריא, לא יצאה לפועל. ואח"כ לפי בקשת שר בית הסוהר, הובלו הקראמאליניקים לבית האסורים הפלכי.

במגרב

שבנו הביתה אל הכפר, לפונדק, רצוצים ומדוכאים. והגרוע מזה, מבוישים. מבוישים על שום מה, לא הוברר גם לנו. הכל לכאורה יודעים שלא נתפסנו על איזה עון פלילי על גניבה וכדומה, ובכ"ז בושה. בית האסורים, אטו מלתא זוטרתא? באנו לפונדק, באו לקבל פנינו שני השכנים הידידים הותיקים של אבא הבע"ב הנכבדים אמעלקו ואורדי. שמחו מאד על אבא ששב בבריאותו השלמה ועלינו. גם נדו לנו, "מסכנים, אמרו זל"ז, על מה עונו האנשים האלה בחנם, מה חטאם מה פשעם, הגנבו? חמסו? מה העון אם מכרו קצת י"ש לאנשים מכירים. התרעמו על החוקים המעיקים של הממשלה. האם אין רשות לאנשי הכפר להכנס לבית היהודי, ולהסב לשולחן על כוס י"ש ולשוחח קצת, הלא אנשים, לא תתרים המה.

אח"כ באו גם מהדור הצעיר, גם מאלה השקצים העדים שהיו גרמא בנזקין. אחדים התביישו להרים ראש אלינו ולהביט ישר בפנינו, ואחדים החצפנים גם השליכו מבטי לעג מסותר, שהרתיח את לבנו הפצוע והכואב. והישיבה בכפר עם מכירת הי"ש באופן בלתי חוקי וכל הכרוך בזה, הכל כאשר לכל נמאס עלינו. וקשה היה עלינו לשוב לפרנסה זו ולכל אורח החיים הזה, המלא תמיד פחדים לכל רשרוש של איזה כפתור נוצץ, ולכל עקימת פה של איזה שגף פוחז או גוי

שכור.

מסחר העצים של אבא הלך וירד. היער מסולניצא עבר מסוחר טולטשין הברצלבסקיס, סוחרים ותיקים, בני מבט רחב ודעה רחבה, וכן הנאמנים שלהם יוסי בוימיל. לא כן הסוחרים מקראסני, אנשים שעלו לגדולה ע"י עסקי מסחר לא נקיים כ"כ, קטני המח וצרי עין. והנאמנים פרידל ועוזרו ג"כ כבעלים. ובמקום אבא נכנס לקונה וסוחר לשפיקאב העיר יונה נחומס, בכנויו "יונה גנב", שיסוד פרנסתו לא על יסוד מסחרי, אלא גניבת חתיכת[!] עץ.

אבא בא, תבע את חזקתו במסחר היער. הנאמנים הכריחו את יונה לעשות שותפות עם אבא, אבל אבא הי' מאניני הדעת וכמובן בגניבה לא שלח ידו, וחונף לנאמנים לא ידע, כי כ"ז הי' נגד טבעו ותכונתו, ובנה תמיד את פרנסתו על יסוד מסחרי ובקיאותו בסחר העצים וטובם, סבל הרבה מקטנות המח וצרות של הנאמנים ושותפו יונה, והכל נמאס עליו, ההתגדרות של יונה וההתנשאות כבעל הכסף.

וככה עבר החורף, בסבל ודחקות. וגם אני במסחרי, מסחר התבואה, נמצאתי בירידה, כי שובי מבית האסורים הי' כבר אחרי העונה, הנמשכת כרגיל מחדש אב התחלת הקציר עד חנוכה, ומחנוכה ואילך רק המשך תקופת האסיף השבעה. ומי שלא השתף בהתחלה, אין לו חלק גם בהמשך.

אבא התחיל לחשוב לנסות מזלו במלומדות[!], אבל לא נעם לו להשפיל א"ע בשפיקאב איפה שמוחזק זה כמה שנים לבע"ב ולסוחר. מלומדות[!] נחשבה לפרנסה עלובה ועניה. והחליט לנסוע להאריוב, בסרביה, הסמוכה לקישינוב, שמה יש לו המשפחה שלו, אחיו מתיתיהו מלמד מעין מורה, ואחותו חיה ובניה. ואחרי הפורים נסע אבא, ואנחנו נשארנו בכפר, בדחקות וירידה.

שואה על שואה

הפונדק שלנו עמד תחת הנהלתו של מנהל המחוזות קלאר טשכי (?). ומנהל בית החרשת אנינברג הצעיר, שהיי לממלא מקום אביו, דרש מהמנהל קלאר שימסרו לו את הגן הגדול שהשתרע על יד הפונדק עם מקום הפונדק ביחד, לבנות שמה מעונות עובדים לפקידות הנמוכה ולבעלי המלאכה, וכן בית מרחץ עבורם. ומה להאדונים האלה להתחשב עם איזה יהודוני עלוב ומשפחתו, שהתיישבו על אדמת הפריץ, ובבית הנבנה מכספי הפריץ, על סמך איזו חזקה נושנה.

ולפני הפסח, אחרי נסיעתו של אבא, קבלנו הודעה מהמנהל קלאר, שעלינו לפנות את הבית במשך שבועים. הודעה זו נפלה על ראשו כמהלומת רעם. עורכי דין לא היו בעירתנו, רק ידענים (זנאכרס). שאלנו את פיהם, ואמרו לנו חזקה היא חזקה, ובפרט נושנה יותר מעשר שנים.

התממנו להודעה זו. ולפני הפסח, בזמן שנחוץ לעשות הכנה לחג הפסח, לבון הגעלה וכו' כדת וכדין, באו שתי עגלות מביהח"ר, עמוסי כלי בית ומטלטלין של גוים, עם האיקונין הקדושים כרגיל, ואחרי העגלות שרוכה כל המשפחה של איוואן מבית העוצר, משפחה גויית שפלה מאד, ונשי המשפחה חצופות ופושקי פה ושפתים, נכנסו לבית, והיו לבע"ב. שקצו וטרפו את התנור במאכלי ובשולי עכו"ם, ואנחנו מזהירות של טרפות נדחקנו לאחת הפנות. ערב פסח, וגויים בבית (נתקיים בנו "א' באו גוים בנחלתך").

הגוים האלו התחילו לעשות לנו כל מיני "להכעיס", עד שפקעה הסבלנות שלנו, וביום בהיר אחד, כשבוע ימים לפני החג, קמנו עליהם בחוזק יד בעזר הדוד אלקנה ובעזר הגוים השכנים ידידים ותיקים, וגרשנו אותם פשוט במקלות והכאות, והבית התפנה מהשקוץ המשומם. התחלנו לטהר את הבית ולהכשיר את התנור והכלים בהכנה

רבא דחופה ומבוהלת לחג הפסח. אבל הרגשנו ששיבתנו אינה מבוססת, ונחשבנו בעינינו כיושבים על הר געש העלול בכל רגע להתמוטט. חג החרות עבר עלינו בלי חרות ובלי שמחה.

אסרו חג הי' לחגא

באסרו חג בבקר באו כעשרים פועלים בפקודת מנהל ביהח"ר, ועלו על הגג הגבוה פי שלש מקירות הבית, כדרך כל גגי התבן, וקרעו את כל צבתות התבן, וגם את הקורות והמוטות, ואנחנו עוד נמצאים בבית. וזמן של שלשה ימים נתן לנו לפנות את הבית. אבל ביום המחרת החלנו כבר כשלשים פועלים להרוס את הבית בכשיל וכליפות[!], ואנחנו הוכרחנו להוציא את כל כלי הבית החוצה תחת כפת השמים.

אסון לחוה הקטנה בת שנה וחצי

בתוך המהומה והמבוכה הזו, והילדה מסתובבת הנה ואנה, ואין איש שם לב אליה, כולם טרודים בהוצאת כלי הבית. ועמדה שם דלת כבדה מקרשי אלון, הדלת החצונית עם בריח ברזל כבד. והילדה טפלה בדלת, והדלת נפלה עליה ונשמע רק קול צעקתה ואנחתה כאלו האחרונה ונשתתקה. נבהלנו כולנו כאחד והוצאנו את הילדה הקטנה החמודה בלי הכרה ועצומת עינים וחבוסה וחבוטה כל הפנים, ובלי שום רוח חיים. הגוים השכנים והפריצה דובינסקי התאספו לקול צעקתה של אמא הוי ואבוי! הילדה שלי נהרגה. החלו להגיש לה תרופות, לשפוך עליה מים קרים, לשפשפה בספירט, הכל ללא הועיל. אמא חטפה את הילדה על זרועותיה ושנינו רצנו ישר לארמון לרופא מורדוסביץ(?). והשעה שעת הבקר והוא עוד במטה. החלנו לדפוק על דלת חדר השנה. יצא בבהלה ובכעס עלינו, הראנו לו את הילדה המשותקת הגוססת, יצא תיכף וכתב איזה ריצפט ופקד לעשות לה תומ"י אמבטיא חמה. הילדה הובאה העירה לבית הדודה דבורה, דודה

טובה, לכל צרה שלא תבא, הובהל הרופא זייליג, עשו לה תרופות שונות, ואך ביום הרביעי שבה אליה הכרתה.

אמא יושבת ע"י הילדה ואני הולך לחפש דירה. והגויים השכנים והגויות יושבים ושומרים על כלי הבית המתגוללים בחוץ. אחרי הטפול של שלשה ימים, שבה ההכרה לילדה. זייליג הרופא אמר שקשה מאד שתצא בלי חסרון, אבל אחרי טפול של שבועים שבה הילדה לאיתנה ולבריא אותה בשלמות, לגודל שמחת כולנו.

והבית שלנו בעיר מושכר לשנתיים, ושכר הדירה התקבל למפרע. הזמנו לדין את השכן אנשל יקובקיס(?), והפס"ד נתן מאת הרב דמתא ר' משה ליב, שהיות והשכן יש לו הקפות אצל הגוים מחנות הקמח שסדר בבית, לזאת נתנה לו ארכא למשך שנה לגבות החובות מהגוים, ואנחנו הוכרחנו לחפש דירה. אני ואמא וחיה מצאנו לנו מקלט ארעי בביתו של הדוד אלקנה, אצל הדייר שלום מאירס, בחדר הקטן.

מחלת הטיפוס בכל המשפחה

ואז בקיץ הזה, תיכף אחרי חג השבועות, התחיל הטיפוס להשתרר בעיר, ורבים הכריעו. אמא חלתה במחלת הטיפוס, מחלתה היתה קשה, אמנם לא בגדר סכנה. ובאותו הפרק חלתה גם האם הזקנה ביחד עם באבקי(?) שהיתה אז כבת ארבע עשרה. ואח"כ נטפל אליהן גם אחי בנימין, ושלתם נמצאים בבית הדודה דבורה שהיתה אז כבר אלמנה עם ארבע ילדות ובן יחיד זאב, שהיה אח"כ לבועז איש מגדיאל. וכל הבית מכיל חדר אחד המשמש אולם וטרקלין לימי שבתות וחגים ולקבלת אורחים, וע"י מטבח קטן המשמש גם לביח"ר לצבעות צמר לכל מיני צבעים "תכלת וארגמן ותולעת שני וכו'", כי על כן הדודה היא צבעית צובעת כל מיני חוטי צמר לגויות, וגם התאמנה בצביעת שקים בדפוסים כאלה כעין רקמה. השקים משמשים במקום שטיחים

לרצפות, כלומר לקרקעית הבתים הטוחה בטיט צהוב מע"ש לע"ש. והמטבח הזה מרכז תעשית הצמר, נהפך אגב אורחא גם לבית חולים לטיפוס.

ואני נשארתי יחידי. הילדה חוה נלקחה לבית הדודה רחל - לטפל במחלתה של אמא. הרופא הראשי הוא זייליג פאראך הרופא, ואני סגנו החובש המוציא לפועל כל הוראותיו, לפי המדע המדיציני בשפיקאב. ואגב אני מקבל ממנו ידיעות ממהלך המחלה בביה"ח של הדודה דבורה.

רופא תורני אי בלילות, תיתי-לו לבנימין מלמד התגר(?) הַתָּס, שהיה בא בכל לילה באחת עשרה, ויושב ומשמר(?) ע"י מטת החולה, ומגיש כל הנחוץ לחולה. יושב ער כל הלילה, עד שהאיר פני המזרח, ונתנה לי האפשרות לנוח שתיים שלש שעות ולהחליף קצת כח לעבודת היום. המחלה ארכה כחדשיים עד שיכלה לרדת מהמטה. וגם יתר בני המשפחה שאצל הדודה דבורה ת"ל הבריאו, ויצאו שלמים ממחלתם. וככה עבר הקיץ בסבל ותלאות.

אחרי הסוכות עברנו מדירה זו לבית מיקולי מליפקוביץ, זהו הדירה שקנה אח"כ הרב ר' שלומוני, שעמדה בקצה העיר ומסביב מדבר שמש, ומלמעלה נשקף בית הקברות, וע"י השער עמדה איזו טחנה ישנה הרוסה. כמובן שעל מדבר שמש בקצה וטחנה ישנה חרובה הרוסה התלחשו בעירה "ששעירים מרקדים שמה בלילות חשכה" כרגיל.

אנחנו שכרנו חדר אחד בבית הגדול הזה מעין חצר ענק(?) של איזו[!] פריץ, שם גר מלפנים סניור החובש והרופא היחידי הממוחה[!] לכל מיני מחלות. החדר שכרנו אצל חייקל מהפוסתה של הסוסים בתחנת ראכני. מוסד הפוסתה של הסוסים ידוע מימי יקטרינה וניקולי הראשן. מסה"ב טרם היו בארץ, והתחבורה היחידה הממלכית[!] הי' דאר הסוסים. ומפטרסבורג עד מוסקה[!] נקרא דרך

המלך (קאזיאני שליאך) שעבר דרך עירנו. משני עברי הדרך חפור חריץ עמוק, ואילני סרק יפים נטועים מזה ומזה. אצל חייקיל הנ"ל שכרנו חדר לגור בו, והתיידדתי עמו. היה איש ישר מאד, ואיש הצנע לכת ולא מתגנדר, הגם שהתגדל בבית עשיר, אצל אביו שהי' מחזיק תחנת דאר גדולה בקראפאני(?). הדאר תכליח השירות שלו היתה בשביל הפקידות הממלכתית, ואגב שמש גם שירות אזרחי שהשתמשו בו כמובן רק הסוחרים הגדולים והאמידים שהי' באפשרותם לשלם את המכס הגבוה לפי הערך בימים ההם. אשתו היתה צעקנית וקולנית, וצחוקה נשמע למרחקים, כמנהג בנות העשירים והתקיפים. והיא הלא היתה בתו של אברהם פריינקיל מטולטשין שהטכסא שהיא מכס הבשר היתה חזקתו משנים רבות, ובעל בית חומה גדול בטבורה של טולטשין ע"י העמוד הגדול, בית בן שלש קומות ועשרה[!] חנויות. בעל בעמיו ותקיף בעדתו, ויש לו יד ושם בחלונות הגבוהים.

ואני התיידדתי עם חייקל והיינו מאז לידידים נאמנים לתמיד. בחדש אב חלה חייקל במחלת טיפוס קשה, ואני טפלתי בו כחדש ימים עד שהבריא. ואז הלוח לי מאה רו"כ, ואני התחלתי לסחור בעצי הסקה מהיערות של באלשאוו, וגם ממסחר התבואה לא הנחתי את ידי, אבל הפרנסה היתה בצמצום מאד. אחרי חג הסוכות ואבא כבר שב מאהריוב. כתבו לו שיבא הביתה. ואני ממשיך במסחרי.

המחלה הקשה

כשבועיים אחרי החג, והטיפוס עודנו שורר בעירה, הגם שלא בטמפו הקודם, ואני נופל למשכב אחרי שבתי הביתה לפנות ערב מהיריד, והרגשתי לא טוב. שכבתי במטה ובלילה כבר חוס חזק. ובבקר הובא הרופא זייליג, ואמר שיש חשש לטיפוס שיתגלה אחרי שלשה ימים. וכן הי', ביום ג' החוס הגיע כבר לארבעים ואחרי שבועים התפתח

לטיפוס הבטן, והחולי הולך ומתגבר עד לכדי סכנה. אסתר פריינקל התחילה להציק לבעלה חייקיל שיעזוב את הדירה שכבר נגוע בטיפוס. הם יצאו מהדירה ואנחנו נשארנו לבדנו. אבא כל זמן המחלה לא זז מעל מטתי, לא עלה על מטתו לנוח, רק על ספסל למרגלותי היה נח לרגעים כל הימים לרבות הלילות, מבלי התפשט את בגדיו. כל הזמן היי לי חוס חזק ארבעים ויותר, אבל הכרתי לא סרה ממני אף פעם, מלבד בליל הסכנה שלפני המשבר.

הסכנה והמופת של הרבי בצרוף חלום

אותו הלילה ליל שבת היי. עוד מבעוד יום הלך החוס הלוך וגבור. יום החורף רד וקדש היום. אבא לא הלך לביהכ"נ לקבל פני שבת מלכתא, והכרתי הולכת ונחלשת מרגע לרגע, עד שנעלמה ונאבדה כליל. אני מכיר כמו מתוך ענן וערפל שפני כל הסובבים אותי התקדרו, ביחוד פני אמא, שהשתדלה תמיד להתגבר ולהראות פנים צהובות. ביחוד הועמו מאד פני אבא, וכולו אומר עצבת. אני רואה כל החדר, וגם החדרים הריקים הסמוכים מלאים אנשים ונשים. ובהכרתי הערפליית לא אוכל לתפוס מה זה כאן, איזו חתונה או ככה איזו שמחה של מצוה, חג, ולמה כולם צועדים בלחש זה יוצא וזה בא, וכולם כאחד מתלחשים מפה לאזן ואצים רצים.

הבהילו את הרופא החצרוני, אמר שהמצב רציני עד לכדי סכנה, ונחוץ עוד רופא להתייעצות. אבי שאל את פי הרב דמתא ר' משה ליב, והתיר שיסעו לקראסני להביא את הרופא היהודי אפטייקר המפורסם בכל הסביבה. ובנימין נסע עם בע"ג לקראסני. הידידים והמכירים ששרו לכאן בחזירתם מביהכ"נ, התפזרו כ"א לביתו. נשאר רק בני הבית, ואני שוכב "נים ולא נים תיר ולא תיר".

נפתחה הדלת והרבי ר' מאטעלי נכנס. הוא ז"ל היי בא לבקרני כמעט בכל יום ומשוחח אתי ומעודדני שאין מה לפחד, המחלה תעבור

ואתה תבריא בע"ה.

נכנס וישב על ידי ע"ג הכסא, והתחיל לדבר אלי מרדכי אתה מכיר אותי? ובאותם הרגעים שבה אלי הכרתי, אם כי חלשה מאד. - כן, ענייתי, הלא זה הרבי. למה אתה קורא אותי רבי, האם אתה חסיד שלי. - הרבי ידע שבחסידות אני כרוך אחרי ר' יוסף מאירל, הגם שאף פעם לא נסעתי אליו. - חסיד כן או לא - ענייתי, אבל אין זה נ"מ לדינא, ידיד נאמן בודאי אני לרבי ולביתו, וכן אקוה להשאר לעולם בע"ה, זה ידוע היטב להרבי שזה אמת ויציב. - כן, נכון, אבל אתה רוצה להבריא בודאי, אבל קשה לי לעזור לך בכלום אם אין אתה חסיד שלי, ואני רוצה בכל לבי ונפשי שהשי"ת ישלח לך רפו"ש במהרה. ובכן אני דורש ממך שברגעים אלו תהי' חסיד שלי באמת. התבין, אמונה זהו המשכה, כידוע ע"י האמונה של המבקש מתמלא המבוקש, וזה א"א אלא ע"י אתדבקות רוחא ברוחא, כלומר שהרבי מרגיש בכל כאבו וצערו של החסיד, היות שהוא נדבק בו בכל לבו ונפשו, וכאבי החסיד המה כאבי הרבי ממש, כי הלא בעולם הנפשות אין הבדל מחיצות של גופים נפרדים. ובכן הסתכל להיות לרגעים אלו חסיד שלי באתדבקות רוחא ברוחא כאמור, ותאמין באמונה שלמה שכל הבטחותי ברגע זה שאני אתפלל ואעורר עליך רחמים מלעילא יתקיימו במלואם.

ובכן רבי, אני מבטיח ומאמין באמונה שלמה ברבי ובדבריו ובתפלתו שיעורר עלי רחמים ממקור הרחמים העליון. ובכן טוב, תן לי ידך. נתתי לו את ידי, והרבי מלמל יהב ליה ידיה ואוקמא. מי אמר המלים האלה, התזכור מרדכי. כן אני זוכר, במס' ברכות ר"י לר' אלעזר. טוב מאד, ובכן אני מבטיח לך שהמשבר יבא במהרה, ושבת היא מלזעוק ורפואה קרובה לבא, קרובה ממש.

וברגעי השיחה הזאת אבא עומד לימין הרבי ועיניו זולגות דמעות כל הזמן. הרבי עוד הוסיף קצת לשוחח עם אבא, ונפרד בברכת

שב[ת] טובה, שבת היא מלזעוק וכו'.

החלום

הרבי יצא ותרדמה נפלה עלי ואישן. ובחלומי והנה אמא עומדת לפני, לבושה בגדי שבת, במטפחת המשי הלבנה שעל ראשה, ומתחת למטפחת נוצץ קצה השביס הלבן המגוהץ, ופניה קורנים באור של שבת, וכולה יופי וכן צנוע. ופונה אלי מרדכי, אתה חולה, אבל למה אתה שוכב ככה, הלא שבת היום, למה לא מקדשים על היין כדת, למה לא הולכים לאכול סעודת שבת, הלא אסור לחלל את השבת. אמור להם שילכו לאכול ויתנו גם לך לטשום קצצת [שבת] ממאפלי השבת, זהו הרפואה הכי בדוקה, ורפואתך השלמה מהרה תבא בע"ה. וברגע נעלמה התמונה, ואיקץ והנה חלום.

פניתי לאבא, הכבר אכלתם סעודת השבת. לא. ספרתי לו את החלום. פני אבא הוארו קצת. הלכו לאכול והגישו גם לי קצת מרק איטריות (שבתי ונרדמתי).

ובשבת בבקר בא אפטייקר מקראסני, והובא גם הרופא המקומי החצרוני, ושניהם הבטיחו שהמשבר עבר, דלקת עור הכרס חלפה. ומאז התחלתי לאט לאט להחלים. ההחלמה וההבראה ארכה עוד כחדשיים.

והחורף הולך וחזק, והדירה גדולה וריקה, והשעמום גדול. אחרי שהבראתי שכרנו לנו דירה בכפר זאמליני, עד לאחר הפסח שנוכל להכנס לדירה שלנו לפי הפס"ד של הרב כאמור לעיל.

המפנה - חיי נדודים

השלג נמס ורוחות האביב החלו מנשבות. ואני התחלתי לאט לאט לשוב לאיתני. ושאלת הפרנסה החלה מנקרת במחי, והחלטתי להרחיק נדוד ולבקש את מזלי כדאמרינן "משנה מקום משנה מזל", ומאמר חז"ל

"מאן דביש ליי בהאי מתא ליזיל למתא אחריתי". במה לנסות מזלי אם רכוש אין לי, כל רכושי הוא מעט הידיעות שרכשתי לי ברוב עמל בתלמוד בתנ"ך וכו'. ובכן לנסות מזלי במלומדות[!], בהוראה, לא עלתה על דעתי. חשבתי שכל מורה הוא גאון, מצויד בכל הידיעות הנחוצות למורה ופדגוג. שיש אנשים שלקחו להם התאר "מורה" והם בורים גמורים, כזאת לא עלתה על דעתי.

ובכן, שמתי בכיסי שלשת הרובלים האחרונים מהבית, ותכף אחרי הפורים שמתי לדרך פעמי, דרך לגמרי נסתרת ונעלמה לי האברך בן העשרים שמעולם לא יצאתי מתחום העיר וחוצה, מלבד פעם אחת נסעתי לליפוביץ על החתונה של חברי מיכל בן-אנשל המלמד. הרגשתי בי אחרי כל הבדידות קצת יוהרא שאני יוצא מתחומה של שפיקוב שמעולם הי צר לי בתוכה, לתוך העולם הגדול.

ישבתי ברכבת בתחנה ראכני, ואתי ארגז במקום מלתחה, מלא הלבשה דלה ועלובה, וכל מלבושי אומרים "קרתני". נסעתי עד ריבניצי, התחנה שעל חוף הדניסטר החוצה בין בסרביה, "ארץ זבת חלב ודבש", לבין פודוליה. התחנה הומה מרוב אדם, סוחרים ועמילים מכל הסוגים והמינים, כי הלא זאת היא התחנה המעבירה את התוצרת החקלאית ותנובת הכרמים והגנים צפונה לפודוליה ורוסיה מצד אחד, ודרומה למלדובה מצד השני.

לא הרחק מהתחנה מובילה סמטא צרה המתרחבת והופכת לצד העירה ריבניצי, עיר פודולית, או פולנית בלשון יהודי בסרביה. כל מה שמעבר הדניסטר השני לצד פודוליה, נקרא בשם פוילין, השם העתיק של אוקריינה, הנקרא בשם פוילין קטן, בימי שלטון הפולנים בתקופת השעבוד.

הלכתי לביהכ"נ להתפלל, אמרו לי שכאן הקלויז מחסידי סקוירא. נכנסתי להתפלל. מצאתי שם יהודים משלנו, אברכי משי, סוחרים, סרסורים, עמילים, כולם יחד משוחחים בין תפלה לתפלה

ובתפלה גופה, כדרך החסידים אנ"ש.

מעבר לחוף השני, על החוף הביסרבי, משתרעת העירה רעזינא. ואיזה הבדל באופי, איזה מרחק קטן ואיזה הבדל גדול בתכונה באפי[!]. כאן ברבניצי אנשים פזיזים ומבוהלים, איצה ריצה תמידית בין במסחר בין בהליכה סתם בין בדיבור. מעבר השני באים אנשים שאננים מתונים, צעדיהם בטוחים מדודים ושקולים כאלו הם בטוחים בחייהם בפרנסתם. זהו שאננות ומתינות של חקלאים אכרים מבטן ומלידה. ובאמת כן כל יהודי בסרביה היו משורשים ומעורים בקרקע, ויש להם איזה שיכות וקרובה[!] לאם אדמה. זה עוסק בנטיעת טבק, בעצמו או בשותפות עם איזה איוואנאש או גברילש. וברזינה כשבעים יהודים, יש להם כרמים על אדמה חכורה לצ"ט שנים מהברון. וזה סתם סוחר קונה תבואות, ומשנה לשנה יש לו הקפות מלוות ואשראי אצל המולדבנים. והמולדבנים אינם צרי עין וציקנים כהגוי האוקרינאי[!], אולי מפני שהוא בעצמו חי ברחבות, מתלבש יפה הוא ואשתו ובניו, וביתו מהודר ומקושט בשטיחים מעשי יד אשתו או בתו. שטיחי בסרביה יש להם שם בעולם מסחר השטיחים. ואין עינו צרה ביהודי המשתכר. והגם שגם בבסרביה יש פריצים, אבל אין הגוי מרגיש עצמו נחות דרגא לגבי הפריץ, אלא שניהם בע"ב, הגם שיש הבדל בכמות הנחלה והרכוש.

המשכילים היו כותבים בלשון המליצה הטובה עליהם, בסרביה בת-ערביה. והיהודים הפשוטים היו אומרים שבסרביה היא גיד מא"י. (באתי לתחנה והיא הומיה מרוב אדם).

עברתי משם לרזינא, ולמחרתו נסעתי עם בע"ג בבוץ וגשם מעורב עם שלג, ליריד לכפר שינשיביץ, ומשם לאהריוב, למשפחה שלנו ה"ה הדוד מתיתיהו אחי אבא, במקצועו מלמד ומורה כאחד, ומכובד בעיר על כל יודעיו ומכיריו, ויש לו שם בעיר, ע"י התלמידים הרבים שלמדו והתחנכו אצלו. עסק בהוראה במשך חמשים שנה. התחיל בעודנו

בבחרותו, וגמר בשנה האחרונה לפני פטירתו בהיותו למעלה שמונים [!] ויותר.

איך התגלגלה הדודה חיה והדוד מתיתיהו לבסרביה להנריוב

היות שהסבתא נשאה אלמנה עם שני הבנים והבת היחיד [!], ובהגיע [ע]ת הבת לפרקה, בתקופה זו נחשבת מבן [!] שבע עשרה, עמדו שני אחי הסבתא עקיבה ושלמה ושדכו אותה עם אברך ת"ח מטולטשין, והתחייבו נדוניא מאתים רובל ולא עמדו בהתחייבותם. עמד הצעיר כשנה אחרי החתונה, והיא כבר הרה ללדת, ועזב את אשתו ונסע לבסרביה לאהריוב, ועסק שם במלומדות [!], ולאשתו לא הודיע כלום על מקום מגוריו. והיתה בבחי' "אלמנה חיה", וישבה בבית הסבתא. כעבור שנה התנחם הבעל הצעיר על המעשה הבלתי הוגן כלפי אשתו הצעיר [ה], ושלח מכתב לאשתו והודיע לה על מקום מגוריו, ובקש ממנה שתבא אליו. ואז לקחה הסבתא את הבת, לו (?) בת בתה הקטנה, ואת הילד בן עשר מתיתיהו, והוא חגר ברגלו ממחלה פתאומית, ונסעה לאהריוב להשיב את בתה לבעלה. ואת הילד בן עשר הובילה לקישינוב לישיבה, היות שאבא הי' אז באודיסה אצל הדוד שלמה, סוחר קמח נכבד באודיסה. ומאז התיישבה המשפחה באהריוב. הסבתא נשאה שמה, והבחור מתיתיהו בהיותו בן חמש עשרה שב מקישינוב לאהריוב, והתחיל לעסוק שם בהוראת למודים עבריים, חומש עם רש"י, תנ"ך והתחלת גמרא, לתלמידים. ונשאר במקצועו זה עד יום מותו במשך ששים שנה.

הדוד יצחק עבר ממקצוע המלומדות [!] לשדכנות, כידוע ששני המקצועות האלו גובלים זע"ז, ושניהם שייכים לסוג של שבט שמעון שעליהם התפללו אנשי כנה"ג שלא יתעשרו, פן ירום לבבם ויעזבו את אומנותם, ונמצא מלאכת שמים מפסידה. [ונקרא] ע"ש לשדכנות [!] מקצועו יצקיל השדכן. נתוספה לו משרה, משגיח מטעם החברא קדישא

על השמשים והקברנים וכל צרכי הקבורה, ובמשרה זו עמד כל ימי חייו.

מריבניצי עברתי את הדניסטר בסירה ובאתי לרזינא, עירה בסרבית טפוסית. כל העירה התכנסה בשני רחובות ארוכים לחוף הדניסטר. הבוץ הוא עד הברכים. הצלה פורתא הוא ע"י שתי המדרכות מימין ומשמאל לרחוב, והתחבורה בין שתיהן ע"י אבנים גדולות. העיר שלווה ושקיטה, וגם היהודים שלווים ושקטים ומתונים, יושבים "איש תחת גפנו" ממש, על שני ההרים משני צידי העירה כשבעים כרמים. ושאר בני העיר חנונים או סוחרי תבואה או נוטעי טבק וכו', כמבואר.

לנתי שם באיזה חן, ולמחרת בהשכמה נסעתי עם בע"ג ליריד שינשיביץ עם חנונים הנוסעים לשמה עם סחורתם, ומשמה חזרה עם סוחרי אהריוב להוריוב(?).

סרתי לבית הדודה חיה, כי כן צוה לי אבא, היות שהדוד מתיתהו מטופל בילדים תרתי משמע, שלו והתלמידים.

הדודה חיה והדוד יצחק

הדוד והדודה היו שני הפכים בנושא, כשם שאינם דומים בחצונותם כך אינם דומים באפים.

הדוד איש נמוך הקומה, שפל ברך איש ענותן, מהלכו אט, וטוב לב עד לקצה הגבול של הטוב, ורשלני קצת בכל מהלכיו. הדודה בעלת קומה, קפדנית במקצת ותקיפה בדעתה. מנהלת את הבית בתקיפות ושררה, מטילה אימה על הבנים, וכולה אומרת עוז ותקיפות. בבית הקטן העומד בראש ההר מול הפסטה, בדרך המובילה לטולינשטה - שורר סדר ונקיון למופת. כשבאים לבית רואים תיכף שהדודה היא עקרת הבית והדוד טפל לה.

נתקבלתי בסבר פנים יפות ע"י הדודה, וביחוד ע"י הדוד הטוב,

והייתי שם עד אחרי עבור הפסח. הלכתי להתפלל בביהכ"נ של השוק "מינסק שיליכיל", ששם מתפלל גם הדוד מתיתיהו. הדוד הציג אותי לפני כמה בע"ב שיש להם ילדים בגיל הלמוד, והתחילו לדבר אתי על מלומדות[!]. אבל בנו של הדוד, מרדכי, הפריע בזה, מחשש התחרות מצידי בעסקי ההוראה שלו.

מרדכי זה טפוס מיוחד במינו, משכיל בסגנון "המשכילים" בתקופת ההשכלה לא הראשנה הקדומה, אלא ההשכלה בגלגול שני של תקופת חובבי ציון. בקיא יפה בתנ"ך וקצת גם בתלמוד, קרא הרבה מספרות ההשכלה ובספרות התחיה מתקופת פינסקר לילנבלום ואילך.

האריוב[!], אחד המרכזים בבסרביה, הפעיל ביותר בתקופת חובבי ציון, העומד בקשר תמיד עם הועד האודיסאי. ומרדכי מזכיר האגודה באהריוב והישובים הקטנים שמסביבה.

בראותי שאין לי שום תקוה להבנות באהריוב, ותיכף אחרי החג שמתי פעמי לקשינוב הבירה, ושבתי חזרה. רכבת בבסרביה טרם היתה, וצריך לנסוע בעגלה, ועוד הפעם עם הסוחרים הנוסעים ליריד שינשיביץ. שמש האביב הדרומית זורחת ומזהירה, והדרכים המשובשות בבוץ ורפש מהפשרות השלגים וגשמי אביב כבר העלו גריד. והנסיעה יש בה כבר מנעימות האביב, ורוחות אביב קלים ונעימים מפריחות תקוה בלב, וחלומות נעימים לעתיד מזהיר. הגם שעמוק בלב טמון איזה פחד נעלם מהכרך המאים ומטיל פחד בגדלו וזרותו על קרתני כמוני. וביחוד בכרך כזה מוכרחים להופיע כמורה ולא כמלמד עלוב, אבל לצערי הגדול כל לבושי וחצוניותי אומרים מלמד ולא מורה.

בבואי לשינשיביץ סרנו לחן המלא המון אנשים, קהל מגוון, יהודים מכל המינים סוחרים סרסורים חנונים, המעורב בקהל גדול של גויים מולדבנים ג"כ מכל הגוונים, בע"ב בעלי גופים, סוחרים וסתם גויים שבאו עם הירידניקים היהודים. הרבה מהיהודים הסבו לשולחן אחד עם גויים, אוכלים על שולחן אחד ושותים יין ביחד.

האסור של סתם יינם מרבי ובית דינו, כנראה שלא קבלו עליהם. ובשולחן אחד הסבו יהודים שומרי תורה ומצוה, שולחן יהודי טהור. בתוכם גם היהודים הפולנים, הם הם אלו שיצאו מפולין לבקש מזלם בבסרביה במלומדות[!], וגם אני בתוכם. כל אלה מוכרים יפה בקפוטתיהם הארוכות ובלבושיהם הטפוסים. ונכרים גם במאכלם, לא רגילים במאכלי הביסרבאים, פסטרמו בשר אוז מעושן ומתובל יפה יפה בשום ופלפל כדת, או גבינה וחמאה מלוחה, כל מיני כבושים חמוצים של פלפלים ירוקים ואדומים כפני היהודים האלו, ההיפוך מהיהודים הפולנים החורים הצנומים. אצלם כבר "אזיל חורא ואתי סומקא". הפולנים מוסבים לסעודה בלי בקבוק יין אדום כפני הבע"ב המוסבים.

לשולחן היהודי הזה ישבו גם איזה חבר סוחרים מרזינא, יהודים תרידיים וזהירים, ובראשם יהודי גברתן וכרסתן עם פאות וזקן ארוך, דבורו טנור חזק, והוא ראש המדברים, ומתבל את דבריו במאמרי חז"ל, ופניו ועיניו מפיקים תקיפות והכרת ערך עצמי. "מי זה היהודי הזה היושב בראש השולחן?" גחנתי ולחשתי באזני שכני היושב ע"י. - זהו שלמה השו"ב מרזינא, קבלתי תשובה. ויהי הדבר בעיני קצת תמוה, שו"ב וגברתן כזה? אצלנו ביחוד החסידים הורגלנו בשו"ב או ברב כשר ומהודר, ארוך וצנום וחור קצת כלולב כשר ומהודר.

התערבתי ג"כ בשיחה זו בדבורים אחדים. אחרי גמר הסעודה פנה אלי שלמה שו"ב הנ"ל, והטה אותי לחדר הסמוך, והתחיל בשאלות מאין ולאן, אולי מחפש מעמד מלומדות[!] או הוראה. עניתי כן. ובכן הוא מציע לפני לקבל מעמד בביתו, ללמוד עם שלשה בניו בגיל עשר עד חמש עשרה, ולשני[!] ילדות קטנות. כאן, כרופא ביתי, נחוץ לדעת רפואות לכל מיני מחלות, הגדול מסי חולין כהקדמה

ליו"ד הלי שחיטה וטריפות, לקטנים חומש עם רש"י וגמרא, ועל כולם להיות גם מורה כללי לעברית, תנ"ך, רוסיית, חשבון, גם קריאה בעתון. כלומר תורה והשכלה כאחיות תאומות כנהוג בתקופה ההיא. ולאיש כשלמה השו"ב הנחשב לשובים הנאורים ויש לו מהלכים בכל בתי הגבירים שבעיר, בתור שדכן לבניהם ובנותיהם של הגבירים.

כמובן שעל כל השאלות הוכרחתי לענות בחיוב שאני "כל בו". רצה לתהות על קנקני לבחון אותי, ביחוד במקצוע שלו שהוא המבין והמומחה בזה במס' חולין. הרגשתי בזה איזו השפלה יותר מדאי, עניתי לו אני נוֹסֵעַ אֵלָיו בתור נְסִיוֹן לשבועים, אם אמצא* חן בעיניו בדרך הלמודים שלי הרי טוב, אז על המשכרת, המחיר, נבא לעמק השוה, ואם לא, נכון אני לעזוב את ביתו בל שום טו"מ ובלי שום תשלומים. העמדה התקיפה שלי הביאה את הסכמתו, ולפנות ערב ישבתי בעגלה ע"י השו"ב ונסעתי לרזינה. הקצו לי חדר מיוחד לחדר הלמודים ולשינה וכו'.

למחרתו ביום ה' החלתי ללמוד חומש עם רש"י בפי אח"ק, והשו"ב עומד ומקשיב את השעור הראשון. ביום א' אחרי השבת שאל אותי השו"ב מתי אתחיל גמרא, עוד היום עניתי. בקש שאחכה לו עד שישוב מבית המבטחיים[!], הוא רוצה לשמוע את השעור הראשון. הוא שב בעשר, והתחלתי מס' חולין. אמרתי לפני שני התלמידים הגדולים מעין הקדמה בבאור חמשה[!] הלכות שחיטה, ובכלל עניני אכילת הבשר והכשרו, בשחיטה ובדיקה מטריפות ומליחתו להוציא את דמו, ואח"כ בארתי את המשנה והעמוד הראשון. השעור ארך עד שתיים עשרה, וכל הזמן ישב השו"ב והקשיב. אחרי זה הפסקה לארוחת צהרים, אחרי הארוחה ונופש קצת, תנ"ך, ואח"כ עברית, רוסיית, חשבון.

קשה הי' לי למצא דרכי ברוסיית, עד שמצאתי את דרכי מתוך ספר בבי"ס עממי, ושאלות החשבון, ומשלי קרילוב, וכן הייתי למורה

רוסי. בין המולדבנים הייתי לרוסי אמיתי. בחשבון לקחתי בשבילי סי' מבחר החשבון להשתלמות עצמית, וככה הייתי למלמד ומורה כאחד. השו"ב בעצמו הקציב את משכורתו, מאה רובל לזמן, זהו חצי שנה שנגמר בר"ה. קבלתי תומ"י עשרים רוב"כ ושלחתי הביתה בצירוף מכתב על מעמדי החדש.

מארחי השו"ב הציג אותי לפני הבע"ב והלמדנים שבעירה, הכי מפורסמים הירשלי יכניס הקטן וטוביה הארוך. ולאט לאט התחלתי להתאזרח ולהיות קצת מעורב עם הבריות, דבר שעלה לי בקשוי קצת להתיידד עם אנשים זרים לי לגמרי במנהגיהם, בלשונם ושיגם ובכל הליכות החיים. לאט לאט התחלתי להבינם ואפ"י לכבדם באהדה גמורה. היהודי הבסרבי כידוע נוח לבריות, מקבל כל אדם בספ"י, מוקיר ורחים רבנן, ובכל יהודי פולני רואה למדן וחסיד, הגם שמוצא בו פזיזות ובטלנות יתר על המדה קצת.

בחדש תמוז התבשרתי על הולדת הבן הילד אברהם, בשם אבי אמא. ביחד עם בשורת המז"ט שלח לי אבא מכתב מעודד שלא אתיאש, עוד יחלצני די מחיי נדודים וישיבני למולדתי לביתי ומשפחתי לילדי הנחמדים. ובמכתבו זה הוא מזכירני שאחר חג הסוכות יגיע תורי לקריאה לגורל, כלומר העמדה למבחן לעבודת הצבא, ושאלח לו סכום כסף שיוכל להתחיל באשור הזכות שלי מדרגא ב'.

כידוע ברוסיה הצארית היו זכיות למשתחררים מעבודת הצבא, דרגא א' (פערוואיא ליגאטא), בן יחיד המפרנס היחידי של הוריו, מקבל תעודת שחרור לבנה. דרגא ב', אם האח הצעיר פחות מבן שש עשרה, בגיל כזה של הצעיר נשאר הבן הבכור המפרנס, ומקבל תעודת שחרור כחולה. דרגא ג' אם לקרוא יש אח גדול שעובד בצבא, מקבל תעודה אדומה. כמובן שיש בזה חוקים ע"ג חוקים, שאין כאן המקום לפורטם.

יש עוד תעודה ירוקה, למי שנשתחרר למשך שנה מחוסר המדה

בגובה או ברוחב הגוף, ועמדו צעירים בחורים ואברכים מומחים למדידה, ואמת המדה של החייטים בידם, ומוודים זא"ז. והי' אם נמצא אחד שלם במדתו ובגופו, שאין לו שום חסרון מלידה או מלאכותי, אחת דתו לסגוף ולצמוק עד שהגוף החוטא העולה בעביו למדה הצבאית יצטמק ויפה לו, ויחסר ממדתו. וכן הוא סדר הסגוף והצמוק, כל הבחורים הקרואים באותה שנה וזקוקים לסגוף, בוחרים להם מקום מיוחד בביהכ"נ או באיזה עזרת נשים, או בבית אחד החברים, כי ההוצאה לפועל של הסגוף מוכרח להעשות בצבור, בחבר בחורים בצוותא חדא, שיזרזו אחד את השני וישגיחו אחד על השני בקיום החוקים והמנהגים וכל דיני הסגוף שכבר נוקבלו להלכה בכל גבול ישראל. אין הצמוק נקנה אלא בחוסר שינה, זה עיקר גדול. בחוסר אכילה, בתעניתים של הפסקות משבת לשבת, ובקבלת סמי שלשול ובכסוס זרעוני דלעת, עד שהפנים מוריקים ומחוררים, וברנש הזה הולך ומתנווד כצל של בן אדם. ואז אם זכה משתחרר לגמרי, ואם לא, מקבל תעודה ירוקה לשנה. ועפ"י החוק נחוץ שלש שנים רצופות שיעמוד בהצטמקותו ודקות בשרו, ואז משתחרר. ובמשך הזמן, בהחמיר החוק, הי' נקרא לבחינה מדיצינית לפתע פתאם באמצע השנה, בשעה שכבר העלה קצת עור ובשר, והוכשר לחיל, לצערו הרב וביחוד לגודל צער ההורים שעל בנם היקר והעדין יוטל עול עבודת הצבא המגושמת, ויטמע בין הגוים ויתגאל במאכלות אסורות ובחלול מועד ושבת.

היות שבנימין הי' אז בן ארבע עשרה, יש לי הזכות מדרגא ב'. אבל לרכוש את הזכות נחוץ עבודה רבה, ולעבור בכמה תחנות של משרדים, לברר את הזכות. והמשפחה שלנו "מנכתבים" של עירה דאשאו מחוז ליפוביץ פלך קיוב, ושמה גרים משפחת אבא בשם המשפחה גלאבמן, ושמה הוא מקום הקריאה שלי ומקום ההשתדלות. ונחוץ לצרף תעודת לידה ממקום מולדתי. אבא התחיל בהשתדלות ונסע לשמה לדאשיב ב' וגי' פעמים, אבל לא הצליח לעבור בשלום בין סבך

החוקים העב והמפותל, וכל השתדלותו "בדמים מרובים" תרתי משמע, לא הביאה לתכלית הנרצה.

הקריאה המדומה

בבאי הביתה לפני ר"ה, נודע לי לגודל צערי וכאבי, שהזכות לא נרכשה. וכאן אמא מקבלת פני בשמחה חזונית מהולה בתוגה פנימית, ולימינה ולשמאלה שני ילדים יפים ונחמדים חוהלי הבכירה, היפה והנעימה ופורחת כחבצלת יפה, מלאת חן ויופי, והילד אברהם, ילד מלא ובריא עם לחיים מלאות ועטרת תלתלי זהב על ראשו הגדול והסגלגל, כולו אומר בריאות. בדמותו וצלמו נשקף שורש הגזע המשפחתי של ראיד, גזע בריא ובעלי גוף ממש, מגזרתו של שלמה ע"ה.

הנה ע"י אשה צעירה וכבר סבלה כ"כ הרבה בשנות חייה, בעבודה קשה לפני החתונה, וסבל כ"כ הרבה בשלש השנים שאחרי החתונה, ושני ילדים כ"כ יפים ונחמדים, ואני מוכרח לעזוב את האם על הבנים לאנחות, בהיותי מועמד להיות נספח לחיל הצבא, לעמוד ולשרת את אמא רוסייה ואבא הצאר. ואני כועס על אבא ועלי בעצמי, למה לי כל הצרה הזאת, למה הובאתי בעול אשה ובנים בגיל כה צעיר אם נגזר עלי להיות חיל, מה היי חסר לי לו הייתי עוד רווק ככל בני גילי.

והבכי העצור בקרבי התפרץ החוצה בקול, עד שכל בני הבית התאספו לקול הבכי. בקשתי מהם שכולם יצאו, וסגרתי את הדלת של חדרנו, החדר האחרון. טמנתי ראשי בכר ובכיתי הרבה בכי, עד שהוקל קצת המשא הכבד שהעיק על לבי. גשם הדמעות השוטף שטף קצת את הנערם בקירות לבי, וענן היאוש הקודר התפזר לאט לאט, ושמש התקוה זרחה לי עד ארגיעה, וזיק אמונה חמם קצת והאיר את חשכת לבי, ומחשבת אמונה הזדקרה לתוך מוחי המעורפל, "אולי בזכות האם

והילדים אחלץ מצרה ואשתחרר בדרך נס ופלא", "ולעולם אל יתיאש אדם מן הרחמים אפ"י חרב חדה מונחת על צוארו". מאמר חז"ל זה של חזקיהו בחליו המסוכן הבריק במחי והתאוששתי. מחיתי הדמעות ובאתי לתוך הבית. התחלתי לנשק את הילדים לחבקם ולחבבם, ופני הזועפים והקודרים חלפו, ופני אבא וכל בני הבית אורו.

ההסתגפות

ובכן, "זכות" אין לי, אבל מעכשיו יש עלי החובה להתחיל בהסתגפות והצטמקות במשך ששה שבועות שלמים עד הגיע יום הקריאה. ומרכז ההסתגפות "בחצר הרבי", שמה מתאספים בכל לילה כתריסר בחורים "לליל שמורים" ללא שינה, וקבלת סממני הקטורת כדת. וגם אני נמיניתי[!] בתוכם, עד שיצאתי מביהח"ר הנ"ל חור וצנום ומצומק כדבעי עפ"י אשור המומחים למדידה, שהם ליב מרדכי ברס וצבי בן זאב הגבאי.

ומזוין ומצויד כדת, התחלצותי[!] צ"ל: התחלתי[?], ביחד עם אבא, בואלה מסעי, משפיקאב לנמירוב, ומנמירוב לליניץ, ומליניץ לדאשאב. סרנו לבית ש"ב של אבא שמואל אייזיק גלובמן, סוחר עורות מעובדים בסיטונות, ככל בני המשפחה. איש אמיד, בעל בעמיו ונכבד בעדתו, מחסידי סקוירא. דאשאו ברובה שייכת לסקוירא לרי דודל מסקוירא.

ברתת ובפחד טמיר חכינו ליום הראשן של הקריאה, יום כרוז של הקריאה, ונס מן השמים קרה, ואני לא הובאתי ברשימת הקרואים, ולא נקראתי בשנה זו, ונדחיתי לשנה הבאה. ובהרחבת הזמן יש מקום לתקוה שהכל יסתדר עצהיו"ט בע"ה. ונסעתי הביתה והתקבלתי ברוב שמחה. ואחרי השבת שבתי במסה"ב חזרה לעבודה"ק בבית השו"ב

ברזינה.

עשיתי החורף בבית השו"ב והמשכתי בלמודי. אחרי פורים נגשו אלי בע"ב אחדים, ובראשם צבי יאכניס מהלומדים שבעירה כמבואר, והזמינו אותי למצש"ק אחרי ההבדלה לבית צבי הנ"ל, לדבר אתי בענין נכבד הנוגע אלי לטובתי. באתי לבית ר' צבי יאכניס, ושמה כמה בע"ב הכי נכבדים ר' יצחק מקישינוב, ר' ישראל כהן וכו', מסלתה ושמנה. ראשי המדברים ר' צבי יאכניס, משה סאקאר, סוחר עור, חצי משכיל. מציעים לי מעמד מלומדות[!] עשרה ילדים, כ"א ישלם עשרים וחמשה רובי ס"ה מאתים וחמשים רוב'. וחדר הלמודים על חשבונם, וארוחה על שולחנם. מאתים וחמשים רוב' זהו הון רב בתקופה ההיא.

ואז נגמר הענין בינינו. הודעתי להשו"ב על החלטתי. ועל הפסח נסעתי הביתה בשמחה, בהלבשה חדשה מודרנית קצת.

אחר הפסח שבתי למשרתי ועבודתי החדשה. הנהגתי בחדרי משמעת ברזל. התחלתי מסי בבא קמא. בין התלמידים יש בעלי כשרונות טובים. וככה נכנסתי בין המלמדים - הקרובים למורים.

ושמה ברזינה מורה ממש, אלתר משה מטאמאשפאל, מורה משכיל טפוסי מתקופת ההשכלה בימים ההם. אני זכרתי אותו משפיקאב בהערצה. הוא היה גדול בשנים ממני. בזמן שלמדתי בביהכ"נ הקטן (בשיליכיל) של אנטשיל הזקן, אביו של ש"ב ליבר היה השמש שם, והשיליכיל הי' נחשב לרכושו הפרטי, על שום מסירותו לעבודתו עבודה"ק, שם הי' ביתו ושם על התנור היתה[!] חדר הלינה שלו. והוא הי' משתבח באלתר משה שהוא ממשפחתו. ואלתר משה זה הי' המורה של ילדי הגבירים. למדו אצלו יוסף בן זאב שיינקמן, ראובן בן חיים אברהם, ועוד בני הגבירים דעירנו, ביניהם גם יעקב בן למיל החבתן. למיל שהי' נחשב אז בין הבע"ב האמידים, והי' לו עסקים בביהח"ר בזכות אביו החבתן הזקן, שהביאו אותו מליניץ

לאומנות החביות הגדולות שהי' אז שולחים בו הסוכר לאודיסה. ואני הילד הצעיר בן השתים עשרה מביט עליו בקנאה, הוא היה מליץ כותב פרוזה מליצית תנכית כטעם הימים ההם, מדקדק, לומד עם תלמידיו הכל בשטה החדשה, לא סתם דקדוק בשטת המסלול פקד פקדתי, אלא מה"מורה לשון" של חצ"ל. ובעצמו בקיא בתלמוד לשון עברי של בן זאב. התלמידים כותבים עברית מנוקדת, מלמד אותם דרכי הנקוד. תנ"ך עם מלבסם!] דוקא. ומפה לאזן התלחשו שמברית לפעמים גם באורים בתנ"ך עפ"י הבאור של הדיסאור. בעצמו איש נמוך הקומה, זקנקן צהוב, לא מגולח ח"ו, אלא עגול, ובכ"ז קשה היה להכיר שהמספרים עלו עליו. מלבושיו לא קצרים ולא ארוכים, אלא בינוניים, כדאמרי אינשי אז (ילדיש בעליבתיש). כל הליכותיו מדודות ושקולות, דבורו בנחת. ואני הילד מביט עליו בהערצה ובקנאה. אנשיל הזקן הי' מביא לי לפעמים איזה מאמר שלו, שאני לא קורא אותו סתם, אלא קריאה מעין למוד.

ואלתר משה זה נודע לי שהוא נמצא ברזינה בתור מורה, וכל ילדי הגבירים לומדים אצלו, בן יאסקין בעל ספינת הקטור שעל הדניסטר, ועוד גבירים. ויש שם עוד מורה אחד, הקודימי, מתחנת (קודימה), שהי' נקרא מורה של גולדשטיין, שהי' מפורסם למורה מצוין, על שום מה לא נודע לי עד היום, כמבואר להלן.

בעברי לחדר הלמוד החדש בבית מנדל הרצען, שהי' מול חדרו של אברהם יוסף הזקן, שהי' רובו לבלר ומעוטו מורה, לומד מלאכת הכתיבה וחשבון ברוסית, ומתבל וכורך גם באידיש, ומפטיר בעברית ותנ"ך לתלמידים ותלמידות שלא למדו כל צרכם, ואין ברצון ההורים שישארו בורים ועמי הארצים. והוא אברהם יוסף הזקן, הגם שאין בכחו להכניס את תלמידיו לעולם הלמדנים, אבל מוציא אותם מכלל עמי הארצות. כשכנים קרובים התיידדנו והיינו לידידים נאמנים כל ימי היותי ברזינה. והוא הזקן הציגני לפני אלתר משה ומאיר

מקאדימה שהיו מבאי ביתו. וככה אנחנו המלמדים הגרים, היינו מתכנסים ביומא דפגרא בביתו של אברהם יוסף הזקן המלמד האזרח, ובילי שבתות בלילות חורף הארוכים היו מתכנסים בחדרי, ויושבים ומשוחחים עוד על ענינים ונושאים שונים.

מקנאת סופרים, התחלתי ללמוד בעצמי מורה הלשון לחצ"ל, והשגתי אצל אלטר משה גם את (התלמוד לשון עבר). ועם התלמידים התחלתי מורה הלשון, לא את המסלול שעליו חונכתי. בכ"ז צרפתי לו גם את לוח הפעלים הגדול, בזמן שעברתי על הנקוד במורה הלשון. ידוע שהמלמד בעירות הקטנות בתקופה ההיא, ביחוד אנשים כמוני, שהייתי נחשב למלמד וגם למורה, הייתי בבחי' הרופא בעירה קטנה, שצריך להיות מומחה לכל מיני המחלות, לעינים, לשנים, למחלות פנימיות וחצוניות. וכן גם אני הוכרתי להתמחות בכל הלמודים, הלמוד העיקרי גמרא, ואח"כ חומש עם רש"י, נ"ך, ואח"כ כתיבה ושפה העברית, דקדוק, חשבון וגם רוסית. אסור לומר שלמקצוע זה אין אני מומחה. בחשבון השגתי את הספר "מבחר החשבון", הספר מלמד דרכי החשבון, זהו באמת השם הצודק, ולא מתימטיקה. בקצור נמרץ, הוכרתי להמציא לי מעצמי טעמי הכללים, תרגילים לתלמידים ערכתי לי מעצמי, וככה למדתי דרכי החשבונות השונים. ברוסית, משלי קרילוב, ועוד איזה איגרון למכתבים. וככה הייתי מלמד ומורה לכל סוגי הלמודים, למודי קדש ולמודי חול, בביה"ס, או יותר צודק "בחדר", של מנדל הסנדלר. החל מחומש עם פרש"י באור הרמב"ן וכו', גמרא עם תוס' ומהרש"א, תנ"ך, עברית, רוסית וחשבון.

הלמוד וההשתלמות

השנתיים של המלומדות[!] וההוראה ברזינה שעל חוף הדניסטר, היו לי שנים של השתלמות בכל הלמודים. ראשית, התעמקתי אז בתורה עם המפרשים, חתרתי לעמוד על פשוטו של מקרא, עפ"י מפרשי התורה הקדמונים. מלבד פרשת השבוע עם פרש"י וא"ח שהוכרחתי ללמוד עם התלמידים, עברתי בכל שבוע על פירושו של הרשב"ם והראב"ע, רמב"ן ספורנו. בכל ליל שבת היו באים אלי לחדרי אלתר משה הטומשפולי ומאיר הקדימאי ור' אברהם יוסף הזקן, ואלתר משה שואל, ההכינות מטעמים מפירושו של האבן עזרא וחידותיו. ואני מגיש לפניהם פסוקים מהרמב"ן הידועים בסגנונם המקוצר והמחודד, מעין "דברי חכמים וחדותם", לפעמים איזה פסוק מחודד של רש"י או א"ח, וככה אנחנו משוחחים בד"ת עד שעה מאוחרת בלילה. התעמקתי בתלמוד ומפרשים, בהכרח לצרכי הלמוד עם התלמידים. ביחוד היתה שעת מבחן בבאי להירשלי הקטן, לבחון את בנו התלמיד יהושע.

הניד החגר

באמת השם חגר לא הולם את האיש הזה, מין בריה משונה. השם "סנדל" במבטא התלמודי מתאים לו. בראותיו בפעם הראשונה נבהלתי ממנו ונרתעתי לאחור. איש שראשו כפוף עד לברכיו, וארכובותיו דא לדא נקשן, וכל אבריו מרתתים במין עוית משונה. והאיש הזה, ביתו המלוכלך המלא סחורות שונות, וטבק, מעורב עם ספרי השכלה שונים, הכל יחד בערבוביה, הבית הזה משמש בית ועד למשכילי העירה, היות שמה נמצאה ספריה של כל ספרות ההשכלה העברית בתקופה ההיא. כל המאספים מההשכלה הברלינית, ספרי ריב"ל, כנסת, מאסף של שלמה למטה השקדים - מנדלקורן, כל ספרי האסיף לסוקולוב, שירי וספרי י.ל. גורדון, כרכים שלמים של המליץ והצפירה וכו' וכו'. וכל צמא לספרי השכלה בא לבית הניד החגר,

ונמנה בין קוראי הספריה החדשים ומרוה את צמאוננו. וגם אני
הייתי בין המנוים, ומצאתי את תמצית ספרות ההשכלה של התקופה,
שלא יכולתי להשיג בשפיקאב. ואם לא יצאתי מרזינה עמוס ברכוש
חומרי, אבל בכל אופן רכשתי לי רכוש רוחני הגון בספרות העתיקה
והחדשה.

[כאן נפסקה המחברת]

נ ס פ ה ם

- א. מכתב של מרדכי גלובמן לחברי קיבוץ בית השיטה, מערב ראש השנה תש"א (אוקטובר 1940). המכתב כולל 4 עמודים שהועתקו בכתב-ידו של פנחס בשביל אברהם, ונשלח אליו ב- 27 בינואר 1957..... 204
- ב. "יומן יגור" מיום כ' כסלו תש"ב (10.12.1941) בו פורסמו תולדותיו של שלמה גלובמן, כתובים בידי אביו מרדכי, וכן בידי חברים..... 209
- ג. דברים באזכרה ליום השנה העשירי למותו של בנו שלמה (כ"א כסלו תש"ב); 8 עמ' בכתב-יד על גליונות כפולים..... 213
- ד. "זכרון לשלמה". מכתבו של מרדכי לנכדתו דקלה בת שלמה, מיום ב' בשבט תש"ב. המכתב כולל 20 עמודים בכתב-יד, ללא סיום. יש בו השלמות ל"זכרונות" מן השנים הראשונות לאחר המהפכה הבולשביקית, ופרטים על התארגנות המשפחה לקראת העלייה לארץ..... 228
- ה. פרושי מילים וראשי תבות..... 247
- ו. הקשר עם הרב קוק (הראי"ה)
מ"לקוטי הראי"ה" ה' תשנ"א: הכרותו עם הרב קוק.
מ"ניצני ארץ" חוברת ז' תש"ן. מתוך מאמרו של אברהם קוסמן: תולדות חייו, עפ"י "האנציקלופדיה לחלוצי הישוב ובוניו" מאת ד. תדהר. תאור מרדכי את דמותו של הרב קוק, קבלת התפקיד של רישום סכומי השעורים.
הערכת עבודתו של מרדכי בידי אברהם קוסמן, ומרדכי מספר על דרך עבודתו.
מ"ניצני ארץ" חוברת ה', תשמ"ז.
דוגמאות מהסכום המיוחד של מרדכי את ההרצאות של הרב קוק על ספר הכוזרי לר' יהודה הלוי..... 256
- ז. צלום ערכים מה"אנציקלופדיה לחלוצי הישוב ובוניו" מאת ד. תדהר: עקיבא גוברין (גלובמן), פנחס גוברין (גלובמן) - בני מרדכי גלובמן.

א. מכתב של מרדכי גלובמן לחברי קיבוץ בית השיטה, מערב ראש
השנה תש"א (אוקטובר 1940) הועתק ע"י פנחס בן מרדכי עבור אברהם
נכד מרדכי.

27/1/57

לאברהם היקר שלום!

בהתאם לבקשתך טרחתי והעתקתי את מכתבו של אבא ז"ל אליך ולחברים בבית השיטה. לפי ציון התאריך בגוף המכתב, הרי שהוא נשלח ערב ראש השנה שנת תש"א.

לא מצאתי סיומו של המכתב, אולם החומר הנתון נראה לי למענין למדי עבור חוברת היוכל שבדעתכם להוציא, לאחר שהוא מעלה קצת פרקי בראשית של בית השיטה וחוויות מתקופת המאורעות ושנות המלחמה.

הדברים בעניני הנקודה היהודית, נראית שוב לאקטואליות לאור התודעה היהודית שנזרקה לחלל עולמנו. דבריו על המאבק בין הכח והרוח עדיין אקטואליים גם כיום ויש להניח כי ימשיכו להיות כאלו כל היות ימי האדם.

והיה שלום וכל אשר לך שלום, ומיטב הברכה לזוג הצעיר ולאשרת הפעוטה. פ"ש חמה לילדים וליהודית. כולם בבית בסדר גמור. אנא תראה את עצמך בהזדמנות הקרובה וכן שיהודית תמצא לה זמן וסידור ללון ערב אחד בתל-אביב ושוב נצא לביקור יחד.

שלך פנחס.

[דודו של אברהם]

מכתבו של מרדכי לאברהם

לכל החברים בבית השטים או "שטים" בשנות קדומים ברכת שנה טובה ומבורכה.

זה כשנתיים שאני מתכוון לבקר אצלכם, אבל מן השמים עכבו בעדי ילא נתנו לי להוציא לפועל את רצוני זה העז. בקרתי פעם אצלכם בעין חרוד דלתת'א בהיותכם עוד רק "קבוצת החוגים" ובטרם זכיתם להכנס לעבודות הכיבוש כחלוצים ממש.

אני הזקן - לא זקן ממש, אלא שגופי הזדקן מסבות שונות אבל עוד פועם בקרבי רוח צעיר ובכל שארית כחי אני נלחם עם הזקנה - אני נחשב לחבר אליכם אם לא אצלכם. אם לא בפועל הריני נחשב לחבר בכח מהרבה טעמים: ראשית, נכדי אברהם, החשוב אצלי לא כנכד אלא כבן ממש מלבד "שבני בנים הרי הם כבנים" הלא הוא אוד מוצל מאש בדרך נס. מאש התופת של מוסקבה. אש שאכלה ומוסיפה לאכול שליש של העם היהודי. קשה להכריע מה איום יותר אם רצח הגוף להנשמה יחד, או שריפת הנשמה בעוד הגוף קיים. כי הלא היהודי במצב זה הולך ונרצח יום יום רגע רגע נידון למיתת "כרת" מכל העם היהודי בעודו בחיים חיתו, "ונכרתה הנפש ההיא מעמיה".

שנית, חשובים אתם לי בתור "חלוצים" ראשוניים שהתחלתם בכיבוש עמק בית שאן, הלכתם אם לא על "קידוש השם" הרי הלכתם על "קידוש העם והארץ" בסכנת נפשות ממש. רק מלאכים טובים שמרו עליכם, רק עיני ד'. עיני ההשגחה העליונה המשוטטות בכל הבריאה צפו ושמרו עליכם בזמן המאורעות, ואם עוד נשארתם בחיים, ופי המדבר אליכם חייבים אנחנו לברך עליכם ועל דומיכם "ברכת הגומל בשם ומלכות".

ברכתי אליכם ותפלתי מעמקי הלב שעוד אזכה ונזכה יחד

שגם לשנה הבאה שנת תש"ב אוכל לברך אתכם "בשנה טובה" אחרי עמדנו עד היום במערכה קשה. ומהיום אש המלחמה הולכת ומתלקחת ומתקרבת אל ימנו ים התיכון ים התכלת אף מזרחנו המזרח התיכון לגבולות ארצנו ממש.

חברים יקרים אהובים וחביבים! בהעלותי לפני מסירות הנפש שלכם יום לילה לילה אז עפר אני תחת כפית רגליכם. האמת אגיד. אני מקנא בכם ומתפלא מאיפה לקחתם עוז הנפש לבוז למות ולהיות נכונים לקראתו בכל רגע, מקדושת הרעיון של כיבוש המולדת של גאולת העם. אמנם שליחי עם ישראל אתם.

אגלה לפניכם את כל לבי כיאות לחברים נאמנים. אני המתפלל ג' פעמים ביום ואומר "ותחזינה עינינו בשובך לציון ברחמים", אני שידועים לי כל מאמרי חז"ל וכו' וכו' כמה חשיבות יש למצות ישוב א"י, מצד הלאומי. הרי אני ציוני, כמעט מיום עמדי על דעתי החל מתקופת חובבי ציון ועד הציונות המדינית הצ'רטריט של הרצל וכל מה שנבע הימנה. ובכ"ז נשארתי ציוני בכח ולא בפועל, בעוד שנכדי אברהם ואתו אתם כל החברים שלו לעבודה ולמסירות נפש, אתם כולכם ציונים בפועל. אלא, משום שחסרה בי הנקודה הפנימית של מסירות נפש, ולזאת עפר אני תחת כפות רגליכם.

אמנם כן חברים יקרים שליחי עם ישראל אתם. שליחי העם היהודי בכל תפוצותיו. האם לא נחוץ שהשליח יכיר את שולחיו בכדי שיוכל למלא היטב את שליחותו. הלא את רעיון הגאולה אתם הולכים להגשים האם לא נחוץ לכם לדעת את מי אתם הולכים לגאול. העם היהודי בכל תפוצותיו בכל פזוריו אשר בתוקף הגלות והפזור נעשה במקום שנים עשר שבטים, שבטים לעשרות. אם מכירים את היהודי האשכנזי אין זה מספיק כדי להכיר גם את היהודי הספרדי, התימני, החלבי הפרסי וכו'.

המוצא לכך הוא בחיפוש הנקודה העיקרית המאחדת את כל עם ישראל לעם אחד, והיא מה שאנו קוראים היהדות. היהדות אינה רק "ארוכה מארץ מדה ורחבה מני ים" אל גם עמוקה מני-ים, עמוקה מתהום רבה. היהדות החובקת זרועות עולם ומקיפה לא לבד את העולם אלא את הבריאה כולה.

כל היום אתם עוסקים בעבודה בבית ובשדה. והעבודה היא עבודת הקודש, עבודת המשך "אטו מלתא זוטרתא הוא". ועכשיו הנכם מסובים כל החברים מסביב לשולחן אחד. אמנם יותר טוב ונעים לשבת לאור החשמל אבל עכשיו בשעת חירום כזו שלא היתה לעולמים עלינו לשבת יחד או לאור הלבנה או פשוט באפלה ובקרן זוית. ואולי זוהי השעה היפה להרהר בבעיה הנכבדה מהי הנקודה העיקרית המאחדת את כל עם ישראל לעם אחד.

ובטרם נבוא לעצם שיחתנו עלי להקדים הקדמה קטנה הנוגעת לעצם הענין, כדי לעורר המחשבה.

כולנו עומדים כנדהמים מתפלאים ומשתוממים לחזיון האיום המתחולל בימינו ולעינינו, כיצד הפך האדם לחיה טורפת ובזה עוד לא שאבנו את מלוא החזיון המשעזע את הנפש עד לעומק עומקה.

למה היטלר רואה בעם היהודי את השונא מספר א' בזמן שיש לו שונאים מושבעים באנגליה ואמריקה. את העם היהודי המפוזר ומפורד, עם שאין לו לא מדינה ולא ארץ לא צי ימי ולא צי אויר, לא תותחים ולא טנקים.

אומרים ששנאה ארסית ואכזרית זו, הנה שנאה דיפלומטית בכדי שבאמצעותה להרדים ולהרעיל את המדינות והעמים שברצונו לכבוש ולרמסס אח"כ במגפו הגס. אבל תשובה זו אינה מספיקה ואינה מניחה את דעת כל המעמיק בחזיון זה. לא רק בעם היהודי הוא רואה את השונא שלו אלא גם בתנ"ך וגם את הנצרות הבת החורגת של

היהדות, אף בה הוא רואה את השונא שלו ונלחם בה. אומר הוא לשוב אל דת הטבטונים העתיקה האלילית הגרמנית העתיקה. אליליות הירושה הפולחן לכוחות הטבע, ובטבע הלא ידוע שולט החוק של "כל דאלים גבר" החל מהדומם מהקוסמוס עד הרמש הקטן.

תורת היהדות כולה בנויה על רוח האדם הנאצלת מרוח ה' ואשר אינה מכירה בשלטון הכח והאלמות וקובעת ייעודים אחרים לבריאה ולאדם שנברא בצלם אלהים. "עולם חסד ייבנה" " צדק ומשפט חסד ורחמים" "לא בחיל ולא בכח כי אם ברוחי ד' צבאות" אנו עדים למאבק איתנים ועל כי שני אלה אינם יכולים לדור בכפיפה אחת בעולם הזה.

(לא נמצא המשך למכתב)

ב. יומן קיבוץ יגור: 10 שנים למות שלמה בן מרדכי גלובמן

ההסתדרות הכללית של העובדים העבריים בא"י
 הקבוץ המאוחד משק יגור
 אנה פביס בעד.
 מישהו העלנו מין סער ודקי.
 אנחנו האננה - לא נדע למי.
 אנה פביס בעד.
 יתקדש הפאב.
 קעד לא עהנו. לא לנו פל-זאת.
 אבל אנחנו נכספנו עד מוח.
 יתקדש הפאב.

ש. שלום

יומן

10.12.1941

א'רל"ה 1235

יום ד' כ' כסלו תש"ב

מחר תמלאנה עשר למות

שלמה בן מרדכי גלובמן

אשר היה מהפעילים והמסורים ביותר בחברתנו. בחאונת עבודה במחצבת "אבן וסיד" נפצע קשה ואחרי אחד עשר יום מת. נהוג אצלנו בכל שנה לעלות ביום הזכרון שלו על קברו, גם השנה נקיים את המנהג הזה. מחר בשעה 4.45 אחרי הצהריים עולים לקברו של חברנו שלמה ז"ל.

תולדותיו

(כחובים בידי אביו)

שלמה נולד בשנת תרס"ח בעינה הקטנה שפיקוב הנמצאת בין העירות נמירוב וסולצ'ין הידועות מימי גזרתת ת"ח, העירה היא בפודול שבאוקראינה בשטח תחום המושב היהודי כמקובל אז בתפוצות ישראל וביחוד בעירות הקטנות, הוכנס לחדר בהיותו בן שלוש. כסנמלאו לו חמש שנים עבר לחדרו של בנימין החגר בו התחיל כבר ללמוד חומש, ובטרם הגיע לשבע התחיל כבר ללמוד גמרא, פרשת השבוע עם פרוש רס"י, ובכל יום שני-שנים מקרא ואחד תרגום בטעמי הנגינה. כבן טבע, ואני אז עוסק בהוראה, חציי סוחר בעזרת "האשת חייל" כנהוג. וחציי מלמד וי"א מורה, ונטאר עד היום בתיקו ושלמה נכנס לחדרי. חשק רב ללמודים אין לו. הוא איס מעטה יותר מדי, והמעטה והלמודים לא תמיד הולכים טלובי זרוע, על פי רוב המה חרתי דסמרי. הוא מתגלגל בין התלמידים הגדולים והקטנים וגם עקיבא ופנחס (אחיו הגדולים של שלמה) ביניהם. תלמידים מכל הגילים כרגיל בחדר יהודי. אם כן הכנסתי בו שנויים: למודי הספה העברית ודקדוקה, קריאה וכתיבה, ספרות חדשה, בכל זאת לא נפרתי כלום על למודי הספרות העתיקה: חנ"ך, משנה וחלמוד עד ללמודי הפוס-קיס. והחדר שלי הוא מין פלגס, יצא מכלל חדר ולכלל בית ספר לא הגיע. שלמה לומד בחדרי ומיום ליום מחבלה החוש המעטי טבו, וחכונת נפשו היסודית "הטוב ומטיב לכל". שתי התכונות האלו התלכדו בו יחד. תמיד מחפס עבודה, ולא סתם עבודה, אלא עבודה המביאה תועלת לזולת. ואין נפקא מינא אצלו למי העזרה נחוצה אם לעזור לאבא, אמא בחנות ביחוד דיומא דטוקא, או לדוד ולדודה, או לאחות הבכירה ואפילו לאדם זר לגמרי הדקנק לעזרה ואפילו לגוי מכיר. אני, טראטי ורובי בלמודים וביחוד היתה כל מטרתי בחיים לראות את בני מלזמדים, חדורים וספוגים רוח התרבות העברית לכל גלוייה השונים משנות דור ודור הייתי מסוגל לפעמים את שלמה בדברים רכים למסכו אל הלמודים ולפעמים בגערה ונזיפה מכאב לב אב על בנו המתרחק מלמודי התורה והיהדות, אבל, "ורגז ושחק ואין נחת" ואני עוזבו לנפסו במסכום טונות עזבנו את עירי מולדתנו עם החנות והמטחריים, ואני כבר נחון כולי להוראו

ושוב חדר ובית ספר, ואולי לא הא ולא דא, מין בניה מטונה, מין "כל-בו". זה הפך
 אחר כך לת"ת של עטור אחד בטביל ילדי עניים בתערוכת טל בני בעלי בתים מכל הגילים
 והמעמדות. לת"ת הוכנס גם מורה לרוסית בחור טגמר בית ספר חכוני, והתלמידים מקבלים
 בו גם ראשית הטכלה כללית ברוסית. לעקיבא ופנחס קבלתי מורה לרוסית, יהודי מגדולי
 הרורים ויחד עם זה דב יוכו להשתלם בלמודי היהדות: וטלמה, נשאר איש המעסה מחפס
 אחרי פעולות, - ויגעת מצאת: היה עוזר לאמא בעבודתה בבית ובמטבח. כי בבית החאכ-
 סנו חלמידים ילדי כפר והעבודה בבית היחה ודי קטה. המלחמה העולמית התחילה והקרבות
 מתקרבים אלינו. בסנת 1917, בחודס מרץ, המהפכה הראשונה ברוסיה, טוגר הצאר ובוסדה
 הממשלה הזמנית של קרנסקי. באוקטובר אותה שנה המהפכה השניה הבולטבית. באביב
 שנת 1918 הטמלסו הבולטביקים על פלכי קירוב ופודול ומתחילה הלאמת הבנקים. העטור
 אירבוך סכלכל את הת"ת ירד מנכסיו והתלמוד תורה נסגר ואנחנו שבים בחזרה לעיר
 מולדתנו. יהודים עוסקים בפרקמטיא בחטאי ממרויחיס יפה ואף אנחנו פנינו אל המסחר
 נפתחה החנות ובה סחורה מכל המינים, הלמדים גדלו הצדה וטלמה מוצא אז כר נרחב
 לעבודה, הוא אז כבן 17 וכל ענין רציני ואחראי נמסר לו על אחריותו, והוא ציר
 נאמן לסולחיו. מארץ ישראל מגיעות ידיעות קלושות: "מדינה עברית" "החלוץ" טרק סמו
 נודע ותכנו ספוס. ואנחנו מחילים להתכונן לעלות ארצה. מחכוניס רק במחשבה ולמעט
 עוסקס במסחר; בכל זאה מעין התחלה. אני מתחיל לסגל את הילדים לעבודה גופנית, הם
 הולכים לעבודה לבית החרוסת לסוכר. וטלמה מתמחה בעבודה, מתחבב על המנהלים עד
 שמציעים לו עבודה קבועה אבל שאלת הטבת מעכבת. שנת 1918, בצורת ויוקר. תקופת
 הקציר ובעלי בתים הגונים יוצאים ללגסט שבליס אחרי הקוצרים. טלמה הולך אז ונוכר
 כעוזר לאכר מכיר. עובד אצלו בכל עבודה בסדה ובבית, הוא מתחבב מאוד על מעבידו
 והגוי הזה בא ומציק לנו וטלמה יקאר אצלו והוא ילמדהו להיות אכר טוב, צחקנו לגוי
 התמים ובינתים הוא מביא לי שק קמח בכורי פרי עבודת טלמה.

בסוף שנת 1920 אני, עקיבא ופנחס עוברים את הגבול הרוסי, על הדניסטר-לבסרביה
 שהיתה אז טיכת לרומניה וטלמה נט אר עם אמא לחסל את העסקים, לצרור את צרור הכסף
 ולבא אחרינו. עקיבא ופנחס נכנסו ל"החלוץ" בעירה הסמוכה לקיזיניוב ואני הסתדרתי
 טס בחוה מורה בתלמוד תורה. בינתים נבחר עקיבא להנהלת מרכז החלוץ בקיזיניוב והוא
 פעל בו כשנתיים עד יוס עלותו ארצה, ופנחס בני אוטר לעליה תיכף אחרי הפסח והפליג
 פלוגת "החלוץ" לקושטא. היה זה בזמן הפוגרוס הראשון בארץ טאחרי זה נפסקה העליה
 בגזרת הממשלה והוא התעכב בחורכיה עד אחרי סוכות ואז הועלה לאהץ ונתקבל בין ראשוני
 תל-יוסף. אני ועקיבא חכינו לאס ולבן הצעיר. אבל המזל לא שחק להם והם התגלגלו
 בין חופי הדניסטר כשנה וחצי וסבלו ענאים קטים בסכנת הברחה גבוליה. הגיע החור
 לאחד מהם לעבור את הגבול וטלמה החליט טאמא תעבור ראשונה והוא נשאר לחכות לעת
 מצוא ונתנסה בנסיונות קטים וטרים עד שהתגלגל לעירה טבצבול הפולוני - רומני י"י
 צדנוביץ. הבולטט טמה עינה עליו והוא נאלץ להתחבא בבית המרחץ והסיק טם את התורה
 בודד וגלמוד היאוס מתגבר. אס שערוותיו נגל פוא, והשכנים התלחטו עליו שהוא ר"ל
 אינו טפוי בדעתו, ונטים רחמניות ספקו לו אוכל. סוף סוף נמצא לו עוזר: אברך אחר
 ממכירי אספהו אל ביתו וחמן בו והוא התחיל להתעודד וסוף סוף נכנס עקיבא לעובי
 הקורה ובמאמצים רבים עלה בידו לסדר את העברתו לקיזיניוב. בזמן היותו מעבר לגבול
 נחקבל ממנו מכתב באידיש ואני גם עניתי לו באידיש, כי מניין לו לטלמה טל קרא
 ולא שנה - עברית והנה עכתי משנו חייבה טאמי וקבל לחיבה לי עברית וטלמה התחילה
 חליפת מכתבים בינינו בטפה העברית ופתאום נגלה לפני טלמה כבעל סגנון נידע ספר
 ושכתביו היו מלאי חוכן ויהי הדבר בעיני לפלא.

ולמה בא לקיימנו אחרי חנכה ולפני פוריה עלה ארצה יחד עם אמא ועקיבא. אני נט-
 ארתי עוד לקיץ אחד בגולה על מנת לסלק את החובות. הבנים עם אמא היו בירוטליס.
 בארץ טורק חסמי עבודה, המטפחה טובלת מחסור וגם רעב. אחרי חג הסוכות עליתי אף.
 אני ארצה ופנחס טב לעין-חרוד. עקיבא הסתובב בלי עבודה ושלמה היה המתרגם היחיד
 עבד במקומות שונים בטכר זעום. אחר כך הספדר בעבודה לזמן יותר ממוניך בבנין
 האוניברסיטה, אך סדר אפטרות על קרדיס בפתח החנויות ובכל יום חמישי היה לוקח אתו
 בלכתו לעבודה על ריק ובטובו היה מחזירו מלא וגדוש מכל טוב. זה התאים מאוד לשורט
 נשמתו: "לעבוד ולהיטיב". בסוף החורף נחקבל עקיבא למזכיר להסתדרות הפקידים והוא
 קפץ על עצמו את כלכלת המטפחה ואז הלך שלמה לקבוץ עין-חרוד. אחרי זמן קצר הוא
 נטלה עם קבוצת בחורים ליגור, והיא אז כולה יטימון החל מרגלי הכומל ועד לעבר
 הקיסון, בית-גדול ליתושים וקצח. וכאן הוא מוצא את תקונו ומתמכר בכל לבו לבנין
 המטק.
 ולמה מתחתן עם בחירת לבו וחוגג את יום חופתו דוקא בירוטליס, ולפי כל המנהגים, כי כ
 יורה עליו הצו הפנימי טבלבו כמו שכתב "הגם טלכאורה בחצונותי אני נראה כרחוק
 מהיהדות המסורתית, אבל בתוך חוכי נוזל דם יהודי ממש, ויש עוד מטיכה לבית המדרש
 והלך וליהודית העדינים במסוריותם הנעלה" מדי פעם היה מביע לי את דבר היותו מאושו
 בווינו בחברה המטפחה. שלמה זיגור התאחדו והתלכדו כגוף ונשמה כשטהבת וגחלת בחיין
 ובמותו לא נפרדו וזה חבריו יודעים אולי יותר ממני. זפעס בהזדמנות היותי ביגור
 הקלה בפני את עוגתו להשתלמח בלמודי התורה והיהדות בעזרתי לאחרי שבבוא לגור
 אתו בגור.

יבל היה איש ואיננו ושירת חייו כאמצע נפסקה וברוך דיין האמת.

אביו מרדכי בלובמן

חברנו שלמה ז"ל.

עשר שנים עברו מיום שנכרת האילן הצעיר, הרענן והחסון, שהיה מושרש באדמת יבנה.
 הלך מאתנו בסרם הספיק לגלות את מלוא יכולתו. הגבה מחבלינו לידם לא הקירונו ויש
 צורך להחיות את דמותו. שלמה היה מבין הראשונים שהניחו יסודות לחברת יבנה.
 היה בין אלה אשר עזרו לא במעט לעצוב דמות להוי חייו במקום. דרכו יכולה להיות
 לסמל לרבים בתוכנו. שלמה היה מעורה בעבודה ובחברה, אף פעם לא ידע לאות, האטיין
 בנכונות תמידית לכל תעולה צבורית, והיה בין הראשונים להתנדבות לפעולות שונות.
 רגיל היה לאמר: אם כל אחד יחפטר מי יעשה את כל העבודה הזאת של בנין מטק ושפירה
 על כל עמדה בפנים ובחוץ? חדור היה מסירות בלי גבול, מוכן תמיד לעזור לכל חבר
 ח"ש ונכשל. כשיש להוריד משא כבד מעגלה בשעות מנוחה, או כשצריך היה לפרק מטען
 מאוס משא שהגיע מאוחר מהעיר היה בין הראשונים להתנדב לזה ובוז מלך אחריו רבים.
 וטגורה היתה בפיו האמרה: "חבריאן מאמץ משותף" ועל פי רוב היה מבטא את זה באידיש
 "לאמיר אלע אינאיינעם" כי לעתים היה מחבל את דבריו בפחגמים באידיש עממית טל
 יוקראינה מולדתו.
 ולמה היה פעיל בחברה, נשא בגאון את עול בנין המטק, ער לכל המתרחש סביבנו, לא
 החטיר אף אפפה או שיחת חכמים. איש העבודה היה ויהי עם זה איש האבלה. הוא ידע
 את הסוד ליצור מביבו אריזה טל אהבה והערכה ולא כמלים אלא במעשים. לכן היה אהוב
 על כל הצבור. שלמה היה נסוע איתן באדמת המטק שכל רוח לא תזינה, האמונתו הוב
 ויה לטעד ולמטען לחלשים מפגרים בדרך, כשה זקוקים אנו לזכאלה.

=====
 עמוד 7

שלמה לא ידע הסהגרות בפנתו, טנא את הברידות. הוא היה מאלה אשר עם הרוטם הראשון הם נחרתים בזכרוןך ושליו' לא תטכח אותם לעולם. ¹⁶
 הי לא זוכר את שמחתו בחגגנו את יום העליה על הקרקע. אח השירה והריקודים בדבקות רבה, עת נגנו במפנחים עד אור הבוקר. בין האחרונים היה לעזיבת חדר האוכל ובין הראשונים לפותחים בסיר בליל ששי. היה קשור אל קרקע ונוף המקום בכל נימי נפשו. זכמה טמח להופנת הילדים הראשונים במשק. היה מרכיבם על הסוסות ומשחק אתם ופרגילים להתהלך עם החי במשק. שלמה ידע את ערך קליטת העליה מבלי שנבחר לוועדה זו הגשים את זה בהתנהגותו ובפסטות גישתו לכל חבר חדש הן בעבודה והן לאחריה.
 ביום הזכרון העשירי לשלמה הבונה והיוצר חעלה לפנינו דמותו באמננתו הרבה באדם שהתבטאה בסיר השגיד בפיו "ואהבת לרעך כמוך" יגור תזכור לעד את חברה הנאמן והאהוב יהי זכרו ברוך.

י. ק-צ.

עטר שנים האפנס זמן כה רב עבר מאז נעלם שלמה מעל אופק טמנו. חושבים: סמה שהאדמה מכסה מוכרת להשקת-אבל זה לא נכון. לעולם ובכל חיינו לא נטכח את החברים הקרים, הנאהבים והנעימים, שנקטפו בדמי ימיהם מקרוביהם, מבחירות לבם, קילדי ספו-חיים ומחבריהם. מקרה עיור גרם למותו. אמנם צורים בקע, סלעים עקר, אבל לא במח-צבה, שם רק גיס את עצמו ליום אחד, יומו האחרון. אולם כל ימיו עקר פלעים באדמה הסלעים של יגור בטחתי הפלחה והכרמים. כטאני עוברת בלכתי לבקר את קברו בין הכרמים אני רואה את מצבתו "בכרם שלמה". עברתי שמה באותו היום בו הוא עבד בהכש-רת הקרקע לכולם. במסיל ברזל הוא עקר את הללעים ואני התעכבתי קצת להסתכל, עיני הביעו שמחה של יצירה אבל היה לי חבל על זה שנהרס יפי הטממה, המקום הנהדר שבו רעייתי את הפרות הראשונות שלנו, בין שיחי הבר והפרחים הרב-גוניים. וזכור לעשות ימי וליהנות מפריים אבל רק זכרו אופף את כרמו.
 איך נפלו גבורים! רחב כחפיים, גדול כארז עם עינים חולמות כול ילד. לפעמים בלכתו מאטמורת הבוקר מהעבודה ברפת לא היה עוצר ברוחו ובלי להתחשב עם היינים היתה פורצת מלבו שירה אוקראינית רועית חוגה ומשחפכת בחלל יגור הרודמת. מחע נגדע, ועמוק הוא הכאב. יחתי נפשו צרורה בצרור כל הגבורים ומסרו את נפחם על כבוד עמם. וזכרו לא ימוט מחוכנה.

נ. ל.

חברנו שלמה.

שלמה היה בין הראשונים שבאו ליגור עם כניחתה לקבוץ. יגור היתה זקוקה לחוספת אנשים ולמזכירות הסבוץ לא היתה האפשרות לספס את כל הדרוש ואלה המעטים הנשלחי לא כולם הסכימו להסאר בקביעות במקום קדחת כזה. שלמה מיד התבלס בערותו ומס רותו הרבה למשק על כל ענפין, התעניין בכל דבר כגדול כקסן. היה עד לכל טאלות החברה כולה ולכל חבר וחבר לחוד.
 למרות גילו הצעיר מלא חפקידים אחראיים (דבר טאז עוד לא היה כל כך מקובל) ונסיונו גדל עם התרחבות המשק והתפתחותו. בהיוצר הפלוגה ע"י המשק היה פעיל גם בתוכה ובזמן הראשון הדריך את חבריה בעבודה ובארגון.
 העבודה התקלאית ובעקר עבודת הפלחה היתה מטוש נפשו אך עבד גם בכל מיני עבודות אחרות כשעת הצורך. והנה בעכדו במחצבת "אכן וסיד" נפגע מרסיסי אבנים כטעת התפוצצות וזה גרם למותו-והוא כה צעיר, יקר לנו ועמידו לפנינו.
 זכרו לא ימוט מקרבנו.

ג. דברים באזכרה ליום השנה העשירי למותו של בנו שלמה

(כ"א כסלו תרצ"ב - תש"ב)

ב"ה

אזכרה לשלמה בני ז"ל ליום השנה, בשנה העשירית
לפטירתו כ"א כסלו תרצ"ב - תש"ב.

קשה לי מאד לדבר על שלמה, קשה לי מפני שעד היום טרם השלמתי עם מותו. באמרי "טרם השלמתי" אין המדובר בזה במובן הפשוט הטבעי האבהי. שעוד לבי כואב ודואב על פטירתו. המובן בזה יותר עמוק ואולי גם קצת משונה וזר. להשמיע לזולתי סוד כמוס דמלבא לפומא לא גליא, איזו מין תופעה מסתורית שלא אדע שחרה: שלמה עד היום נצב כמו חי לפני. אצלי שלמה לא מת. מדי דברי בו. ומדי זכור אזכרנו. אני מדבר עליו ונזכר בו בלי כאב. כאלו גם היום שלמה נמצא ביג'ור ועסוק בעבודת המשק. ואין מצטערים על החי. אפ"י אם נמצא במרחק מקום קצת. על החי מתגעגעים. שלמה תמיד נצב לפני במלא קומתו. ביער כרמילו. יער עבות של תלתלי הזהב רעמה כרעמת הארי. נצב לפני בחיוך התמידי שעל שפתיו העבות, חיוך שלא פסק אף רגע אף ברגעים שלבו מלא כעס ומכאובים באיזה ענין צבורי, משקי, משפחתי, או פרטי - שלא יצא שלם בתכלית השלמות כרצונו התקיף והעז. הדורש תמיד רק שלמות ומסירות. קודם כל מעצמו. ואח"כ מכל הבא במגע אתו. וביחוד מחברי המשפחה - אני מתאר לעצמי גם מחברי המשק - ואם שלמה עומד כמו חי לפני. קשה לי לדבר עליו קשה להעריך את החי. וקל מאד לדבר על הנפטר. רק בזמן שאני רואה את דקלה, אני נזכר שיש כאן דמות דיוקנו הגשמי והרוחני אבל הוא בעצמו כבר - לצערי הגדול - ואני חושב שגם לצער כל יודעיו ומכיריו שישנם כאן - איננו. איננו כאן אתנו.

ואם נתעקש לומר, כן, ישנו כאן, עלינו להודות שרק רוחו ישנו כאן. רוחו שירדה עכשיו ממרומי עולם הנצחי. מעלמא דקשוט. ומרחפת כאן כיונה המרחפת על קנה. שגוזלו היחידי בו. כאן ביג'ור שלו שהיה מן המעפילים הראשנים ביחד כמדומני עם עוד שלשים וחמשה בחורים חלוצים. נחיל של דבורים צעיר שיצא מן הכורת הגדולה דמתקרי עין חרוד, בא לשממות המדבר. וקן היתושים האזרחים היחידים. הקבלנים להפצת רעל הקדחת והמלריה בסיטונות במדבר הישימון המשתרע בין רגלי הכרמל. ובין חוף נחל קדומים נחל קישון. כאן דרכה נפשו עוז. כאן הסתער בכל סערת נפשו האמיצה לכבוש את השממה ליבשה מן האגמים והבצות ולהחיותה, לנטעה לחרשה ולזרעה וליישובה ולהניח את היסודות המוצקים לבנין יג'ור הצעירה. עד שהשיגה ועלתה על אחותה הצעירה תל יוסף ועל אמה, עין חרוד לעלות עליהן, אם באיכות יש פלוגתא. מאן דאמר כן, ומאן דאמר לא, אבל בכמות לית מאן דפליג. רוחו של שלמה בוודאי מרחפת כאן בשעה זו. כאן - איפה שהשקיע את כל נפשו ונשמתו. כל לבו הער והטוב כל נפשו הסוערת והשואפת תמיד אל על בכל המובנים. נפשו אשר לא ידעה שבעה בבנין ותחיה ותקומה לארש לו את יג'ור לעולמים. ונשא את כולה עם הרפת, ועם הצריפים, ועם המחצבה, ועם ביצות קישון, והקליפטוס שנטע על חופו. הכל נשא על שכמו על גבו החסון כאלון. ולא כרע ולא הוכרע ולא התכופף בפני כל רוח מצויה ושאינה מצויה עד יומו האחרון. עד שבאה האבן והכריעתו. ונפל ולא הוסיף קום. ובאדמת יג'ור השתקע גם גופו המוצק החסון. ולכאבי הגדול שאין לו מרפא כל ימי היותי עלי האדמה. מוכרח אנכי לדבר היום בשנה העשירית לפטירתו. על שלמה שהיה ואיננו. ואוי ואבוי.

ידוע שהקבוצה, הקבוץ, המשק, מטשטשים ובולעים אל קרבם את האישיות. את הפרט. העל כן הוא קבוץ כשמו, הבא לעשות. או

המוכרח לעשות מכל האנשים והאישים חמוניא אחת טבלא חלקה לרשום עליה כל עניני וצרכי הקבוץ, הגם שלכאורה יש כאן חלוקת העבודה ותפקידים מיוחדים לכאו'א לפי כשרונותיו וסגולותיו המיוחדים בכ"ז התפקידים המה ג"כ קבוציים. בעיכ "ההכל" בולע ומבטל את החלק

ואם בכ"ז נמצאה איזו אישיות הבולטת ומתבלטת, זה מראה שבאישיות זו גלום וספון איזה כח מיוחד שלא נתן לטשטוש, ולהתחלק לתוך בית הבליעה של הקבוץ. ואם אחרי עשר שנים לפטירתו של שלמה מצא הקבוץ לנחוץ לעשות לו אזכרה פומבית ביג'ור, לא ביג'ור הקטנה של שלמה, אלא ביג'ור הגדולה שעד היום היא הולכת וגדלה מיום ליום. כן תגדל ותרבה ות - בעדי עדיים בע"ה - והי' זה לאות ששלמה הי' מאותו המין המיוחד שלא נתן לטשטוש.

ובהגיע אלי מכתבה של חנה המזכיר לי שכבר עברו עשר שנים לפטירתו, מצאתי עלי לחובה לשוב וללמוד את שלמה, לשוב ולהחיותו. ויעמד חי לפני עיני רוחי. ולהעריכו כערכו בחול ובקדש בחומר וברוח והגם שקרוב אלי שלמה יותר מדאי, ומסופקני אם כשר אני לעדות בכ"ז הלא קי "דבמלתא דעבידא לגלויי לא משקר אינש" ויש כאן עוד חברים וחברות הזוכרים יפה את שלמה, ובעיכי אני מוכרח להעיד לפניהם עדות כשרה ונאמנה.

שלמה האיש הטוב, ומטיב, שלמה "איש המשק" מה באמת הי' שלמה? שלמה הי' "איש טוב ומטיב, ובעל משק" לא רק מיום שעמד על דעתו, אלא מיום שעמד על רגליו. הפדגוגים אומרים, שבילד בן שנתיים שלוש, כבר גלום ומקופל אפיו של הבוגר של האיש. כמובן שהאופי שבכח זקוק לטיפול ולחנוך לאוירה מתאימה שיצא מכח אל הפועל אבל גם זה ידוע שהכשרון, האפי כבר לפעמים ועפי'ר מחפש לו בעצמו. ומוצא לו את המסבות ויוצר לו או נכנס לאוירה מתאימה. ופורץ לו

דרך וקופץ על המכשולים ובוקע לו את חומת "הכח" ויוצא אל הפועל. שלמה משנות ילדותו התגלה בן אותה הבחי של "טוב לכל" כאילו כל מטרתו ותפקידו בחיים וכל רצונו ומרצו נתונים ומסורים אך להיטיב לזולתו. ולתקן ולשפר את המשק. והיו קוראים לו ה"חאזיען" או "דאס בעלהביתיל" אין הבדל אצלו מי הוא הזולת. אם אבא ואמא. או הדודה באבקי או האחות חוה ובעלה יצחק או אחד מבני המשפחה, או איש זר ונכרי לגמרי, הזקוק לאיזו שליחות או עזר. שלמה תמיד מוכן לכל מיני שליחות ועזר. וכך בסדור במשק אין הבדל אצלו הבית או החנות של אבא ואמא, או של הדודה, ובלבד שימצא מקום להיטיב ולעזור לסדר ולשפר לפעול ולעבוד ובלי שום פניה עצמית. וגם הגויים והגויות הבאתם אתנו במוימ יודעים כולם ומכירים היטב את שלומקי הקטן ומסתייעים בשליחותו ובעזרתו, אופיני לטוב לבו לחברים, העובדה דלקמן. היה יום הכפורים. וכנהוג כל בני הבית, בקלויז של הרבי. הבית סגור. שלמה בן החמש נגש אלי ומבקש אכל. נתתי לו את המפתח. בדעתי היטב "שהבעלהביתל" ימצא כבר את הכפרה עם החלה, והכל יהי בסדר. מה עשה קרא אתו את החברים שלו לחדר ולמשחקים, וערך להם משתה כיד המלך, מכל הבא בידו. תחת השולחן עומדת חביתית עם תמד דובדבנים (ווישניאק) שלמה בעזר החברים, הופכה על פיה מסיר את המגופה, ויוצק לתוך הקערה, מהקערה לכוסיות ומגיש קדוש לכבוד המסובים הקטנים. ולקנוח מכל מיני מרקחת העומדות ספונות וחתומות בארון הזכוכית "ומהלך הטוב" שנאפה לכבוד עיוכי'פ ולמוצאי יוהכ'פ כנהוג. בבואנו בערב הביתה מביה'כנ, איזו מהפכה תחת השולחן ועל השולחן. הנוזל האדום מהתמד ועל השולחן כוסיות ובקבוקים, שמרוב הפחד נעזב הכל כמות שהוא והוא והכנופיא ברחו שוב לביה'כנ. אנחנו צועקים על הילדים. יד מי היתה במהפכה זו. עקיבה ופנחס נשבעים בכל קדש שידם לא היתה במעל, ושלמה באין מנוס ומפלט

פורץ בבכי ובוידווי "עשיתי סעודה קצת וקדוש לחברים הרעבים
 יענקלי וצבי ושמרל הקטן וכו'. וכי מה עשיתי ממרר בבכי. הם היו
 רעבים." הוא לא השיג מה עול מצאו בו אם האכיל והשקה את חבריו
 הרעבים? בעובדה זו, של שלמה הקטן, כבר מתגלה נביטת הגרעין
 היסודי מאפיו של שלמה המבוגר המתגלה בעובדה השניה. מעשה
 בפלוגה הפולנית, ובה כששים בחור חדשים מהעליה הפולנית המבקשים
 צריף או לכהפיח אכסון ביג'ור. ויש גורסין גם ביג'ור של קה'ק
 וקה'יס של הקבוץ המאוחד "חוק מוזרה" יג'ור ליג'ורים. ושלמה
 מתנגד לחוק הזה של "שלי שלי" ומקבל עליו מצות הכנסת אורחים,
 וקירבת אחים נכנס לסוכנות, ומשתדל ודורש ומקבל כספים. בונה
 צריפים מארח ומאכסן אחים - חברים לדעה ולעבודה. עד שבמשך הזמן
 - העושה לפעמים גם נגד השכל - הפלוגה הפולנית הצטרפה והשתפכה
 לתוך הפלג יג'ור היוצא מהים הגדול של "הקבוץ המאוחד".
 עובדות "לאיש המשק". אחרי המהפכה השניה האוקטברית הבולשביבית.
 וניקולי הצר, שהוסר מכס המלוכה ונתפשטה השמועה שהוא כבר איננו
 בחיים. באביב שנת השמנה עשרה אנחנו שבים מקרצלב עיר מגורי
 הזמנית לשפיקוב עיר מולדתנו. יש כבר אי-אלו ידיעות עמומות עיד
 הצהרת בלפור. ויש גורסין "מדינה עברית" ממש ושמועות פורחות
 עיד איזה "החלוץ" שכ"א מוצא בו את טעמו המיוחד המתאים לשרש
 נשמתו. והגיע הזמן. והתקבלה החלטה בביתנו להתכונן לעלות לא"י.
 לעיע זהו רק בבחי' רצון ומחשבה (הנשק) וההוצאה לפועל ממש
 עודנה נשקפת הרחק הרחק מבין ערפילי עבים בבחי' "וירא את המקום
 מרחוק" "ראה ענן קשור על ההר". בכ"ז אני מתחיל להרגיל את
 הילדים לעבודה גופנית ממש. הגם שאף פעם לא התפנקו אצלי יותר
 מדאי. הם הולכים לעבודה בביה'חר לסוכר. ושלמה שהוא אז כבן
 שנים עשרה נכנס כפועל פשוט, במחסן, והוא מספיק בימי עבודה
 אחדים, להתחבב על המחסנאי. ומוסר לו הסדור במחסן. והוא מסדר

החמרים השונים במדפים. דבר דבר מין ומין על מקומו הנכון. והוא נעשה השליח לחנות הגדולה להביא כל מיני החמרים והסחורות הנחוצים. ולאט לאט נעשה בעי' במחסן. עד שגם המנהל האנדרוגנוס- הפולני-הגרמני הקפדן והרגזן, הנקרא בפי כל "המנהל המשוגע" מכירו ונוטה חסד אליו. ופעם בא המחסנאי אלינו כמכירנו ומציע למסור לו את שלמה, שיעבוד גם בשבת. ואז הוא יסדר אותו במשרה חדשית במחסן. כמו בן שלא הסכמנו. להצעה זו.

בשנת התשע עשרה והעשרים הי' רעב באוקריינה. בגליל שלנו לא הי' רעב אלא בצורת ויוקר. ובעת הקציר הלכו בעב' הגונים הם וילדיהם ללקוט אחרי הקוצרים הגוים. כמו בן בגוים טובים המדובר. שלמה הסתדר בעבודה אצל גוי אחד ממכרנו, ועבד אתו בבית ובשדה. עוזר לו בקצירה ועמור ועושה בעבודת המשק והבית. מטפל בבהמות וכו'. הוא התחבב מאד על הגוי הביא הביתה בשכרו כשלשים עמרים שנדושו ואת החטה נשא בעצמו על שכמו לטחנת הקטור. ובשמחה עצומה הביא הקמח הביתה לאבא ואמא. מבכורי פרי עבודתו. הגוי בא בהצעה, שנמסור לו את שלומקי לעבודה תמידית, והוא יחנכו וילמדו חקלאות והלכות משק. והוא מקוה שיהי' "חאזיען" טוב. בכמי' באו לידי גלוי, שתי התכונות היסודיות שבו, הטוב והמטיב, ואיש המשק. אני ועקיבה ופנחס עברנו את הגבול והוא נשאר עם אמו עוד קרוב לשנתיים של נסיעות הלוך ושוב לחופי הדניסטר. בסבל וצרות ודאגות אין קץ בנסיעות אלו של אבוד הרכוש והקריאות וזעזוע עצבים, ובשיבה בכל פעם חזרה הביתה לפרנסה ולכלכלה של סחר-מכר בלתי ליגיאלי. ושלמה נוטה שכמו הצעיר לסבל ולמשא ויהי' לאחיעזר ואחיסמך לאמו בכל צרותיה ומצוקותיה. וגם נטל הצרות לא העבירתו על דעתו ותכונתו "הטוב והמטיב" לא רק לאמו אלא לכל קשי יום וקשת רוח. ובנפול הגורל להעברת הדניסטר רק על אחד מהזוג הבלתי נפרד בחר הוא להשאר בודד וגלמוד. והפציר באמו שהיא תעבור, וכך

נשאר בבדידות ובפרודים משומרי הגבול וצרות וסבל אין קץ. אלף לילה ולילה. בבואו לקישינוב ספר לי אפיזוד אחד. היה זמן שהבולשת שמה עין עליו, והי' סכנה שאם יתפש יחזירוהו לרוסיה. והחזרה זו יש בה משום סכנת נפשות כידוע לכל הבקי בהלכות תחומין. יהודים טובים נתנו לו עצה שיתחבא בבית המרחץ, ויסיק את התנור וככה יתעלם מעין הבולשת. באין ברירה שמע לעצתם, התאכסן בבית המרחץ, ונשים טובות מביאות לו אכל. והוא אז כבן שש עשרה. שערותיו גדלו פרא, ובכיסו אין פרוטה, והוא מטייל יום יום עיי בית המרחץ, השכנים דשם חשבוהו לבלתי שפוי בדעתו. ויושב לו עיי הבאר שמה, מבלי שום ידיעה ממודע ומכיר, מקרוב וגואל - כי נפלנו בידי המבריחים הנוכלים הרמאים כרגיל - ויום יום היאוש מתגבר עליו וכובש אותו כולו. עד שאמר נואש לכל חיו. ומחשבה זרה ומסוכנת התגנבה ומתאזרחת מחו ולבו הצעירים ספוגי ואכולי היאוש. ויהיה היום והוא יושב עיי הבאר והמחשבה השטנית התגברה עליו, והחליט שהבאר הזו תהי הגואל שלו ותשים קץ לצרותיו שעצמו ממנו. אך פתאם נחה עליו הרוח, ונזכר בשאיפת ומטרת חיו, איי, ולמד גזרה שוה. הלא החליט לעלות ארצה, ולקבל עליו כל הסבל הכרוך בה. העל כן הוא "חלוץ", ואם כדאית איי לסבול בה הלא גם כדאי לסבול עבורה בטרם עלותו ארצה. וככה זרה הלאה את המחשבה ושב למנוחתו כבוד לבית המרחץ. ביום השני קרה לו נס. בעיר הקטנה הזו, גר אחד ממכרי בברצלב, הבר באגודה הציונית שישדנו שמה. אברך משכיל שהתידד אתו והוא חתן סבו של יצחק נמירובסקי מזכיר בהסתדרות הפקידים בירושלם. האברך שמע שבבית המרחץ מתגולל איזה בחור מפליטי אוקרינה ושמו גלובמן נזכר בשמי, ובא אליו לבית המרחץ ושאל אותו מאיפה הוא. האם הי' עם אבא שלו פעם בברצלב וככה נודע לו שהוא בני. והזמינו לביתו, שהתקבל שם בכבוד וכל מחסורו עליו. עד שעקיבה נכנס בעובי

הקורה. בכסף ובטיפול אב עם מבריה אחד שהביאו לקישינוב אחרי לבטים קשים ונוראים) שהביאו לידי יאוש מר, שבקשו - - - עליו. עד שהתאמץ עקיבה וגאלו ע"י מבריה נוכל - - - ע"י הגבולות ובא לקישינוב, ומשם עלה ארצה ביחד עם האם ועקיבה. כי פנחס הי' כבר בעין חרוד.

כ"ז הוא טבעי ואופיני לשלמה, קו ישר המסתמן משנות הפעוטות והילדות עד לשנות הבגרות. ועובר גם חיים של צרות וסבל למעלה מן המדה של הגיל הצעיר

שלמה ההוגה דעות ומעמיק חקר

זה כבר למעלה מן הטבע, והתקבל גם אצלי - או דוקא לגבי דידי שהתגדל וחונך על ברכי. וכבקיא בכל צדדי החיוב והשלילה - - - כהפתעה גמורה. אשר לא ידעתי שחרה גם עד היום.

שלמה, הוגה דעות ומעמיק חקר: אלו הן תרתי דסתרי אהדדי - - - דעותיו בשאלות, המשק הקבוצה, והקבוץ זהו המקצוע שלו לחס חוקו, וכל בעל מקצוע בקיא. ולפעמים גם חריף במקצוע שלו, אבל הוגה דעות ומעמיק חקר בשאלת היהודים והיהדות, היא מנין לו, לשלמה שכמעט לא קרא, ולא שנה וכמו"כ דלא גמרי גמרא ו - - - , ולא עוד אלא שעצם ראותי הפעם הראשונה כתיבתו בעברית, היתה לי כהפתעה. וכ"כ למה? לפי שבאמת וכמעט לא למד כלום מיום שעמד על דעתו. הוא נעשה "בר מצוה" - שמאז מתחילה אצל הילד תקופת הלמודים באופן יסודי - בעצם ימי המהפכה ברוסיה והפסקת עבודתי בתור מנהל התתי של אוירבוך בברצלב, ובישיבה בשפיקוב. ונכנסנו עוד הפעם לעולם המסחר הבלתי לגאלי. המסחר הפרטיזני. מצד אחד, ומאידיך גיסא, פחד הפרעות הפוגרומים של פטליורה, וחלופי גברי וממשלות ושלטונות מיום ליום ומחדש לחדש. וגרוי וזעזוע עצבים תמידי. ועמידה על המשמר יומם ולילה בשמירת הגוף

ושמירת הרכוש שהיו מקור החיים היחידי. ולעת כזאת למודים, כתיבה וכו' או טפול וחנוך ילדים אין דבר שכזה. עקיבה ופנחס הספיקו לטעום קצת, בקצה המטה, מהשכלה כללית ותרבות עברית בביה"ס או בתת' שהייתי בו המנהל והמורה או המלמד, ויכלו גם להוסיף ע'ז בקריאה חטופה ולהעשיר את אופיים הרוחני התרבותי הכללי והעקרי אבל שלמה נשאר קרח מכאן ומכאן מהשכלה כללית ומתרבות עברית, בפרט שמבן חמש הי' כבר "חאזיען" איש המעשה, וכידוע שהמעשה, והלמודים הזקוקים למחשבה ולעיון, לא תמיד הולכים שלובי זרוע. ומשנות ילדותו לא התיישב ולא התהדק לספסל הלמודים כדבעי. חוש המעשה פעם בו בעוז. ומצא את תקונו בעזרו לנו במסחר הבא במחירת: הדורש מרץ זריזות וגמישות והסתגלות מכל המצבים השונים המתאספים יום ויום ושעה כאמור, שלמה תועה ונודד יחידי ובודד בין הגבולים על חופי הדניסטר, עד שהתגלגל על קצה הגבול הפולני רומני, עיי צ'רנוביץ בירת בוקובינה עד שנאבד לנו לקיץ שלם, ולא ידענו אם לחשבו בין החיים או בין המתים. אחי' קבלתי ממנו המכתב ואני עניתי לו באידיש. וקבלתי תשובה ממנו בטענה עלי: "אבא למה אתה כותב לי באידיש. אני קורא וכותב בעברית כמו עקיבה ופנחס. תוכל לכתוב לי מהיום והלאה בעברית" וכך מתחילה ההתכתבות בינינו בעברית. שלמה היה סדרן לא סבל את אי-הסדרים את הפגום והמקולקל, אהב את הדבר השלם והמסודר. וכנראה ממכתביו הנימצאים אצלי, שלמה העליז ובעל החיוך התמידי מלבר, היה גם בעל מחשבות ותסיסה מלא ספקות והרהורים והסוסים, ולפעמים גם רגעי אכזבה ויאוש. ותמיד שואל ומחפש תשובות. והשאלות והספקות אוכלות ומכרסמות את לבו הצעיר ולא נותנות לו מנוח, והגם שגם אצלו כמו אצל כל בני הנוער בתקופה ההיא, תקופת החלוץ בחתוליו, בראשית צעדיו - שאחת החלטתם הגמורה, לעזוב את "הישן" דרך אבא ואמא סבא וסבתא. משקרע אבד עליהם כלח. ולהתחיל

הכל מחדש. ולשרוף כל הגשרים, המובילים אל "הישן". ברם לשלמה קשה הי' להפוך לגמרי מהישן. עוד נשאר לו לפליטה איזה גשר שלא נשרף, ולעתים תכופות חזקו עליו הגעגועים לאותו הישן. כעדות מכתבו הקצר אשר האיץ אלי לפני החתונה, כתשובה על מכתבי המלא חשדים עליו וספקות מרים אולי ילך בדרך הכבושה של עין חרוד הקדומה, ויסתפק רק "ביחוד חדר" המסמל את החתון של הזוג הצעיר, וכה דבריו אלי - האוריגינל נמצא אצלי באמתחת כתביו: את מכתבכם קבלתי והנני ממחר לענות לכם. וכדי להוציא את הטפה המרה משמחתכם, לא אתוכח, ולא אאריך הפעם את הויכוח. נשמרה לפעם אחרת. אם אתם זוכרים, כתבתי לכם במכתבי הקודם, שיש הבדל בינינו וביניכם, לא רק בשנים, אלא גם בתפיסת יחסים בין חבר לחבר, וביחוד בין חבר לחברה העומד להתקשר אתה. אבל למרות דעתי והכרתי שעיקר הקשר הוא הכרתי את האדם שאני עומד להתקשר אתו, והערכת אתו בתור בן אדם, אשר אני מקוה וחושב שחיינו יהיו מאושרים, שנוכל להתחלק אחד עם השני הן בשמחה, הן ביגון, זהו הוא המקשר אותי, למרות כ"ז, יש בי בנפשי, צו פנימי האומר לי למלאות את "הפורמליות" הזו. כפי שאתה מכנה זה "במרכאות. אבי יקירי! עדיין לא בררתי לי מהו הצו הזה כבוד אב ואם, או צו מאושה הנקודה היהודית החבויה בתוך תוכי. צו, ואולי זה הד החנוך שקבלתי על ברכיהם. מפי אבא ואמא סבא וסבתא היקרים לי אני מקווה שבבואנו אצלכם נוציא הרבה חשדים מלבכם. לפי דעתכם רחוק אני בטח מהיהדות. אולי כן אבל רק לפי מושגכם, אבל בתוך דמי נוזל דם יהודי טהור, הכרה יהודית, וזה אשר הביא אותי ארצה ישראל. אם אתה זוכר אבי היקר כתבתי לך פעם במכתב שיש ולפעמים תוקף אותך רצון לאותו בית המדרש הישן עם כתליו הנושנים, משיכה לאותו "הקלייזל" משיכה לאותם היהודים הטובים הנמצאים בתוך עמנו. ו - - - עוד הרבה שנים יעברו עד נגיע למוסר ולעדינות של

אותם היהודים. ומה זה הכל? ומה זו משיכה סתמית וערפלית זו המתבטאה הרבה פעמים באופנים שונים, לפעמים בנגון חסידי, לפעמים במסבת חברים המקשיבים לספורי ביהמדי'ר הישן וכך הלאה. לפי המראה החצוני שלי, לפי אורחות חיי יכול להיות שהנני רחוק מאותה היהדות המסורתית, אבל בתוך תוכי הנני יהודי ואני מתגאה בזה. אין אני מקבל ומחזיק בשלמות את המסורת המעשית של היהדות, אבל את היהדות ברללה אני מקדש. לא חשבתי אחרת, לא רק בשבילכם אלא גם מתוך הצו הפנימי שלי. ובזה תושלם שמחתכם בלב שלם ובשמחה שלמה"

להמכתב הזה יש אצלי ערך רב להכרת שלמה, לא רק את הבחור הגבוה, החסון, הרפתן, השומר הנושא על שכמו את כל המשק עם החברים, בצרוף הפלוגה הפולנית, שעדיין עומדת "מלבר" אלא גם את שלמה הפנימי, עם הצו הפנימי, שבעצמו מחפש את מקורו ושרשו, ובטרם הוברר לו ונשאר בתיקו.

עומד אני ומחטט בצרור מכתביו הנמצאים אצלי ביחוד עכשיו, אחרי שחנה הזכירה לי במכתבה אלי, יום השנה, לעשר שנים לפטירתו. והנה הספרות הקטנה של ההתכתבות שבינינו, דנה על שאלות שונות על ערכי היהדות ערוכין שלמים ולמודו וחנוכו רב בענינים העומדים ברומו של עולם היהדות.

הנה התכתבות בין שלמה לאברהם בהיותו בן שמן. ושלמה התמנה מעצמו לאפטרופוס גשמי ורוחני עליו. מה עצמו רגשי האבהות שלו לאברהם. מכתבו להורי אברהם במוסקבה, שבל ידאגו לו שלא גמר איזה בייס תיכונני או גבוה. אברהם לומד ויגמור ויתמחה בבייס של איי העובדת, הקרקעית החקלאית ומה רב ההבדל האיכותי והמהותי בין אברהם שנזרע ונקלט וישתרש באדמת איי, ובין אחיו ואחיותיו שישארו בגלות רוסיה. ואולי יזכו גם להקלט ולהשתרש שמה, ולהשתקע בנדבכי של אבני בנין רוסיה המועצות הסובטית ובתרבותה.

הוא מדבר על אברהם עם הוריו, כמו שרק הוא קבלו מאתם על אחריותו הגמורה.

כנראה שהשיר "היה היה איש ואיננו, ושירת חייו באמצע נפסקה, לא נאמרה רק לגבי אישים גדולים כביליק וכדומה לו בגדלות, - יש הרבה מינים וסוגים "בגדלות" - אלא גם לגבי אנשים פשוטים אשר לכאורה "לגבי חוקר גביהם" אין לך אדם אפ"י הפשוט שבפשוטים. שאין לו "שירת חיים" שלו איש, איש, ושירת חייו (וחבל וצר) אשר מי ששירת חייו הושרה עד גמירא, כאוסישקין, סוקולוב, חנקין וכדומה וחבל וצר אוי ואבוי למי ששירת חייו באמצע נפסקה. ובפרט למי, שהיה קצת "בן אדם" "איש" בזעיר אנפין. זכורני, פעם בימות החורף באתי ליג'ור. השעה כבר מאוחרת בלילה, ואני שוכב על מטתי בחדר הצריף וקורא באיזה ספר, ושלמה בשמירה בחצר. בראותו אור בחדרי ונכנס התפתחה שיחה תחלתה בעניני המשק, משק יג'ור עודנו בחתוליו. ההתקדמות והגדול אמנם כבר ישנם בכח, ומתפרצים החוצה לצאת לפועל. ושלמה מטפל בילד שעשועיו, ילד טפוחיו, מטפלת כמילדת מסורה העוזרת ליולדת להוציא לאור עולם את הילד המתפרץ לצאת. הוא מסביר לי העתיד המזהיר שהוא מנבא ליג'ור. אבא, פונה אלי, לפי דעתי יג'ור תלך ותתקדם הלאה הלאה, תרדוף ותשיג ותעלה בקרבה על אמה יולדתה עין חרוד. מפרובלמה של המשק, עברנו לצורת החיים התרבותיים הרוחניים של המשק, הקבוצה, הקבוץ בכלל ויג'ור בפרט. ומשם עוד פסיעה אחר פסיעה עדי הגענו לשאלת העם היהודי, ותעודת חייו הנצחיים בעולם בכלל ובאי בפרט. ואם כבר התרחקנו בשיחתנו מעבר לתחום, כמובן שהגענו לנקודה המרכזית, לשאלת העם היהודי ביחס לנשמתו תורתו. המובן הרחב והעמוק "היהדות" ושנינו יחד באותם הרגעים - שאזכרם לנצח ברטט קדש התרוממנו מעל להמציאות הגשמית החמרנית ושנינו שטנו ברומו של עולם בשאלות הנצחיות של היהדות.

רגעים אלו היו בבחי' "עליית נשמה" במובן החסידותי. ופתאם שלמה נופל על צוארי, ומחבקני בעטרת נשיקות ובגל דמעות פונה אלי: אבא יקר! תדע לך שעוד לא ותרתי על הלמודים על התורה שהיית צריך וחיב למדני כמיש בפי קיש "ושננתם לבניך" ולא למדתני, בסבות המהפכה והעברת הגבולים. עדיין לא ויתרתי ולא אֶותר. אני לא אעזבך בירושלם לתמיד, לא אסכים שנשאר לתמיד נפרדים אתה בירושלם של מעלה ואני ביג'ור שלמטה. אני עוד אחכה קצת, עד שהמשק יתפתח יתקדם ישתכלל ויתבסס, יתרבו עוד חברים מלומדים מתורבתים בכלל, ובכל עניני המשק בפרט, ואז אוכל להשתחרר קצת מעול המשק, והאחריות המוטלת עלי, ואז נדר נדרתי שאתמסר ללמודים להשתלמות תרבותית רוחנית ובעיקר למודי היהדות והתורה ובינתים יש תכנית לבנין דירות, והזקנים יתרבו, ואוכל להשתדל שיקציעו בשבילכם חדר מתאים, ואז אביא אתכם יג'ורה. ואתה תשב כאן במנוחה, במנוחה נפשית הכה נחוצה לך, ושכל ימיד לא השגתיה, ותוכל לשבת ולעסוק בלמודיך. בלמוד וכתובה בלמודי היהדות לענפיה השונים שהקדשת להם כל ימי חיך, ולגמור כל הענינים שהתחלת לכתוב וטרם גמרת אף דבר אחד שלם. ואני אשב על ידך ואשתדלם בלמודי היהדות בתנ"ך משנה ותלמוד, ויתר למודי היהדות המחקרית הדתית, הפילוסופית, והעיונית. אני חושב שאתה אבא יקר לא תמנע טוב ממני, ותעניק לי מפרי רוחך, הכל מכל הטוב האצור והעצור בלבך בלמודי היהדות תעניק לי הכל ביד רחבה ובלב טוב כיד די הטובה עליך, ואז נמלא שנינו יחד תפקידנו ותעודתנו בחיים.

כמובן שגם אני בחלומי חלמתי תמיד חלום חי' ופתרונו הנעים הרוחני הזה, פתרון חלום חי'. אבל "הי'ה היה איש ואיננו. ושירת חייו באמצע נפסקה" ואתו נפסקה גם שירת חי'. הגם שלכאורה עודני נמצא בעולם החיים. וחבל, וצר. אולי שמה בעולם הנצח

בעולמו דק עוד נפגש. אם גופינו אז נשמתינו, נשמות השנים, הנאהבים בחייהם ובמותם לא נפרדו.

עפ"י חכמת הקבלה והמקובלים, לא כל התורה בעצם לאורה וקדושתה - שכולה שמותיו של הקביה שבהם נקראו כל העולמות העליונים והתחתונים - לא כמות שהיא בשלמותה בשמי מעונים במרומי כסא הכבוד - ירדה על הר סיני אל העולם השפל שלנו. אלא רק ניצוץ מזיו אורה, בכדי הדרוש להחיות ולהאיר ולזכך עד כמה שאפשר את כדור האדמה החמרנית והדרים עליה. ועיקר התורה בכל תמצית זיוה והדרה הרוחני, נשאר במעוני מרומים והוא הוא המזון הרוחני שממנו ניזונות ומתפרנסות "נשמות" הצדיקים "יסודי עולם במעון הנצחים שאין שם גוף וגויה. מלה"ד, לאור השמש אשר רק מעין אורה זאת וחומה מגיע אלינו דרי מטה, ובכגון דא אמרו חז"ל בענין האור הראשון של מעשה בראשית "וירא א.הים את האור כי טוב ויבדל" ראהו כי טוב ואינו כדאי להשתמש בו בעוה"ז עמד וגנזו לצדיקים לעתיד לבוא". וכן גם בתורה. אולי אם נזכה שנינו, נפגש אני ושלמה נשמתינו תפגשנה שם במתיבתא דלעילא. ונעמוד ונקשיב בתורה ובדעת בתורה השמימית, שיש לה קשר עם אורייתא דלתתא. וביחוד עם ארץ ישראל ארץ הקדש, שגם חיי החולין שבה, אם רק מעלים ומקדשים אותם, קדש המה. וזאת היתה עבודת חכמי התלמוד הנקראים, פרושים, וחברים, שאכלו חוליהן על טהרת הקדש ומי יתכן שנזכה להתעלות להטהר ולהתקדש גם כאן בעולמו השפל, שזהו עיקר העבודה. בעוד הנשמה קשורה ומאוחדת עם הגוף, ומרגלית זכה וטהורה, גם הנרתיק שלה צריך להיות זך וטהור וזהו עיקר המטרה והתכלית של יצירת האדם, שנוצר "בצלם א.הים" ופרשו " בדמות דיוקן יוצרו", מלים שלש לגמרי לא פשוטות לגמרי. והמובן המוסבר קצת "והתקדשתם והייתם קדושים כי קדוש אני די" כאמרת ז"ל "ולדבקה בו. וכי אפשר לדבק בו, והלא אש אכלה הוא, אלא הדבק

במדותיו. מה הוא קדוש אף אתה קדוש, מה הוא רחום אף אתה רחום" וכו'. וזהו עיקר תכליתו של האדם שנוצר למלאות תפקידו העליון להיות "סולם מוצב ארצה, וראשו מגיע השמימה".

ה' "זכרון לשלמה". מכתבו של מרדכי לנכדתו דקלה בת שלמה, מיום ב' בשבט תש"ב.

בה זכרון שלמה

מצבת זכרון אבני שלמה ה'ל

מקדש אבני החובה בקלה

מהסבא ארצי ע'אבין ב'ח'אלם

תזנה ק' אבא ת'ל'ק

דקלה חביבה!

בזה אני מתחיל לקיים את הבטחתי, בהתחלת סדור כתבי אבא שלך, בצרוף תולדות ימי חייו הקצרים, ולמסור לך את נחלתו, לא נחלת הון שדה וכרם, זהו נחלת הצבור כולו. אלא קצת מרכושו הרוחני. מכאן נשקף אפיו והליכותיו החיים, ומכאן תביני למה כה יקר זכרו, לא רק לבני משפחתו הקרובים, אלא לכל חבריו בעבודה, ולכל יודעיו ומכיריו שביחס אליו רחוקים נעשו קרובים

"זכור ימות העולם. בינו שנות דור ודור"

שאל אביך ויגדך. זקניך ויאמרו לך"

(שירת האזינו. דברים)

נחיצות ידיעת ההיסטוריה

אם ידיעת תולדות העם, נחוצה לכל אדם, כי הלא כל אדם הוא חוליא קטנה בשרשרת העם אשר ממנו יוצא, שרשרת ההולכת ונמשכת מדור דור, אבל נחיצות מיוחדת בידיעת התולדה ליהודי, כבן לעם מפוזר ומפורד, נודד כאלפים שנה מעם אל עם, ומארץ אל ארץ, וחוט התולדה הוא אחד החוטים החזקים החורז את ימי חייו בכל ארצות פזוריו למחרוזת אחת ארוכה ואחידה, שבמרכזה אמונת אל אחד ועם אחד שהתלכדו יחד לאמונה אחידה ויחידה. והיא היא הנותנת לו הכח והעוז להמשיך את חוט חייו ורתוק קיומו למרות כל הקשיים והמכשולים מבחוץ והנגודים מבפנים.

תולדות המשפחות ובתי אבות

הגרעין הראשון והתא הקדום לחיי עם ואומה היא המשפחה. התורה מספרת לנו 'בחומש הפקודים' כי בצאת ישראל ממצרים ובבואם למדבר סיני, נעשו כמה מפקדים, לשם ארגון. המפקדים נעשו עפ"י מעמד

המשפחות וראשי בתי אבות "אלה ראשי בית אבותם" "ויתילדו על משפחותם" "הביאו ספרי היחס שלהם" (רשיי) התורה בפי בראשית, בבואה לספר על תולדות העמים, מתחילה מראשי אבות המשפחות וכן גם מרעיה בשירת האזינו מתחיל "זכור ימות עולם, שנות דור ודור". ומצוה "שאל אביך ויגדך זקניך ויאמרו לך" ולזאת בטרם אגש לתולדות אבא שלך, אתחיל משלבה מוקדמת, ממקור משפחתנו, מהגזע, ואגב אורחא גם הסכיבה בה גודל וחונך. וכיז יבליט לך את דמותו הרוחנית בתוך במסגרת הדמות והתמונה הכללית.

משפחת אבא זצ"ל ומוצאה

אבא ז"ל מוצאו ועיר מולדתו העירה ראירוד הקטנה (ברוסית ראיגאראד) השוכנת לחוף הבוג, סמוכה לעיר המחוזית ברצ'לב. בני משפחות מצד האב סוחרי ועבדני עורות פשוטים לתצרוכת של הגויים. העבדנות הזו היתה אז באופן פרימיטיבי והיתה מוטלת בכולה על הסוחר, שהיה גם עבדן ויצרן, וכל בני המשפחה הגם שרובם ככולם היו ת"ח ומהם גם למדנים בכ"ז היו כולם אנשי עבודה ועמלים, מאותו הסוג שעובד מאהבת העבודה. אבא של הסבתא שלך, אדל, שהיה בן דודו של אבא הי' ג'יכ סוחר עורות ואיש עבודה. התכונה הזו עברה כמורשה גם לסבתא שתמיד ידיה מלאות עבודה מאהבת העבודה, וכזה היה גם שלמה עובד מאהבה. אף פעם לא ידע בטלה כמו שיבואר להלן.

נחזור לאבא ז"ל. אבא של אבא בנימין מת בדמי ימיו, בגיל השלשים בערך. הסבתא מנוחה נשארה אלמנה צעירה עם שלשה ילדים. הבת הבכירה חיה ואבא. והאח הקטן מתיתהו. הסבתא מנוחה היתה אשה חשובה מאד, ממשפחת רבנים, לומדים וגאונים, ובעצמה ג'יכ למדנית בקיאה בתנ"ך, ויודעת גם פרק בתלמוד. מכל מה שקלטה אזנה בבית הוריה ואחיה, היא טפלה ביתומים בכלכלה, בלמוד וחנוך, ולסבתא

שלשה אחים, עקיבה שלום חיות מטולטשין, למדן וגאון גדול חוקר ומקובל, ובעל סגנון יפה ומלוטש בעברית על פרק הקדמונים ולו שם גדול בין רבני וגאוני דורו, שבא אתם בכתובים בשאלות ותשובות בעניינים תורניים שונים כעדות הגאונים וצדיקים בני דורו, בהסכמתם לסדורו "עקבי שלום" הנמצא אצלי שהושג ע"י עקיבה אצל מוכר ספרים בירושלם, ושהוא כבר יקר המציאות.

אחי הסבתא השני פנחס, שהרבי ר' דודל מטולנה מנהו לשוחט בעירה קטנה ע"י טולנה. השלישי שלמה גיכ תחי התיישב באודיסה, והי' שם לסוחר קמח. וגדוע לאיש אמיד וסוחר נכבד, ונחשוב לחשובי הבעב' באודיסה שהיתה אז לפני שמונים שנה בערך, בראשית התפתחותה, כעיר נמל חשובה על גדות ים השחור. מראשני המיסדים של הישיבה ביחד עם הגביר פריץ אביו של הדיר פריץ מחברי הועד של חובבי ציון. הישיבה שהתפתחה במשך הזמן - אחרי הסגרה למשך תקופה ארוכה - לישיבה האודיסאית המפורסמת של הרב ש. צרנוביץ (רב צעיר) ודר. קלויזנר, שהיו המורים והמנהלים של הישיבה. רב צעיר לתלמוד, וקלויזנר לתנ"ך והיסטוריה.

על שם שלשה הדודים האלו קראתי את הילדים שלי בש"י?

עקיבה, פנחס, ושלמה.

גלגולו של אבא ז"ל מראריד לשפיקוב

אבא ז"ל בהשארן יתום כבן שש התחנך ע"י הסבתא, ולמד תורה בבית דורו אהרן - אחי אביו - שלמדו אצלו בחירי התלמידים בחורים מבוגרים בני הגבירים ובע"ב הנכבדים - בחור מבוגר אז נקרא ילד אחרי "הבר-מצוה". אבא הי' הצעיר ביניהם. בהיותו בן אחד עשרה והי' כבר מפורסם לילד מצוין, בקש הדוד שלמה מאודיסה שישלחו אליו את הילד היתום והוא יטפל בגדולו וחנוכו בתורה. ומטרתו בזה לקחתו לחתן לבתו. אבא נסע לשמה. הדוד שלמה טפל בחנוכו למד בישיבה והצטיין בלמודים אבל הבחור הצנום הקרתני לא מצא חן

בלעיני הצעירה האודיסאית, ואבא אחרי שנה נסע חזרה לעיר מולדתו הזעירה. והסבא מרדכי משפיקאב בע"ב וסוחר אמיד בחר בו לחתן לבתו הבכירה, ובהיותו בן שבע עשרה הוחגה החתונה ברוב פאר כמנהג הימים ההם, בעירות הקטנות. וממנו מתחילה משפחת גלובמן בשפיקאב. שבועים אחרי החתונה נפטר הסבא מרדכי בגיל בן ארבעים וחמש. והיה זה אסון גדול למשפחה. נשארה הסבתא חיה אלמנה עם ארבע ילדות קטנות, ובן יחיד קטן בן שנה מלבד הבת הבכירה הנשואה היא אמי ע"ה. כעבור שנה אחרי חתונת אבא - והוא לומד בביהמ"דר בחברותא עם בן הרב משה ליב שהי' אח"כ רב דמתא, אחרי פטירת אביו הרב הזקן. - עקר אבא לגור בכפר זאמליני הסמוך לעירה ע"י ביהמ"ר לסוכר. שמה גרנו כעשרים שנה. כעשר שנים לפני פטירת אמא שלי ע"ה. ואני אז בן עשר. ונשארת יתום מאמא. והיות שהוצרכתי לומר קדיש וללמוד בחדר, הייתי בעיר בבית הדודות שלי אחיות אמא למדתי בחדר ביחד עם דודי אלקנה, שנשאר יתום קטן ילד בן שנה כשמת עליו אביו מרדכי הסבא שלי, שנקראתי בשמו, וכבן שש כשמתה אמו חיה, היא הסבתא שלי. וככה גודלנו למדנו וחונכנו יחד אני ודודי אלקנה הנ"ל.

אדלג כאן על הביוגרפיה שלי, שכל זה כבר רשום בחוברת - "ששים שנות חיים" בכדי לבא אל העיקר, לתולדות שלמה ז"ל ושנות חייו הכה קצרים, לצערנו הגדול. אחרי פטירת אמא ישבנו עוד בכפר כעשר שנים, בבית המזיגה (פונדק) למכירת יין שרף קודם בתעודה רשמית (פטנט) ואח"כ כשנאסרה מכירת י"ש ליהודים, בעלות לכסא השלטון אלכסנדר השלישי, המשכנו במכירת הי"ש באופן בלתי ליגיאלי. אני נמצאתי תמיד בעיר, למדתי בביהמ"דר דמתא. ואח"כ עברתי עם כל החבריא לבית "הרבי" ולקלויז שלו עד ימי החתונה שלי עם אמא:

הסבתא שלך, בהיותו בין שמנה עשרה. כעבור שנה לחתונתנו נולדה לנו חוה הבת הבכירה. אחרי שנתיים נולד לנו ילד ושמו אברהם, ילד נחמד, שנפטר בהיותו בן שלש. עברו כשש שנים, ונולד עקיבה שהצטיין בכשרונות טובים בלמודים ובכתיבה עברית. הי' לו כשרון מצויין לכתיבת שירים. בהיותו בן שמנה כתב כבר שירי ציון די יפים, לפי גילו. הוא למד וחונך רק אצלי, היות שלא נמצא מלמד או מורה מתאים לדעתי ורצוני, שיהי' לו ידיעה עמוקה ויסודית בספרות העתיקה ביחוד בספרות התלמוד ובספרות החדשה, שאוכל למסור לו את עקיבה שכמובן הי' חביב עלי מאד וכל חפצי ורצוני בחיים לראותו לאיש המעלה. וככה התגלגל עקיבה בבית ספרי בין ילדים מגילים שונים, ולמודים שונים. בהיות עקיבא כבן שנתיים, נולד פנחס. פנחס הצטיין ביופי וכן מיוחד, והי' תמיד עליז וחביב לא רק לנו ולמשפחה אלא כמעט על כל בני העיר. למד אצל מלמד ואחי' אצל מורה. ועבר אחי' גי' לבית ספרי. ביחוד בזמן שעברתי לברצלב. ושמה פתחתי בי'ס גדול. פנחס הצטיין בלמודים ובכשרון מיוחד ללמודי שפות.

בהיות פנחס כבן שנתיים נולד שלמה. משנות ילדותו התגלה בו, לב טוב, ואהבה לעבודה וסדר. שני מלאכי השרת הטובים אשר לוו אותו בדרכו בחיים עד יומו האחרון. הוא היה טוב לכל. לא רק לבני הבית, ולבני המשפחה, אלא אפ'י לאיש זר לגמרי. בשמחה מיוחדת הי' רץ לעשות איזו שרות טובה לפי שהוא הי' מסור מאד לבית, עזר לאמא בכל עבודותיה, בבית ובחנות ובביה'ס ואמא כידוע היתה תמיד עמוסה עבודה.

כאשר עברנו לברצלב, נכנס גם שלמה לבית ספרי, הצטיין בתפיסה מהירה, ובהבנה עמוקה, אבל חלש הרצון להתקשר אל ספסל הלמודים, היה איש המעשה והעבודה יתר מדאי, וקשה היה לו להתמסר לדברים שבעיון. ואני שבטבעי והכרתי אין אני גורס, פטום והלעטת

למודים ביד חזקה, לא הכבדתי את ידי עליו, ונחשב לגבי עקיבה ופנחס כמפגר. אמנם קשה היה עלי הדבר. ושום אופן לא השלמתי עם העובדא, ששלמה ישאר נחות דרגא בלמודים, כי אהבתי אליו היתה לא פחותה מאשר לעקיבה ופנחס. השלמתי עם זה באין ברירה, באופן זמני, התנחמתי ואמרתי בלבי יגדל הילד ויתבשל בדעתו ושכלו ואז יתחיל להבין ולהרגיש ערך הלמודים. ותפיסה יש לו די טובה ומהירה, ובעבותות אהבה והסברה אצליח לרתמו בעול הלמודים.

בבאי לברצלב מצאתי מדבר שמש במובן הלאומי והציוני והעברי. עיר מחוזית, כל הנוער לומד בבתה'ס הכלליים הממשלתיים, בייס מחוזי, עירוני בית'ס למלאכה וכו'. הנוער שקוע בלמודים הכלליים ובספרות הרוסית. אין אגודה ציונית. אין נוער עברי. בספריה ספר עברי בבל יראה ובל ימצא. יש איזה קומץ של משכילים ושהיו פעם ציונים, וכבר המה אבות לבנים ומשפחה, ועמוסים עול הפרנסה וחת ציון כבר נרדמה ונשקעה ונשכחה כולה.

לאט לאט יצא מבית ספרי, נוער עברי וכולו ספוג אוירא דאיי המתחדשת ורוח ציוני ולאומי. הנוער הזה משפיע בעקיפין ובמישרין על האבות מי שהיו פעם ציונים. והציונות הנרדמת עמוק בלבם מתעוררת וקמה לתחילה ובית הספר שלי נעשה מרכז ציוני לאומי ועברי, בביה'ס נערכים נשפים ציוניים. בחנוכה, בחמשה עשר בשבט, ביום השנה מפטירתו של הירצל וכו'. למודי התלמוד והתני"ך, בצרוף הספרות החדשה, ביחוד ביאליק, נעשים דברים שבאופנה והנוער המתלמד בבתה'ס ובגמנסיה באים לביה'ס שלי אחרי שעת הלמודים, וקובעים שעור ללמודי התלמוד, תני"ך וספרות החדשה. ביחוד בשנת השבע עשרה 1917, אחרי שהתחילה כבר המהפכה והצר הורד מכסא מלכותו, ורוח החפש החל לנשב בכל רחבי רוסיה, וקול המונה של הצהרת בלפור כבר מנסר בחללו של העולם וככה התגדל שלמה באוירה לאומית ציונית עקרית וגם הוא כולו ספוג אוירא דאיי.

המהפכה הלכה והתחזקה והתלקחה מיום ליום. התית של הגביר אוירבוך בוטל. התית שהיה עיקר היסוד של ביהיס. וביהיס לא יכול להתקיים בלי התית, ובכך הוכרחנו לחזור לשפיקאב, בקיץ 1918.

בשפיקאב, פתחנו עוד הפעם את החנות. והבולשביקים כבר תפסו את השלטון בידם, הממשלה הזמנית של קרינסקי, כבר מוגרה, המסחר נאסר, והתנהל במחתרת באופן בלתי חוקי. והיה נחוץ כשרון מיוחד וחריצות לקנות ולמכור את הסחורה. ואין מטבע קבוע והשלטון מתחלף מפעם לפעם ועובר מיד ליד. וביחד עם חלופי השלטונות מתחלף גם המטבע, מכספי ניקולי לקרינסקי, ומקרינסקי לפטליורה, מפטליורה לכספי המטבע של הבולשביקים. והשלטון שעבר אין כבר שום ערך להמטבע שלו, ונחוץ כשרון ההסתגלות למצב המתחלף מיום ליום. ואז מתגלה שלמה בכל כשרוננו וחריצותו ומסירותו לבית. כל העניינים הקשים והמסובכים יוצאים לפועל עיי.

הוא נכנס בשיחות עם הגוים והגויות הבאים לקנות איזה מין סחורה מלח או נפט, או מטפחת או סחורת ארג או סוכר, וכל אלו המיניינים נמצאים אצלנו בבית, אבל הכל במחתרת ונחוץ להודע עיי שיחה צדדית בבחי' משיח לפי תומו, איזה כסף נמצא אצלו אם מטבע כשר או פסול, ויכולים לסמוך על שלמה שהוא כבר יסדר הכל בסדר גמור. כמובן שהחלום שלי - להמשכת הלמודים עם שלמה והשלמתו התרבותית - גז ויעף ונשאר בלי פתרון בימי המהפכה והפחדים ואי-האמון בחיים, והפרנסה המלאה מעקשים וסבוכים וסכנת מאסר ועונשין.

וככה המשכנו את החיים-לא-חיים בתקופה ההיא עד שנת העשרים בחורף שנת העשרים. והבולשביקים העמידו כבר את רגלם על קרקע קשה חסלו כבר את כל מתנגדיהם הקמים עליהם מבפנים ומבחוץ נצחו והכריעו את דניקין, פטליורה, קולטשק וכו' והחלו לבסס את שלטונם, ולחוק את חוקיהם ופקודותיהם. החיים נעשו קשים מיום ליום. הגבלות וגזרות קשות על המסחר והיזמה הפרטית.

אז התחלנו לחשוב ע"ד העליה לא"י, עליה ממש. החלה ההכשרה לילדים בעבודה גופנית. שלשתם הלכו לעבודה יומית בביהח"ר לסוכר. שלמה התחבב מאד על מנצחי ומסדרי העבודה. נכנס לעבוד במחסן החמרים לצרכי עבוד הסוכר ולבתי המלאכה השונים, הצטיין בסדורים שהכניס במחסן, ונשא חן בעיני המחסנאי, וגם בעיני מנהל ביהח"ר. נמסרו לו עבודות שונות והוא אז כבן חמש עשרה. פעם בא אלינו המחסנאי, והציע לנו שברצונו לקבל את שלמה לעובד חדשי ובלבד שיעבוד גם בשבת. כמובן שלא הסכמנו.

בקיץ התאגדנו לאגודת אכרים אני ופנחס סניטקובסקי עמדנו בראש האגודה, קבלנו חלקית אדמה מאדמת הפריץ באלאשוב, בת שלשים וחמש דיסיטין בערך 350 דונם. באגודה היו כעשרים חברי. עבדתי יחד עם שלשת הילדים. אותו הקיץ עד לקציר הי' שעת בצרת ויוקר. בזמן הקציר הלך שלמה לעבוד אצל גוי אחד ממכרינו, והביאו כארבעים עמרים חטים בשכר עבודתו, שנדושו בידי הילדים. ושלמה עמס על שכמו את החטים בחבילות והביאם לטחנת הקטור. מה גדלה שמחתו בהביא את הקמח הביתה פרי עמלו. גם בעיני הגוי נשא חן, ורצה לקבלו לעוזרו בבית והשדה. הצעת הגוי בתמימות של גוי, התקבלה אצלנו בשחוק עצור.

הגיע החורף. ודרך עירנו עקרה שירה של פליטים מפלך קיוב פליטי חרב הפרעות של פטליורה ימיש, כארבעים משפחות. והימים ימי מלחמת הבולשביקים עם הפולנים, והחזית בשארוגראד ע"ד הגבול הביסרבי, על חוף הדניסטר, שהיה אז מקום מעבר ומנוס מפלט לפליטי אוקרינה. והשירה התעכבה בעירנו, בסבת המלחמה הנ"ל כשלשה שבועות. ומשפחה אחת מהפליטים התאכסנה אצל באבקי, ואז התקבלה החלטה אצלנו לשלוח את עקיבה עם השירה הנ"ל בתור החלוץ הראשון מהבית שלנו. והיה גם החלוץ הראשון משפיקאב. ביום סתו בחדש חשון, באשמרת הבקר עם נץ החמה יצאה

השירה לדרכה בני העם "הנודד הנצחי" כארבעים עגלות, ועליהם גברים ונשים וטף וחבילות שארית הרכוש, מעמל דורות ושנים רבות. והמובילים נכדי גונטה וחמלניצקי בני העם האוקרינאי "העם האדיב והאציל" בגרסת פטליורה. ועקיבה נלוה אתם יחד עם המשפחה שהתאכסנה בבית באבקי. עקיבה הצטייד בכסף להוצאת הדרך, וחבילה של לבנים וחולצות וכו' כפי מדת האפשרות בתקופה זו של חוסר הלבשה וחוסר ויקר סחורת ארג.

כעבור שבוע, שב עקיבה חזרה בערום וחוסר כל. אחרי השוד וההתנפלות שנערכה עליהם עיי הגבול באיזה כפר נדח, עיי איזו גונדא של חילים בולשיביקים דוקא. אמנם השוד היה בלתי חוקי, והשודדים נתבעו לדין עיי משפט מהפכני. עקיבה צוּד מחדש בסכּוּך כסף וקצת הלבשה ויצא לדרכו שנית אל הגבול, ואז הצליח לעבור את הגבול - הדניסטר ובא להאריוב, שעיי קישינוב ושמה גר הדוד מתיתיהו אחי אבא ז"ל, ונכנס שמה לבית החלוץ, והימים, ראשית תנועת החלוץ, ויסוד מקומות ההכשרה בביסרביה, שהיתה אז מדינת המעבר לפליטי אוקריינה מפלכי קיוב, פודול, וחרסון. ובפולניה המעבר מפלכי וואהלין ורוסיה הלבנה וכו'.

אחרי חנוכה עזבתי אני את שפיקוב לקחתי אתי גם את פנחס. אחרי גלגול עיי חוף הדניסטר בעיר קמינקה עברנו את הגבול. ואח"כ באנו לאהריוב, לפני הפסח. פנחס נכנס גם הוא לבית החלוץ, ותיכף אחרי הפסח באה ועדת בקרת ממרכז החלוץ בקישינוב, לבקר ולבחור חלוצים די מוכשרים בעבודה ובשפה העברית בכתב ובדבור, לעליה לארץ. ופנחס הוכר כמוכשר מכל הבחינות, הוא יצא עם הפלוגה השניה היוצאת מבסרביה ובה כשמונים חלוצים לעלות ארצה. ועקיבה נשאר באהריוב, כחבר ההנהלה, בבית החלוץ. ואני התקבלתי למורה בת"ת שמה, במשכורת הגונה.

אחרי שאני ופנחס יצאנו לדרכנו, נשארה אמא, - הסבתא

שלך, עם שלמה, לחסל את המסחרים, למכור את הסחורות השונות לגבות החובות, ולאסוף סכום כסף להוצאת הדרך ולעבור את הגבול, ולבא אלינו לעלות יחד ארצה. אבל כאן מתחילה פרשת הצרות והענוגים לאמא, שהתלבטה כשנתים ע"י הגבול בחופי הדניסטר במקומות שונים הלכה הלוך ושוב פעם בפעם, והעברת הדניסטר נעשה יותר קשה ובגדר סכנת נפשות, הלוך וקשה מיום ליום. לעת צרה וסבל כזאת בין ע"י הגבול, בין בבית בזמן החזרה, שנחוץ לבקש פרנסה, ולמלא את החסר שהוצא ע"י הגבול. ושלמה היה אח לצרה, ועמד לימין אמא. ובכל מרצו וחריצותו וטוב לבו, השתדל ככל האפשר להקל עליה ולעזור לה ולעודדה בימי סבל ויאוש. הסבל והענוגים שסבלו שניהם במשך ימי הגלגולים והנדודים ע"י הגבול לחופי הדניסטר אין לשער ואין לתאר. ובכל שעה שהיתה האפשרות לעבור רק לאחד לעבור, הוא הצביע על אמא שהיא תעבור קודם, והוא ישאר. כל מה שאני מצידי עמלתי והשתדלתי עם המבריחים מעבר מזה עבורם, הכל היי לחנם, וגם הרבה כסף הוצאתי ע"ז. ככה עבר עליהם כשנתים בסבל וענוגי ולבטים, עד שהגיע כבר השעה המאושרה. ופתאם בזמן המעבר נשמעו יריות מהמשמר, שע"י החוף-הרומני. ושלמה נבהל ונרעש ונשאר מעבר לגבול, בגבול הפולני בתור פליט בלתי ליגאלי, שלעיו להסתתר תמיד מעין המשטרה והבולשת. להיות פליט בעיר זרה ונכריה לגמרי באין מודע ומכיר בערום ובחוסר כל באין פרוטה בכיס. ונשים רחמניות חמלו עליו וכלכלו אותו והוא - מרוב פחדים מהמשטרה מתגלגל בבית המרחץ והחיים נעשים קשים עליו מיום ליום ותולעת היאוש והדכאון מתחילה לכרסם את לבו. הצעיר בגילו הרך. והוא נמצא בגדר סכנה מהיאוש הנורא האורב לו בחדרי לבו, והוא הולך קרוע ושערו גדל פרע, ופרא, והנשים הרחמניות בסביבה הנדחה היא ב - - - העיר מתלחשות ביניהן שהבחור הפליט איננו שפוי בדעתו. והוא באין אומר ודברים מבין ומרגיש בזה.

ההצלה מהיאוש בדרך נס מן השמים.

שמה בעירה הפולנית הקטנה גר אברך אחד, שגר כמה שנים אחרי חתונתו בברצלב, אצל חותנו. והאברך הוא ציוני נלהב, חבר לאגודה הציונית בברצלב וידיד נאמן אתי ומבאי ביתנו תמיד ומכיר יפה את הבנים שלי בהשתתפו ביחד אתם בכל המסבות והנשפים והאספות הציוניות שנערכו מפעם לפעם, והגיע לאזניו השמועה שבבית המרץ מתגולל איזה בחור פליט מאוקריינה, ומצבו נורא ומיאוש, ושם משפחתו גלובמן. השם גלובמן צלצל באזניו כשם נודע הקשור בזכרונות נעימים ובהוי ציוני. ובא אל שלמה, ואחרי השאלות ותשובות כרגיל, נוכח כי הבחור הפליט האומלל הזה, הוא אמנם בן ידידו המורה גלובמן אחי עקיבא ופנחס. התודע אליו כידיד המשפחה שלנו. ידידות נושנה מברצלב אח לעבודה הציונית יחד אתנו, ויאספהו אל ביתו ויעודדהו בדברי נחומים. עד ששר ממנו היאוש ותנח עליו הרוח הטובה. הסיר מעליו הבגדים הקרועים והחליפם ביפים. זה הי' ממש ככתוב אצל יוסף (מדברי שלמה) "ויריצוהו מן הבור ויגלח ויחלף שמלותיו". האיש הזה הי' לו מלאך מושיע שהצילו משני היאוש הנורא שארב לו.

עקיבה התקשר עם המבריחים הפולנים, ומסר כבר דמי ההעברה לאחד. ובמקומו בא בחור פליט אחר, והוא נשאר. ואז מחשבות מרות ורעות החלו לנקר במחננו ודאגה לגורלו מי יודע מה שקרה אתו וכל הלילה אני ואמא בהאריוב בכינו עליו ועל גורלו המר.

בבקר הלכתי להגבאים של הת'ת ובקשתי מהם סכום כסף, ספרתי להם צרותי, ונסעתי לקישינוב לעקיבה, שהי' במרכז "החלוץ" כאמור לעיל. עקיבא נכנס בעובי הקורה. השתדל להשיג יתר הכספים הנחוצים לצרוף לסכום שהבאתי אני. לקחתי את צרוף הכסף, נסעתי לצירנוביץ בירת בוקבינה, שהיתה אז תי רומניה. שמה התקשרתי עם

שני מבריחים, השלשתי ביד הדיין דמתא את סכום הכסף שמנת אלפים לי, נדמה שהכל בסדר גמור. אבל עדיין לא נתמלאה הסאה. לא ידוע לי באיזה היתר, מסר הדיין את הכסף המושלש לידי המבריחים, והם הביאו בחור פליט אחר ושלמה עוד נשאר מעבר לגבול. אחרי עבור חדש ימים פגש עקיבה את המבריה בקישינוב, ובאיומים שימסרהו לרשות, התחייב להביא בפעם הזאת את שלמה, ודרש עוד הוספה איזה סכום ובזה לא התעקש עקיבה וכעבור שבועים, הביאו לצרנוביץ, ואחרי השתדלות ולבטים של עקיבא שעלה בידו עיי מצבו במרכז החלוץ. שהיי לו תמיד קשרים עם המשטרה והסיגורנציה. הגיע שלמה לקישינוב בחדש אלול.

מה גדלה שמחתנו בבואנו לקישינוב וראינו את שלמה אחרי שנאבד לי לשנתים ולאמא לשנה - אמא לא יכלה לסלוח לעצמה שהיא עברה ראשונה, והוא נשאר, הגם שלא היא היתה אשמה בזה - ועכשיו נגולה מעליה האבן הכבדה שהעיקה על לבה.

שלמה נכנס לבית החלוץ בקישינוב, שהיי גם האכסניה של עקיבה. ומשם עבר לחנת ההכשרה הסמוכה לעיר. בחנוכה בא אלינו להאריוב, וגדולה היתה השמחה בביתנו ביום השבת. עשינו "קדוש" כדת. נאספו כל בני המשפחה שלנו משפחת הדוד מתיתיהו. בני משפחת הדודה חי וידידי ומכירי מהתית, ומאגודת קה'ק [?] שהייתי חבר פעיל בה. והשמחה במעוננו היתה שלמה.

שלמה חזר לקישינוב לחנת ההכשרה. לפני הפורים, בראות עקיבה, שעל אמא ושלמה בהכרח יעמדו למשפט על העברת הגבול באסור, והמשפטים היו אז קשים וחמורים, התחיל להתכונן לעלות ארצה, הוא ואמא ושלמה.

אחרי הפורים יצאו שלשתם מקישינוב לקוסטנצה, ואני נשארתי עוד על הקיץ באהריוב במשרתי בתית, בכדי לשלם החוב של ההוצאות הנסיעה שלהם וההלבשה שלהם שלקחתי בהקפה. הם הגיעו ארצה לפני

הפסח. אחרי הפסח הגיעני המכתב הראשן מפנחס, אחרי עבור שנה שלמה שלא קבלתי ממנו שום ידיעה, הסבה לא ידועה לי עד היום, במכתב הזה כותב עקיבה בהתרגשות ע"ד הפגישה שלו עם פנחס ע"י המעין סמוך לנהלל.

הקיץ ההוא הי' קיץ של חוסר עבודה, ובתקופה ההיא העליה בראשית התפתחותה. הארץ ברובה שוממה, והחרשת והמלאכה בהתחלת צמיחתה. ואז חוסר ערידה, פרושה חוסר לחם ממש, שלשתם אמנם התגייסו לעבודה גם פנחס קבל חופשה ממשק עין חרוד, בכדי לעזור להקים משק בית בשבילנו, אבל שלשתם יחד סובלים מחוסר עבודה, ביחוד סובלת אמא, עליה לנהל את הבית, ולהכין גם אכל בשביל שלשתם. וככה עבר על כולם ביחד קיץ קשה ונורא. אחרי חג הסוכות עזבתי את אהריוב והתית ונסעתי לקישינוב. ומשם ביחד עם פלוגת החלוץ— אחרי שהשגתי ויזה בהשתדלות עקיבה - לקוסטנצה, ובאניה 'רומניה' נסענו ארצה. הנסיעה היתה די נעימה ומענינה. באניה כמאתים עולים וכמאה חלוצים, בראשם יוסף באראץ שבא ביחד עם עדה פישמן במלאכת מיוחדת, מטעם הסוכנות וההסתדרות, באניה הורגש כבר אורא דאי.

ביום די חשון תרפ"ד באנו לחיפה, באותו היום מלאו לי בדיוק חמשים שנה. כתבתי מכתב לשפיקאב, בשרתי לאבא ז"ל ולהמשפחה ע"ד הגיעי ארצה. וכתבתי שנתקימו בי דברי הכתוב "בשנת היובל הזאת תשובו איש אל אחוזתו"

אבידה שנמצאה

עוד דבר אחד נשמט מזכרוני. פרק חשוב בהתפתחותו של שלמה, תקופה קצרה שבה התחשל רצונו ומרצו, והתרגל לעמוד במקום סכנה במסירות נפש ממש לטובת הכלל. ראשית המהפכה הרוסית, והתוצאות הראשונות, הממשלה הזמנית עם קרינסקי בראשה, והתפטרות הצר - מצאתנו בברצלב, בשנת השבע עשרה בחדש מרץ לפני הפורים. בביהכ"נ הישן

בפי שקלים בשבת בבקר לפני התפלה ובשעת התפלה החלו להתלחש מפה לאזן, שאיזה דבר נורא מתרחש בפטרברג, או בפטרגרד, בבטוי החדש אחרי התפרצות המלחמה עם גרמניה, והמבטא הגרמני הי' לחרום. גלגל המהפכה הסתובב במהירות חשמלית. אחרי הפסח באה התפטרות הצר ושליחותו לפסקוב, עיד מיתתו התהלכו שמועות שונות. אחרי הפסח, אור החפש התפרץ בכל מלא זהרו המקסים והמכה בסנורים. החלו ההפגנות הגדולות לכבוד החפש והמהפכה, זה הי' "ירח הדבש" ימי אורה ושמחה. כל עמי רוסיה בכלל וכל בני אדם גם בני איש בפרט, נחשבו כאחים אהובים. בני אם אחת "רוסיה הגדולה" שאינה מבדילה בין עם לעם ובין איש לאיש. כולם שוים לזכות ולחובה. ירח הדבש חלף עבר חיש כמו חלום נעים. ומיד מתגלה איזו תסיסה קלה בין האחים.

הסיסמא של הממשלה הזמנית עם קרינסקי בראשה היתה "רוסיה מאוחדת" "המלחמה עד הסוף" אחרי התפטרותו של ניקולי, עוד נמשכה המלחמה, בחזית עוד רעמו התותחים. עוד טרטרו מכוונות היריה. אבל הרוח המלחמתי פג. המשמעת נחלשה, בחומת "רוסיה האחידה" עלה הפורץ. האוקריינאים ופטליוורה בראשם הדורשים עצמאות גמורה "לאוקריינה רבתא" מחופי הדניסטר, ומעבר לדניסטר כל בסרביה, עד אודיסה על חוף ים השחור, ומעבר לים כל חופי הים כלומר כל חצי האי קרים וכל וואהלין עד הדניפר. מעבר לסעיפי הסלעים (זאפורוז'י) באוקריינית העתיקה של בוגדן חמילניצקי. בס"ה שלשה עשר פלכים, ושתי הבירות קיוב וחרקוב, כל תחום המושב היהודי. אחרי "ירח הדבש" כאמור, התכנסה "הראדו" ז.א' המועצה הלאומית האוקריינית בקיוב ובכדי להחניף ליהודים, אזרחי המדינה האוקריינית שבדרך, הכריזה הראדו על אבטונומיה פרסונלית ליהודים, ובהשפעת הבונד הוכרה אידיש, לשפה הרשמית של היהודים, ועל שטרי המדינה החדשה בנות מאה נדפסו באותיות אידיש "הונדרט

קרובינציס" והוכרזה על הקהלה היהודית הרשמית ששתפה הרשמית אידיש, הקיץ של שנת השבע עשרה למספרם עבר במזל בחירות. בחירות לאספה המכוננת בפטרגרד, מטעם הממשלה הזמנית עם קרינסקי בראשה כמבואר, בחירות כלליות לראדו בקיוב. לכאורה תרתי דסתרי "האספה המכוננת" משמעה, רוסיה אחידה. הראדו, אוקרינה עצמאית, אבל בעולם התהו, אין שאלות וקושיות. העל כן הוא עולם התהו. קרינסקי בראש הממשלה הזמנית עומד ומכריז ביחד עם "יעדינאיא רוסיה", רוסיה אחידה" גם על מלחמה עד הסוף. ועל גורל רוסיה ועמיה ושלטונה תכריע המועצה או האספה המכוננת. ההתרוצצות של המפלגות ברחוב הגדול של רוסיה. וברחוב עולם היהודי הקטן, עולה לנקודת הרתיחה, וכל מה שיש ביים הגדול דמתקרי רוסיה, יש גם ביים הקטן או בבצה הירוקה של תחום המושב היהודי. ס.ד. ס.ר. וכו' וכו'. נוסף עליהם בעולם היהודי ציונים בונדאים, ופלוגיהם ופלוגי פלוגיהם. הרחוב היהודי טובע במבול של אספות, נאומים, ויכוחים (דיסקוסיות בלע"ז) והמלחמה נטושה ביחוד בין שתי המפלגות הראשיות הציונים והבונדאים. התנפלו בהתפרצות וצמאון, אחרי שנפלו כל האיסורי וחרמי וקונמי של ממשלת הצר והאוכרנקה הידועה. התנפלו על הרחוב היהודי, שניהם אוחזין בו. זה אומר כולו שלי וזה אומר כולה שלי. כמפורש במתניתין בשנים אוחזין. ובתקופה זו לפני הפסח, בעצם ירח הדבש, ואנחנו הציונים יסדנו קלוב (אנחנו אז בברצלואב, כמבואר לעיל) ציוני. חדר די יפה ומרוהט, ומואר בחשמל בכל ערב כשבאים מהעבודה כיא ממקצוע שלו, מתאספים בקלוב, ומתוכחים על ענינים שונים ונושאים שונים רובם כלליים, ומעוטם ציוניים, אין עוד יודע מה יהיו פני העולם אחרי המלחמה, ובפרט הציוניות, שזה אך עתה מתעוררת משנת המות שהפילה עליה המלחמה בכלל. ושלטון הצר וניקולי ניקוליביץ בפרט. באותו הפרק, אנחנו הציונים מוזמנים לקלוב שלנו עיי

היו"ר והמזכיר לישיבה חשאית וסודית. עקיבה ג'יכ קבל הזמנה. הוא התחיל כבר לתפוס מקום בקלוב, ובכל העולם הציוני בברצלוב, למרות גילו הרך. פנחס נסחף ונסחב אחריו. ושלמה "הזניק" נשאר תמיד מבחוץ, ותמיד מתאונן באזני על אחיו הגדולים המתביישים בו ומלעיבים בו בכל עת מצא. ותמיד נמצא מקופח ונעלב.

סוד הישיבה החשאית נודע לפנחס. פנחס משתדל אצל עקיבה להשיג זכות כניסה. עקיבה מבטיח להשתדל עבורו בכל האפשר. שלמה אפ"י לא מעיז לבקש מעקיבה זכות גדולה כזאת. לשלמה שג"כ נודע לו הסוד, לא נשארה אלא דרך יחידה, לפנות אלי, שאני תמיד עומד לימינו להצילו מהגדולים העושקים את זכותו בקפוחים ועלבונות. התנפל עלי בהמון הפצרות ובדמעות שלישי. גם אני רוצה להכנס, אמאי פנחס? כלומר עקיבה נחשב כבר בין הגדולים - אבל פנחס, למה תמיד יגרע חלקי. מה תעשה שמה. כלום. אבל גם אני רוצה להכנס. אני ג'יכ ציוני כמו עקיבה ופנחס. כמובן הבטחתי לו לעשות הכל בשבילו, ואמרתי לו שיתלבש יפה. הלך אחרי. שלמה רץ ובשר הבשורה לאמא בחשאי ובסודי סודות, ובקש לתת לו בגדי השבת. הגיעה השעה הנועדה. עקיבה ופנחס הקדימו ללכת ואני ושלמה אחריהם. באנו לקלוב. ע"י הדלת עמדו סדרנים, והכניסו רק המוזמנים בכרטיס החשאי הסודי. הסדרנים היו תלמידי וסתם מהחוג המקורבים. קריצת עין אחת הספיקה לתת להכנס גם לשלמה, הנסחב אחרי כצל מאחורי. הוא נכנס והתיצב בפנה. ביחוד שלא להכעיס את הגדולים עקיבה ופנחס. ולאשרו אין קץ.

משום עינא בישא של הבונדאים וגרוריהם עזבנו את חדר הקלוב המפורסם יותר מדאי, ומשום דרכי שלום באים לפעמים גם הבונדאים, להס.ד. והס.ר. ופותחים בויכוח כללי. עזבנו את חדר הקלוב, ועברנו בחדר צדדי באותו המלון, ואז נכנס איש גבוה שחרחר וצנום. כמובן איש מודרני. אותו האיש שבשבילו וביזמתו

ולקראתו נאספה הישיבה החשאית הזאת. נכנס וישב בראש, לצד יו"ר האספה, ליטבק - הפקיד הראשי במחלקת הגזברות והנהלת ביה"מס והקנטורה של אוירבוך - היו"ר פותח את הישיבה ומוסר את רשות הדבור להאורח הנכבד שפתח ואמר, אני ציר שלוח אליכם מהמרכז הציוני החשאי שנפתח בוויניצה. ובאתי לכם הציונים דבכאן. ודי [?] בכל אתר ואתר הנמסר לרשותי בתור ציר המרכז, באתי לבשר לכם בשורה טובה. המלחמה עומדת על סף סופה. הנצחון מובטח לממשלות ההסכמה (כלומר אנגליה צרפת אמריקה וכו'), אמריקה מגבירה חילים מיום ליום, ומפלת גרמניה וגריריה בטוחה. ממשלות ההסכמה ואנגליה בראשם החליטו, אחרי גמר המלחמה וגרוש התורכבים מגבולי איי, לתת את איי למתנה לעם העברי. כלומר להשיב את הארץ הגזולה לבעליה הראשונים, ולהכריז בה "מדינה עברית" (לא פחות ולא יותר, לא בית לאומי ח'ו) בגמר המלחמה תומי', יוצא כרוז והצהרה ממשלת אנגליה וכל ההסכמה, על המדינה העברית. באדיסה כבר נוסלד מרכז ציוני כללי, מכל ממשלת ומדינת רוסיה, ובלונדון נוסד כבר מרכז המרכזים. וויניצה הוא סניף המרכז האודיסאי. והיות שהארץ שוממה ועזובה וחרבה ביחוד משנות המלחמה, ונחוץ להקים ההריסות ולבנות הנשמות ונחוץ דור בונים צעיר, לזאת החליטו להקים גדוד עבודה ובנין מגיל שבע עשרה, עד עשרים וחמש. הגדוד הזה יקרא בשם החלוץ. כלומר החלוץ העובר לפני העם, כראובן וגד וחצי שבט המנשה בשעתם בימי משה, שעברו לפני העם, בארבע עשרה שנה של כבוש וחלוק בימי יהושע. גדוד הבנין הנ"ל ישא עליו חותם, תכנית של גדוד צבאי עם משמעת ברזל קפדנית. כל חלוץ נכנס לתקופה של חמש שנים לעבודה ולבנין לשמירה ולהגנת הארץ. מכל צר ומשטין מבפנים ומבחוץ, נחוץ מכל צעיר ציוני בגיל הנ"ל ירשם ברשימת החלוץ הנ"ל. התנאים יעובדו כמובן במשך הזמן, עם חוקים ותקנות כפי שימצאו לנחוץ ראשי הציונים ומנהלי וראשי החלוץ. שיהי' לו

שלטון אבטונומי בהחלט, מוסד כאחד המוסדות הפרזנטיביים בתנועה
ציונית הכללית.

תיכף אחרי נפתחה הרשימה בגליון המיוחד, שהוציא מתיקו ציר
המרכז הנ"ל חיימסון, ועקיבה ג'יכ הי' בין הרשומים, ופנחס לא
נתקבל, בסבת גילו הצעיר.

באנו הביתה בשעה מאוחרת. שלמה מספר לאמא בחשאי, על כל הנעשה
והמדובר בישיבת סתרים זו, ופונה אלינו "אני ג'יכ אעלה לאיי
ואהיי חלוץ. כעקיבה. בשום אופן לא אשאר כאן, אף אם אבא ואת
וחוה ויצחק תשארו כאן. הדברים נאמרו בעקשנות במרץ ובהחלטה
תקיפה ונמרצת, עד שאנחנו נתנו אמון בדבריו.

מפתח ראשי תיבות, הסברי מילים נדירות ולועזיות

הערות למפתח:

הכתיב במפתח כולל את אותיות החיבור והשימוש. לפי הדרך שבה כתובה המילה ביומן.
המילים הכתובות בדרך של קיצור קבוע, בהשמטת האות האחרונה כשהיא אחת מאותיות א'ה'ו'י'י', כגון: היה, לא נכללו ב'מפתח'.

הערות לטקסט:

הכתיב במקור נשמר תמיד; גם כשאינו אחיד וגם בשעה שקרוב לוודאי שחל בו שיבוש;
הסימן [!] מעיד שכך הכתיב במקור;
הסימן [?] מעיד שהפענוח בספק.

א

א"א - אדוני אבי
א"א - אי אפשר
א"א"ז - אדוני, אבי, זקני
אב"ד - אב בית דין
אבד שמיה - (ארמית) : אבד שמו
אדהכי והכי - (ארמית) : בינתיים
אדוואקטים - עורכי דין
אוונסים - מיקדמות
אומן לא מרעי אומנותיה - (ארמית): האומן אינו גורם רעה, אינו מקלקל, את אומנותו. אינו עושה דבר שיפגום במוניטין שלו.
אורדניק - פקיד גבוה בממשלה הרוסית
אור החיים - ספר
אזיל סומקא ואתי חורא - (ארמית): נעלם האודם ובא החיוורון;
כלומר, החליף צבעים
א"ח - 'אורח חיים' (ספר)
אחב"י - אחינו בני ישראל
אח"ק - אחרי קדושים
אטו מלתא זוטרתא - (ארמית): וכי דבר קטן הוא זה?
[איידלע אינגע לייט - (יידיש): אברכים עדינים [נשואים]
איידלע מענשין - (יידיש) : אנשים עדינים
א"כ - אם כן
אליקים צנזור - צ"ל אליקום צונזר (משורר יידי)
אמאי פנחס? - מדוע פנחס?
א"ע - את עצמו
אפ"י - אפילו
אצ"ל - אין צורך לומר
ארונטער צום טיש - לרדת לשולחן
ארשין (רוסית) מידה פחות ממטר
אתדבקות רוחא ברוחא - (ארמית): הדבקות נפש בנפש

ב

באמ"ו - בן אדוני מורי ורבי
באתכסיא - (ארמית): בסתר
בבחי' - בבחינת
ב"ב - בבא בתרא

ב"ב - בני בית
 כביהמ"ד - בביה המדרש
 בדמוסי - דמוס - חבוי, טמון, כמוס
 בד"ת - בדין תורה
 בד"ת - בדברי תורה
 בהעלפער - (יידיש): ממלא-מקום, עוזר המלמד
 בו"ד - בשר ודם
 בזאח"ז - בזה אחר זה
 בזה"ל - בזה הלשון
 בחוהמ"ס - בחול המועד סוכות
 בחקו"ד - בחקירה ודרישה
 ביו"ד - ב'יורה דעה' (ספר)
 ב"כ - בא כוח
 בכ"ג - בכהן גדול
 בכ"מ - בכל מקום
 בלה"ק - בלשון הקודש
 ב"מ - 'בבא מציעא'
 במז"ט - במזל טוב
 במסה"ב - במסילת הברזל; ברכבת
 במסה"ק - במסירת הקולמוס; כלומר באמצעות יפוי כוח; חתימה בשם
 בני מתא - בני העיר
 במתמינ"ת - במשנתנו
 בספ"י - בספר פנים יפות
 בע"ג - בעל-עגלה; בעלי עגלות
 בע"ד - בעלי דין
 בע"ה - בעזרת השם
 בעהמ"ח - בעל המחבר, כלומר מחבר הספר, הסופר
 בעוה"ז - בעולם הזה
 בע"ח - בעלי חיים
 בע"כ - בעל כרחו
 בע"ש - בערב שבת
 בעשי"ת - בעזרת ימי תשובה
 בפ"פ דאדרא - בעיר פרנקפורט על נהר האודר
 בצוותא חדא - (ארמית): בחבורה אחת
 בקעת - גזר עץ; שבב
 בר"ה - בראש השנה
 ברוה"ק - ברוח הקודש
 בריות גופא - (ארמית): בריאות הגוף
 בשו"ע - בשולחן ערוך
 בשטומ"צ - בשעה טובה ומוצלחת

ג

גחזי - נערו של אלישע. שם דבר למי שאיננו נאמן לאדונו ואף
 לוקח שוחד
 גפ"ת - גמרא, פירוש {רש"י} תוספות.
 גרדי - אורג
 גריד - יבושת; רגב אדמה יבש

ד

דא לדא נקשן - זו לזו נקשו {הרגליים}
 דא"כ - שאם כן

(דאס) "בעלהביתיל" - בעל הבית בהקטנה של חבה
 דבמלתא דעבידא לגלויי לא משקר אינש - בדבר העשוי להתגלות אין
 אדם משקר
 דו"ד - דין ודברים
 דילטור - מלשין
 דיסיאטין - מידת שטח, בערך דונם
 דיעלא פראיזוואדיטיל - לסדר עניין;
 דלתת'א - שלמטה
 דמי לא יחרץ - דמי שתיקה; שוחד
 דמתא - (ארמית): של המקום, של העיר
 דעם גלייזערס - של הזגג; בן הזגג
 דער וואוויציקיס - כינוי ללא פירוש
 דער דיעלא - העניין
 דער פרייליכער שבת - (יידיש): השבת השמחה
 דער רויטר איז שוין דא - האדום [ג'ינג'יי] כבר הגיע
 דק"ק - דקהילה קדושה
 דר"ת - דרבנו תם

ה

האפטיקה - בית המרקחת
 האקציזניק - ממונה על חוזק המשקאות החריפים ותשלום המס המוטל
 על המשקאות.
 האר"י - אדוננו רבי יצחק [לוריא]
 הארמאשקי - גרמושקה - מפוחית פה
 הבוזאקיס - הבנים
 הבע"ב - בעלי הבתים
 הגר"א - הגאון רבי אליהו (מווילנא)
 הדיסאווור - רבי משה מנדלסון מדסאו שבגרמניה
 ה"ה - הרי הוא
 ההוצל"פ - ההוצאה לפועל
 "הזניק" - בן הזקונים
 הח"מ - ה'חושן משפט' (ספר)
 הטו"ת - הטלית ותפילין
 הטשומאק - (אוקראינית) מוליך עגלת-שוורים המובילה דגים, מלח,
 ותבואה.
 היא"צ - היאר-צייט (יידיש); יום השנה לפטירה.
 הכה"ג - הכהן הגדול
 הכלדאי - בן עם הכשדים; כלומר, גוי.
 הלי' - הלכות
 המיידען - (יידיש): הבנות
 הס"ת - ספר התורה
 הסטרא דימינא על הסטרא דשמאלא - (ארמית): הצד הימיני (הטוב)
 על הצד השמאלי (הרע)
 העוה"ז - העולם הזה
 הפונסנע - משקפי המצבט
 הפס"ד - פסק הדין
 הפריסטיב - השוטר המקומי או מפקח משטרה איזורי
 הצרקבה - הכנסיה הפרבוסלבית
 הקב"ה - הקדוש ברוך הוא
 הקלויז - בית המדרש
 הקרבן מנחה - ספר תפילה (של נשים)
 הקרייטשמע - הפונדק

הרב דמתא - (ארמית): רב המקום, רב העיר
 הרה"ק - הרב הקדוש
 הרמבמ"ן - רבי משה בן מנחם [מנדלסון]
 השו"ב - [ה] שוחט ובודק
 השו"ע - השולחן ערוך
 השליכטה - האצולה

1

וא"א - ואי אפשר
 וא"כ - ואם כן
 ואצ"ל - ואין צורך לומר
 וארכובותיו דא לדא נקשן - (ארמית): וברכיו דופקות זו בזו; פחד
 ובגמ"ח - ובגמילות חסד
 ובד"א - ובדרך ארץ
 וב"י - ובית יוסף (ספר)
 ובע"ח - ובעלי חוב
 ובע"כ - ובעל כרחו
 ובעשי"ת - ובעשרת ימי תשובה
 וד"א - ודרך ארץ
 ודו"ד - ודין ודברים
 וד"ת - ודין תורה
 וה"ה - והוא הדין
 והוא מרגלא בפומי' - (ארמית): והיה שגור בפיו
 וה"ז - והרי זה; או: והרי זו
 והטו"מ והטענות ומענות
 והנ"מ לדינא - (ארמית): והנפקא מינא, כלומר: יש הפרש לגבי
 הלכה; יש הבדל בדין
 והפס"ד - ופסק הדין
 והת"ת - והתלמוד תורה
 וואינסקי נטשלניק - ממונה מטעם הצבא
 וזבל"א - [ו] זה בורר לו אחד. מדיני הבוררות
 וז"ל - וזה לשונו
 וטרכסיד - כנראה חומר בניה עם סיד
 וי"א - ויש אומרים
 ויה"ר - ויהי רצון
 ויחד - רמז לפסוק: "ויחד יתרו" (שמות יח' 9), שפירושו כפול:
 שמח, מלשון חדווה או פחד, נעשה בשרו חידודים. חידודים.
 ולגאליריס - [ו] רפסודות
 ולדיש בעלי בתיש - ולדיש - כנראה עוות מרוסית - בעל אחוזה
 גדול
 ולכהפ"ח - ולכל הפחות
 ולעוה"ב - ולעולם הבא
 ולקוידציה - וחיסול
 ומהר"ח - ומהרבי חיים
 וע"ה - ועמי הארצות
 ופמ"ג - ופרי מגדים (ספר)
 וק"ו - וקל וחומר
 ורוה"ק - ורוח הקודש
 ושעתה דחקא לו טובא - (ארמית): והזמן דוחק לו מאד
 וש"ת - ושמחת תורה

ז

זא"ז - זה את זה
 זאצ"ז - זה אצל זה
 זי"ע - זכותו [זכרו] יגן עלינו
 ז"ל - זה לשונו
 ז"ל - זכור לטוב; זכרונו לברכה
 זל"ז - זו לזו; זה לזה
 זעג"ז - זה על גבי זה
 זעירי דמן חבריה - (ארמית) : הצעירים שבחבורה
 זע"ז - זה עם זה
 זצ"ל - זכר צדיק לברכה

ח

ח"ו - חס וחלילה; חס ושלוש
 חו"ה - חובת הלבבות (ספר)
 חו"ה - אולי צ"ל: חילול השם
 חוכר הטכסא - חוכר המכס, המיסים
 חאזיען (רוסית) - בעל בית
 חומוניה - אולי קומונה
 חידי"א - חיים יוסף דוד אזולאי
 חלאסטרה - כנופיה
 הצ"ל - חיים צבי לרנר
 הצ"ק - חצר קודש
 חתנא דנא - (ארמית): החתן הזה

ט

טבל - תבואה או פירות לפני שהפרישו מהם תרומה ומעשר
 טו"מ - טענות ומענות
 טופולים - טופול - עץ צפצפה (בריבוי עברי: טופולים)
 טלג' - טלגרמה; מיברק

י

י"ג - יין גפן
 יאה רעוא - (ארמית): יהי רצון
 יחב ליה ידיה ואוקמא - (ארמית): נתן לו ידו והקימו
 יו"ד - יורה דעה' (ספר)
 יו"ד הלי מליחה - הלכות מליחת הבשר
 יוהכ"פ - יום הכיפורים
 יו"ט - יום טוב
 י"ל - יש לומר
 ימ"ש - ימח שמו
 יצה"ר - יצר הרע

כ

כ"א - כל אחד
 כאו"א - כל אחד ואחד
 כאחד מקמאי - (ארמית): כאחד הראשונים
 כאריא דבי עילאי - כאריה מסוג מיוחד; נקרא בתלמוד: טיגריס

כברנים - מנפים חיטה. כברה = נפה
 כדאמרי אינשי - כמו שאומרים הבריות
 כ"ז - כל זה
 כ"ז - כל זמן
 כחד מקמאי - (ארמית): כאחד הראשונים
 כ"כ - כל כך
 ככ"ג - ככהן גדול, גם ככבוד גדולתו
 כלל גדול - חוק עיקרי
 כמ"ש - כמה שנאמר, כמו שכתוב
 כנה"ג - כנסת הגדולה
 כסות - כנראה צ"ל: כשות. צמח שמינו מכינים בירה לאחר בישולו
 כצקבה - (רוסית): צקבה: כנסייה של פרבוסלבים.
 כתב מגידוה - כתב מינוי

ל

לא כש"כ - לא כל שכן
 לאו מילתא זוטרתא - (ארמית): אין זה דבר של מה בכך; אין זה
 דבר קטן
 לאפוקי - (ארמית): להוציא, למעט, מחוץ.
 לגמ"ח - לגמילות חסד
 לחד בדרא - (ארמית): לאחד בדורו
 לחו"ד - לחוות דעתו
 לביה"ד - לבית הדפוס
 לביהמדרש - לבית המדרש
 להשי"ת - להשם יתברך
 לחתליורע - ?
 לכאו"א - לכל אחד ואחד
 לכל חד כפום דרגא דליה - לכל אחד לפי דרגתו, חשיבותו
 לכהפ"ח - לכל הפחות
 למארי דחיטי - (ארמית): מי שיש להם הרבה חטים
 למאי נ"מ - למאי נפקא מינה; לגבי מה הוא ההבדל?
 למצש"ק - למוצאי שבת קודש
 לרמ"ח - לרבי משה חיים

מ

מאן דביש לוי בהאי מתא ליזיל למתא אחריתי - (ארמית): מי שרע
 לו במקום זה ילך למקום אחר
 מאנ"ש - מאנשי שלומנו
 מארי פלוגתא - (ארמית): בעלי מחלוקת
 מהיכי תיתי - היכן למדת את הדבר? בעברית החדשה: למה לא?
 אדרבא, בחפץ לב
 מהני דעיילי בלא בר - (ארמית): מאותם שנכנסים בלי נטילת רשות,
 כבני-בית
 מהנרודו וואלצים - מאנשי מפלגת העם
 מהר"ם - מורנו הרב רבי מאי [מלובלין] (מפרש הגמרא)
 מהר"ש - מורנו הרב רבי
 מהרש"א - מורנו הרב רבי שמואל אלעזר, שמואל אידלש [שני
 כינויים לאותו אדם] מפרש הגמרא
 מהתוגר - מהתורכים
 מו"ה - מורנו ורבנו הרב
 מוזיק ביז נאאיקי יאק סאלא ביז חליבא, יאק צירקווא ביז

זוויניצי - (רוסית): איכר בלי שוט הוא כמו שומן בלי
 לחם וכמו כנסיה בלי מגדל הפעמון.
 מלב"ם - צ"ל: מלבי"ם; מאיר ליבוש בן יחיאל מיכל (מפרש התנ"ך)
 מלה"ד - משל למה הדבר דומה
 מלובא [צ"ל: מליבא] לפומא לא גלי - (ארמית): הלב אינו מגלה
 לפה
 מ"מ - מכל מקום
 ממש"כ - ממה שכתוב שם
 מס' - מסכת
 מסה"ב - מסילת הברזל, רכבת
 מסירה - הלשנה
 מע"ג - מעל גב
 מעדה מלכין ומקים מלכין - מכשיל מלכים ומקים מלכים
 מעוה"ז - מהעולם הזה
 מעלמא הדין - מהעולם הזה
 מעלמא דקשוט - מעולם האמת
 מעל"ע - מעת לעת
 מע"ש לע"ש - מערב שבת לערב שבת
 מרא - את חפירה
 מרגלא בפומיה - (ארמית): שגור בפיו
 מרע"ה - משה רבנו עליו השלום
 משוה"ד - משורת הדין
 משושר - צבוע בצבע אדום
 מתיבתא דלעילא - ישיבה של מעלה

נ

נהירנא כד הוינא טליא - (ארמית): זכורני בהיותי ילד
 נורמה - מיכסה מוגבלת למספר היהודים המורשים ללמוד
 באוניברסיטאות ברוסיה
 נט"י - נטילת ידים
 נכרתים - נכשלים, נושרים
 נ"מ לדינא - (ארמית): נפקא מינה לדינא; כלומר, יש הפרש לגבי
 הלכה

ס

ס' - ספר
 סגי ליה - (ארמית): די לו
 סמי מכאן - לבטל, לסלק
 ס"ס - סוף סוף
 ספודיק - (יידיש): כובע פרווה גבוה
 ספרי רומע"ל - צ"ל: רומ"ל. ספרי רבנים ומלמדים. תוספת הע"ין
 לפי ההגיה המקובלת

ע

ע"א כו"כ - עניין אחד כאן וכאן (גם על אחת כמה וכמה)
 עבדנות - בורסקאות, עיבוד עורות
 ע"ג - על גבי
 ע"ד - על דבר
 ע"ה - עליו השלום
 ע"ז - על זה

עכו"ם - עובדי כוכבים ומזלות; כלומר, גויים, לא-יהודים
 עכ"ל - עד כאן לשונו; סוף ציטוט
 עפ"י - על פי
 עצהיו"ט - על צד היותר טוב
 עצה"ע - על צד היתר עסקא
 עק - צ"ל: עקב
 עיוכ"פ - ערב יום הכפורים
 ע"ש - על שם

פ

פ"א - פעם אחת
 פא"פ - פנים אל פנים
 פוסתה - דואר
 פטנט - זכיון
 {א} פיערזאגערען - (יידיש) אשה בעזרת הנשים שהיתה קוראת
 מהסידור והנשים אחריה.
 פלוסין - בד ריפוד, קטיפה
 פערעפיס - הרשמה
 פ"פ - פתחון פה
 'פרי מגדים' - שם ספר
 פריסטאוו - מפקח משטרה אזורי או שוטר מקומי
 פרש"י - פירוש רש"י (רבי שלמה יצחקי)

צ

צום שוורצן יאר; אין דרערד אריין; צו אלדע רוחות היין
 גיטריבען א באנדע - הכל אבוד הכל ירד לטמיון החבורה
 התפוררה לכל הרוחות
 צנורות - מסרגות
 צרקבה - (רוסית): כנסיה של פרבוסלבים

ק

קדמא ואזלא - טעמי המקרא שצורתם: וזה כינוי לשפם שצורתו:
 קה"ק - אולי קרן הקיימת
 קוב"א ואורייתא וישראל כולא חד - (ארמית): קודשא בריך הוא;
 האלהים, והתורה וישראל הם חטיבה אחת
 קונמי - קונם שבועה, שבועות
 {א} קורפינר אתרוג'ל - כאתרוג מקורפו; שם דבר לאתרוג משובח
 קזיונית - ממשלתית, של השררה
 קזיונסטשינע - רשויות ממשלתיות (מטעם)
 {א} קליין שטעטילדיג אידיל - יהודי (יהודון) מעיירה קטנה
 קמח פ"פ - ?
 קנייטליך לייגען - (יידיש) לשים פתילות {בנרות נשמה}
 ק"ס - קמח סולת
 קצפים - קצפ = איכר אוקראיני
 קרנקר - (יידיש): חולה

ר

רא"ש אלפס - הם שני ספרים: ראש, ר' אשר; אלפס - ר' יצחק
 אלפסי הוא הרי"ף

ר"ה - ראש השנה
 רוה"ק - רוח הקודש
 רו"כ - רובל כסף
 רח"ל - רחמנא לצלן (ארמית): אלהים יצילנו
 ר"י - רבי יהודה החסיד
 ריב"ל - רבי יצחק בר לוינזון
 ר"ל - רצונו לומר
 רעשיטניקיס - מנפי חיטה
 רפו"ש - רפואה שלמה
 רשי"ק - רבי שלמה קלוגר

ש

שאני - הדבר שונה
 ש"ב - שאר בשרי, קרוב משפחה
 שהאו"ח - שה'אורח חייס' (ספר)
 {ש"ה} אזאריניצר - שמוצאו מאזאריניץ
 שה"ש - שיר השירים
 שו"ת - שאלות ותשובות
 שילוכיל - בית כנסת קטל; שיל - בית כנסת
 שיינק - (יידיש): בית מרזח
 שכ"ז - שכל זה
 שמכ"ז - שמכל זה
 שמ"ע - שמיני עצרת
 שמר - צ"ל: שמ"ר. הוא הסופר נחום מאיר שיקביץ
 ש"ס - ששה סדרים (הכוונה לסט שלם של התלמוד)
 ש"ע - שולחן ערוך (ספר)
 ש"ע - [תפילת] שמונה עשרה
 שרייבערס - (יידיש): כתבנים, כותבי בקשות לבתי משפט

ת

ת' - ת' רומניה - תחת שלטון רומניה
 תומ"י - תיכף ומיד
 תוס' - תוספות (פירוש לתלמוד)
 ת"ח - תלמיד חכם, תלמידי חכמים
 ת"י - תחת ידו (תחת שלטון)
 תיר ולא תיר - (ארמית): ער ולא ער; מנמנם
 ת"ל - תודה לאל
 ת"ר - תנו רבנן
 תרתי דסתרי - דבר והיפוכו
 (ה) ת'ת - תלמוד תורה